

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА
Історико-філософський факультет

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 42

Збірник наукових статей з актуальних проблем
філософії, культурології, історії, психології та педагогіки

Вінниця
«ТВОРИ»
2021

Редакційна колегія:

Герчанівська П.Е. – доктор культурології, професор, професор кафедри культурології та міжкультурних комунікацій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
Гушко Т.П. – доктор філософських наук, професор кафедри філософії Історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Дичковський С.І. – доктор культурології, доцент, директор Інституту практичної культурології та арт-менеджменту Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
Долінська Л.В. – кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Педагогічного факультету Історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, заслужений працівник освіти України
Дробот І.І. – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії та філософії історії Історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Кабардін А.В. – в.о. голови Наукового товариства студентів та аспірантів Історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, студент
Меленченко Т.В. – кандидат історичних наук, професор, заступник декана з наукової роботи Історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Меднікова Г.С. – доктор філософських наук, професор, професор кафедри богослов'я та релігієзнавства Історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Можейко М.О. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та методології гуманітарних наук Білоруського державного університету культури і мистецтв
Політевич О.Е. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інформаційних ресурсів і комунікацій Білоруського державного університету культури і мистецтв
Савельєв В.Л. – доктор історичних наук, професор, декан Історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Синьов В.М. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, почесний декан факультету спеціальної та інклюзивної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, президент Асоціації корекційних педагогів України
Stepaniuk Joanna – Doktor nauk społecznych, Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego w Skierniewicach, Uniwersytet Warszawski
Яценко О.Д. – кандидат філософських наук, доцент, заступник декана з навчально-методичної роботи Історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

У збірнику подано наукові статті за матеріалами XI Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові пошуки: актуальні дослідження, теорія та практика» (3 грудня 2021 р.), яка відбулась з використанням сервіса відеоконференцій ZOOM.

У працях аспірантів, студентів та молодих вчених з України та Польщі висвітлено актуальні теоретичні та прикладні проблеми психології, філософії, культурології, історії, педагогіки, а також представлено міждисциплінарні пошуки та здобутки.

Рецензенти:

Виткалов С.В. – доктор культурології, професор, професор кафедри івент-індустрії, культурології та музезнавства Рівненського державного гуманітарного університету
Розова Т.В. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри культурології, мистецтвознавства та філософії культури Одеського національного політехнічного університету

Упорядники:

Русаків С.С. – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри богослов'я та релігієзнавства Історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Можгі Віктор – міжфакультетські кандидатські культурологічні студії, Факультет міжнародних і політичних досліджень, Ягеллонський університет в Кракові

За точність викладених фактів та коректність цитування відповідальність несе автор

Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії] – Випуск 42. – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2021. – 148 с.

ISBN 978-617-552-001-7

УДК 159.9+1+37+93](063)
ББК 88я431+87я431+74я431+63я431

© Автори статей, 2021
© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2021
© Видавництво «ТВОРИ», 2021

ISBN 978-617-552-001-7

NATIONAL PEDAGOGICAL DRAHOMANOV UNIVERSITY
Faculty of History and Philosophy

HUMANISTIC CORPUS

Issue 42

**Collection of scientific articles on contemporary problems of
philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history**

Vinnytsia
TVORY
2021

Members of Scientific Board:

Herchanivska P.E., Doctor of Sciences in Cultural Studies, Professor, Professo of the Department of Cultural Studies and Intercultural Communications of National Academy of Government Managerial Staff of Culture and Arts

Hlushko T.P., Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Faculty of History and Philosophy of National Pedagogical Drahomanov University

Dychkovsky S.I., Doctor of Sciences in Cultural Studies, Associate Professor, Director of the Institute of Practical Cultural Studies and Art Management of the National Academy of Government Managerial Staff of Culture and Arts

Dobynska L.V., PhD in Psychology, Professor, Chair of the Psychology Department, Faculty of Education of National Pedagogical Drahomanov University, Meritorious Worker of Education of Ukraine

Drobot I.L., Doctor of Sciences in History, Professor, Chair of the Department of History and Philosophy of History, Faculty of History and Philosophy of National Pedagogical Drahomanov University

Kabardin A.V., Chairman of the Scientific Society of Students and Postgraduates of the Faculty of History and Philosophy of National Pedagogical Drahomanov University, student

Meleshchenko T.V., PhD in History, Professor, Assistant Dean of the Faculty of History and Philosophy for Academic and Research Affairs, Faculty of History and Philosophy of National Pedagogical Drahomanov University

Mednikova H.S., Doctor of Sciences in Philosophy, Professor at the Department of Theology and Religious Studies, Faculty of History and Philosophy of National Pedagogical Drahomanov University

Mozheiko M.A., Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Department of Philosophy and Methodology of Humanities of the Belarusian State University of Culture and Arts

Palitsevich A.E., PhD in Pedagogy, senior lecturer of the Department of the Theory and History of Information-document Communication of Belarusian State University of Culture and Arts

Savelyev V.L., Doctor of Sciences in History, Professor, Dean of the Faculty of History and Philosophy of National Pedagogical Drahomanov University

Syniov V.M., Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, honorary Dean of the Faculty of special and inclusive education of National Pedagogical Drahomanov University, President of the Association of Correctional Pedagogues of Ukraine

Stepaniuk Joanna – Doktor nauk społecznych, Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego w Skierniewicach, Uniwersytet Warszawski

Yatsenko O.D., PhD in Philosophy, Associate Professor, Assistant Dean of the Faculty of History and Philosophy for Educational and Methodical Affairs, Faculty of History and Philosophy of National Pedagogical Drahomanov University

This collection features scientific articles based on materials of the XI International scientific conference “Scientific research: current research, theory and practice” (December 3, 2021), on the basis the ZOOM video conferencing service.

Works by undergraduate and postgraduate students and young scientists from Ukraine and Poland address contemporary theoretical and applied problems of psychology, philosophy, cultural studies, history and pedagogy, and present interdisciplinary research and findings.

Reviewers:

Vytkaľov S.V., Doctor of Sciences in Cultural Studies, professor of the Department of Event Industries, Cultural Studies and Museology of the Rivne State University of the Humanities

Rozova T.V., Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Cultural Studies, art History and Philosophy of Culture Department of the Odessa National Polytechnic University

Compiled by:

Rusakov Serhii, PhD in Philosophy, Associate Professor at the Department of Theology and Religious Studies, Faculty of History and Philosophy of National Pedagogical Drahomanov University

Możgin Wiktor, mgr, Wydziałowe Kulturoznawcze Studia Doktoranckie, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

The author is responsible for the accuracy of the facts and correctness of citation.

Humanistic Corpus: [collection of scientific articles on contemporary problems of philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history] – Issue 42. – Vinnytsia: TVORY, 2021. – 148 p.

ISBN 978-617-552-001-7

© Article authors, 2021

© National Pedagogical Drahomanov University, 2021

© LLC «TVORY», 2021.

ISBN 978-617-552-001-7

ДО ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ ТАБУ НА ЖІНОЧЕ В ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ФЕМІНІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЇ ВАЛЬЖИНИ МОРТ

*Андрієнко Валерія Олександрівна,
магістрантка НПУ ім. М. П. Драгоманова
lera.libera@gmail.com*

*Науковий керівник -
к. філ. наук, доц. І. П. Галак*

Поява постмодерністського дискурсу в літературі Білорусі, як і в будь-якій іншій постколоніальній країні, пов'язана з комплексом різних чинників, які створили поле для трансформації попередніх досвідів, що подекуди відбулося шляхом руйнації ціннісних парадигм суспільства, його вкоріненних і спрощених моделей поведінки і взаємодії зі світом. Феномен транскультурних і багатоаспектних змін набуває свого тенденційного характеру не в останню чергу через переформатування дійсності соціуму, методом боротьби з його посттоталітаристичними травмами й дисконформом, що зумовлюється й актуалізацією ідей фемінізму, який мав на меті стабілізувати, за словами соціологині Т. Марценюк, “розрив між офіційною ідеологією і повсякденними практиками” [1, с. 268], що побутував у радянські часи. Знищення нав'язаних соціальних стереотипів, які сформували травматичний гендерний порядок, є шляхом до повного звільнення суспільства від дезорієнтуючої нездорової світоглядної призми, через яку продукуються регресивні процеси взаємодії між статями, позначені різними формами знищення однієї й отримання влади іншою, що зі свого боку призводить до посилення дискримінаційних поглядів серед домінуючої.

Метаморфози ставлення і сприйняття жінки, надання їй дозволу змінювати соціальні ролі (поки лише на тому рівні, який забезпечує андроцентризм від появи загрози абсолютної рівності), поширення феміністичного дискурсу на різних площинах людського існування, стали можливими завдяки виходу жінок із тіні, активній боротьбі з гендерною меншовартістю й появою й на інтелектуальному полі, шляхом руйнації стигми про розумову колоніальність, що стає можливим і, зокрема, завдяки літературі. Філософія Е. Сіксу в есе “Сміх Медузи” пояснює відсутність жінку у літературі шляхом порівняння письма з тілом: “Нас відсторонили від наших тіл, сором'язливо навчили ігнорувати їх, змусили задихатися в сором'язливій сексуальній цнотливості; ми стали жертвами старої безглуздої гри: кожен має любити протилежну стать. Я дам тобі своє тіло, ти даси мені своє. Але хто віддасть жінкам тіло, яке вони сліпо віддали іншим? Чому так мало текстів? Тому що ще надто мало жінок відвоювали своє тіло. Жінки мають писати з допомогою своїх тіл, вони мають винайти проникливу мову, яка зруйнує бар'єри” [2], - жінки, як і їхні тіла, залишаються в полі стигматизації, сексуальної об'єктивації й у володінні культурно згвалтування, вони не можуть прийняти себе, що, на думку авторки, є головною причиною невидимості у творчості.

Тотожність мови й тіла також зумовлюється тим, що анатомія жінки табуїювана для чоловіків, а отже, для суспільства загалом, але не це стосується не просто органів чих процесів, що відбуваються в організмі жінки, а й називання їх, тобто вона не має права навіть на слова, вимова яких є ганебною, - мова чужа для жінки, що й осмислює у своїй поезії Вальжина Морт: “*Де мова/ - це собака на ланцюгу залізних слів,/ де покарання - це сто ударів мовчанням*” [3, с. 12]. Боротьба за лінгвістичні права називати й бути названою є складником феміністичного дискурсу, що має завдяки здобуття слова репрезентувати жіночі думки, знявши стигматизовану конотацію фізіології, адже саме табу покликано вберегти чоловіка від загрози, що таїться в жіночому статевому органі [4, с. 170], тому її тілесність і сексуальність - те, що

жінці не належить, оскільки не здатна їх називати без евфемізації і відсторонення, а також те, чого вона вимушена соромитися, що провокує мовчання. У поезії “Стан світла” Вальжина Морт пише: *“Дівчинка, я співаю в хлопчачому хорі,/ у місті, якому плеснули в лице кислотою світла,/ серед амфітеатрів хлопчачих ротів/ моє тіло - нарізане ніщо”* [3, с. 117], - авторка характеризує стан відчуженості від свого тілесного, дискомфортної порожнечі, що спричинена відчуттям інакшості в осередку тих, хто домінує, і тим самим породжує моральний тиск.

Подолання табу на жіноче в постмодерністському фемінізмі можливе й через реалізацію інтенції деміфологізувати жінку, знищити мізогінію, повернути їй право керувати тілом і сексуальністю. Літературознавиця Е. Шовалтер наголошує: *“Завдання феміністичної критики - сконцентрувати свою увагу на жіночому доступі до мови, на доступному лексичному діапазоні, з якого можна вибрати слова, на ідеологічних та культурних детермінантах вираження. Річ не в тому, що мова не може виразити жіночу свідомість, а в тому, що жінок не допускали до повноти мовних ресурсів і що їх змушували до мовчання, евфемізму і тавтології”* [5, с. 522]. Тому поява термінів, що стосуються жіночої фізіології, у поезіях Вальжини Морт є лише декретуванням природності, нормалізації вживання слів без обов'язкової сексуалізації, актом виголошення права жінки називати своє тіло без маскуванія: *“Жінка йде вздовж куців ялівцю і шитшини./ з чистою вульвою, складеною поміж ніг./ з грудьми, що, як кінчики її святкових черевиків,/ тихо блищать у важкій шафі. [...] Її вагіна видовжується та вмикає в череві світло”* [3, с. 50]; *“Дівчата труть свої груди і промежини не соромлячись,/ їхні руки, навчені витирати столи”* [3, с. 92]; *“Петлю його слини над своєю вагіною -/ вона вважає його тілом”* [3, с. 48]. Вальжина Морт через свої вірші руйнує сексуальну об'єктивацію грудей і сосків, які через зображення не прихованої тілесності утверджують жінку, адже, на думку філософині Ю. Крістеві, “молоко і сльози мають спільне: обоє є метафорою немови, “семіотики”, яка не збігається із лінгвістичною комунікацією” [5, с. 503]. Тому в поезії “Автопортрет із Мадонною та її дитиною” мисткиня, зображуючи образ Діви, акцентує на процесі годування матір'ю дитини: *“У її смиренних рисах ми не вбачали краси./ Мов хабар,/ вона давала дитині цицьку. [...] У цьому накрахмаленому світлі, на грудях Мадонни/ малюк уже виглядає розп'ятим,/ цвяхова голівка соска поруч із його кулачком”* [3, с. 45-46]. Процес залучення жінки в мову, утвердження її прав на йменування власного тіла, безсумнівно, є частиною великого феміністичного дискурсу, що дарує інтелектуальну свободу і прийняття власної - іншої - тілесності, що шляхом руйнації дискримінуючих стереотипів, дарує жінці можливість без сором'язливості, тиску і страху бути жінкою.

Отже, дискурс постмодерністського фемінізму через призму художньої літератури порушує проблему недостатньої репрезентації жіночого, що позбавлене можливості бути повноцінно зrealізованим. Акцентування на тожості тілесності й мови висвітлює необхідність деконструкції андроцентризму, який призвів до обмеження, табування і знецінення жіночого, що породжує мовчання, сором і страх, які можна побороти, зокрема, і шляхом зміни ставлення до мови й тілесності жінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Марценюк Т. Чому не варто боятися фемінізму. Київ : Комора, 2018. 325 с.
2. Сиксу Э. Смех медузы. URL : <https://cutt.ly/GT892cE> (дата звернення: 28. 11. 2021)
3. Морт Вальжина. Епідемія троянд : поезія. / пер. Лесика Панасюка, Дарини Гладун. Київ : Люта справа, 2019. 186 с.
4. Сімона де Бовуар. Друга стать : у 2 т. / пер. з фр. Н. Воробйової та ін. Київ : Основи, 1994. Т. 1. 390 с.
5. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. 633 с.

INNOVATIONS IN MEDICAL CARE ON THE EXAMPLE OF TELEMEDICINE STARTUPS

Zuzanna Armata
Medical University of Gdańsk
The Faculty of Health Sciences
with the Institute of Maritime and Tropical Medicine
Student
armatazuzanna@gmail.com

Abstract: The world is changing and ongoing processes are rapid and multidimensional. The spread of automatization and implementation of pioneering technologies are extremely important for the development of modern medicine. In the European Union, healthcare expenses in 2022 will be more than 2.2 trillion dollars. According to forecasts, thanks to the implementation of solutions based on artificial intelligence (AI) we can achieve savings in healthcare exceeding \$150 billion. In 2025, the telemedicine sector will be worth USD 175.5 billion and the virtual medical services sector will be worth nearly USD 600 million [1, p. 3].

The research objective undertaken in the chapter is to identify fields of innovative medical care during the COVID-19 pandemic. It is hypothesized that telemedicine startups significantly impact patient access to medical care. The value of the chapter is the attempt to identify the benefits and risks of using telemedicine solutions in patient care. The method of systematic review of domestic and foreign literature was used to describe the phenomena, theories and concepts. The result of the scientific analysis indicates that innovations allow patient care in an emergency situation – during crises and pandemics. They reduce the spread of the virus and the risk of disease among nursing staff. They also influence the reduction of social inequality in access to the health care system.

Keywords: innovations, e-services, healthcare, telemedicine, telemedicine startups.

Introduction

The COVID-19 pandemic changed our lives and exposed weaknesses in health care. Restrictions have especially affected the delivery of medical care. During the pandemic, it was possible to avoid a total collapse of the healthcare system thanks, on the one hand, thanks to the heroic sacrifice of employees and, on the other hand, thanks to the use of advanced medical technologies, or the use of algorithms and other IT solutions to improve medical care, reduce costs and relieve the burden on medical staff.

It turned out that success in finding solutions to serious economic and social problems is a result of innovative potential and ability to assimilate modern trends [2, p. 1570]. Some of the solutions that visibly improve the safety of patients and medical staff do not require large financial outlays, but only creativity and a change in the way of thinking [3, p. 24].

From the end of 2019, healthcare professionals face the enormous challenge of helping those infected by the SARS-CoV-2 virus, as well as offering access to care, diagnosis and treatment for other diseases and conditions. A well-used opportunity for the healthcare system is digitization, which results in increased access to data (Big Data). Doctors can make decisions based on the full picture of the patient instead of piecemeal information, and patients are diagnosed faster, treatment becomes coordinated. The care is not occasional, but planned and integrated. Treatment is personalized, patients become involved partners in the treatment process. The role of prevention is growing and access to medical services is increasing, which is no longer dependent on the place of residence [3, p. 34].

Material and methods

The research objective undertaken in this chapter is to identify areas of innovative medical care during the COVID-19 pandemic. It is hypothesized that telemedicine startups significantly impact patient access to medical care. A systematic review of domestic and foreign literature was used to describe the phenomena, theories, and concepts.

There is a lack of comprehensive studies on telemedicine startups used in medical care during the COVID-19 pandemic. The value of the chapter is the attempt to introduce the issue, identify the benefits and risks of using telemedicine solutions in patient care. The result of the scientific analysis indicates that innovations in medical care enable patient care in an emergency situation – during crises and pandemics. They reduce the spread of the virus and the risk of illness among nursing staff. They also have an impact on reducing social inequalities in access to the health care system.

Results and discussion

The understanding of innovation has evolved over time, with changes in technology, changes in the service sector and business operating models. Innovations are commonly defined as new products or services that have been introduced to the market. For the purposes of the chapter, we will define innovation as “the implementation of a new or significantly improved product (product or service) or process, a new marketing method, or a new organizational method in business practice, workplace organization, or relations with the environment” [4, p. 48]. By innovation activity we will understand “the entire set of scientific, technical, organizational, financial and commercial activities, including investments in new knowledge, which actually lead or are expected to lead to the implementation of innovations” [4, p. 95]. Without bold, new, creative and passionate ideas, which over time transform into inventions, products, services, processes or methods, there is no innovation [5, pp. 14–19].

Innovation relates to various spheres of human activity, without which social and economic development is not possible. The subject of our scientific reflection is the use of innovation in the health care system in a situation of a global pandemic, including e-services, e-health, medical robots or telemedicine startups.

E-service is a service that “takes place via the Internet, is automated and remote” [6, p. 4]. During a pandemic, e-services facilitate the use of the health care system, improve its functioning, but most of all, they directly contribute to saving health and lives. E-health includes all possible applications of modern information and communication technologies in the mutual relations of doctors, health care institutions (hospitals, clinics) and their patients, including medical consultations conducted over the Internet in an automated manner [6, pp. 6–17].

In addition to existing e-health solutions (e.g. polish IKP, e-wizyty, e-recepty – Patient’s Internet Account, e-appointment, e-referrals), it is necessary to implement:

- central e-registry - a point of collection of information from various registers functioning in the health care system,
- Electronic Medical Record (EMD) - a type of standardized medical record that functions in digital form (HL7 CDA),
- electronic vaccination card - [1, p. 11].

Pre-pandemic statistics indicate that both doctors and patients want to use digital solutions in the treatment process. That is why it is so important to implement a system for communication and exchange of information between system participants, including tools that enable consultation of the diagnostic process and facilitate coordination of services, as well as elimination of irregularities [1, p. 12].

Startups are a small part of the overall economy, yet they have a disproportionately large impact on it. The success of many startups has been born out of the need of its creators to convince others of the originality and validity of their idea. In Bill Gross’s terms (Gross, 2015), startups are “organizations that change the world for the better” [7, p. 1]. Medical and biotech ideas are especially important, which is why we are happy to see that as many as 67% of startups work with hospitals. Only half of the Polish medical technology industry is preparing to conquer foreign markets, and less than 16 percent declare foreign sales revenue [1, p. 15].

We are also seeing a rise in the popularity of remote health monitoring devices, and their importance to the digitization of the health and medical services sector is growing

rapidly. Smart personal devices (wearables) offered by startups for tracking health parameters could be a breakthrough in early medical diagnosis of patients.

Further miniaturization of biometric sensors and the ability to connect medical devices (e.g., heart rate monitors) with Internet of Medical Things (IoMT) platforms will allow the creation of many solutions to help in recovery or management of chronic problems. According to experts, the widespread use of smart devices could reduce healthcare costs for chronic diseases by as much as 80% (Bashi et al., 2020) [1, p. 19].

Virtual reality (VR) is a technology that is currently used as a therapeutic tool to reduce chronic pain (Tashjian, 2017) or to treat trauma (Post Traumatic Stress Disorder), among others. It helps people after a heart attack (combating movement problems) or children with autism, it also helps medics to improve their skills or to plan complex surgeries. The VR market is estimated to reach \$5.1 billion by 2025 (GVR, 2017) [1, 3–19].

A recent innovation in Europe, and widely used in patient care in Japanese hospitals, are humanoid robot nurses (HNRs). Japan currently has the highest proportion of elderly people, which is a stress on the care system and a challenge for medical facilities. Unfortunately, the demographic trend in Poland indicates a significant increase in the elderly population structure in the coming years. It is also projected that we will become one of the oldest societies in Europe by 2050 [8, p. 7].

Nurses and caregivers are subject to severe stress and exhaustion due to increasing workloads, so emerging staff shortages are resulting in more Japanese citizens having to care for aging family members at home instead of working. The solution is HNRs, who are likely to replace nurses in Japanese healthcare facilities. They currently play an important role in the Japanese healthcare system and are gaining popularity for 24/7 care services at minimal cost (e.g., handling Alzheimer’s patients when a robot displays pictures of different people and asks the patient to match a face with a name to alleviate the symptoms of ‘dementia’). Thus, we can see that autonomous and intelligent devices are in the area of intense research and development that will change the face of medical facilities in the near future. Of course, despite their many advantages, machines are not able to completely replace humans in the healthcare system, but the global market demand for medical robots is projected to exceed \$9 billion by 2022 [9, p. 1].

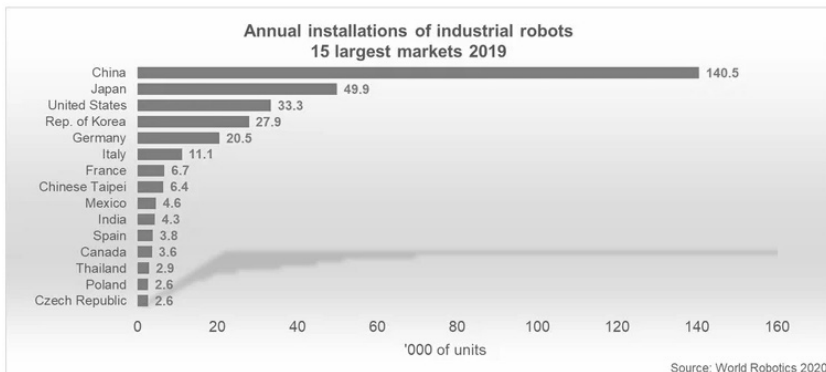

Figure 1. Annual installations of industrial robots TOP 15 countries © World Robotics 2020 Report, p. 1.
Source: The World Robotics Report 2020, p. 1. Available at: <https://ifr.org/ifr-press-releases/news/record-2.7-million-robots-work-in-factories-around-the-globe>

Figure 2. Reception robot at a hospital ward in Wuhan, China.
Source: Khan, Z.H., Siddique, A., Lee, Ch.W. (2020). Robotics Utilization for Healthcare Digitization in Global COVID-19, p. 16.

Figure 3. Modern technologies on the example SiDLY Care [11, p. 76].

Source: Armata Z. Modern technologies in the care for patients with disabilities during the COVID-19 pandemic on the example of telemedical startups. *Eur J Transl Clin Med.* 2021;4(Suppl.2):76. Available at: <https://ejtcm.gumed.edu.pl/issues/19>

Figure 4. SiDLY integrated telecare system
Source: Available at: <https://sidly.eu/wiecej/>

The use of service robots in care is naturally controversial. This varies from country to country. Robotization of hospitals is especially ramped up in the Korean and Chinese health sectors to gain control of the COVID-19 pandemic [10, p. 16].

Robots efficiently admit patients at the front desk, monitor their initial symptoms, and disinfect as soon as they enter the hospital. In infectious wards, robots are assigned many tasks, such as cleaning and serving meals in infected hazardous areas. Nursing and telemedicine robots are used for elderly patients with comorbidities, a special risk group. In addition, to keep the environment clean, robots help disinfect and sterilize hospital rooms and living areas [3, p. 40;10, p. 16–20].

Many of the proposed innovations significantly save time and money, as well as improve people's standard of living and quality of life. One example is the SiDLY system.

The telemedicine startup SiDLY Care was created for elderly and dependent people. It deals with finding areas of care that can be improved by telemedicine solutions, then designing, constructing and researching medical devices and offering these technological solutions in the form of systems that are convenient and understandable to users.

A telemedicine system consists of a telemedicine wristband, a platform and a mobile application.

It enables remote monitoring of the user's vital signs and provides continuous access to medical diagnostics.

The value of SiDLY is the use of a telemedicine wristband during a pandemic, which increases the safety of medical personnel by reducing unnecessary contact with the patient through automatic and remote measurements.

Remote measurements reduce the burden on doctors and nurses.

The telemedicine wristband provides a high standard of patient safety by triggering an alarm if the patient's condition deteriorates or moves arbitrarily outside the designated area. It also replaces the use of some hospital measuring equipment and reduces the use of disposable personal protective equipment.

Conclusion

The chapter presents an overview of the areas of innovative health care during the COVID-19 pandemic. The review confirms that a health system management culture that prioritizes health care innovation should be fostered

by, among other things, conducting projects in collaboration with innovative companies and telemedicine startups. The hypothesis that telemedicine startups significantly impact patient access to medical care is confirmed. Innovations in medical care enable patient care in emergency situations – during crises and pandemics. They reduce the spread of the virus and the risk of illness among nursing staff. On the one hand, telemedicine startups make it easier to function, on the other hand they reveal a number of additional barriers related, among others, to digital exclusion of a part of the society. They also influence the reduction of social inequalities in access to the health care system.

BIBLIOGRAPHY:

1. Łukasik, K. (2021). Raport 300RESEARCH. CYFROWE ZDROWIE Jak poprawić efektywność usług medycznych. Warszawa: Impact, pp. 3–.
2. Stilgoe, J., Owen, R., Macnaghten, P. (2013). Developing a framework for responsible innovation, Volume 42, Issue 9, November 2013, pp. 1568–1580. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2013.05.008>.
3. DOBRE PRAKTYKI II w szpitalach członkowskich Ogólnopolskiego Stowarzyszenia Szpitali Prywatnych i European Union of Private Hospitals w okresie epidemii i po niej. EDYCJA II, 2021, pp. 24–50.
4. Podręcznik Oslo. Zasady gromadzenia i interpretacji danych dotyczących innowacji, wydanie trzecie. Paryż: OECD&EUROSTAT, pp. 48–92.
5. Gallo, C., Jobs, S. (2011). Sekrety innowacji zupełnie inaczej – reguły przełomowego sukcesu. Kraków: Wyd. Znak litera nova, 14–185.
6. Flis, R. (2009). Definicja e-usługi, [w:] E-usługi. Definicja i przykłady. red. R. Flis, J. Szut, B. Mazurek-Kucharska, J. Kuciński. Warszawa: PARP, pp. 4–6.
7. Gross, B. (2015). Najważniejszy powód sukcesu startupów. TED. Available at: https://www.ted.com/talks/bill_gross_the_single_biggest_reason_why_startups_succeed/transcript?newComment=&language=pl
8. Hańczyc, P. (2020). Raport. Opieka medyczna nad osobami starszymi z chorobami neurodegeneracyjnymi w erze postępującej cyfryzacji. Warszawa: NIW, p. 7.
9. IFR presents the World Robotics Report 2020. Available at: <https://ifr.org/ifr-press-releases/news/record-2.7-million-robots-work-in-factories-around-the-globe>
10. Khan, Z.H., Siddique, A., Lee, Ch.W. (2020). Robotics Utilization for Healthcare Digitization in Global COVID-19 Management, International Journal of Environmental Research and Public, 2020 Jun; 17(11): 3819, p. 16.
11. Armata, Z. (2020). Modern technologies in the care for patients with disabilities during the COVID-19 pandemic on the example of telemedical startups. Eur J Transl Clin Med. 2021;4(Suppl.2):76. Available at: <https://ejcm.gumed.edu.pl/issues/19>

List of figure:

- Figure 1.** Annual installations of industrial robots TOP 15 countries © World Robotics 2020 Report
Figure 2. Reception robot at a hospital ward in Wuhan, China
Figure 3. Modern technologies on the example SiDLY Care
Figure 4. SiDLY integrated telecare system
Figure 5. Life-saving wristband

Figure 5. Life-saving wristband
 Source: Available at: <https://opaskazycia.sidly.eu/>

LITERACKA TWÓRCZOŚĆ PIELEŃNIARSKA. PRZYKŁADY WIERSZY, OPOWIAŃ I BAJEK PIELEŃNIAREK POLSKICH

Bartusek Mariola

*dr nauk ekonomicznych, adiunkt
Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach
mbartusek@sum.edu.pl*

WPROWADZENIE

Literacka twórczość pielęgniarska opiera się głównie na tworzeniu specjalistycznej literatury naukowej związanej z rozwojem naukowym pielęgniarek. Jednakże wiele z nich podejmuje się pisanie wierszy, opowiadań czy obszernych powieści. Przez tę działalność pielęgniarki bardzo często wyrażają swoje niepokoje czy wątpliwości zasiane przez pacjentów podczas sprawowania opieki nad nimi. Niejednokrotnie są wynikiem wrażliwej osobowości pielęgniarki, która np. przez wiersze odsłania swoje wnętrze. Zdarza się również, iż przygotowywane są książki, w których pielęgniarki dzielą się swoimi przeżyciami bądź zdarzeniami, jakie miały miejsce w ich życiu prywatnym. Czytelnikami zazwyczaj są inne pielęgniarki, wydawać by się mogło, jak nikt rozumiejące przesłanie. Ale również często książki nabywają pacjenci, odnajdujący siebie i swoje problemy w opisywanych historiach.

Trudno spośród setek tysięcy pielęgniarek wybrać te, które piszą, bo takich jest wiele. Ale by sprawiedliwość stało się zadość wyboru dokonano w oparciu o twórczość Błogosławionej Hanny Chrzanowskiej, niedawno zmarłej pielęgniarki- nauczyciela Ewy Wilaume-Pielki malarki i pisarki oraz emerytowanej pielęgniarki medycyny szkolnej - Hanny Paszko.

Wszystkie te kobiety w swoim pielęgniarskim życiu zasłynęły niezwykłą wrażliwością, cierpliwością, oraz troską o dobro drugiego człowieka. Szacunek ten pozwalał także stojącym obok koleżankom zwracać swe kroki ku szlachetnej pomocy. Wypowiadane słowa wyrażały troskę, a czyny potwierdzały wrażliwość serc. W obliczu potrzeb, przez wiersze czy opowiadania kierowały swe słowa także do dzieci i młodzieży. Pozostawiając fachowy język do naukowych dysertacji, swobodną czystą polszczyzną do dziś wpajają szlachetność, dobroć i kult szacunku dla drugiego człowieka. Prezentowane postacie i ich twórczość stanowią niewielki wyjątek ich pisarskiego życia, a dokonany wybór podyktowany został wyłącznie tematem prezentowanej pracy.

WYKONYWANIE ZAWODU PIELEŃNIARKI

Podstawy prawne bardzo wyraźne określają zarówno warunki kształcenia na poziomie studiów licencjackich, jak i magisterskich. To właśnie min. sposób nauczania przyczynił się do intensywnego rozwoju pielęgniarstwa i rozszerzył zakres praktyki zawodowej o pisanie publikacji, prac, powieści, opowiadań i wierszy. To właśnie min. z tego powodu, dużej liczby prac naukowych, utworzona została gałąź specjalności obejmująca nauki o zdrowiu. Zapisy Kodeksu Etyki Zawodowej Pielęgniarki i Położnej Rzeczypospolitej Polskiej wskazują zasady obowiązujące aktywne zawodowo pielęgniarki [1]. Dane statystyczne wskazują, iż w Polsce jest ponad 300 tys. pielęgniarek i położnych [2].

Działalność zawodowa pielęgniarek postrzegana przez pryzmat uzyskanych doświadczeń nakłada się wprawdzie na szablony prawnych wymagań w sferze kształcenia oraz wykonywania zawodu, jest jednak daleko szersza od wskazywanego zakresu uprawnień zawodowych. Pielęgniarki wykonują bowiem swój zawód nie tylko na stanowiskach bezpośrednio związanych z wykonywaniem zawodu, a przez to czynności pielęgnacyjnych, diagnostycznych, leczniczych czy rehabilitacyjnych, ale również jako nauczyciele, opiekunowie osób niepełnosprawnych, kierownicy żłobków i placówek medycznych, menedżerowie itd. Ten szeroki wachlarz doświadczeń pozwala na podejmowanie rozważań jeszcze na wiele lat po zakończeniu aktywności zawodowej.

Dlatego pisanie rozpoczynają działając aktywnie na polu zawodowym, a intensyfikują

szczególnie podczas emerytury, kiedy czas najbardziej pozwala na poświęcenie się pasji. Pisanie pielęgniarek wynikające z serca, jest delikatne, jak dotknięcie motyla, musnięcie pielęgniarskiego wnętrza. Być może pozwoli to również zwrócić uwagę na delikatność, wrażliwość i ciepło pielęgniarskiej troski. To nasza pielęgniarska pasja i misja.

DZIAŁALNOŚĆ PISARSKA PIELEŃNIAREK

Pisarskie doświadczenie pielęgniarek rozpoczyna się bardzo często jeszcze podczas nauki na studiach licencyjnych i obejmuje swym zasięgiem głównie tematykę z zakresu procesu pielęgnowania. Artykuły te stanowią bazę dla czasopism pielęgniarskich, oparte bowiem o nową literaturę naukową krajową i zagraniczną, wskazują ścieżkę do nowoczesnych metod leczenia czy pielęgnowania. Znaczny rozwój następuje w trakcie studiów magisterskich lub zaraz po nich, kiedy to pierwsze publikacje wzbogacają naukowe monografie. Podczas studiów doktoranckich rozwój jest już bardziej usystematyzowany i wzbogaca naukowe publikacje pielęgniarek. I tak w kręgu literatury specjalistycznej dla adeptów pielęgniarskiego zawodu głównymi autorami są właśnie pielęgniarki. Z czasem doświadczenie zawodowe powoli skłania ku zmianie pisarskiego pióra, kierując się bardziej ku refleksjom, opowiadaniom, powieściom i poezji. Ten rodzaj często stanowi wypełnienie czasu dla emerytowanych koleżanek, które już z perspektywy czasu w zupełnie inny sposób postrzegają problemy zawodowe, pacjentów czy zmagania się z trudnościami żywiołymi. Dlatego tak dużą wartość dla koleżanek jeszcze aktywnych zawodowo ma piękno ukazane w poezji czy prozie.

Piszące pielęgniarki pomagają też sobie i swojej rodzinie. To często życiowy pamiętnik zapisany w różnej formie. Obserwacja pielęgniarek piszących, pozwala na zachęcenie i propagowanie tej formy twórczości także i innym osobom, bardzo mocno zaangażowanym w swoją pracę. Odpręża, mobilizuje i rozładuje emocje.

Pielęgniarki pisząc robią wiele dobrego. Pomagają chorym, wyjaśniając, opisując i pozwalając na zrozumienie choremu wielu skomplikowanych i nowych sytuacji. Chorego widzą niejako z innej perspektywy. Wysokie kwalifikacje, poparte doświadczeniem zawodowym, w bardzo wysublimowany sposób wykształcają w pielęgniarkach dążenie do niesienia pomocy z całych swoich sił. Pacjent postrzegany jest bowiem jako bezbronny w walce z chorobą, często u progu śmierci, utraty najcenniejszego dobra, jakim jest życie. Choroba, ból, samotność utrudniają i tak bolesne doświadczenie chorego. Nie raz brakuje mu siły do walki o swoje zdrowie i życie, bezbronny i samotny w ograniczonej kontakcie z bliskimi...potrzebuje ciepła, troski, towarzyszenia. Nie oczekuje jednak tego od nikogo, pozostawiony na sali chorych, bezwiednie kładzie swoje ciało na łóżku. Czasem pyta co dalej...ale wie, że nikt nie zna odpowiedzi...Pielęgniarki spędzają z chorym najwięcej czasu, towarzyszenie, choć podzielone na wielu, pozwala choć trochę wesprzeć pacjenta, dać mu namiastkę bliskości. Pielęgniarki nie raz wiedzą, że powinny już odejść, że czeka na nie wielu innych pacjentów, ale one same też mają serca...zatrzymują się słuchając... czasem też same chorują, spoglądając na świat z innej niż dotychczas perspektywy doceniają zdrowie, pracę, bliskich...A później przekładają to na kartki swoich książek. Zapyta ktoś: w jakim celu? Po co to robią, przecież same są zapracowane, zmęczone...W ten sposób dają chorym wyraz łączności i współodczuwania ich cierpienia, czasem pośrednio prezentują możliwości czy ścieżki działania, z których chętnie korzystają pacjenci. Ale też jest to dla nich swoista terapia, żywy obraz pomocy dla tych, którzy tej pomocy potrzebują. Dlatego dzieli się przeżyciami, które przybierają postać literacką. W wierszach natomiast wyrażają uczucia zamknięte w sercu. Dzięki nim serce otwiera się i uczucia wyfruwają jak motyle.

Chciałoby się rzec, tyle ile serc, tyle emocji i wrażeń. Tyle cierpienia i nadziei. Tyle miłości i łez. Przeplatając w swym życiu poezję i prozę jak w życiu łączą radość ze łzami czy miłość ze zdradą. Takie właśnie One są, nasze pielęgniarki...

Hanna Chrzanowska – pielęgniarka, poetka i pisarka. Sama o sobie tak pisała....

„Rysopis: Gęba niegdyś piękna. Włosy niegdyś blond. Wykształcenie: niższe. Zawód: posługaczka oraz pośredniczka od wszystkiego. Charakter: pogodny skąpiec i dusigrosz. Zainteresowania: Kobra i Synod.” Taką charakterystykę siebie napisała na kilka

tygodni przed śmiercią Hanna Chrzanowska. Po takim opisie można wysnuć wniosek, że to kobieta z dystansem do siebie, ludzkimi wadami i zainteresowaniami. Dwoma słowami – dowcipna, ale nie specjalnego. Jednak ta skromna osoba była w stanie zachwycić Karola Wojtyłę i stać się pierwszą błogosławioną świecką pielęgniarką”[3].

Nie sposób opisać charyzmy postaci, lecz jako błogosławiona już niejako z urzędu oznaczona zostaje uczciwością, szczerością, oddaniem posłudze pielęgniarskiej.

W twórczości Hanny Chrzanowskiej oprócz powieści i wierszy znaczenie ma niewielkiej wielkości, ale bogaty w treści „Rachunek sumienia pielęgniarki”[4]. Od jego wydania sama Hanna Chrzanowska stała się naszym zawodowym sumieniem. Podkreślić należy, że istotny związek poczucia obowiązku, odpowiedzialności zawodowej z wiarą, daje siłę do wzmacniania uczciwości u innych. Zatem przekaz mimo, iż literacki, to wyraźnie zawodowy i owocny w poczuciu zachowania człowieczeństwa.

Podobnie jak u kolejnej pielęgniarki - Ewy Wilaume Pielka. Choć już bardziej nam bliska przez możliwość bezpośredniego kontaktu w czasie Jej życia, to szacunek dla życia, pielęgniarska charyzma widoczne są u Niej, jak u Hanny Chrzanowskiej.

Ewa Wilaume-Pielka, pielęgniarka, dydaktyk, pisarka, malarka. Najukochańszy nauczyciel, najbardziej wymagający nauczyciel, z szacunkiem dla ucznia dorosłego i dziecka. W swej poetyckiej duszy znalazła miejsce dla sztuki usytuowanego w malarstwie i w wierszach. Prowadziła przepiękny blog, który stał się platformą wspomnień dla koleżanek i kolegów pielęgniarek oraz pielęgniarzy [5].

W swoich opowiadaniach o historii pielęgniarstwa za każdym razem potrafiła wzbudzić w naszych sercach tęsknotę za pięknym, duchowym i pełnym człowieczeństwa pielęgniarstwem. Obrazy stały się z czasem nie tylko wyrazem uczuć malarki, ale i naszym wewnętrznym przeświadczeniem, że w ten sposób można otworzyć ludzką duszę.

Sama poezja Pani Ewy była wisienką na torcie jej pielęgniarstwa. Pisała, a jej wiersze publikowano w czasopiśmie, także pielęgniarskich, wydawała tomiki, pisała blog. Pielęgniarki często tam zaglądały. Przez swoje wiersze bowiem pozwałała przechodzić przez karty swojej pielęgniarskiej historii, odczuwać to co ona, śmiać się kiedy była radosna i płakać, kiedy było jej źle. Do dziś łzy wzruszenia ocieramy ukradkiem, by może nie od razu wydać serc naszych wrażliwość. W końcu musimy być silne, dzielne, musimy dawać radę...

Pani Ewa o sobie...

„Wiersze zaczęłam pisać w 1983 r., gdy w zakresie dodatkowych obowiązków odpowiadałam za organizację i poziom niektórych szkolnych uroczystości. Krótka po tym uległam poważnemu wypadkowi samochodowemu i po długim zmaganiu się z chorobą przeszedłam na rentę inwalidzką. W tym czasie rymowanie stało się dla mnie swoistą metodą rehabilitacji psychicznej...”[6]. Kochana, ciepła, wrażliwa....Jak nasza pasja – pielęgniarstwo.

Pani Hanna Paszko to kolejna współczesna, niesamowita pielęgniarka, która przez zawodowe życie nas pielęgniarek była przewodnikiem po etycznych niuansach zawodowych. Pracowała na różnych stanowiskach pracy i w różnych placówkach zdrowia, a swoją praktykę wzbogaciła szeroką działalnością na rzecz samorządu zawodowego w regionie i Polsce. To doprowadziło Hanną Paszko do mistrzostwa w pielęgniarstwie. Zanim się zorientowała, została naszym wielkim zawodowym autorytetem.

Jej wrażliwość kierowała ją delikatnie i w innych, niż tylko pielęgniarskich, kierunkach. Píše dla pielęgniarek, pacjentów, ich rodzin, kapłanów, píše dla tych wszystkich, którym bliskie jest dobro drugie człowieka.

Pierwsza czytelniczka książki pt.: „Dobroć mieszka w sercu” tak opisała tę pozycję: „Znudzona brzydka pogodą sięgnęłam po zapisane kartki [jeszcze w maszynopisie] i ...czytałam trudne zdania o cierpieniach i odchodzeniu z tego świata jednego dziecka, samotności osieroconej dziewczynki, tęsknocie młodej dziewczyny żeby być potrzebną. Wraz z bohaterami przeżywałam cierpienia ludzi chorych, myślałam o dobroci i miłości ludzkiej, opartej na miłości do Najwyższego. To był tekst, który każdy człowiek chciałby przeczytać, choć nie zawsze sobie to uświadamia...” [7, okładka tył].

W trudnym świecie Hania nie zapomina o swojej wierze, o potrzebach duchowych pacjentów, zważając, ale nie narzucając swoich przekonań, odnosi się do ludzkiego cierpienia. W pisaniu Hania jest nie do doświadczenia. Swoją wrażliwością dotyka najgłębszych zakamarków ludzkiego serca. Analiza publikacji i książek sięga liczby niejednego naukowca, a Hania nie studiowała na uczelni wyższej. To daje nam pozostałym pielęgniarkom siłę i wiarę w przejrzystość treści, autentyczność wydarzeń i prawdziwość dialogów. Ponadto doświadczenie zawodowe potęguje nasze zainteresowanie jej lekturą. Chciałoby się nawet rzec, że pasja Hani umacnia naszą zawodową, etyczną postawę.

Współautorstwo Hanny Paszko i Tadeusza Wadasa – pielęgniarki i pielęgniarsza, przyczyniło się do powstania wspólnego dzieła pisarskiego „W hołdzie hannie Chrzanowskiej”. Dialogiem pomiędzy sobą dokonują opisu, wspomnień i rozważań na temat niesamowitej pielęgniarki, o której było we wstępie. Na kartach książki w sposób bardzo prosty, jak w swobodnie przeprowadzonej rozmowie, pielęgniarka i pielęgniarsza, wspaniale wprowadzają świat czytelnika w życie duchowe innej pielęgniarki. Prowadząc rozmowę o życiu pielęgniarek, płynnie przechodzą do rozważań na temat etyki zawodowej.

„TADEUSZ: Haniu, o ile dobrze Cię zrozumiałem, chcesz opowiedzieć teraz o swoich bardzo osobistych odczuciach, które miałaś, „wędrując po ścieżkach” życiowego i zawodowego utrudzenia Hanny Chrzanowskiej, zanim przejdziemy do analizowania zapisów „rachunku sumienia pielęgniarki. Czy tak?

HANIA: Właśnie tak. Ująłeś to po mistrzowsku. Przybliżając się poprzez wszelką dostępną mi lekturę, słuchanie tych osób, które mają do powiedzenia dużo więcej ode mnie, przyznaję, wszędzie dostrzegałam niezwykłość, wszędzie wyczuwałam niezwykłość...”[8, s.33].

Ta niesamowita w treści i sposobie przekazu pozycja, pozwala nam na włączenie się niejako w rozmowę o istocie pielęgniarstwa, o której nie możemy, nie powinniśmy i nie chcemy zapomnieć. Ułatwia nam też przejście do kolejnej książki Hanny Paszko, „Alfabetu doświadczonej pielęgniarki”. To niejako kontynuacja nurtu etycznego postępowania, który przybliży nam wartości tak istotne dla pielęgniarek, jak profesjonalne pielęgnowanie, szacunek i troska. To niejako przewodnik na drodze doświadczenia zawodowego, drogowskaz postępowania, na kartach książki w bardzo delikatny sposób przybliży do wnętrza pielęgniarskiego serca.

ZATRZYMAJ SIĘ ...

Zatrzymaj się zabiegana pielęgniarko

Opowiem Ci kim jestem ja

Zwyczajna obolała chora

Leżąca cicha cierpiąca.

Obiecuję zabiorę Cię w podróż

Utkaną z pięknych wspomnień

Westchnień ulotnych zapachów

Obrazów mocno utrwalonych.

Podaruję Ci pielęgniarko lekcję

Życiowej człowieczej pokory

Nasyconej miłością

Do życia jedyne niepowtarzalne.

Zatrzymaj się dzisiaj proszę

Moja świeca szybko gaśnie

Nie patrz na zegarek teraz

Jutro będę wspomnieniem...[9, s.70].

„Alfabet doświadczonej pielęgniarki” to pisane przez duże P - pielęgniarstwo, pielęgniarka, pielęgniarsza, pasja... Niejako przedłużenie dialogu o Hannie Chrzanowskiej, myśli zebrane w hołdzie dla Niej. Esencja człowieczeństwa i nadziei, ludzkiego cierpienia i chęci życia. W opowiadaniach prawdziwych przeniesionych na karty książki autorka w bezpośredni sposób mówi o autentycznych odczuciach pacjenta. Przez słowa autorki

przemawia niesamowita troska o chorego, potrzeba niesienia pomocy i niekłamanego wyrażania swoich uczuć. Przy Hani, czy się cieszysz czy smuczysz, zawsze jest tak samo... bezpiecznie.

Pani Hanna Paszko pisze również bajki dla dzieci. Jedna z nich, opowiada o młodości Matki Ewy von Tiele - Wincler, jednej z najwybitniejszych kobiet Śląska. Matka Ewa pochodziła z bogatej rodziny, ale pozostawiła bogactwo by nieść pomoc ubogim i zagubionym.

„Ponad sto lat temu, w pięknym pałacu w Miechowicach koło Bytomia, urodziła się prześliczna dziewczynka. Była drobna i cichutka. Od urodzenia prawie wcale nie płakała i wciąż się uśmiechała. Jej rodzice Pan Hubert i Pani Waleska z miechowskiego pałacu, mieli już siedmioro dzieci, ale z przyjścia na świat jeszcze jednej, tak uroczej dziewczynki, bardzo się ucieszyli. Nazwali córeczkę imieniem Ewa. Ewunia rosła szybko i zdrowo. Otoczona była miłością rodziców, sióstr i braci oraz ciepłem pałacowych pokoi (...). Pewnego dnia Ewunia przyglądała się, jak w pałacowej kuchni wydawano biednym ludziom jedzenie, jak nalewano im żupę do blaszanych misek. Patrzyła na te wszystkie osoby, które cierpliwie czekały na swoją kolej. Ze zdziwieniem zauważyła, że są zupełnie inaczej ubrane niż mieszkańcy. Ta sytuacja sprawiła, że Ewa zaczęła zadawać pytania...”[0, s.7-9].Kto chce poznać dalsze losy miechowskiej księżniczki, musi poszukać książeczki.

ZAMIAST ZAKOŃCZENIA

Pielęgniarki chętnie przekazują swoją wiedzę, doświadczenie poprzez swoją pasję, pisanie. Możliwość przekazania choć odrobiny z pięknych pozycji pisanych przez pielęgniarki to próba zwrócenia uwagi na ich zaangażowanie, talent, charyzmę. Prezentowane autorki są przedstawicielkami setek tysięcy koleżanek i kolegów, pielęgniarek i położnych, którzy pracując, pragną również wyrazić siebie przez włączenie się w życie pacjenta przez karty książek W obliczu niesamowitego rozwoju technologii, medycyny, inspiracje pisarskie pozwalają na zatrzymanie się na chwilę w miejscu, obok drugiego człowieka. Bo pielęgniarka to niesamowicie wrażliwy człowiek.

Przygotowywane podczas rozwoju zawodowego publikacje najczęściej mają charakter naukowy, zarówno te o charakterze poglądowym, jak i badawcze. Wpływają w istotny sposób na rozwój pielęgniarstwa oraz nauk o zdrowiu. Odgrywają ważną rolę w poszerzaniu wiedzy odpowiadającej najnowszym trendom naukowym.

Pisarska działalność rozpoczyna się najczęściej w czasie aktywnej praktyki pielęgniarstwa. Po jej zakończeniu, kiedy czas sprzyja refleksjom bardziej niż w trakcie pracy zawodowej, pielęgniarki często rozwijają swoją pisarską pasję już poza naukowym trendem. Sięgają wówczas niecodziennej wrażliwości, odpowiadającej potrzebom człowieka, wynikającym z daleko głębszej przestrzeni. To wówczas właśnie następuje uniesienie na najwyższy poziom emocji wypełniających serce.

Życzę, by czytelnikom niniejszej publikacji dane było kiedyś osobiście przeczytać zaprezentowane i inne książki Polskich pielęgniarek. Sięgnijcie Państwo po nie zwłaszcza wtedy, kiedy będzie ciężko, gdy choroba pokrzyżuje plany albo kiedy samotność dotknie serca.

Być może kiedyś przeznaczenie pozwoli na spotkanie z Panią Hanną Paszko, która w dalszym ciągu pisze. Jestem pewna, iż wówczas pielęgniarstwa wrażliwość będzie wsparciem i światłem na dalszej drodze życia, a chmury nadciągające wraz z chorobą, szybko rozplyną się pod wpływem słońca życia Pani Hani....

LITERATURA

1. Kodeks Etyki Zawodowej Pielęgniarki i Położnej Rzeczypospolitej Polskiej. Uchwała IV Krajowego Zjazdu Pielęgniarek i Położnych, Warszawa 9 grudnia 2003. Źródło: <https://nipip.pl/prawo/samorzadowe/krajowy-zjazd-pielęgniarek-i-polozonych/kodeks-etyki-zawodowej-pielęgniarki-i-poloznej-rzeczypospolitej-polskiej/> Data pobrania: 20.11.2021

2. Katastrofa kadrowa pielęgniarek i położnych. Raport NIPiP. Wyd. Naczelna Izba Pielęgniarek i Położnych, Warszawa 2021. Źródło: <https://nipip.pl/raport2021/> Data pobrania: 20.11.2021

3. Stepien A. Dusza musi być złota. <https://hannachrzanowska.pl/2020/03/31/dusza-musi-byc-zlota/>. Pobrano 20.05.2021
4. Chrzanowska H. Rachunek sumienia pielęgniarki. Wyd. ARBOR, Kraków 2002
5. Wilaume-Pielka E. Cztery pory roku. Źródło: http://www.niezapominajkowo.eu/niezapominajkowa_kraina/niezapominajka/www/ewa/ewa.html Data pobrania: 20.05.2021
6. Wilaume – Pielka E. : Ewa Wilaume-Pielka. <https://www.chatawujatoma.net/ewa-willaume-pielka>
Pobrano: 20.05.2021
7. Paszko H. Dobroć mieszka w sercu. Wyd. Ad Vocem, Kraków 2008
8. Paszko H., Wadas T. W hołdzie Hannie Chrzanowskiej. Wyd. Ad Vocem, MOIPIP Kraków 2011
9. Paszko H. Alfabet doświadczonej pielęgniarki. Wyd. Naczelna Izba Pielęgniarek i Położnych, Warszawa, 2019
10. Paszko H. Historia o prawdziwej księżniczce. Ośrodek Wyd. AUGUSTANA, Dzięgielów 2012

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

Бедь Віктор Васильович,
*доктор богословських наук, доктор юридичних наук, професор,
ректор Карпатського університету імені Августина Волошина
Вул. Гойди, 4, м. Ужгород
aau_2006@ukr.net
ORCID0000-0002-1817-8195*

Вчорашина Антоніна Іванівна,
*доктор педагогічних наук, професор,
директор НДІ історії українських національно-визвольних змагань
Карпатського університету імені Августина Волошина
вул. Гойди, 4, м. Ужгород
antoninavchorashnya@ukr.net
ORCID0000-0002-9324-2353*

Дуб Марина Іванівна,
*доктор педагогічних наук, професор,
проректор з навчальної роботи
Карпатського університету імені Августина Волошина
Вул. Гойди, 4, м. Ужгород
ORCID marina.dub@ukr.net*

Сучасне суспільство постійно знаходиться під впливом певних соціальних, економічних та політичних перетворень. Проте будь-які перетворення супроводжуються зростанням психологічної та соціальної напруженості у зв'язку зі зміною ставлення як до ситуації в цілому, так і до окремих її тенденцій. На даний момент ключовими компонентами, що вимагають особливої уваги психологічної науки, є: нейропсихологічні дослідження, вивчення емоційної сфери людини, а найнагальніше — аналіз поведінкових реакцій особистості, пов'язаних із пандемією коронавірусної хвороби, спричиненої вірусом SARS-CoV-2.

Сучасна психологія є дуже розгалуженою системою наукових дисциплін, що знаходяться на різних ланках формування, пов'язаних з різними сферами практики. Запитань і завдань, які постають перед психологією сьогодні — значна кількість. Основною метою нашої роботи постало висвітлення та характеристика основних

тенденції розвитку психологічної думки сьогодення з метою виявлення особливо нагальних питань, які потребують теоретичного осмислення, а головне практичного напрацювання у роботі психологів та психотерапевтів. Відтак, провідними об'єктами нашої уваги постали: стан сучасної психології, її нові напрямки досліджень, завдання й пріоритети, а також визначення найактуальніших проблем з орієнтацією на практику їх вирішення.

З огляду на світові тенденції розвитку наукових та експериментальних досліджень, все більшої уваги набувають праці міждисциплінарного характеру. Відповідно до цього — змінюється роль та місце фахівців з психології. Сьогодні численні наукові пошуки спрямовані на вивчення емоцій, мотивації та саморегуляції людської діяльності, сфери міжособистісних відносин тощо. Зокрема, аналізуються проблеми психологічних розладів та психічного здоров'я, сімейних та професійних відносин, поведінкових станів людей в умовах дистанційного навчання й дистанційної форми роботи. Не так багато, та все ж присутні дослідження, присвячені психології кохання та дружби. Варто зазначити, що найбільше виокремлюються нові зв'язки поєднання психології зокрема, з конфліктологією, що послуговується поняттєвим апаратом психології, соціології, логіки, політології та інших дисциплін.

В межах поєднання конфліктології та психології окремої уваги заслуговує напрям роботи з техніками медіації. Медіація як нова комунікативна практика у вирішенні конфліктів широко зарекомендувала себе у світі завдяки методам вирішення конфліктів, якими вона оперує. Практикуючими психологами з усього світу аналізується роль і місце різних факторів й чинників ефективності медіації. Особлива увага приділяється особистісним характеристикам медіатора. Описується дослідження взаємозв'язку емоційного лідерства посередника та ефективності медіації.

Іншим прикладом поєднання наук є дослідження в галузі нейропсихології. Серед методів, якими послуговується напрям — комп'ютерна томографія, електроенцефалографія, позитронно-емісійна томографія, магнітно-резонансна томографія, які докорінно змінили уявлення про функціонування та процеси, що відбуваються у мозку, й почали активно використовуватися в багатьох галузях психології: когнітивній, патологічній, віковій, соціальній [1, с. 51].

Проте одним з найактуальніших і найнагальніших напрямів роботи є дослідження поведінкових реакцій в умовах пандемії — проблемі, з якою стикнулося світове суспільство в останні декілька років. Безумовно, окрім клінічних, епідеміологічних, соціальних та політичних аспектів, ситуація пандемії має і клініко-психологічний аспект, оскільки заходи попередження й лікування хвороби, які вживаються на всіх соціальних рівнях, змінюють звичний спосіб життя кожного [2]. Значний інформаційний пресинг, безпорадність під час лікування, невизначеність у майбутньому призводять до стійкого відчуття стресу, що в свою чергу, супроводжується зміною вегетативно-гуморального регулювання, а відтак, приводить до низки соматичних розладів в організмі. Низкою маркерів стресового стану є порушення сну й апетиту, панічні атаки, депресивні та суїцидальні схильності тощо. Все це цікавить нас не лише з теоретичної точки зору, так й з практичної роботи з пацієнтами. Саме у цьому ми й вбачаємо перспективу нашого подальшого дослідження — звернути увагу і дослідити глибше такі наслідки пандемії коронавірусу, як: обсесивно-компульсивний та генералізований тривожний розлади [3, с. 45].

В цілому, слід зазначити, що за останні роки психологія як наука зробила величезний крок вперед — розширився спектр питань, що охоплюють та вивчають експерти з різних галузей, продовжують з'являтися нові напрямки, розробляються нові методи та методики. Перспективи розвитку довгострокові, як і ряд проблем, що продовжує поширюватися. Сьогодні перед психологією, зокрема практичною, стоїть завдання врахування нових змін у суспільстві та соціального контексту з метою допомоги людям.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Когут О. О. Перспективи розвитку сучасної психології. *Психологія і особистість*. 2015. №2 (8). Ч.2 С. 48–57. URL: <http://oaji.net/articles/2015/1815-1441652157.pdf>
2. Алехин А. Н., Леоненко Н. О., Кемстач В. В. Клинико-психологические аспекты инсомнии, ассоциированной с пандемией COVID-19. *Артериальная гипертензия*. 2021. №27(1). С.83–93. URL: <https://doi.org/10.18705/1607-419X-2021-27-1-83-93>
3. Бедь В. В. Стан розвитку практичної психології в умовах пандемії COVID-19. 2021. Науковий вісник Карпатського університету імені Августина Волошина, Ужгород, КаУ ім. Августина Волошина, № 2/2021, С. 45.

ВІРТУАЛЬНА КУЛЬТУРА ЯК ФЕНОМЕН ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: КУЛЬТУРНО-ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ

Боришполь Ганна Іванівна,
аспірантка НАКККіМ

<https://orcid.org/0000-0002-9014-6657>
angolovatska@gmail.com

*Науковий керівник –
д. культурології, проф. С.М. Садовенко*

Актуальні напрямки розвитку філософської думки кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. присвячені осмисленню феномену глобалізації в поєднанні з розвитком високих технологій. Активне застосування комп'ютерних засобів віртуального моделювання та обслуговування різних сфер реального буття людини зумовило необхідність філософського розуміння, які зміни у сфері культури цим спричиняються.

Частина уявлень про віртуальність довела свою ефективність: оптимізація трудової діяльності людини, поява інтерактивних мультимедіа для навчання та гри, виникнення нових видів мистецтв, розширення меж і можливостей простору комунікації, збільшення швидкості та обсягу отриманої інформації вже забезпечують людські потреби. Віртуальність дає людині набір потужних інструментів для моделювання і навігації віртуальним простором нелінійних зв'язків. Проте індустрія віртуальності продукує різні типи віртуальної культури, тому стає реальним чинником і гуманних, і антигуманних перетворень і новоутворень в реальній і віртуальній свідомості людини. І якщо високі технології спроможні моделювати і матеріально втілювати ймовірні світи, істотно відмінні або/та сумісні з актуальним буттям людини, то віртуальність є не нейтральна.

Дане дослідження присвячене аналізу та осмисленню феномена віртуальної культури глобалізованого інформаційного суспільства. Віртуальний простір – відкрита і безмежна територія втілення віртуальної культури віртуальної свідомості людини. Швидке поширення технологій віртуалізації робить предметне поле філософсько-культурологічних досліджень цього спрямування таким, що тільки утворюється. Зазначені обставини підкреслюють актуальність обраної теми.

Вперше тема співвідношення понять «культура» та «цивілізація» починають досліджувати в період Просвітництва, коли цивілізація уявлялась як ідеальний стан всієї спільноти [4]. Основи культурно-історичних типів цивілізації поклав М. Данилевський [13, 18]. Головними опонентами ідеям оригінальності, проте суперечливої концепції М. Данилевського виступили М. Карєв, В. Соловйов та П. Сорокін. Прихильниками ж і послідовниками стали К. Леонтьєв, М. Страхов, серед західно-європейських дослідників – О. Шпенглер, Х.Ортега-і-Гассет, А. Тойнбі.

Д. Белл, М. Кастельс, Б. Кузик, Ю. Яковець, Т. Тофлер, С. Кейс наприкінці

XX - початку XXI ст. подають своє розуміння сутності цивілізації технологічного суспільства як феномена глобальної інформаційної цивілізації.

Віртуальна реальність, з одного погляду, це – штучний простір, створений комп'ютерами, який має всі ознаки реальності як такої, що піддається проникненню і трансформації зовні, з іншого – інтерсуб'єктивна реальність, присутність якої опосередкована універсумом знаків, але позбавлена реальної присутності [6].

Новий тип культури інформаційного глобалізованого простору постає предметом наукових досліджень сучасних авторів, які осмислюють актуальні проблеми методології формування поняття «інформаційна культура» [14, 16]. Для перших теоретичних концепцій інформаційного суспільства характерні сподівання на гармонізацію соціокультурного середовища, віра в благо науково-технічної революції для суспільства і успіх технократів [3]. Роботи пізнішого часу з більшою увагою до гуманістичних та духовних аспектів окреслюють перспективи розвитку інформаційного суспільства [1, 12, 17]. Сучасні дослідники (В. Ємелін, Д. Іванов, І. Девтеров) соціально-філософські аспекти віртуалізації суспільства розглядають на базі концепції симуляції Ж. Бодрійяра та Ж. Дельоза [5]. На думку Д. Іванова, віртуалізоване суспільство є симулякризацією об'єктивного реального світу, яка замінює реальні об'єкти на образи-знаки, відірвані від об'єктів-прототипів [11]. Традиційний метафоричний простір для ментального та психічного перетворюється на гіперреальність: штучну реальність за відсутності самої реальності [15]. Ж. Бодрійяр характеризує сучасну культуру як тотальну репродукцію, яка не репрезентує реальність, а трансформує і комбінує образи, і накопичує тим самим «музей фальшивого мистецтва» [5], поступаючись реклами. Віртуальна культура трактується на підставі постмодерністського розуміння віртуальної реальності як середовища симулякрів, які позначають відмінність з референтною реальністю: штучні образи, більш значимі і важливі для людини, ніж реальні. Отже, симулякризація соціокультурного життя суспільства перетворюється на механізм його віртуалізації.

Особливо цікавою постає теорія виникнення інформаційного суспільства кібернетика Р. Абдєєва [2], за якою ведеться мова про інформаційну людську цивілізацію тривимірного середовища та основні її параметри: інформацію, прогрес і час. Автор бачить майбутнє за умови належного розуміння інформації та поведіння з нею відповідним чином і несподівано розвертає виключно технологічну тему в філософсько-культурологічний, антропологічний контексти. Р. Абдєєв стверджує, що «еволюційний шлях інформаційної цивілізації дозволяє ... перетворити людину на самоціль суспільного розвитку» [2, с. 98], тому що переконаний в необхідності делегування пріоритетної позиції загальнонародським ідеалам та цінностям.

Отже, насиченість соціокультурного простору інформацією, подіями, мобільність і гнучкість соціокультурної динаміки зумовлюють необхідність філософсько-культурологічного осмислення теорії інформаційного суспільства, дослідження концептуальної гуманістичної основи цього суспільства у його феномені — інформаційній (віртуальній) культурі. Як справедливо зазначають О. Дзєбань та С. Жданенко, основні концепції інформаційного суспільства безпосередньо стосуються актуальних проблем усвідомлення його глобальної цілісності, необхідності подолання негативних ефектів застосування високих технологій, створення нових ідеалів, ціннісних орієнтирів, парадигмальних вимірів віртуальної культури [9, 7].

Метою даного дослідження є виявлення специфіки віртуальної культури як феномену інформаційної цивілізації.

Дослідження має філософсько-культурологічний характер і передбачає розгляд феномену віртуальності з позицій філософії культури та спрямоване на обґрунтування характерних форм діалогу культури у віртуальному середовищі.

В результаті застосування міждисциплінарного, філософсько-антропологічного, культурологічного, аксіологічного підходів, методів

компарального, історико-культурологічного та системного аналізу: а) з'ясовано, що сучасний етап глобалізації характеризується перебуванню на початку наступної хвилі розвитку віртуального інформаційного простору; б) усвідомлено необхідність філософсько-культурологічного осмислення основних трансформацій інформаційного суспільства; в) стало зрозумілим, що різноманіття точок зору про віртуальність в контексті філософії культури може бути зведено до аналізу предмету як феномену свідомості (індивідуальної або колективної) і як техніко-технологічного феномена.

Отже, віртуальна культура як феномен інформаційного суспільства зберігає свій онтологічний ресурс об'єктивної реальності чим створює можливість для інформаційного суспільства розвиватись у культурному діалозі та взаємопроникненні об'єктивної та інакшої реальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bell D. The third technological revolution and its possible socioeconomic consequences. Dissent. New York, 1989. Vol. 367. № 2. P. 165-172.
2. Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации. Москва: ВЛАДОС, 1994. 334 с.
3. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. Москва: Academia, 1999. 956 с.
4. Библер В. С. На гранях логики культуры // Книга избранных очерков. - Ш. М., 1997. Русское феноменологическое общество, 440с.
5. Бодрийяр Жан. Символический обмен и смерть / Жан Бодрийяр. - М.: Добросвет, 2000. - 390 с.
6. В. С. Лук'янець . Віртуальність // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=34727 (дата перегляду: 20.11.2021)
7. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Інформаційне суспільство: морально-етичний дискурс. Інформація і право. № 1(10)/2014. С. 16-25.
8. Девтеров, І. В. Віртуальність масового суспільства / Девтеров І. В. // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2011. – Вип. 2 (100). – С. 23-32. <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/33241> (дата перегляду: 25.11.2021)
9. Дзьобань О.П., Жданенко С.Б. До проблеми морально-етичних аспектів інформаційного суспільства. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія». 2013. Вип. 5 (19). С. 104-114.
10. Емелин В.А. Симулякры и технологии виртуализации в информационном обществе. // Национальный психологический журнал. – 2016. – № 3(23). – С. 86-97. DOI: 10.11621/npj.2016.0312
11. Иванов Д.В. Виртуализация общества. Версия 2.0:[монография] / Дмитрий Владиславович Иванов. – СПб.: Петербургское востоковедение, 2002. –214с.
12. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Москва: ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
13. Нугманова Н.А. Н.Я.Данилевский о всемирно-историческом процессе // Вестник Московского университета. Серия 8. История. - 1997. - N2. - С. 45-46;
14. Полякова Г. В. Феномен информационной культуры в современном обществе // Власть. 2015. Том 21. № 10. С. 83-86.
15. Прими красную таблетку: Наука, философия и религия в «Матрице» [под ред. Гленна Йеффта; Пер. с англ. Т. Давыдова], – М.:Ультра. Культура, 2003. – 312с.
16. Степанов В. Ю. Інформаційна культура сучасного інформаційного суспільства / В. Ю. Степанов // Вісн. харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. — 2009. — Вип. 27. — С. 91–97.
17. Стив Кейс. Третья волна интернета. Какими качествами должен обладать предприниматель будущего // The edition is published by arrangement with Simon & Schuster Inc. <https://readli.net/chitatonline/?b=928869&pg=1> (дата перегляду: 25.11.2021)
18. Турен А. Возвращение человека действующего. Очерк социологии. Москва: Научный мир, 1998. 204 с.

ФЕНОМЕН «ВІРТУАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ» В ПРОСТОРИ МАС-МЕДІА

Бунєєва Крістіна Тарасівна
магістрантка Національного університету «Острозька академія»
kristina.bunieieva@oa.edu.ua
Науковий керівник - доктор філософських наук, доцент,
Петрушкевич Марія Стефанівна

Крім традиційного «живого» спілкування «віч-на-віч» у реальних обставинах, сучасні технічні можливості Інтернету дозволяють сьогодні спілкуватися прямо в мережі, поринаючи в дискурс віртуальності

Говорячи про Інтернет як особливе комунікативне поле виділяють ряд специфічних умов спілкування, недоступних в актуальній реальності: добровільність контактів (користувач добровільно зав'язує контакти або йде від них, також він може перервати їх у будь-який момент часу); необмежену кількість виборів серед потенційних комунікантів, взаємодія різних культурних верств, що призводить до латентного зняття культурних кордонів. Додамо ще можливість одночасного спілкування з кількома адресатами, і навіть те, що у мережевому спілкуванні відбувається зняття жорстких соціальних бар'єрів [1, С.170-171].

«Незважаючи на те, що іноді користувач має можливість отримати деяку інформацію анкетного характеру і навіть фотографію співрозмовника, ці дані, не менш, не тільки недостатні для більш менш адекватного сприйняття адресата, але, більше того, взагалі не можуть бути сприйняті як істинні, тому що часто спостерігається приховування або презентація свідомо неправдивих відомостей. Як фільтр виступає категорія маски, яка активно використовується учасниками інтернет-комунікації». Маска звільняє від міркувань престижу, соціальних умовностей та обов'язків відповідати очікуванням оточуючих» [3, С. 138].

Комунікативний простір Інтернету як широке поле соціокультурної взаємодії відкриває можливість «зміни масок». Особливістю цього спілкування є можливість в електронному alter ego виявляти множинність свого Я, показувати себе з будь-якої сторони (правдивою чи фальшивою). Миттєва зміна різних Я найбільше проявляється під час спілкування online в режимі реального часу [1, С. 170].

У ситуації інформаційної культури зростає інтерес не лише до віртуальної реальності, а й до самого суб'єкта (як і об'єкта) цієї реальності «віртуальності особистості». Як породження інформаційної віртуальної культури «віртуальна особистість» виступає відразу в трьох іпостасях:

1) як індивід, технічно та технологічно «вписаний» у сучасний інформаційний соціум;

2) як людина, що грає і розважається в інтернеті, і водночас людина залежить від інтернету;

3) і нарешті, як інтелектуально-технологічний фантом (інтернет-маска), що претендує на первинність по відношенню до свого творця — індивідуального користувача мережі [2].

Представники «Z-покоління» проводять колосальну кількість часу у соціальних мережах, у яких, за масками «аватарів» та «ніків» розгортається віртуальна комунікація. У соціальних мережах людина може без особливих труднощів створити ідеальний образ себе, який у порівнянні з реальним менш автентичний, тому що відображає уявлення особистості про уявний, ідеальний набір власних якостей, що комплектуються за допомогою готових візуальних, текстових та аудіальних мережевих інструментів [4, С.110].

Створення «свого віртуального образу» – маси відбувається в режимі реального часу, на формування думки відводиться 1-2 хвилини. Автор повідомлення створює про себе міф, який підтримує певну кількість часу. Створений образ будь-

якої міті може бути змінено або знищено. Цьому образу немає прототипу.

У чатах діють образи, але за кожним стоїть реальна людина і рано чи пізно кожен прагне пробитися до особистості, що стоїть за маскою, що його зацікавила. Тоді «карнавальний» характер спілкування заміщається або доповнюється спілкуванням з реальним Я – у цьому проявляється сутність феномена маски – його різноспрямованість на внутрішнє і зовнішнє.

Таким чином, Інтернет у сучасній ситуації представляється дуже комфортним, безпечним, більш менш вільним простором для апробації різноманітних стратегій міжособистісної поведінки.

У мережі коло спілкування людини значно розширюється і можливість зустрічі з близьким за духом людиною збільшується на порядок. Крім того, в ситуації анонімності (це і є віртуальна маска) зникають багато соціальних бар'єрів у вигляді віку, зовнішності, соціального становища, манер поведінки і т.п. першому, візуальному контакті.

У віртуальному світі багатьох бар'єрів просто не існує. Зниження психологічного та соціального ризику у зв'язку з відсутністю зовнішніх оцінок призводить суб'єкта до розкутості у спілкуванні. Широкі можливості Інтернет-простору надають суб'єкту декларації про реалізацію масок. У певному сенсі суб'єкт конститує себе через продукцію розповідей про себе, при цьому він шоразу протегістично перебудовує свій образ [1, С.170-171].

Водночас відхід у віртуальний світ може бути обумовлений певними проблемами у реальному житті та відіграє суто компенсаторну функцію. «Бажання компенсувати «віртуальні особистості» може бути пов'язане з тим, що реальність різних аспектів «Я», або ж, дійсність може бути надто «рольовою», надто нормативною. Це породжує в людини бажання подолати нормативність, що призводить до конструювання ненормативних «віртуальних особистостей». У крайніх ситуаціях це стосується дитячого та підліткового віку, коли особа повністю ще не сформована, людина може повністю втратити своє «Я», розчинившись у зміні віртуальних двійників.

Однією з проблем, викликаних специфікою комунікацій в Інтернеті стало цькування, або булінг, дітей та підлітків у віртуальному просторі. Почуття безкарності та анонімність дозволяють особам, що не досягли зрілості, ображати своїх однолітків, причому не тільки за допомогою особистих повідомлень, а й за допомогою статусів, постів та публікацій у соціальних мережах. Булінг в інтернет-середовищі особливо гостро відчувається жертвами через підвищену значущість для дітей статусу особистості у віртуальному просторі. Агресивна поведінка може виражатися в різних формах – від вкрай негативних оцінок профілю (акаунту) до відвертого приниження та грубих загроз, через які жертва втрачає впевненість у собі, що може спричинити психічні відхилення, депресії, психосоматичні захворювання і навіть суїцидальну поведінку. Дистанційованість від жертви, анонімність і відсутність страху фізичного покарання в соціальних мережах сприяють підвищенню жорстокості кривдників, які можуть створювати тимчасові платформи для колективного цькування обраного об'єкта, що є так звані «летючі» форми соціальності («єдність з нагоди») [4, С. 113-114].

Серед мотивів створення «віртуальної особистості» виділяють і такі психологічні потреби як прагнення могутності, реалізації ідеалу краси, інтелекту, вираження нетрадиційних ідей, потреби у визнанні та розумінні.

На думку Дж. Сулера в подібній ситуації «віртуальна особистість» може стати «здійсненням мрії, нездійсненої в реальності, мрії про силу і могутність або належність та розуміння».

Спотворення інформації про себе у віртуальному просторі соціально осуджується меншою мірою, ніж спотворення даних у реальному житті. Згідно з дослідженням А. С. Жичкіної та С. П. Белінської, понад 50% користувачів соціальних мереж і форумів визнаються, що певною мірою фальсифікували відомості про

себе, змінюючи ім'я, вік, сімейне становище, зовнішність, хобі і т. д. Менш часто підмінюється інформація про поле, освіту, професію, місце проживання, музичні та художні уподобання, покупки, послуги та подорожі, рівень доходу та національності. Майже не піддаються спотворенню відомостей про політичні та релігійні погляди. Цікаво, що чоловіки набагато частіше за жінок розміщують в Інтернеті дані про себе, що не відповідає дійсності[4, С. 113-114].

Найпримітивнішими видами «віртуальної особистості» є аватари – створені програмістами образи для спілкування в Інтернеті. Вибравши найбільш уподобаний, можна виступати під його прикриттям у чатах, конференціях та ін.

Існує ціла плеяда аватар, починаючи з літературних персонажів (Папа Карло, Мумій-Троль, Маг, Остап Бендер, Віні-Пух) представників тваринного світу (Коза, Собака, Овчарка, Мікроб), номінальних персонажів із певним соціальним статусом (Бонвіван, Емігрант, Магнат, Сержант), до повної втрати людського вигляду в образах технічних термінів та пристроїв або прийняття яскраво вираженого дійсного образу (Мразь, Псих, Прикол). Крім пасивного вибору аватар, можливе й активне формування «віртуальної особистості» вищого рівня. До них представлена ціла низка вимог, спрямована на забезпечення правдоподібності її соціокультурних характеристик, серед них:

1. Наявність розробленого соціокультурного образу;
2. Пошук імені, що становить ідеї;
3. Прагнення до унікальності, неповторності образу;
4. Створення живої «віртуальної особистості»; облік її ментальних характеристик;
5. Продумана драматургія «віртуальної особистості» через занурення у її образ;
6. Значення психологічного контексту, відповідного створюваної «віртуальної особистості»;
7. Придумана тактика поведінки «віртуальної особистості» у мережі тощо [5].

Значний вплив на вибір аватарки має стать користувача. У гонитві за красою користувачі жіночої статі вибирають рекламні зразки гламурних красунь. У 44% випадків користувачі-жінки представляють себе як ляльки. Ляльки-маріонетки, ляльки для забав, ляльки-аніме та анімовані ляльки .gif, представлені в ряді рис. 1, показують послідовні трансформації від людиноподібної ляльки «Топочки» до іграшки «ня!».

Топочка

Ефрюшка

Nessi

ня!

Дівчата-користувачі Мережі обирають сексуально-агресивні аватарки, у тому числі применшуючи або перебільшуючи свій вік, ховаючись за ляльково-дитячими масками. Користувачі чоловічої статі вибирають як «маски» образи інтернет-героїв, чий пригоди та випробування нагороджуються (рис.2).

Поруч із образом Героя, інтуїтивно затребуваними виявляються чоловічі типажі «поганого хлопчика», клоуна, бродяги. Відомий вплив на вибір аватарки молодими чоловіками має тюремна символіка та злочинська романтика.

Такі дослідники, як О.А. Шурігіна, С.А. Пилипів пропонують дванадцять архетипів (матрицю соціоролей) – Творець, Дбайливий, Імператор, Блазень, Славний малий, Коханець, Герой, Бунтар, Маг, Простодушний, Шукач, Мудрець. Подібна матриця, безумовно, найбільш повно описує способи самопрезентації користувачів чоловічої статі. Є підстави вважати, що соціоролі, які вибирають інтернет-користувачі, задають стиль спілкування, групову динаміку на сайтах [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабина С.И. Лицо и маска в коммуникации. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, *серія «Філософія. Філософські перипетії»*, №1012. Випуск 46. Харків. С.167-172.
2. Бурнаева Е.М. Человек виртуален в пространстве информационной культуре . веб сайт. URL:<https://www.disserscat.com/content/chelovek-virtualnyi-v-prostranstve-informatsionnoi-kultury/read>.
3. Кон И. С. В поисках себя: Личность и ее самопознание, с. 138.
4. Солдатова Е.Л. Феномен виртуальной идентичности: современное состояние проблемы. *Образование и наука*. Том 20, № 5. 2018. С. 105-119.
5. Феномен виртуальной личности в пространстве мас медиа веб сайт. URL: https://studbooks.net/618830/kulturologiya/fe-nomen_virtualnoy_lichnost_i_prostranstve_m-ass-media

GALICJA WSCHODNIA 1918-1945, POMIĘDZY POLSKĄ, UKRAINĄ A ROSJĄ

dr Marcin Wasilewski

*osoba prywatna, absolwent Uniwersytetu Opolskiego
marcin20000@wp.pl*

Summary: *The purpose of the article is to present struggles for political affiliation in Eastern Galicia in 1918-1945, culminating in the success of the USSR. The article also deals with the multinational structure and economic importance of this area.*

Wstęp

Problematyka związana z historią ziem byłej Galicji Wschodniej od lat interesuje polskich historyków, powstało także wiele godnych uwagi opracowań, które można by długo wymieniać. W większości są to monografie o stosunkowo wąskim spektrum zainteresowań. Również i po stronie ukraińskiej powstają wartościowe prace, lecz relatywnie rzadko, niestety, są one tłumaczone na język angielski. Ze względu na obszerność tematyki, głównym celem prezentowanej publikacji jest podejście do zagadnienia w sposób bardziej przekrojowy, co warunkuje też niejednokrotne sygnalizowanie tylko wybranych zagadnień, tak aby naszkicować miejsce Galicji Wschodniej w obszarze zainteresowań Polski, Ukrainy i Rosji w okresie 1918-1945 oraz procesy prowadzące do

włączenia jej do ZSRR.

Kwestia przynależności państwowej Galicji Wschodniej po I wojnie światowej

Wielonarodowościowa i wielowyznaniowa struktura Galicji Wschodniej (zwanej w ukraińskiej i rosyjskiej historiografii mianem Zachodniej Ukrainy)¹ była rezultatem współzycia na tym obszarze różnych grup ludności. Jednak w pierwszej połowie XX wieku, w sytuacji kształtowania się państw, z założenia mających być narodowymi, zróżnicowanie to stało się również przyczyną licznych tarć na arenie międzynarodowej. Już w czasie pierwszej wojny światowej, z jednej strony państwa centralne pragnęły podporządkować sobie Ukrainę z racji jej potencjału gospodarczego, np. w dziedzinie surowców, a z drugiej - carska Rosja widziała siebie w roli jednoczyciela narodów słowiańskich, co skłaniało do dążenia ku rozprzestrzenieniu swojej zwierzchności między innymi na tereny austriackiej Galicji [7, s. 119], gdzie występowały także bogactwa naturalne, np. złoża ropy naftowej². Wreszcie wraz z postępującym upadkiem starych monarchii z szansy postanowiły także skorzystać narody: polski i ukraiński, pozostające dotychczas w cieniu.

W ten sposób kwestia statusu Galicji Wschodniej została niejako otwarta w ramach porozumień zawartych pomiędzy państwami centralnymi a nowo powstałą Ukraińską Republiką Ludową, która to proklamowała niepodległość 29 stycznia 1918 r. Uczestnictwo ukraińskiej delegacji w rozmowach pokojowych w Brześciu doprowadziło do zawarcia w dniu 9 lutego 1918 r. traktatu pokojowego, będącego swoistym substytutem i zarazem środkiem nacisku na rząd rosyjskich bolszewików. W treści zawartych z Ukrainą porozumień znalazło się nie tylko wyznaczenie linii granicznej, deklaracja pomocy militarnej, zobowiązanie strony ukraińskiej do dostaw zboża, ale i obietnica Austro-Węgier do wyodrębnienia Galicji Wschodniej, z Lwowem i Przemyślem, jako autonomicznego kraju koronnego, do czego jednak ostatecznie nie doszło [17, s. 189-196; 26, s. 661-663].

W tej sytuacji, w ostatnich dniach wojny, zarówno Polacy, jak i Ukraińcy rozpoczęli przygotowania do przejęcia kontroli nad wschodnią częścią Galicji i włączenia jej w skład swojego państwa. Choć dane statystyczne dla tego okresu są relatywnie często kwestionowane, to jednak można na ich podstawie wysnuć ogólne wnioski. Mianowicie, w ramach ostatniego, przeprowadzonego w 1910 r. spisu ludności w monarchii austro-węgierskiej ustalono, iż liczba mieszkańców Galicji Wschodniej zwiększyła się o 10,8% i osiągnęła wartość 5336177 osób, przy udziale języka polskiego 39,8% i ukraińskiego 58,9% [6, s. 35-36]. Najliczniejsi Ukraińcy byli jednak społecznością w 90% chłopską, a miasta, w tym przede wszystkim Lwów, zamieszkiwali Polacy oraz Żydzi. Pomimo tego, lepszymi zdolnościami organizacyjnymi wykazali się właśnie Ukraińcy, którzy pierwsi sięgnęli po władzę zwierzchnią na tym obszarze. Polacy oczekiwali bowiem na przyjazd z Krakowa przedstawicieli Polskiej Komisji Likwidacyjnej. Jak stwierdza Michał Klimecki: „Uznając Lwów za część swojego terytorium, społeczeństwo polskie nie dostrzegało równie emocjonalnego związku Ukraińców z tym miastem. Także dla

1 Kwestię genezy tego terminu w sposób syntetyczny przybliży Henryk Cimek: „W 1850 r. Austriacy utworzyli kraj koronny pod nazwą Królestwo Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim, Księstwem Oświęcimskim i Zatorskim, którego obszar wynosił 78 407 km². Jednocześnie Galicję podzielono na dwie części, według kryterium sądowego, nazywane potocznie Galicją Zachodnią i Wschodnią, których granica administracyjna biegła w przybliżeniu wzdłuż linii Sanu i jego dopływu – Wisłoka. Galicja Wschodnia sięgała po rzekę Zbrucz, która stanowiła granicę austriacko-rosyjską, dzieląc sztucznie ziemię zamieszkaną przez ludność rusińską (ukraińską) na dwie części. Galicji nie podzielono natomiast według kryterium etnograficznego, czego domagali się Ukraińcy, zwłaszcza pod koniec I wojny światowej. [2, s. 109-110]

2 Warto przywołać krótką charakterystykę przemysłu naftowego, jaką w początkach tego okresu podaje Ludwik Mroczka, który stwierdza, iż: „Poważnym atrybutem spornego obszaru, wywierającym wyraźne piętno w sferze zjawisk politycznych [...] były jego walory gospodarcze, a zwłaszcza wydobywanie i przerób ropy naftowej, pomimo że w interesującym nas okresie stale się zmniejszało. Największe wydobycie 2076 tys. ton zanotowano w roku 1909, po czym z powodu niedostatecznych wierceń poszukiwawczych i zniszczeń wojennych wydobycie spadło do 1071 tys. ton w roku 1913, do około 800 tys. ton podczas wojny i 662 540 ton w roku gospodarczym 1920/21. [...] Z punktu widzenia przynależności państwowej tych obszarów więcej jednak znaczył fakt, iż 93% wydobycia przypadało na Galicję Wschodnią, a zwłaszcza na okręg Drohobycza i Stanisławowa”. [21, s. 11-12]

nich stanowiło ono centrum różnorodnych ruchów, w tym niepodległościowego” [9, s. 9].

Wobec oczywistego konfliktu interesów, decyzja działaczy ukraińskich, skupionych wokół powstałej 19 października 1918 r. Ukraińskiej Rady Narodowej, z 1 listopada 1918 r., o proklamowaniu niepodległości jako Państwo Ukraińskie, ubiegła działania Polskiej Komisji Likwidacyjnej, tak że rozpoczęcie walk zastało jej delegatów w Przemyślu [25, s. 92-93, 98]. Warto podkreślić, iż austriacka rada ministrów 31 października, w odpowiedzi na telegram notyfikacyjny Polskiej Komisji Likwidacyjnej, sformułowała zastrzeżenie dotyczące rozciągnięcia jej jurysdykcji tylko na polskie obszary, nie ukraińskie [36, s. 122]. Będąca rezultatem rozbieżności politycznych, konfrontacja zbrojna we Lwowie w sposób symboliczny rozpoczęła, trwającą do wyparcia sił zbrojnych Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej za Zbrucz w dniu 16 lipca 1919 r., wojnę polsko-ukraińską o Galicję Wschodnią. Nieco wcześniej, bo jeszcze 25 czerwca 1919 r. Rada Najwyższa Głównych Mocarstw Sprzymierzonych i Stowarzyszonych zdecydowała, w obawie przed zajęciem tego terenu przez idące na Węgry oddziały bolszewickie, o przyznaniu Polsce czasowego zarządu nad Galicją Wschodnią, ale zastrzegła ona również nadanie temu terytorium autonomii [4, s. 12]. Nie oznaczało to jednak, że przynależność państwowa została już definitywnie przesądzona, nawet po formalnym zawarciu polsko-ukraińskiego sojuszu z 21 kwietnia 1920 r. Dokument ten stanowił o rezygnacji przez stronę ukraińską, konkretnie zaś Ukraińską Republikę Ludową, z ziem Galicji Wschodniej, a przez polską stronę z ziem położonych dalej na wschód, co w ocenie Warszawy rozwiązywało problem Galicji Wschodniej [10, s. 381-383]. Tak jednak nie było, gdyż na scenie politycznej pojawił się trzeci gracz, była to wspomniana już czerwona Rosja.

Zważywszy na złożoność tematu, należałoby tylko podkreślić, że rewolucja rosyjska i przejście władzy przez bolszewików zaktywizowało wiele narodów byłego imperium do podjęcia działań w kierunku utworzenia własnych państw narodowych [16, s. 75-80]. Jednakże zakończenie I wojny światowej pozwoliło bolszewikom ponownie sięgnąć po utracone, w pokoju brzeskim z 3 marca 1918 r., ziemie. To właśnie posiadanie wspólnego wroga stało się głównym argumentem dla nawiązania polsko-ukraińskiej współpracy w kwietniu 1920 r. i podjęcia, początkowo udanej, a następnie przeradzającej się w katastrofę, wyprawy kijowskiej, czyli faktycznej próby ukonstytuowania w Kijowie ukraińskiego rządu Symona Petlury. Wobec katastrofalnej sytuacji na froncie, rząd Władysława Grabskiego zdecydował się na zwrócenie się o pomoc do zwyciężskich mocarstw. I choć nastąpiło przyjęcie propozycji linii demarkacyjnej, nazwanej linią Curzona, to nie w wersji zawartej w brzmieniu sformułowanym w nocy z 11 lipca 1920 roku. Zgodnie z wysłaną propozycją linia ta miała przebiegać zasadniczo wzdłuż rzek Bug i Niemen, a na odcinku południowym miała ona przechodzić na zachód od Rawy Ruskiej oraz na wschód od Przemyśla do Karpat, co w praktyce przekazywało Galicję Wschodnią Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republice Radzieckiej [27, s. 109-110]. Sprawa przesunięcia na odcinku południowym linii rozgraniczenia na zachód, chociaż szybko stała się nieaktualna wobec zmiany sytuacji na froncie w wyniku Cudu nad Wisłą i zawarcia korzystniejszego dla Polski pokoju ryskiego dnia 18 marca 1921 r. (granica na wschód od Wilna, Nowogródka, Pińska, Równego i Tarnopola), była jednak faktem o dużym znaczeniu. Wskazanie tej linii miało później swój wpływ przy decydowaniu o losach Galicji Wschodniej po II wojnie światowej.

Galicja Wschodnia w okresie międzywojennym

W okresie, mówiąc o obszarze województwa lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego, II Rzeczypospolitej oficjalne stopniowo odchodzono od nazwy Galicja Wschodnia, a w celu propagandowym wprowadzono określenie Małopolska Wschodnia [20, s. 14]. Jak już wspomniano, były to tereny z przewagą ludności ukraińskiej, w 1931 r. na obszarze Galicji Wschodniej mieszkały 4729515 osoby, a język polski jako ojczysty deklarowało jedynie 39,31% mieszkańców, natomiast traktowane razem ukraiński i „ruski” 52,75% ludności, wreszcie żydowski i hebrajski 7,13%. Natomiast przy przyjęciu kryterium wyznania liczba katolików obrządku greckiego wynosiła 60,21% ogółu populacji [8, s. 75-77]. Pod względem ekonomicznym był to obszar pozostający nieco

poniżej średniej krajowej. Z drugiej jednak strony posiadał on również pewne walory, jak wyliczał Ludwik Mroczyński: „wschodniogalicyskie bogactwa to urodzajne gleby, obfitość lasów, pokłady wosku, soli, gazu ziemnego, węgla brunatnego i soli potasowych. Na obszar ten przypadało 17,2% powierzchni leśnej niepodległej Polski, 24,2% produkcji drewna, wyłączność dostaw soli potasowych i wosku ziemnego, około 20% produkcji soli kuchennej i większa niż przeciętnie na całym obszarze państwa produkcja pszenicy, jęczmienia, owsa, kukurydzy, strączkowych, tytoniu i konopi” [21, s. 12-13].

Jednakże o charakterze tego obszaru, bardziej nawet niż kwestie gospodarcze, decydował przede wszystkim problem relacji polsko-ukraińskich i będące jego przedłużeniem zagadnienie autonomii bądź samorządu. W teorii II RP była wszakże państwem przyjaznym mniejszościom, Konstytucja Polski z 21 marca 1921 roku w artykule 95 gwarantowała wszystkim obywatelom „ochronę życia, wolności oraz mienia wszystkim bez różnicy pochodzenia, narodowości, języka, rasy lub religii” [32]. Pewnym krokiem, ku realizacji tej idei, było przyjęcie w dniu 26 września 1922 roku *Ustawy o zasadach powszechnego samorządu wojewódzkiego, a w szczególności województwa lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego*, która przewidywała dla każdego z wymienionych województw pewną formę autonomii. W dokumencie zapisano między innymi utworzenie sejmików wojewódzkich, które odpowiadałyby w szczególności za kwestie religijne, edukacyjne, zdrowotne czy finansowe. Dodatkowo dzienniki urzędowe miały być dwujęzyczne, a we Lwowie miał zostać powołany ukraiński uniwersytet [33]. W praktyce jednak zapisy tej ustawy nie zostały zrealizowane, gdyż była ona przede wszystkim elementem gry dyplomatycznej o uznanie polskiej granicy wschodniej. Dlatego też po pozytywnej decyzji Rady Ambasadorów z 15 marca 1923 r., uznającej suwerenność Polski na obszarze Galicji Wschodniej, zrezygnowano z realizacji projektu [30, s. 110-111; 28, s. 371-372].

Nietrudno odgadnąć, że niezrealizowane obietnice nie spotkały się z pozytywną reakcją ukraińskich mieszkańców Galicji Wschodniej. Problem braku woli porozumienia był jednak po obu stronach, co odnotował Maciej Mądziel: „Rozpoczęte w 1930 roku próby dojścia do kompromisu pomiędzy obozem Sanacji a ugodową częścią mniejszości spod znaku UNDO odbywały się jednak w cieniu działalności terrorystycznej nacjonalistów ukraińskich. Niewystarczające reformy gospodarcze i samorządowe, oraz kiepska sytuacja ekonomiczna, potęgowały niechęć Ukraińców do polskich władz i przyczyniały się do szybkiego wzrostu ich świadomości narodowej. Wraz ze śmiercią marszałka Piłsudskiego nastąpił okres agresywniejszej polityki rządu wobec Ukraińców” [18, s. 30-31]. Dotyczyło to nie tylko regulacji prawnych, ale i egzekwowania ich, był to jednak proces stały. Otóż, jeszcze według danych z 1925 roku 57%, spośród 185 tysięcy, wyroków skazujących miało miejsce w lwowskim i krakowskim okręgu apelacyjnym, które liczyły niecałe 27% ludności Polski. W efekcie 25,8% wszystkich skazańców stanowili Ukraińcy, stanowiący wedle oficjalnych danych tylko 15% ludności, wobec których prawo egzekwowano szczególnie stanowczo [24, s. 236-237].

Napięta sytuacja stwarzała pewne możliwości działania dla Moskwy, również i dlatego, że w artykule 7 traktatu pokojowego z 1921 r., znalazła się wzajemna gwarancja swobód dla mniejszości narodowych, w tym także ukraińskiej i białoruskiej [31]. W październiku 1923 r. przekształcono Komunistyczną Partię Galicji Wschodniej w Komunistyczną Partię Zachodniej Ukrainy, którą to następnie włączono na zasadach autonomicznych do Komunistycznej Partii Robotniczej Polski. Najtrafniejszą chyba konkluzję na temat polityki rosyjskiej, a później radzieckiej, także wobec obszaru Galicji Wschodniej, przedstawia Andrew Wilson, pisząc: „Perspektywa „syndromu piemonckiego” [...] była zresztą jedną z przyczyn, dla których bolszewicy zdecydowali się na utworzenie zachodnich republik sowieckich jako swego rodzaju zaplecza irredentystycznych mniejszości narodowych w sąsiednich państwach środkowoeuropejskich. [...] Szanse powołania jakiegokolwiek orientacji szukającej zbliżenia z ZSRR zależały jednak od sytuacji Ukraińców pod rządami sowieckimi” [34, s. 131-132]. Rzecz jasna, że informacje na temat Wielkiego Głodu lat 1932-1933 czy kolejnych czystek sprawiły, iż ZSRR

uznawano raczej za przeszkodę, a nie pomoc w realizacji aspiracji narodowościowych.

Problem Galicji Wschodniej w latach II wojny światowej

Powstała po zakończeniu I wojny światowej II RP stanowiła na mapie Europy swoisty bufor lub pomost pomiędzy Rzeszą Niemiecką a ZSRR. Z położenia tego wynikało też przeświadczenie polskiej dyplomacji o konieczności zachowania równych odległości wobec Berlina i Moskwy, tym samym w 1939 r. stosunki polsko-niemieckie stały się bardzo napięte. Trafnie konstatuje Marek Kornat, iż „Kiedy Polska otrzymała gwarancje od Wielkiej Brytanii, wiosną 1939 r. przywódca III Rzeszy definitywnie utwierdził się w przekonaniu, że nie może liczyć na jej udział w niemieckim systemie sojuszków [...] [...] W obliczu polsko-brytyjskiego współdziałania w Berlinie narodziła się koncepcja taktycznego zbliżenia ze Związkiem Sowieckim za cenę uwzględnienia jego interesów w Europie Środkowo-Wschodniej” [11, s. 48-49]. Myśl ta została podchwyczona na Kremlu i 23 sierpnia 1939 r. podpisano układ zwany paktem Ribbentrop-Mołotow.

Rozpoczęta 1 września 1939 roku agresja hitlerowskich Niemiec, od 17 września z udziałem Armii Czerwonej, doprowadziła do podziału pomiędzy oba państwa ziem II RP, a po zmianach w dniu 28 września 1939 r. linia rozgraniczająca obie strefy przebiegała zasadniczo wzdłuż Bugu i dalej na zachód od Przemyśla, czyli z Lwowem i zagłębieniem naftowym po stronie radzieckiej. Tym samym Galicja Wschodnia, którą we współpracy z III Rzeszą, planowali pozyskać działacze OUN, przypadła bardziej wartościowo w ocenie Berlina partnerowi, przy którym czynnik ukraiński był tylko kartą przetargową o dywersyjnej roli [15, s. 51-52, 56, 62]. Na obszarze tym, zwanym teraz Zachodnią Ukrainą, podobnie zresztą, jak i na Zachodniej Białorusi, wybrano – w sposób daleki od demokratycznych standardów - Zgromadzenia Ludowe, które zadecydowały o wprowadzeniu władzy sowieckiej i dołączeniu do odpowiednich republik w ramach ZSRR [1, s. 154-157]. Patrząc obiektywnie, pomimo terroru i pogorszenia się warunków ekonomicznych, społeczeństwo ukraińskie mogło patrzeć przychylnie na pewne działania nowych władz w zakresie zwalczania śladów polskości, czego najbardziej widocznym przykładem była ukraińzacja lwowskiego uniwersytetu i nadanie mu imienia Iwana Franki [3, s. 106-107].

Wybuch wojny sowiecko-niemieckiej oraz zajęcie przez III Rzeszę obszaru Galicji Wschodniej, włączonej do Generalnego Gubernatorstwa jako Dystrykt Galicja, szybko zawiodło liczących na własne państwo ukraińskich nacjonalistów, ale zostało uznane przez Polaków za mniejsze zło [19, s.184-185]. Okupacja niemiecka odbiła się jednak tragicznie na losach wschodniogalicyskich Żydów, których eksterminowano w ponad 90% [12, s. 284]. W kontekście okupacji niemieckiej i powojennych planów, względem przyszłości Galicji Wschodniej, trudno pominąć też tragiczne wydarzenia lat 1943-1944, które w opinii Eleonory Narvselius, stanowiły, obok walk 1918-1919 roku, najbardziej upolitycznione oraz najistotniejsze wybuchy nienawiści w całym okresie wielowiekowej historii [22, s. 9-10].

Pomimo tego, że w toku wojny zarówno strona polska, jak i ukraińska, nadal liczyła na zdominowanie i pozyskanie po wojnie tego obszaru, to jednak graczem, który dysponował najpoważniejszymi argumentami był ZSRR, który wobec pozostałych mocarstw, tj. Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii nie dopuszczał utraty ziem przyłączonych jesienią 1939 r. Podpisany 30 lipca 1941 r. układ Sikorski-Majski, pomimo uregulowania kwestii amnestii obywateli polskich w ZSRR, nie regulował kwestii granicznych, tzn. przywrócenia granic sprzed 1 września, co słusznie podnosili krytycy porozumienia [5, s. 54]. W kolejnych latach, gdy Armia Czerwona zaczęła odnosić sukcesy, stanowisko radzieckie uległo usztywnieniu. Już podczas spotkania przywódców koalicji antyhitlerowskiej w Teheranie, w grudniu 1943 r., przyjęto, że granica wschodnia RP przebiegać będzie wzdłuż linii Curzona, a zachodnia wzdłuż Odry i Nysy. Podjęte w czasie konferencji Jałtańskiej, w lutym 1945 r., nieśmiałe próby wynegocjowania jeszcze dla Polski Lwowa i Zagłębia Borysławskiego zakończyły się niepowodzeniem [26, s. 543-546, 618-621]. Zmiany graniczne sygnował marionetkowy – komunistyczny Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, który 27 lipca 1944 r. podpisał z rządem radzieckim

umowę o wyznaczeniu granicy zgodnie z linią Curzona [14, s.51-73]. Ostateczny kształt granica otrzymała 16 sierpnia 1945 r. [35], była ona już jednak tylko rezultatem konsekwentnego porzucania interesów Polski przez zachodnich aliantów, zarówno w kwestiach terytorialnych, jak i powojennego ustroju.

Dla Polaków utrata Galicji Wschodniej była traumatycznym przeżyciem, atmosferę ponurej akceptacji oddaje artykuł historyka Stanisława Kutrzeby, który krytykując jednocześnie nadzieje na trzecią wojnę światową, napisał w tamtych dniach: „Rozum musi rządzić naszym postępowaniem [...]. Przeprowadzenie ugody z Rosją pozbawia nas w znacznej części terytoriów wschodnich. [...] Ale musimy sobie powiedzieć, zacisnąwszy zęby, by ból z piersi się na zewnątrz nie wy dostał, że faktów nie zmienimy [...]” [13]. Natomiast dla Ukraińców, w opinii Oresta Subtelnego: „W rezultacie drugiej wojny światowej, dychotomiczny podział na wschodnią i zachodnią Ukrainę, ostatecznie przestał istnieć, przynajmniej na poziomie politycznym [...] proces zlania się - zjednoczenia dwóch od dawna rozdzielonych gałęzi narodu ukraińskiego - był nie tylko ważnym aspektem okresu powojennego, ale wydarzeniem o epokowym znaczeniu w historii Ukrainy” [29, s. 487-488]. Na inne rozwiązanie, w postaci niepodległości, o którą jeszcze po wojnie walczyło ukraińskie podziemie, wobec dysproporcji sił i braku zewnętrznego protektora, nie było szans, co wydawało się jednak oczywiste wobec polityki dającej wolną rękę ZSRR w Europie Wschodniej.

Podsumowanie

Galicja Wschodnia od wieków stanowiła obszar o charakterze wielonarodowościowym i wielokulturowym. Niejednolita pod względem etnicznym i religijnym społeczność stała się jednakże problemem, który doprowadził do licznych konfliktów na tle przynależności państwowej tego obszaru. Ostatecznie jednak, działając w dogodnym momencie historycznym i wykorzystując fakt posiadania większości ziem ukraińskich, tereny Galicji Wschodniej, czy wtedy już właściwie Zachodniej Ukrainy, przypadły ZSRR jako „jednoczycielowi”. Wiązało się to nie tylko ze zmianą przynależności państwowej, ale również i kolejnymi falami represji czy przesiedleń, które dotknęły przedwojennych mieszkańców, a w szczególności osoby wykazujące jakąś formę aktywności politycznej.

BIBLIOGRAFIA:

1. Beshanov V., *Czerwony Blitzkrieg*, Warszawa 2008
2. Cimek H., *Przynależność Galicji (Małopolski) Wschodniej – w koncepcjach Polskich Klubów Ludowych w 1919 r.*, „Polityka i Społeczeństwo”, 2008, nr 5, s. 9-16
3. Draus J., *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie w latach 1939-1944*, „Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności”, 2006, t. 7, s. 105-128
4. Drozdowski M., *Blaski i cienie Traktatu Wersalskiego z 28 czerwca 1919*, [w:] *Stulecie Traktatu Wersalskiego 1919-2019*, red. T. Skoczek, Warszawa 2019, s. 5-16
5. Friszke A., *Polska. Losy państwa i narodu 1939–1989*, Warszawa 2003
6. Hołub B., *Studium historyczno-geograficzne narodowości w Galicji Wschodniej w świetle spisów ludności w latach 1890–1910*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, 2013, t. 2 (68), s. 15-40
7. Hryciak J., *Historia Ukrainy 1792-1999, Narodziny nowoczesnego narodu*, Lublin 2000
8. Hryciuk G., *Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948*, Toruń 2005
9. Klimecki M., *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicja Wschodnia 1918-1919*, Warszawa 2000
10. Klimecki M., *Polsko-ukraińska wojna o Wschodnią Galicję 1918–1919 r. Polskie spojrzenie*, „Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність”, 2009, nr 18, s. 373-384
11. Kornał M., *Droga Niemiec do paktu Ribbentrop-Mołotow i sprawy polskie (wydarzenia i interpretacje)*, „Pamięć i sprawiedliwość”, 2008, nr 1 (12), s. 41-59
12. Kruglov A., *Jewish Losses in Ukraine, 1941–1944*, [w:] *The Shoah in Ukraine. History, Testimony, Memorialization*, red. R. Brandon, W. Lower, Bloomington and Indianapolis 2008, s. 272-290
13. Kutrzeba S., *Jak to było w Moskwie*, „Tygodnik Powszechny”, 1945, nr 16
14. Łochowski M., *Co wydarzyło się w Lublinie na przełomie lipca i sierpnia 1944 roku? Przyczynki do dziejów politycznych Polski*, „Dzieje Najnowsze”, 2019, nr 4, s. 51-73
15. Markiewicz P., *The Ukrainian Central Committee, 1940-1945: A Case of Collaboration in Nazi-Occupied Poland*, Kraków 2018 (Rozprawa doktorska: <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/70404/>)

markiewicz_the_ukrainian_central_committee_1940-1945_a_case_2018.pdf)

16. Marples D., *Historia ZSRR, od rewolucji do rozpadu*, Wrocław 2006
17. Mazur G., *Traktaty brzeskie państw centralnych z Rosją i Ukrainą jako preludeum do traktatu wersalskiego*, „Kultura Słowian. Rocznik Komisji Kultury Słowian PAU”, 2020, t. 16, s. 179-222
18. Mądziel M., *Polityka Drugiej Rzeczypospolitej wobec mniejszości ukraińskiej w latach trzydziestych XX wieku*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych”, 2011, t. 3, s. 23-32
19. Motyka G., *Kolaboracja na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej 1941–1944*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 2008, nr 1(12), s. 183-197
20. Motyka G., *Od rzezi wołyńskiej do akcji „Wisła”*, Kraków 2011
21. Mroczka L., *Spór o Galicję Wschodnią 1914-1923*, Kraków 1998
22. Narwselius E., *Tragic Past, Agreeable Heritage: Post-Soviet Intellectual Discussions on the Polish Legacy in Western Ukraine*, „The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies”, 2015, nr 2403
23. Pajewski J., *Pierwsza wojna światowa 1914-1918*, Warszawa 1991
24. *Przedwojenna Polska w liczbach*, red. K. Janicki, Warszawa 2020 (e-publicacja ss. 313)
25. Przeniosło M., *Polska Komisja Likwidacyjna wobec konfliktu polsko-ukraińskiego (1918-1919)*, „Wrocławskie Studia Wschodnie”, 2009, t. 13, s. 91-105
26. Roszkowski W., *Najnowsza historia Polski 1914-1945*, Warszawa 2003
27. Rusin B., *Lewis Namier a kwestia „linii Curzona” i kształtowania się polskiej granicy wschodniej po I wojnie światowej*, „Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, 2013, t. 48, s. 95-116
28. Stoczewska B., *Autonomia narodowościowa jako koncepcja rozwiązania problemu mniejszości narodowych w europejskiej (głównie polskiej) myśli politycznej XIX i XX wieku*, „Krakowskie studia z historii państwa i prawa”, 2010, t. 3, s. 357-375
29. Subtelny O., *Ukraine: a History*, Toronto 2009
30. Szumiło M., *Ukraińskie koncepcje autonomii terytorialnej w ramach Drugiej Rzeczypospolitej*, „Rocznik Lubelski”, 2011, t. 37, s. 106-121
31. *Traktat pokoju między Polską a Rosją i Ukrainą podpisany w Rydze dnia 18 marca 1921 roku*, Dz.U. 1921, nr 49, poz. 300
32. *Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz.U. 1921, nr 44, poz. 267
33. *Ustawa z dnia 26 września 1922 r. o zasadach powszechnego samorządu wojewódzkiego, a w szczególności województwa łwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego*, Dz.U. 1922, nr 90, poz. 829
34. Wilson A., *Ukraińcy*, Warszawa 2002
35. *ZSRR-Polska. Umowa o polsko-radzieckiej granicy państwowej. Moskwa 1945.08.16*, Dz.U. 1947, nr 35, poz. 167
36. Zygmuntołowicz Z., *Obrona Lwowa*, [w:] *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej. Księga pamiątkowa*, Kraków-Warszawa 1928, s. 122-130

DETERMINANTS OF BEHAVIOR ELDERLY CONSUMERS

Wrukowska Daria

doktorantka Uniwersytetu Szczecińskiego, Wydziału Ekonomii, Finansów i Zarządzania

dariawrukowska@gmail.com

Aging societies are more and more often treated as a desired and valued group of consumers. Hence, more and more attention is paid to the problem of old age in literature. The advanced problem of aging affects many societies, including Poland. Old age is a stage in human life preceded by the aging process of the organism and is treated as a natural phenomenon that occurs after the period of maturity. In this process, the biological activity of the organism is reduced and the human body gradually loses its ability to renew and regenerate [2, p. 83]. The two main reasons for the aging of societies include:

1. Extending life expectancy.

As a result, more people over the age of 65 live in the societies. It is favored primarily by the progress in medicine and the growing awareness of the elderly in the field of preventive examinations, healthy lifestyle and caring for health.

2. Changing the family model.

In aging societies, fewer children are born, childless families are also characteristic, as are the growing number of people choosing to live without a partner. Currently, the number of births is almost half of that recorded in the mid-1980s, the last baby boom. An important fact is also raising the age at which women decide to give birth to their first child. The reasons for such changes may be, among others, phenomena related to a longer period of study (higher education, training, courses) or greater professional activity of women. Another aspect influencing the change of the family model is the fact that in Poland people living in informal relationships decide to have children less often, which will most likely translate into an even more significant decrease in births and deepening of the demographic crisis [13, pp. 46-47].

Demographic changes are an undeniable fact that affects not only Europe but also the whole world. According to the announcements, by 2060, around 30% of the EU population will be over the age of 65. The proportion of the EU population in this group is projected to quadruple between 1990 and 2060. The effects of an aging population will be felt across Europe, although regional disparities are already clear today. In 2030, the percentage of the population aged 65 and over is to range from 10.4% to 37.3% in individual regions [16, accessed on 1 November 2021].

However, aging populations also have advantages. The increase in the life expectancy of seniors in recent years may be due to the better living conditions of the elderly. Easier access to health care and improved prevention are also crucial. Trends that can be observed in the behavior of older consumers constitute a huge database of information for all companies offering a product or service. The factors that influence the purchasing decisions of seniors are analyzed in detail in the literature on the subject and set the basis for strategic decisions. Making decisions is one of the most common activities of a consumer. It consists in deciding on the choice of a specific method of action from the set of all possible actions. Generally speaking, it can be said that a decision is a choice from among the alternatives available to man. It concerns things, activities or solutions that are the subject of choice [5, p. 129]. The assessment of these behaviors is the basis for adjusting the offer to the needs and expectations of customers, which ultimately leads to an increase in the level of their satisfaction. By satisfying their needs, the consumer can become a loyal customer, recommend the product and make more frequent purchases.

The behavior of consumers on the market is defined as all activities related to

obtaining and using goods or services. Consumer behaviors result from the individual perception of needs and cover the entirety of objectively and subjectively defined, rational and emotional, conscious and unconscious behaviors before making a decision on the consumer goods market and during consumption [12, p. 15]. However, before a purchasing decision is made, the consumer has to deal with a stage called identifying needs, which means that the customer has to recognize an unmet need. Then, being aware of the existence of a need, has an appropriate level of motivation to satisfy it by searching for information on the available choices and the features that characterize them [14, p. 58]. Information sources can be divided into personal sources (family, friends, acquaintances), commercial sources (promotion, sales staff, product appearance) public sources (mass media, social media) or practical contact with the product (service, viewing, tasting) [9, p. 180]. According to the definition of F. Hansen, consumer behavior can be defined as all actions and perceptions of a consumer that make up the decision to choose a product, make that choice and consume [7, p. 15]. Another definition is provided by E. Kieźel, according to which consumer behavior relates to a coherent whole of all activities and procedures related to making choices in the process of satisfying consumer needs in specific social, cultural and economic conditions [8, p. 42].

Consumer behavior is determined by many factors that can be divided into objective and subjective. Among the objective variables, there are non-economic factors: internal and external. The internal ones include demographic and social determinants. The external factors include civilization-cultural, geographical and natural factors, the organization of social life. In turn, the economic determinants include endogenous factors (the level and sources of income, savings, equipment of households with durable goods, level and structure) [15, p. 222]. The approach of seniors to a product concerns making consumer decisions about the use of given product characteristics. The breakdown of purchasing decisions may involve reflection time. Prudent decisions, most often made by the elderly, consist in considering all possible ways of satisfying the need in a relatively long period of time [12, p. 190]. These decisions are usually made when buying durable goods as well as luxury products such as expensive cosmetics, original perfumes. Also, deliberately habitual decisions regarding the purchase of repetitive products such as everyday items. In turn, impulsive decisions concern the smallest group of seniors and are characterized by a very low degree of caution and a short reflection time. When analyzing the factors determining consumer decisions, it can be noticed that economic determinants such as value in use, quality and price have the greatest impact on them [12, p. 133]. The surveyed seniors behaved rationally, looking first of all for goods that have high utility value, are of high quality and are cheap. Social and cultural factors influence consumer decisions among seniors to a lesser extent. The most important of these is the opinion of family members and friends.

It is definitely important for over 30% of the respondents, or rather important for 35% of the respondents. The respondents represented various age groups, i.e. 4% aged 55-60, 23% aged 61-65 and 73% aged 65 and over.

Figure 1 shows the consumer's decision-making process to purchase a product or service to meet a need.

1. Consumer Decision making process overview

Source: Ph. Kotler, G. Armstrong, Principles of Marketing, Prentice Hall, 8th ed., Upper Saddle River, 1999, s. 150-155.

The first step in the consumer's decision-making process is to recognize their own need and demand for a service or product. Recognition of a need, caused internally or externally by the consumer, results in a feeling of thirst. Failure to meet a need means a violation of the internal or external balance of an individual, only the purchase becomes the easiest way to satisfy the need in this situation. After identifying a need, consumers collect information in order to be able to fulfill their need. Consumers rely on previous interactions with a product or brand, their beliefs and others. They can find information using online resources such as Google or in social groups. The next step in the consumer's decision-making process is to define the criteria for what they want in the product. In this step, the target customer compares their future choices with comparable alternatives such as lower prices or additional product benefits. After collecting all the facts, including information, consumers should come to a logical conclusion about the product or service they are buying - then they actually buy. The last element of the consumer decision-making process concerns deep reflection during the use of the product. A purchase decision is the culmination of actions taken by the consumer and does not mean that it completes the purchasing decision process. The final step in this process is the post-purchase feeling, which is the result of comparing your purchase expectations with the satisfaction of those expectations. Restoring the balance to the consumer by satisfying the needs is a dynamic phenomenon and results from the general characteristics of the needs, which include: renewal, limitlessness, intensity of feeling, different degree of saturation, seasonality.

One of the best-known authors of the classification of needs is A. H. Maslow, who distinguishes the needs of a lower and higher order in a hierarchical manner. He specified five main groups of needs ranging from the most elementary and resulting from basic life functions to the needs of a higher level, which activate only after satisfying the lower-primary ones.

The breakdown includes hierarchical needs, starting with the lowest, most primary [6, pp. 262-263]:

- physiological needs such as the need to sleep, eat, drink, procreate, and breathe.
- the need for security regarding the sense of care, a comfortable and healthy lifestyle, economic security.
- the need for belonging and love, also related to the desire for unity,
- the need for respect, recognition and acceptance, self-esteem,
- the need for self-realization understood as gaining experience, searching for the meaning of life, realizing one's talents, striving for self-development.

The presented division is used in many studies to define consumer needs, but due

to the unequal development of economies, it is difficult to classify basic and higher-order needs, because higher levels (self-fulfillment and self-esteem) and lower levels (physiological needs, security and love) are not universal and may differ due to individual differences. Especially in developed countries, needs from higher levels may be so strongly desired that they will take their place in the pyramid of elementary ones. The division of needs among older people will be different than among young people, because for selected people different needs may have a different value. Needs are not always met one after the other and usually several needs are met at the same time [3, pp. 82-83].

When examining the specificity of the purchasing behavior of older people, it is worth identifying services that facilitate the daily life of seniors, which include mobile health applications as well as educational and entertainment applications that alleviate loneliness among seniors. Bambol and Selki divided into four groups of services provided to the elderly [1, p. 144]:

1. Existential - regarding the satisfaction of basic needs, for example regular meals, shopping by phone, cleaning the apartment, periodic medical or nursing visits at home;
2. Educational - related to participation in various types of courses, acquiring knowledge and new competences;
3. Cultural and recreational - related to participation in cultural events, active recreation, organized tourism;
4. Administrative and social - concerning assistance in official matters or using new banking services.

The constantly growing purchasing power of older consumers increases the production of goods and services tailored to the needs and expectations of the “silver market”. Business entities more and more often perceive seniors as potential customers, a group with significant purchasing power and characterized by a constant purchasing preferences. Product or service loyalty. As a result of these behaviors, new sectors of the economy appear - “silver marketing” or gerontechnologies. Hence, we are witnessing the formation of a new profile of an older consumer on the market. Contemporary older consumers are perceived as an economic entity that is becoming more and more affluent, active, caring for its health, with great passion and willingness to live [11, 13-14.]. According to the American consulting company AT Kearney, the group of seniors aged 60 and 60+ will increase from the current 800 million people in the world to 2 billion in 2050. In the US, people over 50 have 80 percent. financial assets and account for half of your net income. Seniors have a stable income, large needs and are mostly loyal to the brand, they are less likely to advertise purchased products, the purchase of which they usually thought well before. The industry that absorbs the greatest expenses of the elderly is health care. In addition to supplying mainly pharmaceutical companies' accounts, the elderly increasingly use telecare and telemedicine. Older consumers increasingly appreciate the advantages of electronic banking, the convenience of shopping and the speed of dealing with online matters. New internet portals are appearing aimed at the growing group of computerized seniors, as well as remote control systems for lighting and windows. Instruments based on the latest technologies, which improve hearing and smell, entered the market [17, accessed on 4 November 2022].

Seniors have specific consumption needs that are characterized by purchasing decisions specific to this group. With age, many socio-economic conditions that shape the mechanisms of an individual's behavior in the world change. The main determinants include the phase of the family life cycle, the size of the household, health condition, professional activity, the role played in society, but also the values and lifestyle. The above-mentioned elements make up the full picture of the elderly customers and allow for a more in-depth segmentation of this group of customers. The features of the purchased goods or services and the type of needs they satisfy are an important supplement to the above-mentioned factors shaping the decision-making processes.

BIBLIOGRAPHY

1. Bombol M., Słaby T., *Konsument 55+ wyzwaniem dla rynku*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa 2012.
2. Bejster I., *Proces starzenia się jako zjawisko biologiczne, psychiczne i socjalne* [w:] Seniorzy – w zgodzie z rytmem natury. Starzenie się jako zjawisko biologiczne i społeczne, red. E. Kędra, Towarzystwo Przyjaciół Nauk Legnica, Wyższa Szkoła Medyczna w Legnicy, Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Legnica 2011.
3. Bridgman, T., Cummings, S., & Ballard, J., Who built Maslow's pyramid? A history of the creation of management studies' most famous symbol and its implications for management education. *Academy of Management Learning & Education*, 18(1), 2019, pp. 81-98.
<https://journals.aom.org/doi/10.5465/amle.2017.0351>
(accessed on 4 November 2021)
4. Byłok F., *Strategie zachowań konsumenckich seniorów na rynku dóbr i usług konsumenckich*, *Problemy Zarządzania* 11/1 (1), 2013, pp. 123-142.
5. Gajewski S., *Zachowanie się konsumenta a współczesny marketing*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 1994.
6. Gasiul H., *Teorie emocji i motywacji. Rozważania psychologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2002.
7. Hansen F., *Consumer Choice Behaviour. A Cognitive Theory*, The Free Press, New York, 1972.
8. Kieźel E.(red.), *Konsument i jego zachowania na rynku europejskim*, PWE, Warszawa 2010.
9. Kotler Ph., *Marketing. Analiza, planowanie, wdrażanie i kontrola*, Gebethner & Ska, wyd. I, Warszawa, 1994.
10. Kotler Ph., G. Armstrong, *Principles of Marketing*, Prentice Hall, 8th ed., Upper Saddle River, 1999.
11. Morgan L.A., Kunkel S.R., *Ageing, Society, and the Life Course*, Springer, New York, 2011.
12. Rudnicki L., *Zachowania konsumentów na rynku*, PWE, Warszawa 2001.
13. Trafiałek E., *Polska starość w dobie przemian*, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2003.
14. Tyszcza T., *Decyzje. Perspektywa psychologiczna i ekonomiczna*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2010.
15. Zalega T., *Segment osób w wieku 65+w Polsce. Jakość życia – Konsumpcja – Zachowania konsumenckie*, Warszawa 2016.

Internet sources

16. Demographic changes report_FINAL, dokument elektroniczny, tryb dostępu: [https://community.oecd.org/servlet/JavaServlet?previewBody/39889-102-5-78584/Demographic_changes_report_FINAL.pdf,], accessed on 4 November 2022].
17. <http://www.zrozumiecstarosc.pl/artykul/perspektywy-dla-srebrnej-gospodarki-w-polsce/> accessed on 4 November 2021].

List of figures

1. Consumer Decision making process overview

Z WIELKĄ MIŁOŚCIĄ WIĄŻE SIĘ WIELKA ODPOWIEDZIALNOŚĆ

Hołowiecka Alicja
studentka Politechniki Lubelskiej
alicia.holowiecka@pollub.edu.pl

Miłość to uczucie, które budzi chyba najwięcej pytań ze wszystkich. Czym naprawdę jest, skąd się bierze, jak właściwie kochać? Miłość jest uważana za najwyższą cnotę, za sens życia człowieka, nie ma się więc co dziwić, że od wieków ludzie z takim zaangażowaniem starają się zrozumieć to niezwykle potężne uczucie. Oczywistym wnioskiem wydaje się, że pod wpływem tak silnej emocji powinniśmy zdawać sobie sprawę z odpowiedzialności, która łączy się z miłością. W tej pracy przyjrzymy się kilku koncepcjom miłości oraz zastanowimy się, czy, nawiązując do komiksowego

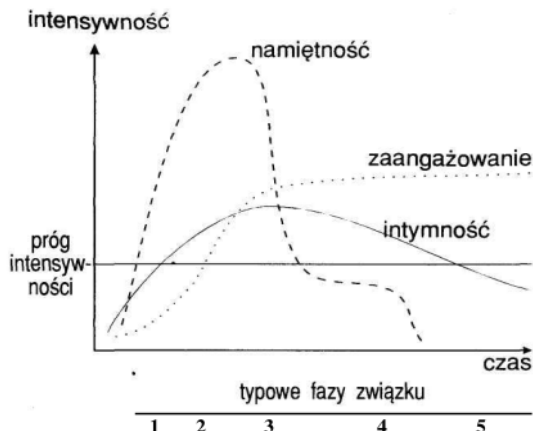
powiedzenia, wielka miłość wiąże się z wielką odpowiedzialnością.

Erich Fromm w „O sztuce miłości” [1] wyróżnia pięć rodzajów miłości: braterska, matczyna, erotyczna, samego siebie oraz Boga. Miłość braterską uważa za podstawę wszystkich innych rodzajów miłości. Oznacza ona przede wszystkim odpowiedzialność i troskę o drugiego człowieka oraz jego poszanowanie i chęć ułatwienia życia. To miłość realizująca się w przykazaniu „Kochaj bliźniego jak siebie samego”. Kolejny rodzaj miłości – miłość matki, jest uważana przez Fromma za najświętszą uczuciową więź, najwyższą odmianę miłości. Jest to miłość altruistyczna, całkowicie pozbawiona egoizmu. Zakłada ona przede wszystkim ogromną odpowiedzialność za życie i wychowanie dziecka. Matka nie otrzymuje nic w zamian za swoją miłość do dziecka, poza jego szczęściem. Miłość erotyczna, związana z pożądaniem seksualnym, jest pragnieniem całkowitego połączenia się z obiektem uczuć. Jest to miłość zwodnicza, ponieważ sam akt seksualny może stworzyć złudzenie zjednoczenia, po którym jednak następuje pustka i rozczarowanie. Dlatego w kontekście tej miłości niezwykle ważna jest odpowiedzialność za siebie i drugą osobę, ten rodzaj miłości nie powinien być realizowany, jeśli nie jest poparty głębszymi uczuciami. Miłość do samego siebie ma związek zarówno z odpowiedzialnością za siebie samego, jak i za innych. Możemy mówić o odpowiedzialności za siebie w zwykłych, codziennych sprawach, jak dbanie o swoje zdrowie, nieszkodzenie sobie w żaden sposób, troska i czułość dla siebie samego. Również wspomniane wcześniej przykazanie „Kochaj bliźniego jak siebie samego” zakłada, że aby dbać o innych, musimy najpierw kochać siebie. Ostatni rodzaj miłości – miłość Boga – jest związana z potrzebą miłości wynikającą z uczucia osamotnienia i pragnienia osiągnięcia zespolenia. Każda religia ma pewne Boże nakazy, które zachęcają do odpowiedzialności za siebie i innych, choć ta miłość może się wydawać najmniej połączona z odpowiedzialnością ze wszystkich wymienionych rodzajów.

Fromm uważa miłość za sztukę, którą należy aktywnie praktykować, co podkreśla słowami „Miłość to działanie, a nie bierne doznawanie. Czynny charakter miłości można najogólniej określić zdaniem, że kochać to przede wszystkim dawać, a nie brać”. Według niego, czynny charakter miłości podkreślony jest przez pewne wspólne cechy, które ujawniają się we wszystkich rodzajach miłości, a tymi cechami są: troska, poczucie odpowiedzialności, poszanowanie i poznanie. Pierwsza cecha – troska – wprost prowadzi do odpowiedzialności za drugiego człowieka. Jednak bez trzeciego aspektu – poszanowania – odpowiedzialność mogłaby się łatwo przerodzić w chęć panowania i posiadania. Nie można jednak szanować człowieka, jeśli się najpierw go nie pozna, stąd czwarty aspekt – poznanie. Widać zatem, że Erich Fromm bardzo silnie podkreślał odpowiedzialność jako integralną część miłości.

Według Roberta Sternberga [3], miłość składa się z trzech niezbędnych budulców – intymności, namiętności i zaangażowania (bądź też zobowiązania). Intymność oznacza pozytywne uczucia i działania, które wywołują przywiązanie i bliskość, ale również wzajemną zależność partnerów od siebie. Badania Sternberga wskazują, że na tak pojmowaną intymność składają się aspekty takie jak: pragnienie dobra partnera, szacunek do niego, przekonanie że możemy na niego liczyć w potrzebie, dawanie i otrzymywanie uczuciowego wsparcia, uważanie partnera za ważny element własnego życia, i wiele innych. We wszystkich tych aspektach widać dążenie do odpowiedzialności za partnera, chęć zapewnienia mu szczęścia i troskę o niego. Intymność z różną mocą jest charakterystyczna zarówno dla miłości romantycznej, jak i miłości ojca, matki, rodzeństwa czy przyjaciela. Namiętność jest poniekąd przeciwieństwem tak rozumianej intymności. Składa się zarówno z pozytywnych uczuć, takich jak zachwyt, pożądanie, radość, jak i negatywnych: ból, niepokój, zazdrość, tęsknota. Towarzyszy jej motywacja do maksymalnego połączenia z partnerem. Objawia się przede wszystkim podobnie do tej miłości, którą Erich Fromm określa miłością erotyczną. Nie można jej jednak ograniczyć tylko do pragnień fizycznych, może ona również wynikać z chęci dominacji czy opiekuńczości. W kontekście odpowiedzialności, warto podkreślić odpowiedzialność za swoje czyny wobec drugiej osoby – postępując odpowiedzialnie, nie należy namawiać

partnera do czegoś, na co nie ma ochoty, jak również odpowiedzialnie przyjmować ewentualne konsekwencje swoich czynów. Trzeci składnik miłości według Sternberga – zaangażowanie (zobowiązanie), jest chyba najbardziej powiązany z odpowiedzialnością. Zaangażowanie jest rozumiane tutaj jako działania ukierunkowane na przekształcenie relacji miłosnej w trwały związek oraz na utrzymanie tego związku pomimo ewentualnych przeszkód. Ta część miłości jest najmniej związana z uczuciami, a najbardziej z rozumem, przez co jest najbardziej podatna na świadomą kontrolę kochających się ludzi.

Rysunek 1. Dynamika trzech podstawowych składników miłości oraz wynikające z niej typowe fazy związku

Źródło rysunku : [3]

Sternberg wyróżnia kilka faz związku (widoczne na rysunku 1): 1 – zakochanie (tylko namiętność), 2 – romantyczne początki (namiętność i intymność), 3 – związek kompletny (namiętność, intymność, zaangażowanie), 4 – związek przyjacielski (intymność i zaangażowanie, ale już bez namiętności), 5 – związek pusty (samo zaangażowanie) i ewentualnie 6 – rozpad związku (wycofanie nawet zaangażowania). Odpowiedzialność jest ważna na każdym etapie związku, ale szczególnie ją widać przy przechodzeniu z etapów 1 i 2 do etapu trzeciego, kiedy to z pełną odpowiedzialnością partnerzy wybierają się nawzajem, często w sposób formalny, na całe życie, albo przynajmniej zamieszkują razem, co wiąże się chociażby ze wspólną odpowiedzialnością materialną. Od tego momentu partnerzy stają się współzależni, polegają na sobie bardziej niż na początkowych etapach związku.

Jan Paweł II, jeszcze jako biskup Karol Wojtyła, napisał etyczne studium na temat miłości i małżeństwa, zatytułowane „Miłość i odpowiedzialność” [4]. Nawet sam tytuł podkreśla, jak bardzo związane są te dwa pojęcia. Analiza Wojtyły dotyczy różnych stadiów miłości, oraz jej rozwoju od poziomu zmysłowego poprzez uczucia do miłości duchowej. Za pełnię miłości autor uważa integrację tych trzech poziomów. Poziom zmysłowy jest zwykle pierwszym stadium miłości. Wojtyła zauważa, że miłość zwykle (choć nie zawsze) rodzi się na podłożu popędu seksualnego, bądź innego wrażenia zmysłowego w bezpośrednim zetknięciu kobiety i mężczyzny. Można tu mówić o przeżyciu piękna, np. piękna ciała. Samo piękno ma wywoływać w człowieku radość, nie ma więc charakteru konsumpcyjnego, używania. Jednakże zmysłowość, popęd seksualny, ma charakter bardziej skłonny do używania, przez co może przeszkadzać we właściwym przeżyciu piękna. Jednakże ponieważ reakcja zmysłowa jest odruchowa, instynktowna, naturalna, nie można o niej samej mówić, że jest moralnie zła. Etycznie oceniać można dopiero, jak człowiek zachowa się pod wpływem tych odczuć wobec drugiej osoby. Samej zmysłowości

oczywiście nie można jeszcze nazwać miłością. Może się w nią przerodzić, ale równie dobrze może się też stać jej przeciwieństwem, wtedy gdy jest ślepa na osobę, a zwraca się wszędzie tam, gdzie „pojawi się możliwy przedmiot użycia”, który to przedmiot może być dostarczany zarówno przez zmysły, jak i przez pamięć czy wyobraźnię. Poziom zmysłowy jest mniej więcej tym, co Erich Fromm nazywał „miłością erotyczną”, a Robert Sternberg – „namiętnością”. Drugi poziom zdefiniowany przez Wojtyłę – poziom uczuć – jest zbliżony do intymności w rozumieniu Sternberga. Wzruszenie związane ze spotkaniem kobiety i mężczyzny, oprócz poziomu zmysłowego, może się wyrażać także na poziomie uczuć, przeżyć emocjonalnych. Reakcja uczuciowa jest podobna do zmysłowej, ale zasadniczo różni się co do treści. Uczuciowość, wyrażana poprzez czułość, nie ma charakteru konsumpcyjnego, jest wolna od pożądania, zawiera natomiast pragnienie bliskości, jak również wyłączności i intymności. Na poziomie psychologicznym na ogół mężczyźni są bardziej skłonni do zmysłowości, a kobiety do uczuciowości. Z tego względu kobieta może przejaw zmysłowości wzięć za oznakę uczuciowości. Wojtyła podkreśla, że fakt, iż mężczyźni wyraźniej uświadamiają sobie zmysłowość, nakłada na nich większą odpowiedzialność za kształt miłości. Dodatkowo na poziomie uczuć najczęściej dochodzi do idealizacji drugiej osoby związanej z zakochaniem – kiedy „wkładamy” w ukochaną osobę jakieś wartości, które niekoniecznie ona posiada. Ostatecznie to nie ciało i zmysły są zasadniczą treścią miłości, stąd też ostatnim poziomem miłości jest miłość duchowa. Wolna wola jest ostatnim składnikiem, bez którego nie można mówić o prawdziwej miłości. Miłość potrzebuje wolności, a ta jest możliwa tylko dzięki prawdzie. Zarówno pożądanie zmysłowe, jak i zaangażowanie uczuciowe są prawdami subiektywnymi. Prawdziwa miłość wymaga prawdy obiektywnej, rozpoznania i afirmacji wartości osoby. Wojtyła pisze, że moralna siła prawdziwej miłości leży w pragnieniu szczęścia drugiej osoby. Prawdziwa miłość łączy się z wysiłkiem, ofiarą, wyzbyciem się egoizmu.

W swojej pracy Wojtyła podkreśla między innymi odpowiedzialność, która dotyczy czynów seksualnych. Przekonuje, że właściwym etycznie i odpowiedzialnym podejściem jest czystość przedmałżeńską, a następnie monogamia i nierozzerwalność małżeństwa. Z opisu poziomów zmysłowych i uczuciowych widać, jak ważna jest odpowiedzialność obojga partnerów za te początkowe fazy kształtowania się miłości. Z kolei na poziomie duchowym kwestia odpowiedzialności jest podobna, jak w opisywanym przez Sternberga składniku miłości nazwanym „zaangażowaniem” – odpowiedzialnie wybieramy partnera, nie wycofujemy się z tego wyboru ot tak, chcemy dobrego partnera, pragniemy go wspierać i liczymy na jego wsparcie, stajemy się współzależni, a przez to odpowiedzialni za siebie nawzajem.

Pięknym przykładem poruszenia problemu miłości i odpowiedzialności jest powiastka filozoficzna Antoine’a de Saint-Exupéry’ego „Mały Książę” [2]. Postacią z tej baśni, którą Mały Książę kocha najmocniej, jest Róża. Kiedy narrator rysuje Małemu Księciu baranka, chłopiec boi się, że po powrocie na swoją planetę, Róża zostanie zjedzona. Mówi: „Jeżeli ktoś kocha kwiat, który istnieje w jednym tylko egzemplarzu pośród milionów i milionów gwiazd, wystarczy mu patrzeć na te gwiazdy, a będzie szczęśliwy. Mówi sobie: ‘Mój kwiat jest gdzieś tam...’. Ale jeżeli baranek żyje kwiat, to jakby dla niego nagle zgasły wszystkie gwiazdy!”. Na te słowa narrator zapewnia go „Kwiat, który kochasz, jest bezpieczny... Narysuję kaganiec dla baranka... Narysuję zbroję dla twojego kwiatu...”. Widać w tej sytuacji ogromną troskę o bezpieczeństwo ukochanego kwiatu, poczucie odpowiedzialności za jego los. Na swojej planecie Mały Książę z miłością opiekował się Różą i spełniał jej zachcianki, choć w końcu poczuł się oszukiwany przez nią i rozdrażniony jej zachowaniem, więc uciekł. Dopiero na Ziemi przypomniał sobie, że ją kocha i chce się nią dalej opiekować. Mówi „Wtedy zupełnie nie potrafiłem jej zrozumieć! Powiniem być oceniać ją po czynach, nie po słowach. Pachniała dla mnie i cieszyła blaskiem. Nie powinienem był uciekać! Należało się domyślić, że za jej nieporadnymi wybiegami kryje się czułość. W różach jest tyle sprzeczności! Ale byłem za młody, żeby umieć ją kochać.” Kolejna sytuacja w tej baśni, która podkreśla znaczenie odpowiedzialności w miłości i przyjaźni, to moment, kiedy Mały Książę oswaja lisa. Lis

tłumaczy mu, że zanim zaczną się bawić, musi go oswoić, co oznacza „stworzyć więź”. Mówi też, że jest to rzecz już dawno zapomniana. Tłumaczy chłopcu, że na razie jest dla niego jednym z tysięcy innych chłopców, ale jeżeli go oswoi, to będzie dla niego jedyny na świecie, i że będą sobie wzajemnie potrzebni. Powoli Mały Książę oswajał lisa dzień po dniu. A gdy nadszedł dzień odjazdu, lis powiedział, że będzie za nim płakał. Mały Książę odrzekł na to „Nie chciałem cię krzywdzić, ale ty zapragnąłeś, żebyśmy się oswoili”. Na pożegnanie lis przekazuje Małemu Księciu swoją mądrość – że dobrze widzi się tylko sercem, a najważniejsze jest niewidoczne dla oczu. Po czym lis mówi mu, że chłopiec jest odpowiedzialny za swoją Różę, ponieważ ją oswoił. Wypowiada też zdanie, które jest bardzo związane z omawianą tezą etyczną, mianowicie „Na zawsze bierziesz odpowiedzialność za to, co oswoiłeś”. Przed odejściem z Ziemi Mały Książę wspomina te słowa, jeszcze raz prosząc o kaganiec dla baranka, ponieważ jest odpowiedzialny za Różę. Wielokrotnie powtarza, że czuje się za nią odpowiedzialny, aż w końcu wraca, by dalej się nią opiekować, mimo że powrót jest dla niego okupiony cierpieniem.

Z powyższych rozważań możemy wysnuć pewne wnioski na temat tego, jak wygląda autentyczna miłość. Po pierwsze, miłość polega na czymś więcej niż tylko zmysłowość i namiętność, wymaga także intymności, bliskości, dzielenia się dobrami materialnymi i duchowymi. Prawdziwa miłość wymaga także wyboru, świadomej decyzji, aby być z kimś i angażować się w relację. Miłość objawia się przede wszystkim w pragnieniu dobra drugiej osoby, nieraz kosztem wysiłku ze swojej strony. Pięknie widać to w języku włoskim, gdzie zarówno „ti amo” jak i „ti voglio bene” oznacza „kocham Cię”, jednakże sformułowanie „ti voglio bene” dosłownie można by przetłumaczyć jako „chcę dla Ciebie dobrze”. W ten sposób wyraża się miłość pozbawiona chęci użycia, wykorzystania kogoś, jest to czysta miłość objawiająca się w trosce o drugą osobę.

Możemy także zauważyć, jak mocno miłość jest spleciona z odpowiedzialnością. W miłości ważna jest odpowiedzialność za swoje czyny – wspominaliśmy między innymi o niej w kontekście ludzkiej seksualności, choć nie tylko. Innym przykładem odpowiedzialności za siebie jest dbanie o swoje ciało i duszę, z miłości do samego siebie jak również w ramach relacji miłosnej z innymi. Równie ważna jest odpowiedzialność za drugą osobę. W początkowych etapach relacji powinna się objawiać w szczerości i dążeniu do bliskości przy jednoczesnym szanowaniu granic drugiej osoby. Z kolei w bardziej dojrzałym związku, konieczne jest podjęcie odpowiedzialnej, świadomej decyzji na temat tego, czy faktycznie chcemy z kimś się związać, a w dalszej kolejności zaczynamy z partnerem współdzielić życie na wielu płaszczyznach. Do pewnego stopnia partnerzy stają się za siebie odpowiedzialni emocjonalnie i materialnie, ponieważ w tych płaszczyznach wspierają się nawzajem. Ważne jednak, aby nie przekroczyć granicy między odpowiedzialnością a uzależnianiem kogoś od siebie. Przykładem dla osób pragnących prawdziwie kochać, powinien być Mały Książę, który pamiętał, że „na zawsze bierziesz odpowiedzialność za to, co oswoiłeś”.

W fizyce kwantowej pojawia się termin kwantowego splątania, który oznacza, że dwie cząstki, nawet jeśli znajdują się na innych końcach Wszechświata, są ze sobą nierozzerwalnie połączone, że zmiana w jednej powoduje zmianę w drugiej. W dodatku da się określić łączny stan takiego układu, ale nie pojedynczej cząstki. Myślę, że można by mówić o podobnym splątaniu pomiędzy miłością a odpowiedzialnością. Dałoby się znaleźć przykłady istnienia odpowiedzialności bez miłości, ale miłość bez odpowiedzialności nie ma racji bytu. Takie uczucie byłoby wypaczone i nie prowadziłyby do niczego dobrego. Dopiero kiedy te dwie cząstki, miłość i odpowiedzialność, są połączone w jeden układ, można mówić o autentycznej miłości.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Fromm E., „O sztuce miłości”, Dom Wydawniczy Rebis, 2000
- [2] de Saint-Exupery A., „Mały Książę”, Fundacja nowoczesna Polska, *wolnelektury.pl*
- [3] Lebecka G., „Psychologia miłości”, 2015 (dostęp: 24.11.2021) <http://molkaksiazkowa.blogspot.com/2015/03/psychologia-miosci.html>
- [4] Wojciszke B., „Psychologia miłości”, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2021
- [5] Wojtyła K., „Miłość i odpowiedzialność”, Towarzystwo Naukowe KUL, 1960

ДРАМАТУРГІЯ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА ЯК ЛІТЕРАТУРНИЙ ФАКТ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

*Григоренко Ірина Василівна,
НПУ імені М.П.Драгоманова,
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри укр. літ.
iragrigorenko@ukr.net*

Існування Радянської держави було тим фактом, який визначав умови існування тогочасної культури загалом та літератури зокрема. Ідеологічний чинник став суттєвим для усього мистецтва того часу. Панівний і визнаний державою єдиноправильним псевдохудожній метод соцреалізму та як інакше позначився на творчості усіх письменників підрадянської (материкової) літератури. Культура, і література зокрема, повинна була «дотримуватися» марксистсько-ленінської ідеології та пропагувати ідеї більшовизму, інакше митці ризикували бути знищеними (як у 30-х роках), або поневоленими у тюрмі (хвилі репресій проти української інтелігенції у другій половині 60-років, у другій половині 70-х років, на початку 80-х років). Те, що могло коштувати свободи, часто не друкували, пишучи «в стіл». Однак у таких умовах мистецтво все ж залишалось певною мірою поза партійним контролем, переходячи в андеграундні, а пізніше контркультурні форми існування.

Василь Симоненко входить у вже радянізовану українську літературу на межі 50-60-х років, коли культура України знаходилась під контролем партійно-більшовицької системи, яка уповільнювала і деформувала її розвиток. Але творчість В.Симоненка, як і багатьох митців-шістдесятників, самим своїм існуванням заперечила можливість «загнати» культуру в певні ідеологічні рамки. Відомо, що у 1962 році Василь Симоненко разом з Аллою Горською та Лесею Танюком виявив місця поховань розстріляних органами НКВС у Биківні, про що вони написали заяву до міської ради Києва. Невдовзі після нібито побутового конфлікту з міліціонерами і побиття Василь Симоненко помирає (у грудні 1963 року), а потім за загадкових обставин гине і Алла Горська [6]. Пробувши у літературі так мало (прижиттєво опубліковано: зб. поезій «Тиша і грім» 1962 року; казка «Цар Плаксії та Лоскотон» 1963 року), Василь Симоненко залишив не менш помітний слід в українській культурі, ніж, до прикладу, Шевченко чи Стус. Василя Симоненка знають найперше як поета-лірика та новеліста, однак його менш відомий доробок як драматурга заслуговує уваги літературознавців та культурологів як літературно-мистецький факт радянської доби.

Незавершений кіносценарій «Бенкет небіжчиків», ймовірно написаний на початку весни 1963 року, як зауважують дослідники його неопублікованого доробку, за жанровим різновидом тяжіє до сатиричної комедії: «Виходячи з динаміки руху Симоненкового тексту як фрагментованої цілості, варто гіпотетично реконструювати можливе розгортання паралельних фабул та розв'язку сюжету – посоромлення корумпованої провінційної номенклатури» [4, с. 59]. В.Симоненко і справді досить уміло та дотепно описує комічні сценки з життя радянських громадян, які могли б перетворитись у повноцінну художньоартистичну п'єсу з досить гострим соціальним звучанням. Наприклад, запланований автором, однак втілений пунктирно уривок «Марш покійників»: «МАРШ ПОКІЙНИКІВ. Вони йдуть містом і розходяться на свої пости «дир.бази», «кер.трестом», «ювелірторг», «прийм. відвідувачів тільки в середу з 10 до 14 год.» і т.п.» [3]. Ця намічена В.Симоненком сценка стала б сатирично точною у відтворенні принципів «побудови» кар'єри у Союзі. Або не менш глибока і промовиста наступна сценка у фрагменті п'єси, де директор похоронного бюро мчить автокатафалком, наспівуючи: «Знайте, дяді, знайте, тьоті, / Знай, дівчино і пацан: / Краще вмерти на роботі, / Ніж не виконати план...»

[3]. М. Шудря, публікуючи «Бенкет небіжчиків» писав: «... Василь розповів друзям, як дешеві костюми привозили до Черкас ... з-за кордону, і всілякі начальники («по знайомству») повдагалися – просто зі складу. Про це дізналися студенти, і вони (в начерках сценарію) намагаються отримати костюми, щоб ходити увечері з дівчатами на побачення. Як виявилось незабаром, це був ритуальний одяг для мертвих – тут і виникає пригода за пригодою. Свідками цих комічних подій стають не лише студенти, а й похоронне бюро та «швидка допомога» – дівчина, в яку закоханий Борис. Василь встиг накидати лише, як він сам їх називав, «пунктири сценарію», але й за цими начерками простежується гумористичний розвиток гострої соціальної комедії [цитовано за: 5, с.49].

В опублікованих «пунктирах кіносценарію» літературознавці виокремлюють такі основні фабульні лінії: 1) студент (Високий) намагається познайомитися з гарною дівчиною, а свого друга (Низький) навчає ковтати якісь пігулки, щоб прикидатися мертвим (напевне, аби дістати ті ж костюми); 2) колоритна сцена на базі за участю начальника Едуарда Оверковича Ширіньки (характерне поєднання промовистих імені, по батькові та прізвища) і секретарки Лоточки; 3) паралельна сюжетна лінія у гротесковому світлі подає клопоти директора похоронного бюро через невиконання плану; 4) гнітючо-символічно видається сцена, що починається фразою, схожою на підзаголовок, який увиразнює її значущість, – «Марш покійників» [5]. Ці сцени у незавершеному сценарії навіть у «чернетці» вже помітно окреслюють колорит доби та показують життя тогочасного суспільства, адже, як слушно зауважують дослідники, ці «пунктири сценарію» насправді були пластично виписаними сценами та епізодами, монтаж яких лишався справою техніки.

Дійовими персонажами п'єси «..Там, де вишня біла..» є студенти. Усі вони одного віку – молодь, що прагне веселощів у житті і справжнього кохання. А. Ткаченко та Д.Ткаченко зазначають, що перед нами постає колорит доби зі студентською дружною й інтригами, суперечками, словесним «фехтуванням», любовними трикутниками, ревностями, стукацтвом; зрештою – щасливою розв'язкою [4, с. 59]. На перший погляд може видатися, що у творі не порушено важливих питань, а сюжет є приземленим, побутовим, проте це не зовсім так. В основі фабули цієї п'єси, яка також дійшла до читача фрагментарно, але у значно більшому обсязі, ніж «Бенкет небіжчиків», – епізоди з повсякденного життя студентів, які переживають перше кохання та зазнають перших серйозних розчарувань у дорослому житті. У фрагментах п'єси «..Там, де вишня біла..», на відміну від «Бенкету небіжчиків», В.Симоненко значно менше зосереджується на подієвому описі, натомість детально заглиблюється у розмисли персонажів у момент, коли вони опиняються в якійсь конкретній ситуації вибору, для ілюстрації екзистенційної проблеми у визначальній для людської долі ситуації. Автор змальовує повсякденне життя студентів, проте у цій на перший погляд «буденщині» помітним є вплив тогочасної авторитарно-тоталітарної радянської держави на побут і життя людей, адже вимір людського буття персонажів цієї п'єси В. Симоненка зумовлений нівеляцією особистісного начала (Леонід – бунтар, який перебуває в пошуку себе; Таня – вродлива і весела дівчина, яка прагне знайти справжнє кохання; Валя – дівчина, що здатна на самопожертву, але водночас не цінує себе). У творі автор піднімає питання свободи вибору людини (Льоня вибрав не бути з Валею), а також питання свободи людини від насильства (Валя не заслуговує, щоб нею погралися і кинули, цього боїться і Таня).

Загалом обидва драматичні тексти мають спільне ідейне спрямування – показати моральну деградацію деяких представників радянського суспільства, висвітлити окремі проблеми у житті громадян Союзу (нівелювання цінності особистості та її потреб, невігластво і неосвіченість, хабарництво і блат, бюрократія, вислужування задля кар'єрного просування або ж, навпаки, намагання «не вистовуватися»), дефіцит продовольчих товарів і породжене ним явище купівлі-«диставання» дефіцитних речей і продуктів («по знайомству») та актуалізувати проблеми тогочасної молоді, зокрема студентства, на яке автор, судячи із фрагментів обох п'єс, покладав надії

щодо моральної реставрації «радянських» людей.

Фрагменти сценарію «Бенкет небіжчиків» та п'єси зі студентського життя без назви «...Там, де вишня біла...» (назва запропонована дослідниками-літературознавцями) були опубліковані значно пізніше, ніж написані, – вже після розпаду СРСР. Однак, беззаперечно, ці фрагменти п'єс в історико-літературному та культурологічному аспектах засвідчують особливості існування української підрадянської драматургії, ідейно-тематичні й жанрово-стильові пошуки українських митців радянської епохи. Водночас ці драматургічні фрагменти засвідчують прагнення В.Симоненка сформувати власний стиль драматичної нарації, випробувати мистецькі можливості виписування діалогів і характерів персонажів, їх індивідуалізації у драматичному тексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барчан В. Проблема екзистенційної комунікації у прозі Василя Симоненка / Рідний край. Полтава, 2015, №1 (32). Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5906/1/Barchan.pdf> (дата звернення 28.11.2021 р.).
2. Симоненко В. «...Там, де вишня біла...» (студентська п'єса). Режим доступу: <https://vasylsimonenko.org/dramaturgiya/tam-de-vyshnya-bila-studentska-p-yesa/> (18.11.2021 р.). Заголовок з екрану.
3. Симоненко В. Бенкет небіжчиків (Пунктири сценарію). Режим доступу: <https://vasylsimonenko.org/dramaturgiya/benket-nebzhchykiv-punktyry-stsenariyu/> (18.11.2021 р.). Заголовок з екрану.
4. Ткаченко А., Ткаченко Д. Василь Симоненко – текст / Слово і Час. 2015, №1. Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/150859/09-Tkachenko.pdf?sequence=1> (дата звернення 25.11.2021 р.).
5. Ткаченко Д. Кінолітература. Василь Симоненко: «Бенкет небіжчиків» / Слово і час. 2010, № 1. <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/141191/05-Tkachenko.pdf?sequence=1> (дата звернення 18.11.2021 р.).
6. Шановська О. Василь Симоненко й Алла Горська: життя як виклик поліцейській державі / Інтелігенція і влада. 2014. Вип. 30. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iiv_2014_30_35 (дата звернення 28.11.2021 р.).

COLIN RENFREW I JEGO KONCEPCJE, CZYLI SŁÓW KILKA O ARCHEOLOGII PROCESUALNEJ

Zgurecki Wojciech

*mgr archeologii, specjalizacja interstadium neolitu i epoki brązu
projekt – „Pradzieje Ziemi Polskich” [pradziejeziempolskich.pl]
wojciech.zgurecki@gmail.com*

Opowiadanie historii o zmianie kultury jest bezowocne, jeśli nie ma się zamiaru przetestować jej wniosków. Procesualiści wyraźnie chcieli wyjść poza kulturowo-historyczne metody badań przeszłości (tj. budować zapis zmian) i skupić się na procesach kulturowych (tj. jakie rzeczy się wydarzyły, aby ta kultura była tworzona). Zagadnienie „kultury” w archeologii procesualnej jest rozumiane głównie jako mechanizm adaptacyjny, który umożliwił ludziom radzenie sobie w ich środowisku. W tym rozumieniu byłaby ona rodzajem „mechanizmu” składającego się z podsystemów, a ramą wyjaśniającą wszystkich tych systemów była „ekologia” kulturowa, która z kolei stanowiła podstawę hipotetyczno-dedukcyjnych modeli, które procesualiści mogli testować. W związku z powyższym niniejsza praca stanowi omówienie jedynie głównych koncepcji nurtu archeologii procesualnej na przykładzie badań jej najważniejszego przedstawiciela, tj. Colina Renfrew.

Słowa kluczowe: Metodologia badań, teoria archeologii, Społeczności przeszłe, Procesualizm, możliwości interpretacyjne, Wojciech Zgurecki.

W latach sześćdziesiątych XX wieku został wykreowany, całkiem odmienny od dotychczasowego, ruch intelektualny określany wówczas mianem „nowej archeologii”. Opowiadał się za ‘logicznym pozytywizmem’ jako przewodnią filozofią badawczą, wzo-

rowaną na metodzie naukowej. Podejście takie nie było jeszcze stosowane w archeologii. Odrzucono wtedy kulturowo-historyczny pogląd, że kultura jest zbiorem norm utrzymywanych przez grupę i przekazywanych innym grupom poprzez dyfuzję. Przyjęto natomiast argumentację według, której archeologiczne pozostałości kultury stanowią behawioralny wynik adaptacji populacji do określonych warunków środowiskowych. Była to tzw. „nowa archeologia”, która wykorzystywała metodę naukową do znalezienia i wyjaśnienia (teoretycznych) ogólnych praw rozwoju kulturowego w sposobie, w jaki społeczeństwa reagują na swoje środowisko. W takim podejściu do archeologii kładziono nacisk na tworzenie teorii, budowanie modeli i testowanie hipotez w poszukiwaniu ogólnych praw ludzkiego zachowania. Historia kultury, według argumentacji zwolenników archeologii procesualnej, nie jest powtarzalna. Oznacza to, że opowiadanie historii o zmianie kultury jest bezowocne, jeśli nie ma się zamiaru przetestować jej wniosków. Procesualiści wyraźnie chcieli wyjść poza kulturowo-historyczne metody badań przeszłości (tj. budować zapis zmian) i skupić się na procesach kulturowych (tj. jakie rzeczy się wydarzyły, aby ta kultura była tworzoną). Zagadnienie „kultury” w archeologii procesualnej jest rozumiane głównie jako mechanizm adaptacyjny, który umożliwia ludziom radzenie sobie w ich środowisku. W tym rozumieniu byłaby ona rodzajem „mechanizmu” składającego się z podsystemów, a ramą wyjaśniającą wszystkich tych systemów była „ekologia” kulturowa, która z kolei stanowiła podstawę hipotetyczno-dedukcyjnych modeli, które procesualiści mogli testować. W związku z powyższym niniejsza praca stanowi omówienie jedynego koncepcji nurtu archeologii procesualnej przykładowo badań jej najważniejszego przedstawiciela, tj. Colina Renfrew.

Wspomniany naukowiec znany jest z prowadzonych przez siebie badań w zakresie datowania radiowęglowego, archeogenetyki i paleo-językoznawstwa. W efekcie prowadzonych prac zaproponował kilka hipotez odnoszących się do praojczyzny Indoeuropejczyków. W jednej ze swych publikacji (2003 rok) przedstawił założenie wskazujące na interesujące wydarzenie. Otóż około 6500 lat p.n.e. miało dojść do podziału języka pra-proto-indoeuropejskiego występującego w Anatolii na języki anatolijski i pierwotny (archaiczny) – praindoeuropejski (tj. język pra-proto-indoeuropejskich rolników), którzy wyemigrowali do Europy w pierwszej fazie rozprzestrzeniania się kultury rolniczej. Ten właśnie pierwotny (archaiczny) praindoeuropejski język używany byłby na Bałkanach (kultura Starčevo-Körös-Criș, kultura starczewska), w dolinie Dunaju (kultura ceramiki wstęgowej) i prawdopodobnie także w okolicach Bugu i Dniestru (wschodnia kultura ceramiki wstęgowej). Natomiast około 5000 r. p.n.e. pierwotny (archaiczny) język praindoeuropejski uległ rozpadowi na północno-zachodni-indoeuropejski (przodek języków italskich, języków celtyckich i języków germańskich), proto-indoeuropejski bałkański (odpowiadający staro-indoeuropejskiej kulturze wg. M. Gimbutas) oraz wczesnostępowy proto-indoeuropejski (przodek języków tocharskich). Około 3000 r. p.n.e. język proto-indoeuropejski bałkański uległ rozszczepieniu na języki: grecki, ormiański, albański, języki indoirańskie oraz języki bałtosłowiańskie. Użytkownicy języka proto-greckiego mieliby wywędrować na południe, podczas gdy plemiona posługujące się językiem indo-irańskim - na północny-wschód w stronę stepów. Owym scenariusz oddziela gałąź anatolijską od innych gałęzi (6500 lat p.n.e.). Do kolejnego rozszczepienia języków miałyby już dojść 1500 lat później (5000 lat p.n.e.), a w tej koncepcji drugą ich ‘praojczyzną’ byłyby Bałkany.

W takim oto ‘duchu’ archeologii procesualnej, skoncentrowanej na organizacji społecznej i na zmianach zachodzących w społecznościach pradziejowych, prowadzi swoje badania Colin Renfrew. Koncentrują się one nie tylko nad ww. kwestiami, ale także nad organizacją handlu i wymiany na podstawie przestrzennej dystrybucji przedmiotów i surowców w strefie egejskiej w trzecim tysiącleciu p.n.e. Zagadnienie to zaowocowało wypracowaniem czterech podstawowych ‘modeli’ handlu (Renfrew 1972), a które można odnieść do późniejszych okresów. Dalsze analizy tej problematyki przyczyniły się do wyróżnienia ich kilku wariantów (Renfrew 1984, s. 119-121; Renfrew, Bahn 2004, s. 368). Jedną z interesujących koncepcji jest m.in. „*peer-polity interaction*” (Renfrew 1986), która

opisuje wzajemne relacje pomiędzy równorzędnymi jednostkami społeczno-politycznymi.

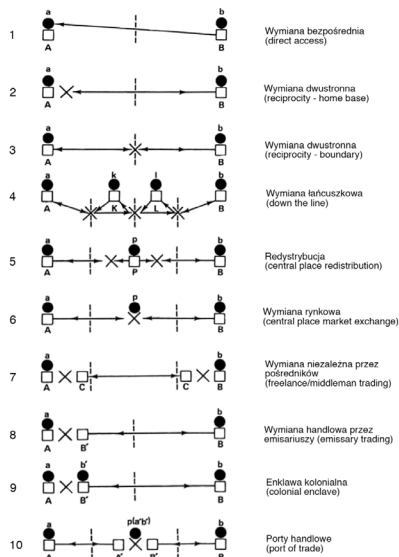
Wspomniane modele zostały opracowane w oparciu oprowadzoną przez Colina Renfrew (1972) analizę przestrzenną dyspersji zabytków i surowców dla strefy egejskiej w trzecim tysiącleciu p.n.e. Pierwszy z nich, tj. „*down the line*” sformułowano na bazie studiów nad dystrybucją obsydianu na terytorium Bliskiego Wschodu w okresie neolitu. Wspomniany badacz zauważył swę prazy z 1972 (s. 465-466), iż wraz ze wzrostem dystansu od źródła występowania obsydianu jego ilość w materiale archeologicznym, znajduwanym na poszczególnych stanowiskach, malała. Dla Bliskiego Wschodu spadek ten jest stopniowy, a region ten będący niewątpliwie strefą kontaktu, można utożsamiać z granicami terytorialnymi danej kultury, a wymiana w jego ramach może być zaliczona do handlu wewnętrznego. Poza granicami tak wykreowanej strefy kontaktowej ilość rejestrowanego materiału spadała. Sieć osadnicza w oparciu o powyższe składałaby się z osad niemal równomiernie oddalonych od siebie, a dana wioska byłaby zaopatrywana w określony surowiec bądź inną wioskę, znajdującą się w pobliżu źródła jego występowania, zaś reszta towaru byłaby przekazywana dalej w obrębie tej sieci powiązań. Druga forma wymiany, wyróżniona przez C. Renfrew (1972, s. 467-468), to tzw. „*prestige chain exchange*” będąca wariantem pierwszego modelu. Jest to rodzaj transferu przedmiotów luksusowych, głównie pomiędzy przedstawicielami elit lub członków arystokracji. Pozyskane w ten sposób dobra są następnie przekazywane do dalszej wymiany. Istotną kwestią w przypadku towarów prestiżowych jest tendencja do ich niekonsumowania. W źródłach archeologicznych pojawiają się one przypadkowo, jako przedmioty zagubione lub zniszczone przez przypadek bądź celowo, w formie dóbr zdeponowanych w grobach lub depozytach (Renfrew 1972, s. 467). Nastęny model, tzw. wymiany łańcuskowej, wyróżniono po badaniach nad problematyką rozprzestrzeniania się w neolicie muszli typu Spondylus (od strefy egejskiej po tereny Europy środkowej). Zdaniem ww. badacza można go również zastosować do opisu dystrybucji bursztynu bałtyckiego w Grecji lądowej w epoce brązu, a co najmniej w odniesieniu do adriatyckiej części tego szlaku, z terenów Włoch (do Grecji surowiec transportowano na zasadzie „*freelance exchange*”; Renfrew 1972, s. 473). Wymiana przedmiotów prestiżowych pomiędzy elitami odbywała się na znacznych dystansach przez co samobszar teje był rozległy. Wynikało to z tego, że odległości między miejscem dystrybucji a odbiorcą były znaczne. W ramach modelu „*prestige chain exchange*” może funkcjonować pewien rodzaj ‘wyjątkowości’ produkcji, który cechuje się wykonywaniem przedmiotów z surowców trudno dostępnych (np. bursztyn, kamienie szlachetne) oraz specjalizacji produkcji (np. obróbka metali, itp.), a nadzorowanej przez centra pałacowe (Renfrew 1972, 467-468). Trzeci model, tzw. „*freelance commercial trade*” (C. Renfrew 1972, 468-470), dotyczył obszarów niezależnych względem siebie i w związku z tym wymagał czynnika pośredniczącego między nimi. O istnieniu takiego rodzaju wymiany handlowej w Egei w dobie epoki brązu informują na przykład teksty Homera czy Hezjoda (Homer opisywał Fenicjan, którzy byli niewątpliwie wyspecjalizowanymi kupcami, Hezjod natomiast mówił o wieśniakach, którzy udawali się w podróż, aby sprzedać to co wyprodukowali). Kupcy tego rodzaju byli jednocześnie niezależnymi pośrednikami i producentami towarów. Choć przedmioty będące w obiegu niezależnej wymiany zewnętrznej nie przedstawiały istotnej wartości symboliczno-prestiżowej, to musiały być atrakcyjne i mieć wartość wymienną. Choć towary luksusowe mogły wchodzić w skład ładunku, to zysk odgrywał w tej koncepcji pierwszorzędne znaczenie. Dlatego podstawową cechą zewnętrznej wymiany niezależnej był duży obszar aktywności handlowej danego pośrednika, tylko wówczas można było zapewnić sobie dobre zaopatrzenie oraz odpowiedni zysk. Przedmioty podlegające wymianie były szeroko rozpowszechnione a ich asortyment w dużej mierze zależał od dostępnych środków transportu danego kupca. Poza terenem zainteresowania konkretnego pośrednika występowanie towarów z jego asortymentu gwałtownie spadało. Zewnętrzny handel niezależny w strefie śródziemnomorskiej przebiegał głównie drogą morską na co wskazują odkrycia archeologiczne (Vermeule 1964, s. 255). Model „*freelance commercial trade*” zastosowano na przykład

do scharakteryzowania dyspersji ceramiki minojskiej oraz mykeńskiej poza strefę egejską, w okresie do PH III. Czwararty model, tj. „*directional commercial trade*” (Renfrew 1972, s. 470-471), jest związany z uprzywilejowanym transportem towarów użytkowych. Miejscowości pośrednie leżące wzdłuż szlaku komunikacyjnego, które w ramach tej wymiany nie były preferowane, zaopatrzone były znacznie słabiej. Przykładem takiej organizacji handlowej była kolonia Kültepe-Kanesz, znajdująca się na terenie centralnej Anatolii, skąd metal oraz inne towary transportowane były bezpośrednio do Mezopotamii (Burney 2004, s. 161-165). W wymianie ukierunkowanej do przedmiotów podlegających dystrybucji należy zaliczyć surowce i/lub dobra użytkowe. Dystrybucja w tym przypadku nie była symetryczna z uwagi na znaczne odległości między „odbiorcą” a źródłem pochodzenia wyrobów. Zewnętrzny handel niezależny z trzeciego modelu wyróżniono przez Colina Renfrew, mógł przekształcić się w kierunkową wymianę handlową, gdy w trakcie podróży kupieckich dany pośrednik zaczął odwiedzać regularnie to samo miejsce leżące na szlaku „jego” podróży. Koncepcję „*directional commercial trade*” zastosowano przykładowo do scharakteryzowania występowania ceramiki egejskiej datowanej na okres PH III A i B na terenie Scoglio del Tonno, Atchana i Ras Shamra oraz zaopatrywania Krety w brązowe ingoty (oxhide ingot) z Cypru.

Bazując na istniejących danych oraz informacjach pozyskanych w trakcie dalszych badań nad modelami organizacji handlu i wymiany, zarówno w naukach antropologicznych jak i w archeologii, C. Renfrew (1984, 119-121; Renfrew, Bahn 2004:368) opracował zestaw koncepcji syntetyzujących dla wymiany towarowej (por. poniższa rycina obrazująca różne modele wymiany towarowej). Funkcjonował on dla obszaru śródziemnomorskiego i częściowo wśród społeczeństw Europy kontynentalnej. Pierwszy z dziesięciu tej części modeli opisywał bezpośredni dostęp do źródeł surowca/surowców („*direct access*”), w którym odbiorca [B] miał możliwość zaopatrywania się w surowiec z miejsca [a], bez konieczności pośrednictwa z osobą [A], zamieszkującą dany teren. Jeśli istniały granice terytorialne i/lub kulturowe w ramach konkretnego obszaru, to mogły być przekraczane bez przeszkód. Dodatkowo w tym modelu nie zachodziły transakcje wymiany. Drugi i trzeci model to warianty wymiany dwustronnej, jednak w pierwszym przypadku („*reciprocity homebase*”) odbiorca surowca lub towaru [B] pojawiała się w miejscu [a] zamieszkania (osoby kontrolującej źródła surowca lub produkującej dany towar [A] i wymieniała produkty i/lub surowce ze swojego obszaru [b] na te z miejsca [a]. W drugim przypadku („*reciprocity boundary*”) osoby [A] i [B] spotykały się na granicy swoich terytoriów, którą na rycinie poniżej oznaczono linią przerywaną, by dokonać wymiany posiadanych przez siebie przedmiotów i/lub surowców. Model czwarty, tj. „*down the line*”, polegał na nieograniczonej powtarzalności procesów zachodzących w ramach wymiany dwustronnej (*reciprocity homebase* i *boundary*), gdzie towary lub/i surowce wymieniane były sukcesywnie w osadach (k, l) leżących na szlaku komunikacyjnym. Z kolei w piątym modelu wymiana o charakterze redystrybucyjnym („*central place redistribution*”) odbywała się w miejscu centralnym (p). Wówczas osoba A (B) przekazywała swoje dobra osobie P (osoba centralna, władca lub zwierzchnik danego terytorium) oraz otrzymywała od niej towary osoby B (A). Szósty model, zwany wymianą „*rynkową*” miał miejsce wtedy, gdy osoba A (kontrolująca źródła surowca lub produkująca dane przedmioty) przynosiła swe towary i/lub surowce do centralnego miejsca (p – targowisko), w którym wymieniała je bezpośrednio z osobą B na dobra przez nią oferowane (z miejsca b). W tym przypadku osoba centralna/władca (P) nie brała aktywnego udziału w wymianie. Kolejny, siódmy, model opisywał handel niezależny („*freelance trading*” lub „*freelance commercial trade*”). Zachodził on przez pośredników („*middelman*”), którzy wymieniali towary i surowce zarówno z osobą A (w miejscu jej zamieszkania - a), jak i z osobą B (także na jej terytorium, w miejscu b). W ramach tej koncepcji istotną kwestią był fakt, iż owi pośrednicy (C) byli niezależni i nie kontrolowani przez żadną ze stron, ani A ani B. Ósmy z modeli, tj. „*emissary trading*”, charakteryzował wymianę handlową sprawowaną przez emisariusza. Miała miejsce wówczas, gdy osoba B wysyłała swojego emisariusza (B') do miejsca a, w którym następnie wymieniane były towary z osobą tam zamieszkującą (A). W tym przy-

padku emisariusz (A' lub B') był przedstawicielem osoby/władcy (odpowiednio: A i B), która wysłała go z misją wymiany handlowej. W tej koncepcji emisariusz posiadał zwierzchnika i podlegał jego bezpośredniej kontroli. Dziewiąty model polegał na tworzeniu tzw. „*enklaw kolonialnych*” („*colonialenclave*”). Proces ten zachodził gdy osoba B wysłała swojego emisariusza (B'), aby ten w pobliżu miejsca a założył „*enklawę kolonialną*” (b'), w celu wymienienia towarów z osobą A. Zarówno model ósmy i dziewiąty można uznać za warianty wymiany ukierunkowanej. Ostatni, dziesiąty z zaproponowanych przez Colina Renfrew modeli, dotyczył tzw. „*port of trade*”. Ten rodzaj wymiany występował gdy zarówno osoba A jak i B wysłała swoich emisariuszy (A' i B') do miejsca centralnego, zwanego w tym kontekście „*port of trade*” (p(a'b'')). Istotną kwestią był fakt, iż miejsce to charakteryzowało się niezależnością i nie podlegało jurysdykcji ani kontroli żadnej ze stron wysyłających tam swoich przedstawicieli.

W kontekście rozważań nad powstaniem wczesnych organizmów państwowych w Egipcie rozwinięto koncepcję „*peer-polityinteraction*” (Renfrew 1986, s. 1; Renfrew, Cherry 1986, Ryc. 9). Dotyczy ona wzajemnych relacji i wymiany o różnym typie (np. imitacji, naśladownictwa, współzawodnictwa, działań wojennych, wymiany dóbr i informacji, itp.) zachodzących pomiędzy równorzędnymi (porównywalnymi) i autonomicznymi systemami/jednostkami społeczno-politycznymi/kulturowymi, które sąsiadowały ze sobą w ramach tego samego regionu geograficznego (Renfrew 1986, s.1). W uzasadnionych przypadkach pod uwagę brano społeczności (systemy społeczno-polityczne) znacznie od siebie oddalone. Koncepcja ta jest rozwiązaniem pośrednim pomiędzy dyfuzjonizmem, w którym wszystkie zmiany w organizacji i strukturze danej grupy ludzkiej wyjaśniano wpływem czynników zewnętrznych, a innymi modelami, na przykład teorią systemu światowego, gdzie stosowano szeroką perspektywę badawczą oraz szczególnie podkreślano procesy ekonomiczne i społeczne zachodzące na obszarze danego terytorium czy państwa (państwa-miasta) (Renfrew 1986, s. 6; Renfrew, Cherry 1986 – red.). Podstawy badawcze tej koncepcji (Renfrew 1986, s.1) charakteryzują się tym, iż nie podkreślają dominacji oraz podrzędności relacji pomiędzy poszczególnymi społeczeństwami i z założenia nie opisują jednostek społeczno-ekonomicznych w izolacji (tzw. „*Dieisolierte Stadt*”). Zasadniczo ten model odnosi się do społeczności o złożonej strukturze (np. rozwinięte wodzostwa; wczesne państwa), ale możliwe jest również zastosowanie go do opisanego mniej złożonych systemów (np. plemion). Należy w tym miejscu podkreślić, że użyty w nazwie tego modelu termin „*polity*” („ustrój państwowy” lub „państwo”) nie ma na celu określenia stopnia złożoności oraz zorganizowania danej grupy społecznej, ale podkreśla jedynie fakt, iż wzmiankowane jednostki są względem siebie autonomiczne (Renfrew 1986, s. 2). W pracy z 1986 (s.4) Colin Renfrew zauważa na stronie czwartej, że „*prawie wszystkie wykazują zachowania terytorialne (territorial behaviour), nawet jeśli nie zostały formalnie zdefiniowane w sensie terytorialnym*”. Efektem interakcji pomiędzy poszczególnymi jednostkami społeczno-politycznymi była transformacja kulturowa, która nie miała ani charakteru wyłącznie endogennego ani egzogenego. „Działa się”

Ryc. Rodzaje handlu i ich przestrzenne implikacje. Oznaczenia: kółka a i b określają źródło pochodzenia surowców lub przedmiotów oraz miejsce ich przetwarzania, kwadraty A i B oznaczają osobę nadzorującą źródło surowców lub miejsce produkcji przedmiotów kultury materialnej oraz odbiorcę (osoby biorące udział w transakcji), A' i B' oznaczają emisariuszy, zaś a' „enklawa kolonialna”, kółka p oznaczają miejsce centralne, p(a'b'') zaś port of trade, kwadrat P to osoba „centralna”, C zaś to pośrednik, x to miejsce w którym odbywają się transakcje, linia przerywana oznaczono zaś granice terytorialne. Źródło: C. Renfrew 1975-82, 1984:120

w kontaktach między danymi społecznościami i w większości przypadków zachodziła na poziomie regionalnym, często niestety ignorowanym w badaniach nad problematyką formowania się systemów państwowych (Renfrew 1986:6). W związku z faktem, iż wiele zmian organizacyjnych jakie miały miejsce w danej grupie społecznej można wyjaśnić bazując na zasadach koncepcji *'peer-polityinteraction'*, wykorzystano ją również do opisu wzajemnych relacji (szeroko rozumianej wymiany międzykulturowej) funkcjonujących pomiędzy jednostkami społeczno-politycznymi basenu Morza Śródziemnego.

Podsumowując, należy wyraźnie stwierdzić, że wkład Colina Renfrew w rozwój teorii archeologii jest znaczny. Tym samym sposób rozumienia przeszłości i unikania błędów przez kolejne pokolenia badaczy wydaje się poprawiać. Najlepszym tego przykładem są powstające kolejne prace badawcze, które wykorzystują teorie naukowe ww. badacza. Doskonałym tego przykładem jest wyróżnienie czterech mechanizmów/modeli wymiany handlowej w oparciu o dorobek badawczy Colina Renfrew (1969b, 1972, 1977) dla obszaru znajdującego się wokół morza śródziemnomorskiego w epoce brązu (Knapp 1993, s. 332; Knapp, Cherry 1994, s. 128). Były to koncepcje: wymiany scentralizowanej, zdecentralizowanej, niezależnej i dwustronnej. Pierwszą z nich cechował centralizm, polityczna kontrola regionalna lub interregionalna (Knapp 1993, s. 332; Knapp, Cherry 1994, s. 128). W świecie egejskim koncepcja ta charakteryzowała się istnieniem „*talassokracji*” (Termin zaczerpnięty z języka greckiego oznacza panowanie na morzu [*θαλασσα* – morze; *κρατία* – władza]), która przejawiała się zakładaniem kolonii i enklaw kupieckich, podbojami oraz funkcjonowaniem specyficznych relacji społeczno-ekonomicznych ściśle powiązanych z wymianą towarową (Knapp 1993, s. 333; Knapp, Cherry 1994, s. 128). Imperium minojskie, czyli pierwsza wielka struktura talassokracyjna obejmowała Kretę, Wyspy Cykladzkie i Dodekanez oraz obszary położone wzdłuż zachodnich wybrzeży Anatolii (Wiener 1990, s. 145-154). Knossos zaś pełniło rolę centralnego miejsca kontrolującego najważniejsze szlaki handlowe, nie tylko w Egei, ale również w basenie Morza Śródziemnego. Świadczą o tym liczne znaleziska naczyń ceramicznych oraz przykłady fresków o charakterze minojskim (sceny skoków przez byki oraz postacie kobiet w strojach minojskich) znane z tych obszarów. Przedstawienia kretańskie pochodzą przykładowo z Tell el-Dab'a w Egipcie z XVII (Knapp 1995, s. 1439; Aslanidou 2005) i z początków XVIII wieku p.n.e. (Bietak 1992; 1994; 1996, s. 67-79) oraz z Syro-Palestyny: z Tel Kabri, gdzie odkryto otynkowane ściany i podłogi z dekoracjami w stylu minojskim, datowane na tamtejszy okres środkowego brązu II (Niemeier 1991, Collon 1994, Negbi 1994) i z Tel Nami, z warstwy datowanej na średni brąz II A, skąd pochodzą przedstawienia prawdopodobnie egejskiej laguny (Artzy, Marcus 1991, s. 13; Kislev et al. 1993).. Wraz z upadkiem struktur minojskich wzrosła potęga społeczności mykeńskiej, a „panowanie na morzu” zostało przejęte przez ludność zamieszkującą ląd Grecki. O tej zmianie można wnioskować na podstawie zaniku ceramiki minojskiej na rzecz naczyń mykeńskich, które w znacznych ilościach pojawiły się w Italii, Sycylii, Sardynii oraz na Lipari, Lewancie, Egipcie, na Cyprze oraz w Ugaryt, skąd znane są także tzw. groby o sklepieniu beczkowatym zbudowane w typie mykeńskim. Dodatkowo o istotnym znaczeniu mykeńskiej floty morskiej miało świadczyć użycie w tekstach egipskich z Tell el-Amarny greckiego terminu *'naus'* na określenie okrętu (Wolski 2000, s. 119). Z kolei model struktury zdecentralizowanej łączył w sobie poszczególne mniejsze struktury polityczne tworząc większy system (państwa lub państwa-miasta). Poszczególne miejscowości wchodzące w jego skład powiązane były między sobą dzięki pośrednikom lub emisariuszom. Model ten wyróżniono np. dla Ugaryt, Byblos, Troi, Enkomi i Kammos (tj. na stanowiskach zlokalizowanych wzdłuż najczęściej używanych morskich szlaków handlowych, datowanych zasadniczo na środkowy i późny okres epoki brązu). Te strategicznie położone osady (głównie na przybrzeżnym obszarze wschodniego Śródziemnomorza) funkcjonowały na zasadzie emporiów lub tzw. „*gatewaycommunities*” (Knapp, Cherry 1994:135). Model zdecentralizowany odpowiada ukierunkowanej wymianie handlowej („*commercial directional exchange*”) zaproponowanej przez C. Renfrew (1972:470-471). Trzeci mechanizm opisuje wymianę niezależną („*freelance exchange*”) i w literaturze przedmiotu trakto-

wany jest jako mechanizm alternatywny wobec talassokracji. Odgrywał on niezwykle ważną rolę we wschodniośroziemnomorskim handlu morskim w całym okresie trwania epoki brązu (Merrillees 1968:195-197, 1974, s.7-8). Wymiana niezależna polegała na dalekosiężnych kontaktach międzykulturowych, w których często uczestniczyli wyspecjalizowani i niezależni pośrednicy/kupcy, wymieniający głównie gotowe przedmioty lub surowce. W ramach freelance exchange kupcy operowali również dobrami prestiżowymi (Knapp, Cherry 1994:142). Handel niezależny motywowany był przede wszystkim chęcią zysku i dlatego pośrednik (który mógł być jednocześnie producentem danego towaru) nie miał żadnych zobowiązań, aby zawierać transakcje regularnie z tymi samymi odbiorcami. Taka sytuacja z kolei często wymuszała powstawanie lokalnych naśladownictw i imitacji danych przedmiotów, w celu zapewnienia przerwy w dopływie pożądanego towaru (Kemp, Merrillees 1980, s. 277). Czwarty i zarazem ostatni z wyróżnionych modeli opisuje dwustronną wymianę darów, zwaną również ceremonialnym prawem zwyczajowym (gift exchange, ceremonial) (Knapp, Cherry 1994). Reasumując, wszystkie z tych modeli pozwalają przybliżyć charakterystykę przeszłych pokoleń a także zrozumieć sposób w jaki one funkcjonowały.

LITERATURA [wybrana]:

1. Renfrew C.
2. 1989, «Models of change in language and archaeology», *Transactions of the Philological Society* 87 (1989): 103-55.
3. 1992, *The Emergence of Civilisation: The Cyclades and the Aegean in The Third Millennium BC*, London.
4. 2008, *Prehistory: The Making of the Human Mind*, Modern Library.
5. Renfrew, A.C. and Paul Bahn,
6. 1991, *Archaeology: Theories, Methods and Practice*, London: Thames& Hudson.
7. 2005, Renfrew, A.C., and Paul Bahn, eds. *Archaeology: The Key Concepts*. London: Routledge.

Uwagi do literatury: pełny wykaz literatury na stronie projektu - „Pradzieje Ziemi Polskich” : <http://pradziejziemipolskich.pl/PZP/AUTORSKIE%20PUBLIKACJE.pdf>

BEHAVIOURAL THEORY OF CONSUMER CHOICE

Kostrzewska Martyna

doktorantka Uniwersytetu Szczecińskiego,
Wydziału Ekonomii, Finansów i Zarządzania
mkostrzewska93@gmail.com

Abstract

This paper clarifies some concepts connected with the consumer choice theory in the light of behavioural economics. It explains the meaning of behavioural economics (the science of economic behaviour) with reference to the consumer's economic choice and highlights the complementary nature of these two theories and their macroeconomic significance. The purpose of this paper is to underline the complementary nature of the classical consumer choice theory and behavioural economics. It also attempts to provide a theoretical explanation for the influence of the ratchet effect in macroeconomics using tools proposed by behavioural economics (BE). Towards this end use was made of the research results included in the book "Animal Instincts" by George Akerlof and Robert Shiller, which depicts behaviours that derive from the consumer mind and impact the domain of macroeconomics. The considerations presented in the paper indicate that the application of behavioural economics enhances our ability to explain issues that are treated by mainstream economics as being of lesser importance.

Keywords: behavioural economics, consumer choice theory, macroeconomics

1. Introduction

The contemporary consumer tends to be presented predominantly as one of the

most important participants of economic evolutions. The evolution of civilisation and the increasing value of education translate into consumer behaviours, changing demands, as well as the roles ascribed to them in their relations with organisations. The purpose of these considerations is to present the changing behaviours of the consumer in the market starting with an analysis of macroeconomic theories of consumption. The theory of choice considers decisions to buy goods at specific prices where the buyer has a specific income (Czarny, 2006). Decision making by an individual and the associated risks have been of interest to researchers for a long time. An analysis of this can be found in the article “Perception of the Risk of Starting up Business and Personal Attitude to Risk”. The decisions people make involve a risk of failure (Bernat et al., 2014) and may be affected by emotions. Behavioural economics is more about analysing the decision making process than interpreting results (Katona, 1980). Decision making links behavioural economics and consumer choice theories – a decision is the final phase of the choice cycle, i.e. the formation of views and analysis of preferences. In this context behavioural economics appears to be associated with consumer choice theory since both describe the same phenomenon, i.e. choice making. In chronological terms choice theory was first, but in terms of methodology behavioural economics is older. Choice theory appeared later as a comprehensive complement called the behavioural theory of choice (Ashraf, 2005). According to classical choice theory consumer’s decisions are subject to many limitations in the form of accepted patterns that shape behaviours and preferences whereas any signs of being different are seen as abnormal behaviour.

The goal of this paper is:

- to highlight the complementary nature of classical consumer choice theory relative to behavioural economics
- to outline the approach of behavioural economics to consumer behaviour
- to show how the emotional decisions of consumers influence their macroenvironment.

2. Behavioural Choice Theory

Behavioural choice theory is based on the detailed measurement of consumer behaviour performed on a reduced number of examined subjects and a detailed analysis of their behaviour. The main purpose of measurements is to obtain information about the behaviours of consumers in the domain of economy, i.e. searching for and buying goods and services. Measurements also include the consideration of views, intentions or preferences (DiClemente, 2003). One of the new branches of economic analysis based on achievements of other sciences that joined the wave of disapproval for the neoclassical model is behavioural economics. This discipline seeks “to extend the standard economics framework to account for relevant features of human behaviour that are absent in the standard economics framework” (Diamond, 2007). For this reason behavioural economics analyses all the elements of behaviour, specifically individual behaviours and their consequences, and tries to include them into a normative analysis (Diamond, 2008). Behavioural economics examines the behaviour of groups as well as seeking a consensus between the conflicting views and discrepant expectations of group members (Morgan, 1980).

It should be added that in behavioural circles behavioural sciences are not considered to be the best instruments for explaining the meanders of human behaviour, which often practically does not lend itself to quantification or operationalisation. The function of behavioural economics is to complement the mainstream economics and provide an alternative approach to phenomena subject to examination.

The first attempts at disseminating the most important trend in economics date back to as early as the 1940s and 1950s. It was then that Herbert Simon and George Katona wrote their first books in which they examined decision making by consumers, businessmen and employees, taking into account their motivation, demands and behaviour (Katona, 2011). Behavioural economics is based on the concept that the structure of a completely rational

human being is not identical with reality. Man is subject to cognitive limitations. Society has only a fragmentary knowledge of economic forms. Cognitive barriers make people use easier reasoning rules (heuristics) which stimulate consumers' behaviour. As Paul De Grauwe wrote, the application of heuristics is not an irrational action but a defence of the reason against a reality dominated by excessive amounts of information. If we extend this process to include group functionalities such activities will be shifted to the macrosphere, e.g. the external shock caused by a bankruptcy of a company listed on a stock exchange (De Grauwe, 2011). Reflexive shock may have a huge impact on the choice of potential service providers. Consumers who are aware of risk and uncertainty will not keep their savings in banks and this lack of trust may result in the stagnation of investments.

The behavioural method for macroeconomics was presented by George Akerlof in his Nobel lectures in 2002, where he outlined fundamental research areas which in his opinion neoclassical economics failed to explain (Akerlof, 2002):

- the existence of social outcasts whose poverty is connected with alcoholism, drug addiction, criminal behaviour or habitual benefits,
- society saves insufficient funds for retirement in the belief that they will not have enough money for everyday living,
- uncertain influence of monetary policy on employment and production,
- increase of unemployment is not always followed by a drop in inflation (although the Phillips curve assumes such correlation),
- too high variability of stocks and shares prices.

In their book "Animal Instincts" George Akerlof and Robert Shiller presented various views on behavioural macroeconomics. They summarised their own works as well as the publications of other authors in an attempt to create a monolithic concept based on the belief that in business activities or as consumers people are driven not only by economic stimuli and do not always act rationally (Akerlof, 2010). Behaviours shaped by the consumer's mind which influence the macroeconomic sphere reflect the irrational nature of many human actions. This behaviourism can be observed in several areas:

- **The money illusion** is based on economic decisions that do not take into account inflation. The Phillips curve concept dates back to the early 1960s and refers to employees who demand pay rises based on the level of unemployment and not on the inflation rate. When calculating interest consumers do not take into account inflation because they believe it to be a secondary factor although in cases where interest rates are low or nil the inflation rate is of primary importance (Fehr et al., 2001).

- **Fairness** is a notion exceeding the field of rationality. Theory of trust refers to the shaping of processes of satisfaction and loyalty formation (commitment-trust theory) (Morgan, 1994). The consumer who is trustful does not take into account certain information or even affirms inconsistent information. Trust is a necessary factor in economic cycles. Transferring this principle from everyday life to economics produces diverse consumer behaviours. Pursuant to a fair exchange of goods a transaction should be beneficial for both parties. In reality a purchase also involves an exchange of non-material elements such as mutual observance of social status, gratitude or belief that the price of a product or service is fair. The sense of fairness involves seeing business transactions in light of how other people should or should not behave. The sense of fairness often influences economic decision making (Akerlof et al., 2010).

- **Corruption and bad faith** – unlawful behaviour. Injustice influences the state of mind of the consumer and impulsively lowers trust. Economic scandals, protectionist nature of law or the total ignoring of consumer rights may be contributing factors in this context (Akerlof et al., 2010).

- **Stories** – the human mind is built so that it tends to interpret the surrounding environment in the manner of a narrative, integrating experiences and facts into interdependent pragmatic consequences. Message based on storytelling is a very efficient vehicle for depicting the reality that influences the choice of a given product or service (Akerlof et al., 2010).

3. Consumers' Behaviours and their Emotional Shopping Decisions

At a time of economic growth consumers believe that prosperity is here to stay and that their investments will continue to grow. They do not pay attention to risks. Akerlof and Shiller claim that in macroeconomic terms changes in income result in a change of the level of trust by one unit. An increase in income contributes to a higher trust. Consumer's approach to a specific purchase may be described by a number of indices, e.g. CCI (Consumer Confidence Index). Some researchers differentiate between the Index of Consumer Sentiment and the Consumer Confidence Index (Hornel et al., 2008). The former is based on a set of answers to five questions: evaluation of one's current financial situation, evaluation of one's financial prospects within the next 12 months, evaluation of the current economic situation and prospects for the whole economy as well as willingness to purchase durable goods. The latter, i.e. the Consumer Confidence Index, is based on consumers' answers to single questions or their combinations. Deterioration of consumer sentiment contributes to a decline of consumption and generates unwelcome effects (Akerlof, 2010). These conceptions are confirmed by research showing direct correlation between an increase of social trust level and a degree of state expansion measured by HDI (Human Development Index) (Özcan, 2011).

Behaviourism plays a major role in macroeconomic conceptions. According to Duesenberry, the relative income hypothesis provides that consumption expenditure is based both on the absolute income level of a household and on the incomes of other households. These premises indicate that consumption expenditure affects consumers' decisions based on an analysis of expenses of e.g. a family, colleagues, friends or neighbours. The level of expenses is strongly linked with the consumption level of the immediate environment, usually the social group which has a similar income. This theory states that people compete for higher living standards or at least for the stability of the past highest income. This phenomenon is called demonstration. Consumers make their shopping and investment decisions based on the behaviour of their immediate environment and thereby create dissatisfaction in their subconsciousness. Due to the constant comparing of themselves to their immediate surroundings consumers do not take a risk to use innovative or unknown services or products. As a result they become disappointed with their own consumption level and tend to compare their income to that of the people with whom they spend most of their time (Duesenberry, 1952). Consumer-consumer rivalry may lead to a situation where despite having lower income consumers want to spend as much as other households. It is worth considering what drives consumers when they choose a specific basket of goods. When answering this question one should consider various behaviours based on restrictive rationality, prospect theory and loss aversion. H. Simon showed in his research that neither people nor organisations are fully capable of being completely rational (Tyszka, 2004). According to G. Katona, irrational behaviour is one that is internally inconsistent or incompatible with consumer's best interest and is perceived as such by the consumer when it is undertaken. It is believed that irrational consumer's choices are driven not by cold calculation, but by imitation, snobbery, impulses and motives deeply rooted in subconsciousness of which the consumer is most often unaware. Through his research G. Katona found that rational consumer behaviour can only be seen in the case of the purchase of very expensive products that are bought rarely, some goods that are bought for the first time, restituted property whose use in the past was associated with negative experience as well as small and cheap items that have a special meaning for the purchaser. Katona believes that well thought and conscious behaviour is characteristic of consumers whose income is at least average, who are better educated, younger or those for whom shopping is a pleasure and not a duty. Consumer decisions are based on conflicts between human nature and the environment in which man exists (Katona, 1980). Due to choice limitations, e.g. where the market is dominated by one company, consumers behave in a different way than in reality and make forced decisions because market domination reduces the number of substitutes (Bernat et al., 2007).

On the one hand such situation pushes for a higher level of competition, while on the other hand it affects the behaviour of consumers and their shopping decisions.

4. Ratchet Effects from the Macroeconomic Perspective

Depicting prospect theory seen as a choice pattern, D. Kahneman and A. Tversky observed that people perceive emotional changes more intensely when they experience loss than profit (Kahneman, 1979). This means that loss is more strongly experienced than a profit of the same weight (Brooks, 2005). This tendency translates into consumer's aversion to limit his/her spending when his/her income drops as in the ratchet effect. The ratchet effect means that despite a fall in income the consumer does not reduce his/her consumption which becomes fixed at a permanent level. This is caused by increased liabilities, debts and credits (Pařach, 2007). Therefore, the essence of the ratchet effect is the delay in consumer's response (expressed as a resolution to save more) to a drop in his/her income. The consumer grows accustomed to a level of consumption and despite a drop in his/her income wishes to continue to spend his/her income as before. Basic questions and doubts concerning the ratchet effect refer to motives that drive every consumer. The effects of framing in analyses of the ratchet effect refer mainly to the existence of "mind accounts" (Kahneman et al., 1981). Generally speaking, a framework is the manner in which the decision problem is described (Shefrin, 2007). People arrange their expenses and put them in "mind accounts" designated for specific goals.

In the event of income drop the loss may be recorded as a debit to one of expense accounts or to the overall expense pool (Frank 2007). In case of the ratchet effect the consumer may respond in various ways depending on how he/she visualises his/her problem. When the consumer becomes aware of the negative consequences of his/her situation, he/she will develop a saving-oriented attitude faster than someone who is tardy and ignores the loss of a part of his/her income. "Framing works because people tend to be somewhat mindless, passive decision makers. Their Reflective System does not do the work that would be required to check and see whether reframing the questions would produce a different answer." (Thaler, 2012). The ratchet effect seen in the light of the overall achievements of microeconomics may be treated as a scientific nuance, but in the macrosphere "the endeavour of households to maintain their consumption levels is a factor that stabilises economy" (Begg, 2014).

As H. Shefrin observed, supporters of traditional finance theory assume that image cropping is transparent. However, in reality many frames are "non-transparent". Therefore, as they cannot be "seen through" decisions made by individuals are significantly affected by the frame used. In this way a difference in form also becomes a difference in content (Shefrin, 2007). Different presentations of the same problem may change a decision-maker's preferences. The results of experiments conducted by D. Kahneman and A. Tversky are a perfect illustration of this point. They noticed that the preferences of individuals change depending on whether a problem is described in terms of profit or loss. Respondents showed an aversion to risk when questions referred to profits whereas in response to references to losses they exhibited preferences for risky behaviour (Kahneman et al., 1984).

5. Conclusions

There does not seem to be any doubt that the way the consumer perceives reality and processes information affects his/her shopping decisions. It is increasingly pointed out that the choice made is dependent on its context (e.g. whether the problem is presented in terms of profit or loss), and therefore it also depends on the assumed point of reference. There is a growing number of studies that prove the instability of preferences and undermine the assumption about rationality of decision-makers. In this area "framing" appears to be an important notion of behavioural finance. In most general terms framing can be defined as the way the decision problem is described.

Households that seek to maintain a fixed consumption level have a strong influence

on the domain of macroeconomics, because they contribute to economic stability. Consumers who experience a drop in income spend as much as before which may result from imitation, comparison of expenditure with other households or a psychological discomfort caused by a loss. Decision-maker's emotional drive to maintain ownership of goods at the same level is so strong that despite a decrease in income consumers will borrow money and buy products on instalments only to satisfy their ownership need. When unemployment rises the main course of action to stabilise the economy is ensuring full employment. The economy may be at risk of a fall in consumption, but consumer behaviours help to fill this gap for some time, because consumers tend to buy as much as before they lost their jobs. Classical consumer choice theory unquestionably includes a number of uncertainties, which are becoming possible to be explained with the use of other disciplines, in particular psychology and modern currents in heterodox economics.

1. Akerlof G.A. (2002). "Behavioral Macroeconomics and Macroeconomic Behavior", *The American Economic Review*, vol 93, number 3.
2. Akerlof, G.A., Shiller, R.J. (2009). "Animal Spirits. How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism", Princeton University Press. G.A., R.J Shiller Zwierzęcinstyknty, Studio Emka, Warszawa
3. Ashraf, N., Camerer, C.F., Loewenstein, G. (2005). Adam Smith, "Behavioral economist", *Journal of Economic Perspectives* 19 (3), 131–14.
4. Begg D., Fisher S., Dornbusch R. (2009). „Mikroekonomia”, PWE, Warszawa.
5. Bernat, T., Gasior, A., Korpysa, J., Lakomy-Zinowik, M., Nagaj, R., Szkudlarek, P. (2014). „Perception of the Risk of Starting up Business and Personal Attitude to Risk”, *Transformations in Business & Economics*, Vol. 13, No 2B (32B), p.161-173.
6. Bernat, T. (2007). "The Influence of Labour Market Monopolization on Consumer Behaviour – a Determinant of Competitiveness of an Enterprise? The Result of Questionnaire Survey, Selected Aspects of the Competitiveness of Economies and Enterprises", p.113.
7. Brooks P., Zank H. (2005). "Loss Averse Behavior", *Journal of Risk and Uncertainty*, Vol. 31(3).
8. Czarny E. (2006). „Mikroekonomia”, PWE, Warszawa, p.15.
9. Diamond, P. (2008). "Behavioral economics", *Journal of Public Economics*, Elsevier, vol. 92(8-9), pages 1858-1862.
10. Diamond, P., Vartiainen, H. (2007). "Introduction to Behavioral Economics and Its Applications", Princeton University Press, p. 1.
11. Di Clemente, D.F., Hantula, D.A. (2003), "Applied behavioral economics and consumer choice", *Journal of Economic Psychology*, vol. 24(5), p. 590.
12. De Grauwe P. (2001). "Animal Spirits and Monetary Policy", *Economic Theory*, vol. 47 number 2-3, pages. 2-3.
13. Duesenberry, J. S. (1952). "Income, Saving and the Theory of Consumer Behavior", Harvard University Press. Cambridge.
14. Fehr, E., Tyran, Jean-Robert. (2001). „Does Money Illusion Matter?", *The American Economic Review* (5): p. 1239.
15. Frank H.R. (2007). „Mikroekonomia jakiej jeszcze nie było”, GWP Gdańsk, p. 291
16. Hosseini, H., Katona, G. (2001). "A founding father of old behavioral economics", *The Journal of Socio-Economics* 2011, vol. 40, p. 977-984.
17. Horner L. R. (2008). "Communication and Consumer Confidence: The Roes of Mass Media", *Interpersonal Communication, and Local Context*, phd thesis.
18. Kahneman D, A. Tversky. (1979). "Prospect theory: An analysis of decision under risk", *Econometrica*, vol. 47(2), p. 279.
19. Kahneman, A. Tversky. (1981). "The framing of decisions and the psychology of choice". Since, no. 211. No. 4481, p. 453-458.
20. Katona G. (1980). "The scope and function of behavioral economics", *Essays on Behavioral Economics*, University of Michigan Press.
21. Morgan R.M, Hunt, S.D. (1994). "The Commitment -Trust Theory of Relationship Marketing", *Journal of Marketing*. No. 58, p. 20–38.
22. Pałach, H., Dębniowski, G., Zakrzewski, W. (2007). „Mikroekonomia wybrane problemy”, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski.
23. Shefrin H. (2007). "Beyond Greed and Fear. Understanding Behavioral Finance and the Psychology of Investing", New York: Oxford University Press.
24. R.H. Thaler, C.R. Sunstein, (2012). „Impuls. Jak podejmować właściwe decyzje dotyczące zdrowia, dobrobytu i szczęścia” Zysk i S-ka, Poznań 2012, p. 52-54.
25. Tyszka, T. (2004). „Psychologia ekonomiczna”, GWE.
26. Özcan, B.: Bjornskov, C. (2011). "Social trust and human development", *The Journal of Socio-Economics.*, vol. 40, p. 752-763.

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В АВСТРО-УГОРСЬКІЙ МОНАРХІЇ: НА ПРИКЛАДІ АКАДЕМІЧНОЇ ГІМНАЗІЇ У ЛЬВОВІ

Коцюмбас Ореста Романівна

PhD Доктор філософії

Викладач у ВСП “Технічний фаховий коледж Національного університету “Львівська політехніка”
oresta@email.ua

У результаті першого поділу Польщі в 1772 році на приєднаних землях австрійський уряд утворив провінцію під назвою королівство Галіції і Лодомерії, і починаючи з 80-х років XVIII століття на всій території імперії Габсбургів проводилися реформи в дусі освіченого абсолютизму, завданням яких було централізувати й уніфікувати управління багатонаціональною державою [1, с. 259] У цих планах уряд відводив значну роль організації освіти, у тому числі середньої та вищої.

Історія Академічної гімназії у Львові бере початок ще у далекому 1784 р., коли на основі розпорядження австрійського імператора Йосифа II, вона почала функціонувати в структурі Львівського університету. Спочатку займала другий поверх будинку монастиря і костелу Святої Трійці, а з 1831 р. перемістилася до Бернардинського монастиря. У першій половині XIX ст. гімназія була шестикласною з латинською та частково німецькою мовами навчання. З 1862 р. гімназія перебувала у приміщенні Народного дому (суч. вул. Театральна 22). З вересня 1907 р. навчальний процес розпочався у новозбудованому будинку на вулиці Л. Сапєги (суч. вул. С. Бандери 14), а в Народному домі функціонувала Філія гімназії. З 1867 р. у початкових класах, а з 1874 р. в усіх класах викладання велося українською мовою [2, арк. 96].

У 1807 році австрійський уряд затвердив новий “Політичний шкільний статут” розроблений директором віденських гімназій Францом Інноцензом фон Лянгом, який визначав розвиток освіти і гімназійної в тому числі. Термін навчання у гімназіях збільшили з п’яти до шести років утворивши чотири граматичних і два гуманістичних класи [3, с. 31].

На короткий період 1811–1818 рр. учні в гімназії навчалися за так званим “навчальним планом Ланга”, за яким кожен викладач читав свій предмет. Процес викладання контролювали єпископи. Латинська мова була основною, також було збільшено години грецької і німецької мов. Географія об’єднувалась з історією. Природничі науки обмежувалися вивченням зоології та ботаніки у першому та мінералогії — у другому класах [4, с. 12].

З січня 1818 р. Надвірна освітянська комісія у Відні за підписом придворного радника фон Лянга видала Галицькому крайовому губернаторству декрет про тимчасовий дозвіл на поділ трьох молодших класів Академічної гімназії на паралельні. Це був вимушений крок, оскільки через переповненість класів учнями було складно забезпечити повноцінний навчальний процес [5, с. 29].

У цей період навчання у гімназії було платним. Деякі учні котрі мали добрі успіхи у навчанні, отримували стипендію [6, арк. 1-2].

З 1818 р. стала 6–класною За рішенням галицького губернського управління при вивченні латинської граматики в гімназії дозволено використовувати польську мову [7, арк. 1-2]. Спочатку викладання в гімназії вели здебільшого латинською, а з 1849 р. — німецькою мовою [8, с. 124].

Саме у 1849 р. на законодавчому рівні з’являється чітке окреслення організації гімназій як середньо освітніх навчальних закладів. Реформа середньої освіти в Австрійській монархії відбулася на основі “Організаційного нарису гімназій та

реальних шкіл Австрії”, котрий став основою для організації гімназій всіх коронних країв Австро-Угорщини.

Відповідно до “Організаційного нарисуну...” засновувались восьмирічні класичні гімназії і семирічні реальні школи. Гімназії вважалися середніми загальнодоступними школами у них могли навчатися діти всіх станів, без різниці звання і віросповідання. Але вони мусили мати необхідну підготовку і платити за навчання. У класичних гімназіях велика частка часу відводилась грецькій і латинській мовам, у реальних школах давніх мов не було, ширше викладалося правознавство, хімія, фізика, математика. Навчання в реальних школах було більше наближеним до потреб життя, але випускники класичних гімназій могли без іспитів вступати до університету, а закінчення реальної школи давало право вступу лише до вищих технічних навчальних закладів[9, с. 17].

Відповідно до цісарського розпорядження від 16 вересня 1849 р. “метою організації гімназій є надання загальної середньої освіти за допомогою давніх класичних мов та літератури, а також підготовка до університетського навчання”[10, с. 1].

Функціонування середніх навчальних закладів, і досліджуваної гімназії зокрема, було організовано відповідно до “Нормального плану науки для гімназій”, котрий майже без змін діяв до 1910 року. Відповідно до цього документу з 1849 р у навчальний процес запроваджувалась рідна мова. Здійснено також класифікацію гімназійних викладачів на звичайних, помічників (заступників) викладача і допоміжних викладачів, котрі зазвичай викладали необов’язкові дисципліни. Восьмикласна гімназія мала мати щонайменше 12 викладачів з тижневим навантаженням 12 годин [11, с.44]. У 1849-1855 рр. в гімназії працювали 22 педагоги. Для кращого контролю за дисципліною та успішністю учнів у грудні 1849 р. директор закладу австрієць Франц Бурутгер вперше призначив класних керівників [12, с.27].

Реформування освіти в Австро-Угорській імперії продовжилось у 1860-х роках. Відповідно до державного закону 1868 р., школа відокремлювалася від Церкви. Управління освітою передавалось від церковних консисторій до світських органів влади. Ними стали Крайові та повітові шкільні ради.

Слід мати на увазі, що у другій половині 1860-х років почалася колонізація системи освіти в Галичині. У червні 1867 р. Галицький сейм ухвалив “Закон про мову викладання в народних і середніх школах” [13, с.20]. Право вибору мови в початковій школі було закріплено за громадою. У середніх школах мовою навчання стала польська, за винятком української Академічної гімназії у Львові та двох німецьких у Львові та Бродах. Рішення про заснування гімназії ухвалював Галицький сейм, польська більшість якого протидіяла відкриттю українських середніх шкіл, вважаючи їх “вогнищами сепаратизму”. Кількість українських гімназій в Галичині була критично малою в порівнянні з кількістю польських[14, с.71]. Шкільний закон 1869 р. давав дозвіл поряд з державними відкривати приватні середні навчальні заклади [15, с.11]. Водночас для контролю над освітою стала заснована в 1867 р. Крайова шкільна рада, яка перебувала в руках польських політиків, тоді як українці безуспішно добивались її поділу на національні секції. З 1868 р. за ініціативи КШР створено Товариство педагогічне, яке займалось шкільними справами, згодом з в йогої структури виокремився напрям, котрий займався середнім шкільництвом [16, с.2].

Слід зазначити, що Галичина посідала останнє місце в імперії за співвідношенням чисельності середніх навчальних закладів до кількості населення. На один середньо освітній заклад в Галичині припадало 117 тис. мешканців[17, с. 102]. До 1887 р. Академічна гімназія була єдиною українською середньою школою, решту 26 гімназій та 4 реальні школи були польськими [18, с.12].

В Академічній гімназії українська мова була мовою навчання. Навчальний план вивчення української мови в середніх школах був затверджений указом

Міністерством віровизнань та освіти від 12 червня 1898 року [19, с.22]. У цьому плані для гімназій з переважанням учнів української національності. Навчальні плани з цих дисциплін розроблялися викладачами і подавалися для затвердження до шкільної ради.

Розпорядженням від 2 серпня 1909 р. Крайова шкільна рада видала новий план навчання в галицьких гімназіях, затверджений Міністерством віросповідань та освіти рескриптом від 6 липня 1909 р. [20, с.83]. Ця реформа була прогресивною, оскільки раціоналізувала зміст середньої (в тому числі й гімназійної) освіти, зокрема дисципліни природничо-математичного циклу, матеріал яких приведено у відповідність з рівнем розвитку університетської науки.

У навчальному процесі шкільне законодавство окремо виділяло канікулярні періоди та вихідні дні. Навчальний рік ділився на два півріччя: з 2 вересня по 30 січня перший семестр. Другий семестр починався 3 лютого по 15 липня. Гімназисти звільнялися від навчання, окрім недільних ще і у релігійні святкові дні.

Отже, Академічна гімназія у Львові, як перша українська середньо освітня державна установа, цілком відповідала змісту, який декларувало освітнє законодавство. І до початку ХХ ст. гімназія перетворилася на потужний український навчальний заклад, який вніс вагомий вклад в підготовку національної еліти Східної Галичини.

1. Запшкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. 752с.
2. Справозданє дирекції ц. к. академічної гімназії за 1888 рік, Центральний державний історичний архів України м. Львів, ф. 178, оп.3, спр. 447, арк. 26.
3. Криль М. Слов'янські народи австрійської монархії. Освітні та наукові взаємини з українцями. 1772–1867. Львів: Сполом, 1999. 294с.
4. Манюк Т. Заснування та діяльність гімназій в ХІХ — на поч. ХХ ст. / Бережанська гімназія. Сторінки історії. Ювілейна книга. / за ред. Н. Волинець. Бережани–Тернопіль : Джура, 2007. С. 12–17.
5. Ерстенюк М. Від пісарсько-королівської другої гімназії до восьмої школи 1818–2018. Період перший австрійський. 1818–1918. Львів : Афіша, 2018. 760с.
6. Лист Львівського окружного управління гімназисту Войнарвицю Якову з поясненням порядку просьба для отримання стипендії з прикладенням свідощтва // *Держархів Львівської обл.* Ф. 26. Оп. 22. Спр.2579. Арк. 1–7.
7. Рішення галицького губернського управління по питанню використання польської мови при вивченні латинської граматики в гімназіях // *Держархів Львівської обл.* Ф. 26. Оп. 22. Спр.2580. Арк. 1–2.
8. Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. Т. 1: А–К. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 716.
9. Nasza Szkoła. *Наша школа.* 1909. Ч.1. С.17.
10. Rozporządzenie cesarskie z 16. września 1849. L. 6.545 dz. p.p. Nr. 393, którem upoważniono ministerstwo oświaty do kierowania się tymczasowo przy zarządzie gimnazyjów i szkół realnych zasadami zawartymi w projekcie ich organizacji. *Ustawy i rozporządzenia obowiązujące w galicyjskich szkołach średnich.* / zestawil Henrik Kopia . Lwów : Z drukarni i litografii Pillera i Spółki, 1900. S. 1.
11. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939). Івано-Франківськ, 1994. 148с.
12. Berfonalfund des k.k. akademilchen Staats Ghmnasiums Lemberg am Anfange des Schuljahres. Lemberg, 1855. S. 6.
13. Ustawa o języku wykładowym w szkołach ludowych i średnich Królestw Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. *Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych.* Lwów: z ces. król. galicyjskiej Drukarni rządowej, 1867. S. 20–23
14. Аркуша О., Кондратюк К., Мудрий М., Сухий О. Час народів. Історія України ХІХ століття: Навчальний посібник. / За заг. ред. М. Мудрого. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 408с.
15. Байк Л. З історії розвитку української школи в Галичині (1869–1939 рр.). Актуальні проблеми становлення і розвитку національної школи. Київ, 1992. С. 9–18.
16. Powstanie Towarzystwa a ówczesny stan szkolnictwa średniego. *Muzeum.* Lwów Rocznik XXV. Tom III. S. 2
17. Мисак Н. Середня освіта як важливий чинник у формуванні української інтелігенції в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість.* 2015. Вип.8. С. 101-117.
18. Курляк І. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918рр.). Львів: [Б. в.], 1997.222с.
19. Stan nauki”, *Sprawozdanie c.k. rady szkolnej krajowej o stanie Galicyjskich szkół średnich w roku szkolnym 1908–1909.* (Lwów, 1909), 83, отримано доступ 15 грудня 2018, <https://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/publication/6099/edition/5513>.
20. “Stan nauki”, *Sprawozdanie c.k. rady szkolnej krajowej o stanie Galicyjskich szkół średnich w roku szkolnym 1908–1909.* (Lwów, 1909), 83, отримано доступ 15 грудня 2018, <https://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/publication/6099/edition/5513>.

СТВОРЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ІМІДЖУ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Кузьмич Катерина Віталіївна

*магістрантка Київського університету імені Бориса Грінченка
Науковий керівник -
к. пед.н., доц. Г.Л. Бондаренко*

В умовах швидких прогресивних змін у сфері освіти, які зумовлені розвитком науки та інновацій, удосконаленням законодавчої бази, європейськими орієнтирами освіти, базовими вимогами суспільства XXI століття, створення конкурентоспроможного іміджу початкової школи є важливою складовою формування іміджу початкової освіти в Україні загалом.

Витоки наукових уявлень про імідж можна виявити в роботах Г. Лебона, він характеризує його як «чарівність» визначених людей і предметів. «Чарівність – це рід панування якої-небудь ідеї над розумом індивіда... Головна властивість чарівності полягає в тому, що вона не дозволяє бачити предмети в їх реальному вигляді і паралізує всякі судження» Чарівність може бути набута та особиста, вона надає людині «магнетичну чарівність, що діє на оточуючих, незважаючи навіть на існування між ними рівності в соціальному відношенні» [2].

Уявлення про імідж як штучно створений образ є основним чинником мотивації поведінки, що діє головним чином лише на рівні несвідомого у психіці людини, було сформульовано у межах фрейдистської теорії мотивації [4].

В основному зарубіжні дослідники використовують поняття «імідж» для позначення специфічних образів, що породжують установки у суспільній свідомості та використовуються різними соціальними інститутами, особливо економічним та політичним. Проблема іміджу приділяється увага в психологічній та соціально-психологічній літературі, в наукових дослідженнях що стосуються політики, менеджменту, маркетингу, психології, педагогіки та соціології.

У другій половині XX століття поняття «імідж» починає використовуватись політологією. Поштовхом для створення іміджеології, стала праця Д. Бурстіна «Імідж, або Що трапилося з американською мрією», у якій автор описує масову свідомість, намагається дати відповідь на питання про причини та способи впливу на маси через формування іміджу [1].

Проблема іміджу вивчена ще недостатньо, що впливає на визначення поняття «імідж», яке відрізняється в різних галузях науки.

Слово імідж (англ., image) в буквальному перекладі означає образ, вигляд. Імідж не є винаходом сьогодення, а має свою передісторію та науковий шлях становлення. Імідж, як явище у бутті людини, існував на всіх етапах розвитку суспільства.

У працях античних філософів основна проблематика іміджу простежувалася у взаємозв'язку душі та тіла. Калокагатія, як естетичний культ краси розуму і тіла, являла собою не що інше як ідеальний образ, імідж античної людини. У період Нового часу відбувається низка значних змін. Картина світу стає раціоналістичною, антропоцентричною, європоцентричною та тасцієнтичною. При вирішенні будь-яких світоглядних фундаментальних питань філософи намагаються дотримуватись культурної парадигми нового часу. Це ж стосується і поняття іміджу. Створення теорії соціальних ролей доповнило психологічне знання такими поняттями, як соціальний статус, спосіб життя, соціальні привілеї, а також уявлення про процеси адаптації, ідентифікації та соціалізації особистості.

Концептуальні підходи до вивчення іміджу в філософії в даний час формуються переважно в контексті соціально-філософського, філософсько-культурологічного та філософсько-антропологічного аналізу, а також постановки

проблеми ідентичності, свободи і відповідальності. Філософія відносить імідж як феномен реальної дійсності до галузі соціального пізнання, де імідж є його засобом. Імідж, як універсальна категорія, з філософської точки зору може бути віднесений до будь-якого об'єкта або предмета соціального пізнання: індивід, соціальна група, організація, професія, предмет.

Імідж початкової школи є визначальною складовою формування авторитету, престижу та сфери впливу самого закладу повної загальної середньої освіти, адже саме знайомство для батьків та учнів із закладом освіти зазвичай починається із початкової школи. Окрім того, дуже часто саме імідж закладу освіти стає вагомим, або ж визначальним, фактором під час вступу випускників школи до закладів вищої освіти.

Імідж школи – це враження, яке школа справляє на зовнішній світ. Може статися так, що імідж школи – це не реалістичне дзеркало, а викривлене відображення. Неправдивість зображення може прикрашати шкільну дійсність, а може і замовчувати її позитивні риси чи взагалі подавати негативний образ, який зовсім не відповідає дійсності.

Імідж школи формується насамперед стабільною, позитивною і високою професійною діяльністю працівників школи, здоровим кліматом у школі, презентацією напрямів діяльності школи, регулярною комунікацією з клієнтами школи й громадськістю.

Дослідники виділяють такі фактори іміджу школи:

- пропозиції шкільних гуртків, секцій тощо; інновації та специфічні особливості; прихований і неформальний навчальні плани; якість навчання;
- розміщення школи; вигляд школи та прилеглої території; чистота в школі; матеріальне забезпечення школи;
- розмір школи; рівень освіти; клімат школи; «мережа хороших зв'язків»; історія школи;
- вік учнів; рівень їх навченості та їхні успіхи; успішність випускників; рівень педагогічного колективу; публікаційна діяльність учителів;
- публічність; реклама; участь у ярмарках; візуальні символи школи;
- тип школи; міжнародні зв'язки; порівняння з конкурентами; ціна навчання.

Аналіз конкурентоспроможного іміджу початкової школи дозволяє стверджувати, що конкурентоспроможний імідж початкової школи виступає у якості поєднання умовного образу школи, цінностей, місії та стратегії розвитку, які активно створюються учасниками освітнього процесу задля впливу на суспільні об'єкти. Для побудови конкурентоспроможного іміджу враховуються такі компоненти як: мета, інформація, засоби комунікації, суб'єкт та об'єкт впливу.

Послідовність дій у формуванні іміджу оптимізує процес його створення. Недооцінка або абсолютизація, пропуск або випадання будь-якої дії призводить до його деформації і зниження ефективності. У той же час оптимальне здійснення діяльності за алгоритмом передбачає гнучкість і тактичну багатоваріантність.

1. Васильєва І. Г. Чинники формування політичного іміджу держави // Переяславская рада: её историческое значение и перспективы развития восточно-славянской цивилизации: сб. науч. тр.: по матер. VI Междунар. науч.-практич. конференции, 15-16 декабря 2011 г. / ред. А. Г. Романовский, Ю. И. Панфилов. Харьков: НТУ «ХПИ», 2012. С. 419-423. – URL: <https://bit.ly/3Dlcp8x>

2. Лебон Г. Психология народов и масс. СПб.: Магер, 1995. 311 с. – URL: <https://bit.ly/3Ip1XR9>

3. Ткаченко О. О. Імідж навчального закладу: поняття та сутність. // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2016. № 1. С. 95-101. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2016_1_16.

4. Фрейд З. Психология бессознательного. М.Прогресс, 1990. –URL: <http://www.library.fa.ru/files/Freud1.pdf>

КОНЦЕПТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

Курбанова Пелагія Антонівна
студентка Фахового коледжу «Універсум»
Київського університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник –
викладач Фахового коледжу «Універсум»
Київського університету імені Бориса Грінченка Н.М. Нос

Одні з перших уявлень щодо розуміння природи простору виникають ще в період Античності й перетинаються з розумінням космосу в якості шароподібної, замкненої самій на собі структури. Дослідниця М. Чернухіна узагальнено описує просторові мотиви Античності: «Античний простір залишається активним, рухливим, неоднорідним, однак не має жорсткої сітки домінуючих детермінант, однаковий у багатьох напрямках, попри неоднорідність на багатьох ділянках й проміжках, на динамічно мінливу напругу його окремих ділянок» [5].

Розмірковуючи щодо руху й стану спокою, Сократ висловлює припущення, наче колообіг Всесвіту, котрий включає в себе буття, простір й виникнення, змушує все стикатися і саме тому жодна частинка простору просто не може бути порожньою.

Просторові уявлення Середньовіччя, що є цілком логічно й закономірно, відповідають духу епохи. Виражається це у низці характеристик [5]:

- у просторі відбувається виокремлення домінуючого вектору, що уособлюється у певненій вертикалі, символізуючи рух до світу небесного;

- втрата однорідності, спричинена дуалістичним характером середньовічних інтенцій – нахненням рухом людини до Абсолюту й активним потягом Абсолюту до людства.

Поява унікальних, не існуючих до цього «святих місць» детермінувала й сприйняття людиною реального земного простору як такого, що межує із небесним світом в певних ділянках особливою близько.

Антропоцентрична й гуманістична спрямованість епохи Відродження накладає відбиток й на просторові уявлення доби, що відтепер ототожнюються з відсутністю кордонів – з нескінченністю як знаком свободи. Простір Відродження розпочинає заповнення власних прогалин ні чим іншим, як людиною, її відчуттями, переживаннями, ідеями.

Новий час проголошує простір лінійним, таким, що є однаково однорідним у всіх напрямках, що детермінує подальший науковий пошук просторових характеристик й трактувань. Зокрема, Ляйбніц розумів простір у якості порядку співіснування тіл, концепції Д. Берклі, Е. Маха, Р. Авераніуса та ін., розглядали залежність простору та часу від свідомості людини, водночас для І. Канта простір та час виступали в якості апіорних форм чуттєвого споглядання. Теорія відносності А. Ейнштейна переосмислила наявні уявлення про простір та час, повернувши їм позиції атрибутів матерії.

Розрізняють простір і час за метричними й топологічними властивостями. Останні дозволяють розглядати пов'язаність, симетрію простору й неперервність, однорідність й незворотність часу, в той час як метричні властивості допомагають аналізувати виміри.

Протяжність простору означає співіснування різних елементів і можливість додання до кожного даного елемента деякого наступного елемента чи ж можливість зменшення їх кількості. Таким чином протяжність сприяє формуванню й наявності структури, внутрішніх зв'язків та їх можливостей до змін.

Локальними властивостями простору виступають: симетрія й асиметрія, конкретна форма й розміри, місце розташування, відстань між тілами, просторове

розподілення речовини й поля, межі, що відокремлюють різні системи.

Особливо важливо те, що простір кожної матеріальної системи незамкнений, а значить може безперервно перетікати у простір іншої системи, можливо цілком відмінної від попередньої за метричними й іншими локальними показниками. Можливість «перетікання» означає не лише багатозв'язність реального простору, але й його кількісну й якісну необмеженість.

Філософський енциклопедичний словник за редакцією В.Шинкарука розглядає простір і час як філософські категорії що використовуються задля позначення основних форм буття матерії, зокрема роль простору зводиться до передавання способу співіснування різноманітних матеріальних утворень, в той момент як функції часу визначається передача способу змін явищ матеріальної природи [4].

Історія «соціального» простору починається від зародження сумнівів у лоні соціології стосовно предмету її дослідження, котрим виступало суспільство. Це стало причиною розколу серед лав дослідників на прибічників збереження сталого предмету (зокрема, Н. Луман) від прихильників заміни «суспільства» деталізованим розглядом соціального простору й індивіда в ньому (Дж. Уррі).

Французький дослідник, автор понад 35 книг і 400 статей, П'єр Бурдьє зробив неймовірної сили внесок у дослідження соціального простору та його структур. В одній зі своїх лекцій П'єр Бурдьє стверджує наступне: «З одного боку об'єктивні структури, котрі утворюють соціологію, що працюють в руслі об'єктивізму й тому є байдужими до суб'єктивних уявлень діючих індивідів, створюють основу суб'єктивних уявлень і утворюють структурні рамки, що впливають на взаємодію суб'єктів; з іншого боку суб'єктивні уявлення також необхідно мати на увазі під час дослідження повсякденності індивідуальних колективних дій, спрямованих на трансформацію чи збереження зазначених структур» [1].

Дослідник стверджує: «Соціологія має включити і й соціологію сприйняття соціального світу, тобто соціологію формування світоглядів які сприяють в свою чергу конструювання реальності. Але, враховуючи, що соціальний простір є сконструйований нами ми розуміємо що будь-яка точка зору як демонструє нам саме словосполучення, - це погляд з певної точки, тобто з певної позиції в рамках соціального простору [1].

На думку П. Бурдьє, відтворення соціальної реальності здійснюється з урахуванням наступних умов:

- є неможливим у соціальному вакуумі, адже перебуває залежності від структурних обмежень;
- структуруючи структури є також соціально сконструйованими;
- як окремі індивіди, так і групи суб'єктів приймають участь у процесі відтворення соціальної реальності.

Соціальний світ, як вважає Бурдьє, функціонує шляхом розподілу за характерними ознаками і тому утворює організовану за законами диференціації символічну систему.

Емпіричні дослідження, здійснені П. Бурдьє, дозволяють виокремити наступну типологію соціальної влади: економічний капітал в його різноманітних формах. капітал культурний і капітал символічний, до якого зараховуються всі визнані легітимні види капіталу. Вищезазначена типологія тісно пов'язана з розташуванням суб'єктів у соціальному просторі, що залежать від суми різноманітних видів капіталу, якими володіє суб'єкт та від співвідношення видів капіталу в загальному об'ємі.

Розмірковуючи щодо структури соціального світу, Бурдьє вважає, що останній не можна вважати хаотичним, адже існує габітус й індивідуальні установки, що сприяють формуванню та розташуванню позицій індивідів у просторі, але це ще не дає підстави говорити й про жорстке структурування соціального світу.

Розмежування розуміння соціального й фізичного простору Бурдьє спочатку

аргументує наступним чином: «Однак фізичний простір визначається за взаємними зовнішніми сторонами, що утворюють його частини, в той час як соціальний простір – за взаємовиключенням (чи відмінністю) позицій, що утворюють...» [3, с.49-50]. А згодом, відштовхуючись від архітекτονіки Парижа, описуючи велич й перевагу забудов й культурних закладів правого берега Сени над передмістям лівого, Бурдьє наголошує на наявності подібної опозиції й у свідомості людей, сформованої під впливом обжитого простору Парижу.

Отже, згідно з теорією П. Бурдьє, соціальний простір не тотожний фізичному простору, але намагається якнайбільше й точніше втілитися у останньому, зазначає Бурдьє: «Фізичний простір є соціальною конструкцією і проєкцією соціального простору, соціальна структура у об'єктивованому стані, об'єктивація минулих й теперішніх соціальних відносин» [3, с.53]. Специфіка соціального простору проявляється у той момент, коли останній припиняє змішуватися із ментальним і фізичним просторами.

1. Бурдьє П. Лекция социальное пространство и символическая власть URL:<https://tinyurl.com/2p8555y9>

2. Бурдьє П. Социальное пространство: поля и практики / П.Бурдьє. – СПб.: Алетейя, 2005. – 576 с.

3. Бурдьє П. Социология соціального пространства / Пер. с фр.; общ. ред. и послесл. Н. А. Шматко. В 2-х т. М. Институт экспериментальной социологии; СПб. Алетейя, 2007, 288 с.

4. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.–URL:<https://tinyurl.com/3sd8y9zc>

5. Чернухина М. Категории пространства и времени в истории и философии. Вестник Тюменского государственного университета. 2013. № 10. –URL:<https://tinyurl.com/mr6huu2c>

ПОНЯТТЯ «САМОРЕАЛІЗАЦІЯ» В КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Ліфінцева Олена Вікторівна

аспірантка НАКККиМ

alifinceva@dakkkim.edu.ua

ORCID 0000-0001-9330-2478

Науковий керівник –

професор, доктор культурології, О.В. Овчарук

Процес еволюції проблеми творчої самореалізації особистості простежується в сучасному просторі гуманітарного знання, що актуалізує питання культурологічного осмислення й уточнення важливих понять в наукових проєкціях. Сьогодні поняття «самореалізація» є досить поширеним в різних галузях науки, незважаючи на відсутність однозначного визначення даного терміну. Тому, у контексті культурологічного дослідження, слід зазначити сам термін «самореалізація».

Поняття “самореалізація” (self-realization) вперше було вжито в “Словнику з філософії та психології”, виданому в 1902 р. у Лондоні. “Самореалізація — втілення можливостей розвитку Я” [10].

Термін «самореалізація», також згадується у «Філософському енциклопедичному словнику». «Самореалізація — процес покладання-здійснення людиною свого “Я” у світі. Самореалізація передбачає найоптимальнішу для конкретної людини взаємодію сутнісних сил, розгортання яких є мірилом люднотворчого потенціалу конкретно-історичних типів соціуму й культури. Вона невіддільна від усвідомлення людиною самої себе, хоча й не вичерпується останнім, містить неусвідомлюване»[7, с. 563–564].

Історія концепції проблеми самореалізації сягає тисячоліть і завжди стояла

в центрі антропосфери. В античній філософії давньогрецькі мислителі, зокрема Сократ, Платон та Аристотель розглядали самореалізацію і самовдосконалення людини через самоздійснення, самоактуалізацію, самовизначення, самопізнання. Вони пов'язували ідею самореалізації з питаннями про оптимізацію індивідуального потенціалу, пошуками істини, розвитком мислення та досягненням сенсу свого призначення.

Відомо, що становлення поняття самореалізації та тема особистісного самовдосконалення була пов'язана з ідеями і основним предметом дослідження американського психолога Абрахама Маслоу. Процес творчої самореалізації зарубіжний вчений називав самоактуалізацією, самоздійсненням, самовіддачею [4]. Згідно з баченням А. Маслоу, самоактуалізація – це повноцінний розвиток людини, вищий рівень мотиваційної сфери особистості, основний мотив її розвитку, одвічне прагнення людини «бути тим, ким вона може бути» [4].

Подібними є погляди американського психотерапевта Карла Роджерса, котрий також трактує самоактуалізацію, як прагнення людини до розвитку своїх можливостей, розкриття здібностей, розглядає зростання до творчості як глибинну потребу в самореалізації.

Самореалізацію людини досліджували вчені гуманістичної психології такі, як А. Адлер, К. Гольдштейн, Г. Олпорт, В. Франкл, Е. Фромм, К. Юнг, які розглядали особистість через здійснення вільної творчої самовизначеності, що передбачає бути собою для задоволення індивідуальних потреб, незважаючи на зовнішні обставини.

Вітчизняний філософ Л. Коган, зазначає, що головною метою самореалізації є прагнення людини до внутрішньої свободи. На думку вченого, мотивацією самовираження індивіда виступає особистісна потреба у власному розвитку [2]. Теоретична ж позиція С. Рубінштейна полягає у тому, що особистісна творча самореалізація виявляється не тільки у здатності проявляти свої здібності, але й у самостійному визначенні напрямку свого шляху. Г. Батищев також вивчав проблему самореалізації особистості і дійшов висновку, що процес самовтілення людини виявляється через створення нею власних творів. Саме у творчості суб'єкт знаходить можливість відкрити себе для інших і реалізуватися у зовнішньому світі [5]. Вивчаючи питання творчої самореалізації особистості, О. Лосев аналізує процес самоактуалізації як синтез внутрішнього та зовнішнього вираження людини. У роботах Л. Віготського, самореалізація розглядається як творче самоздійснення особистості, прагнення до самовираження свого внутрішнього світу [3].

Безумовно, вагому роль у дослідженні творчої самореалізації належить психологу В. Моляко, який визначив самореалізацію як творче самовираження, здатність людиною будувати своє світовідчуття та прагнення досягати поставленої мети. Вчений вважає, що саме творчість розвиває мислення, сприяє відкриттю чогось нового, стимулює людину до знаходження оригінальних рішень у нестандартних ситуаціях, активізує інтерес до діяльності, формує моральні норми та світогляд особистості [5].

Отже, об'єднуючи всі погляди, можна зазначити, що нашу думку, творча самореалізація особистості розглядається як процес творчої діяльності, що розкриває потенціал людини, а також спонукає до самоствердження власного «Я» та передбачає активність в соціокультурному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батищев Г. С. Введение в диалектику творчества. СПб., 1997. 467 с.
2. Коган Л. Н. Цель и смысл жизни человека. Мысль, 1984. 147 с.
3. Лосев А.Ф. История античной эстетики: Софисты. Сократ.Платон. «Искусство», 1969. 766 с.
4. Маслоу А. Самоактуализация. Психология личности/ под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря. МГУ, 1982. С. 108–117.
5. Моляко В. А. Психология творческой деятельности. Киев: Общество «Знание», 1978. 45 с.
6. Рубинштейн С. Л. Теоретические вопросы психологии и проблема личности. Психология личности/под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря. МГУ, 1982. С. 28–34.

7. Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. В. І. Шинкарук; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Абрис, 2002. 742 с.
8. Фромм Э. Характер и социальный процесс. Психология личности/ под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря. МГУ, 1982. С. 48–54.
9. Юнг К. Г. Собрание сочинений. Психология безсознательного. Канон, 1994. 320 с.
10. Dictionary Psychology and Philosophy / ed. By M. Baednin, 1902. Vol. II. P. 512.

AROUND THE POLISH “MARCH CONSTITUTION” FROM 1921 DESCRIPTIVE-COMPATIBLE ASPECTS

Mgr Mazur Grzegorz

Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie

g.mazur@poczta.umcs.lublin.pl

Admission

The article below examines the constitutional act passed by the Polish parliament on March 17, 1921 [4, p. 31]. The explication of this legal act will be supplemented with a historical and social description of that period in Poland. Thanks to this, it will seem possible to understand the evolution of the political system of the Second Polish Republic. The article will primarily use the source itself in the form of this legal act, but these provisions will be in part in conflict with the provisions of the “April Constitution” of 1935, or, to a much lesser extent, the August Amendment of 1926. The main methods used in the article were the descriptive method and comparative. It seems that, considering the limited duration of the work, such a formulation of the article will allow presenting the discussed issues in the broadest possible way.

1. Before the constitutional legal acts of 1918–1921

After regaining independence on November 11, 1918 [4, p. 16]. Poland’s political situation in the international arena was very uncertain, both in terms of its borders and the very existence of the country’s statehood. The internal situation of the country was similarly unstable. After the release of Józef Piłsudski from the fortress in Magdeburg [3, p. 196] and his return to the country from the Polish state, there were several centers of power, in particular: the Regency Council, the Polish Liquidation Commission, and the Lublin government headed by Ignacy Daszyński [3, p. 202]. Other centers that claimed the right to take power in the country were councils of delegates. It should be noted, however, that all power centers (except the communists) at that time recognized the person of J. Piłsudski as the undisputed leader and leader who constituted Poland, a kind of “father of independence”, and therefore the Regency Council handed over both military power to the marshal (11. XI .1918) and political (November 14, 1918) [3, p. 19]. The politician also received the function of the “Temporary Head of State” [2, p. 19] at the beginning of the existence of the Second Polish Republic.

Due to the most significant role of J. Piłsudski on the political scene at the time and the great social support for this person, President Ignacy Mościcki and Józef Piłsudski signed the “Decree of November 22, 1918, on the highest representative authority of the Republic of Poland” [2, p. 56]. In addition to stating that Poland is a republic, it contained a kind of provisional system under which the Polish state was to function until the summoning of the legislative parliament and thus until the constitution is adopted. In line with general social expectations and referring to the strong political support for the representative of the left-wing, in the document J. Piłsudski was called, as mentioned above, the “Provisional Chief of State”, and his competencies have been outlined very broadly. This document gave the politician de facto unlimited power in Poland. According

to the document, the government was appointed and dismissed by the Head of State (art. 2) [2, p. 56], and all acts required his countersignature (art. 3) [2, p. 56]. The same was true of the highest officials (Art. 7) and approval of the state budget (Art. 8) [2, p. 56].

On January 26, 1919, voting to the Legislative Sejm took place in Poland [5, p. 71]. In the Kingdom, National Democracy (Endecja) achieved significant success with 46% of the votes, followed by the Polish People's Party "Liberation" with 22% of the votes, followed by the Polish Socialist Party (PPS) (9% of the votes). The results were different in the former Galicia, where PolskieStronnictwoLudowe "Piast" (PSL "Piast") won 34% of the votes and PolskieStronnictwoLudowe "Lewica" (PSL "Lewica") won 20% of votes [3, p. 20]. To sum up, in the Diet established in mid-1919 there were 394 deputies, of which 36% of the total vote, 15% of PSL "Wyzwolenie", 12% of PSL "Piast" and 9% of socialists [3, pp. 20-21].

Because of such election results and in connection with what seemed to be the end of his mission, J. Piłsudski resigned from his prerogatives and from the function he had previously performed, but due to the impossibility of passing the constitution, the function of the Head of State was entrusted to him by the Sejm once again, although the role of this authority has been greatly reduced. From then on, the bills had to be countersigned by the appropriate minister, and the "Resolution of the Sejm of February 20, 1919, on entrusting Józef Piłsudski with the further exercise of the office of the Chief of State" [2, p. 57] (often referred to as the small constitution), placed in the first place, unlike in the decree of 1918, the Diet and not the Head of State. According to the provisions of the resolution of 1919, this body became the highest executor of resolutions and acts of the Diet (Art. 2) [2, p. 57]. So it was a kind of new quality in the political system of the Second Polish Republic.

The institution of the Chief of State in the second period of his office by J. Piłsudski, which is easy to notice, significantly reduced the formal role of the marshal, reducing him to the role of the Diet. He was the highest executor of the Sejm's decisions, but all documents required the countersignature of the appropriate minister. As it turned out, this situation will change dramatically in the later period.

2. Legal provisions of the March constitution

Constitutional law, commonly known as the March Constitution, was passed on March 17, 1921 [1, p. 10]. The provisions contained therein are contained in 5 chapters: the Republic, the legislature, the executive, the judiciary, general civil rights and obligations, general provisions, and transitional provisions.

2.1. Legislative power

The Constitutional Act is recognized by the Sejm as the supreme legislative (legislative) body (Art. 3) [2, p. 65]. Apart from the statutes, it passes the state budget (Art. 4) [2, p. 65]. Apart from the government, the Diet may also be the initiator of law-making. He also has relatively large control powers. Apart from the issue of budget implementation (Art. 7) [2, p. 65], it is about controlling the broadly understood state administration and (in particular) its finances and covering expenses in budget revenues. This is done through the Supreme Audit Office (NIK). The Diet receives an annual report on its work. Its president, who is a minister, is responsible directly to the Sejm (Art. 9) [2, p. 65]. The provision that the Sejm recognizes unprotected elections seems interesting, while the Supreme Court decides about the protested elections (Art. 19) [2, p. 66].

The Sejm is convened by the president on the third Tuesday after the announcement of the election results. Moreover, the president adjourns, opens, and closes meetings of the Sejm and Senate (Article 25) [2, p. 67]. He has to do it at least once a year (in October at the latest) to adopt the budget, draft a military service and determine its number, and for the Diet to deal with "current affairs" (Art. 25) [2, p. 67]. The deputies may decide to dissolve the Sejm based on a resolution adopted by a majority of 2/3 of votes in the presence of half of the statutory number of deputies (Art. 67) [S. 67]. The President also has the prerogative to dissolve the Diet, who may do so at the request of 3/5 of the statutory

number of senators (art. 26) [2, p. 67].

Members are elected by universal, secret, direct, equal, and proportional vote (Article 11) [S.65]. The active right to vote to the Sejm was designated for the age of 21, and the passive right for 25. (art. 12.13) [S.65]. The deputies represent the entire nation; they have formal and material immunity and are granted allowances (Articles 21, 24) [2, pp. 66-67].

In the legal order, the senate is quite a specific construct, especially in the context of the method of appointing (electing) this body. It consists of representatives of individual voivodships, with each voivodship being a separate constituency and the number of senators being 1/4 of the number of deputies. In this case, the active right to vote was set at 30, and the passive right for 40 years (Article 36) [2, p. 38]. In the context of the above article, it should be noted that the constitution does not specify the number of deputies and senators. It is related to the period in which it was adopted. It is about not fully formed state borders. The Senate, as the upper house of parliament, has 30 days to approve or reject bills submitted to it by the Sejm. In such a case, the bill is submitted to the Sejm once again. The Senate's veto or amendments may be rejected by a majority of 11/20 of the votes cast. Then, as in the case of adopting a law without amendments, the President is obliged to sign it immediately (Article 35) [2, p. 68].

2.2. The executive power

The most important organ of executive power is undoubtedly the President of the Republic of Poland. Nevertheless, as it seems, as mentioned above, the President is not situated high in the context of exercising real power. First of all, it should be noted that he is not elected by the general public, but is elected by the National Assembly for 7 years. Thus, the term of office of the President does not coincide with the term of office of the legislative authority (Article 39) [2, p. 68]. If the President is unable to perform his function, he is replaced by the Marshal of the Sejm, and if such a situation lasts up to 3 months, 3/5 MPs may pass a resolution to vacate the president's office (art. 40, 42) [2, p. 69]. The president exercises his executive power through the ministers (art. 44) [2, p. 69], which de facto forces the president to political cooperation, who, without the countersignature of the appropriate minister and the Prime Minister, cannot act at the same time being obliged to sign bills submitted to him. by the Sejm. The president, for all the highest government and state positions, nominates candidates submitted to him by the government, which additionally lowers his executive powers (Article 45) [2, p. 69]. Although he is the supreme commander of the armed forces, he cannot, however, perform the function of the commander-in-chief (Art. 46) [2, p. 69]. Moreover, it is not he, but the Diet that decides about the matters of declaring war or concluding peace. The described constitutional body has such a prerogative only with the consent of the majority of the legislature. As in the case of deputies and senators, the President enjoys immunity and may be held criminally and constitutionally liable (for treason) with the consent of 3/5 deputies (Art. 51) [2, p. 70]. According to the constitution, only a Catholic could be the President. It results from the content of the oath taken by the elect: "I swear to Almighty God, the only one and Holy in the Holy Trinity (...) So help me God and Holy Son, His Passion. Amen" (art. 54) [2, p. 70].

The second, and this time collegial, the body of executive power is the Council of Ministers. It bears constitutional and parliamentary responsibility for the governments in Poland (Art. 56) [2, p. 70]. Both the Prime Minister and individual ministers are politically accountable to the Sejm, while at the same time being able to be indicted, or before the Tribunal of State (the chairman of this body is the chairman of the Supreme Court and it consists of 12 members (Art. 64)) [2, p. 70] or a common court. In this matter, the resolution is adopted by a majority of 3/5 votes (Art. 59) [2, p. 71]. The Constitution does not specify the formation of the Council of Ministers, reserving the solution to this issue for other acts.

An important issue is also the formation of the system in the field of centralization

of state authorities. The basic law mentions the division of the country into voivodships, powiats as well as rural and urban communes (Art. 65) [2, p. 71], the consequence of which is to be the maximum decentralization (deconcentration) of power; Moreover, it obliges the legislator to create elected, self-government councils within the state system and to establish economic self-government, while at the same time dividing the income of self-government and the state (Articles 66-69) [2, pp. 71-72].

2.3. Judiciary

The legislator appointed the President as the body appointing judges, subject to justices of the peace who would be appointed by the people themselves (Article 76) [2, p. 72]. Their decisions cannot be changed by the legislative or executive power, and they cannot be tried without the waiver of their immunity (art. 76, 79) [2, pp. 72-73]. The Court of Competence (art. 86) [S.73] and the so-called The Court of Jury, where the most serious crimes would be tried (art. 83) [2, p. 73]. It was also decided, as mentioned above, to establish the Supreme Court and military courts (Articles 84, 85) [2, p. 73].

2.4. Citizens' rights and obligations

The rights and obligations of citizens in the "March Constitution" must be seen from the point of view of the political situation in Poland. The very construction of this part (contrary to the title) begins with duties. And so, the supreme duties set out in the constitution towards the Republic of Poland are faithfulness and military service (Art. 89.91) [2, p. 73]. The following articles talk about state tributes or the need to provide primary education for children (Article 92, 94). [2, p. 73]

In the section devoted to rights, we can note the laws typical of the regimes of that period, which at least declaratively appeared in the European constitutions of that period. This concerns in particular: equality before the law (Art. 96) [2, p. 74], personal freedom (Art. 97) [2, p. 74], the right to a fair trial (Art. 98) [2, p. 74], personal property (art. 99) [2, p. 74], freedom of belief and the proclamation (art. 104) [2, p. 75], right of assembly (art. 108) [2, p. 75], freedom of conscience and religion (art. 110) [2, p. 76]. In this document, we are also dealing with a provision on the obligation of the state to bring religious consolation to the society staying in public institutions, i.e. educational institutions, barracks, hospitals, etc. This puts, like the article Art. 114 talks about the main role of the Roman Catholic religion in Poland, the Catholic faith over other denominations, which does not seem to correspond to the provisions contained in the previous articles.

3. Historical background and general evaluation of the March constitution

When describing the legal provisions of the March Constitution, one cannot analyze them without referring to the historical period in which the constitution was created. At the time of its enactment, Poland had no established statehood or borders - it was either fighting wars for borders or had to fight for state cohesion. The size and diversity of national minorities in Poland should also be taken into account. It was inhabited by Germans, Jews, Ukrainians, and, to a lesser extent, Lithuanians and Belarusians. Such a multiplicity and diversity of minorities did not favor the creation of a law of key importance for the state. The national and border-related problems are also evidenced by the drastic differences in the results of elections between different regions of the country and the constitutional provision itself, which, unlike in later legal acts, does not specify the number of deputies and senators, speaking only of the percentage ratio of deputies to senators.

Despite its declarative statements, the constitution did not give equality before the law to all citizens

The basic law was passed, as mentioned above, after the parliamentary elections and after 3 years of the state's existence in the framework of the legal provisions described before the constitution, which gave the Head of State very large prerogatives. It seems that both the election results and the practice of the functioning of the Polish state determined the adoption of the basic law, which was to significantly limit the role of the president.

At that time, it was widely expected that J. Piłsudski would take over this function. In this context, first of all, attention should be paid to the provision on the impossibility of combining the functions of the President and the Commander-in-Chief of the armed forces. Meanwhile, contrary to popular belief, the most popular figure in the country at that time did not intend to become the President, among others due to the low agency of this constitutional body. Noteworthy is also the issue of the lack of provisions on the state of emergency related to non-military reasons and, in a sense, the “militarization” of the Constitution. It is related to the external threat to which Poland was constantly subjected.

Nevertheless, in the analysis of the described legal act, one cannot fail to mention the extralegal role of Marshal J. Piłsudski in the years 1923-1926 and later, until his death (although the disease reduced his political activity before his death). The system built on the “March Constitution”, or rather the practical implementation of it, was unacceptable for the marshal due to numerous cabinet crises in the years 1925-1926 in the long run. Hence, he decided to make the so-called “May Coup” (1926). As a consequence, the so-called The “August Novel”, which in its provisions significantly increased the prerogatives of the President (the president, in the event of dissolution of the Diet and Senate, could issue ordinances with the force of statutes (Article 5) [2, p. 80] and dissolve the Parliament at the request of the Council of Ministers motivated by the message (art. 4) [2, p. 81]. The consequence of the coup was also the façade elections and the adoption of a completely undemocratic constitution on April 23, 1935 (the so-called “April Constitution”), which placed the President on a pedestal, giving him de facto dictatorial powers. He was “the supreme factor in the state, harmonizing the operation of the supreme state organs” (art. 11) [2, p. 82], and the Senate represents the state externally, approves and ratifies agreements with other states, appoints state offices reserved to him (Article 12) [2, p. 82], andydata as his successor appointed the commander-in-chief or appointed judges of the Tribunal of State (Art. 130) [2, pp. 82-83]. It should be noted that the catalog of these prerogatives was not closed.

Summary

In the years 1918-1939, Poland functioned in several different legal systems which changed quite often in a disharmonious and undemocratic way. The greatest proof of this and the best example is the May coup and the following “August Novel” and the “April Constitution” granted by the Sanacja camp associated with J. Piłsudski. Thus, the first and only fundamental law in the Second Polish Republic adopted democratically was the “March Constitution”. It was certainly imperfect, if only in terms of the apparent equality of citizens or the failure to take into account the states of emergency related to non-military aspects, but due to the democratic nature of its enactment, it was certainly the only act that could be honored as binding law. Interestingly, the communists came up with a similar postulate on the threshold of the formation of the Polish People’s Republic. In their opinion, a legally operating government, while staying in London, could not be recognized precisely because of the undemocratic enactment of politicians and military men by J. Piłsudski’s faithful.

BIBLIOGRAPHY:

1. Kruk Maria, Strength and weakness of the Constitution of the Republic of Poland of March 17, 1921. Considerations on the 100th anniversary of the adoption of the Polish Constitution of March, Quarterly of the Faculty of Law and Administration of the Lazarski University IUS NOVUM 2/2021, Warsaw 2021, pp. 5-24.
2. Rogowski Stanisław, History of the political system and law in Poland 1918- 1989 - selection of sources, Polish Scientific Publishers PWN, Warsaw 2006.
3. Roszkowski Wojciech, Historia Polski 1914-1990, Polish Scientific Publishers PWN, Warsaw 1991.
4. Suleja Włodzimirz, Józef Piłsudski, Publishing House of the Name of the Ossoliński, Warsaw - Wrocław - Kraków, 2005.
5. Zackiewicz Grzegorz, Polish socialists in the election campaign to the Legislative Sejm at the turn of 1918 and 1919, PiotrkowskieZeszytyHistoryczne, T21, Kielce 2020, pp. 65-86,

ZMIANY W EDUKACJI W ZWIĄZANE Z PANDEMIĄ COVID-19

*Malak Marcin,
doktorant, Dolnośląska Szkoła Wyższa we Wrocławiu
szkoleniainideal@gmail.com*

Streszczenie

Artykuł obejmuje swoim tematem zmiany jakie nastąpiły w kształceniu w Polsce w okresie blisko 20 miesięcy od wybuchu pandemii COVID-19. W artykule wskazano przykłady zmian jakie zaistniały w kształceniu oraz bariery, ich źródła i możliwe konsekwencje, które stoją na drodze popularyzacji kształcenia na odległość. Analizę oparto o wyniki najnowszych badań i raportów przygotowywanych o czasie edukacji zdalnej. Wnioski płynące z raportów z badań zestawiono z potencjałem e-learningu, wskazując na negatywny wpływ nauki zdalnej na perspektywy rozwojowe kształcenia na odległość w formie e-learningu.

Wprowadzenie

Od ponad 20 miesięcy borykamy się na całym świecie z problemem pandemii. Jedną z podstawowych zasad stało się zachowanie odstepu, ograniczenie zbiorowisk. W kontekście nauki pojawiła się zatem szeroko rozumiana nauka zdalna. Spore doświadczenia wielu minionych lat istnienia e-learningu, były jedynie niewielkim fundamentem działań związanych ze zdalną edukacją. Przepaść pomiędzy możliwościami wykorzystania znanych w nauce form kształcenia na odległość z niewielkim zakresem empirycznego doświadczenia nauczycieli w tym zakresie, spowodowała konieczność ogromnego nakładu sił i środków w celu przeprowadzenia edukacji szkolnej przez niełatwy czas izolacji. Wiele grup badawczych podjęło w ostatnim czasie trud badań naukowych nad tematem nauki zdalnej. Ich wyniki porównano i odniesiono do sytuacji kształcenia dorosłych, która także w dużym stopniu uległa redukcji. Można stwierdzić, iż w pędzącym świecie pełnym zmian, wymagających od społeczeństwa stałego podnoszenia kwalifikacji, okres pandemii wpłynął na spory deficyt w zakresie edukacji. Transfer wiedzy w określonym czasie dokonywał się w znacznie mniejszym zakresie niż w poprzednich latach.

Łączność

Nieodłącznym elementem kształcenia na odległość jest dostępność sieci oraz sprzętu komputerowego. Z raportu Ministra Edukacji Narodowej [1] na temat funkcjonowania szkół w okresie pandemii możemy ustalić, iż Polsce 96% uczniów zgłosiło posiadanie komputera, którego mogliby używać do pracy w domu. Jedynie w 0,6% gospodarstw domowych uczniów w Polsce nie ma ani komputera, ani tabletu. Wskazuje to sporą zmianę w kontekście danych GUS przytoczonych w raporcie Federacji Konsumentów [2, s.6] w sprawie wykluczenia cyfrowego. Według raportu w 2019 roku odsetek wykluczonych cyfrowo uczniów wynosił 1,5 %. Działania Ministerstwa, NGO, szkół i samorządów relatywnie zmniejszyły problem braku sprzętu i dostępu uczniów do internetu. Jednak analizując problem edukacji warto przeanalizować szerszą grupę uczestników kształcenia. W ujęciu krajowym, odsetek osób nie korzystających z internetu nadal wynosi blisko 5% [2, s.7]. Dlaczego aż tyle osób nie korzysta z sieci? Wspomniany raport odpowiada - brak takiej potrzeby i to aż 67,7 proc. wskazań. Ta sytuacja zapewne jest zastanawiająca i należałoby szukać głębszych przyczyn takiej świadomości. Jednak można uznać, iż dla potrzeb edukacyjnych dostęp do komputera nie jest znaczącą barierą w naszym kraju.

Białe plamy – czyli miejsca na mapie gdzie nadal jest obserwowany brak dostępu do sieci internet, z roku na rok jest coraz mniejszy. Na stronach internetowych Urzędu Komunikacji Elektronicznej [9] można odnaleźć szczegółowe dane na temat takich miejsc. Dokładna analiza pozwala przyjąć tezę, iż niemalże wszystkie budynki

mieszkalne w Polsce posiadają potencjał dostępu do internetu w formie sieci komórkowej, bądź stacjonarnego łącza internetowego. Można zatem uznać iż dla potrzeb edukacyjnych potencjalna dostępność sieci internet nie jest barierą.

E-learning – idealne rozwiązanie?

Można zatem sądzić, iż w dobie epidemii, czasu kiedy jednym z działań prewencyjnych jest unikanie zbiorowisk, kształcenie w formie zdalnej jest doskonałym rozwiązaniem. Posiadamy komputery, mamy dostęp do internetu, nauka posiada skuteczne narzędzia e-learningowe. Prócz wszelkich znanych plusów, e-learning zyskuje olbrzymi covidowy plus, którym jest eliminacja zbiorowisk, dojazdu zatłoczonym transportem, kolejek w szatniach, tłoku na korytarzach. Czy zatem e-learning zyskał zwolenników, przekonał sceptyków i stanie się bardziej powszechny? Niestety badania, opinie i liczne artykuły wskazują wręcz przeciwnie.

Poza łącznością czysto techniczną. Uczestnicy procesu kształcenia potrzebują jednak łączności z prowadzącym i współuczestnikami szkolenia. Taksonomia celów kształcenia określa trzy dziedziny : poznawczą, emocjonalną i psychomotoryczną.[10, s.25]. W dziedzinie poznawczej jednym z elementów są wiadomości. Potencjał wykorzystania e-learningu pozwala na realizację wielu z tych elementów, jednak wymaga stosowania poprawnych zasad i profesjonalnych technik. Z mniejszym lub większym powodzeniem e-learning jest obecny w naszym kraju od blisko 20 lat, jednak nigdy nie objęto na tak dużą skalę formą kształcenia na odległość dzieci w klasach szkoły podstawowej. W minionym roku przeprowadzonych zostało wiele badań w tym temacie. Wyniki nie zaskakują, uczestnicy szkolenia potrzebują kontaktu. Najbardziej istotnym warunkiem efektywności zajęć prowadzonych online jest stworzenie możliwości dyskusowania, zadawania pytań, wspólnego ustalania strategii rozwiązania postawionego problemu czy też uzyskania dodatkowych wyjaśnień od nauczyciela [3, s.37]. Przywodzi to podstawowe zasady kształcenia formalnego, gdzie występuje postać prowadzącego – nauczyciela i uczącego się ucznia. Tego typu kształcenie w formie zdalnej nazywane jest kształceniem metodą synchroniczną, kiedy występuje jedność czasu zarówno u prowadzącego jak i u odbiorcy. Stosowanie takiej metody pozwala na stały kontakt pomiędzy prowadzącym a uczestnikiem procesu edukacyjnego. Taka właśnie metoda została w czasie epidemii najczęściej wykorzystywana. Utworzono pojęcie zdalnej edukacji, nie mające dotychczas swojego miejsca w teorii kształcenia. Szkoły przechodząc w tryb nauki zdalnej prawie zawsze realizowały zajęcia w oparciu o metodę synchroniczną, z ustalonym czasem, logowaniem całej klasy. Czy zatem metoda synchroniczna kształcenia na odległość była wystarczającą odpowiedzią na potrzebę kontaktu wspomnianą powyżej?

Kontakt międzyludzki w kontekście edukacji jest jednak bardziej potrzebny, niż np. w zakresie załatwiania spraw urzędowych. Edukacja w ujęciu holistycznym nie tylko polega na przekazywaniu wiedzy formalnej, ale także na przekazywaniu wiedzy pozaformalnej. Sfera emocjonalna edukacji zawiera pięć kategorii taksonomicznych:

1. Percepcja, zaangażowanie, zainteresowania
2. Działanie, receptywność społeczna
3. Wartościowania, przystosowania adaptacji społecznej
4. Organizacja, kompleksowość (wysiłek, filozofia życia)
5. Wybór systemu, ocena, doświadczenia etyczne.[10, s.25]

Korzystanie z odpowiednich narzędzi kształcenia na odległość zasadniczo jest w stanie zaspokoić powyższe kategorie w zakresie kształcenia osób dorosłych, wszak od lat realizowane są studia e-learningowe. Sytuacja uczniów szkół podstawowych może jednak przedstawiać się odmiennie.

Tradycyjna szkoła vs zdalne nauczanie

Nauczanie zdalne trwa w Polskich szkołach od kwietnia 2020 roku z różnym natężeniem. Pod koniec 2021 roku nauka zdalna odbywa, tradycyjna, hybrydowa, zależy od aktualnej sytuacji epidemicznej rozpatrywanej lokalnie, jednak większość

klas realizuje naukę w formie tradycyjnej. Uczniowie szkół będący w zakresie zainteresowań badań naukowych, wskazywali, że odczuwali stres podczas kontaktów online z nauczycielami [8, s.71]. Młodzi ludzie, którzy żyją doskonale w cyberprzestrzeni, nazywani pokoleniem Z, a uczniowie szkół podstawowych pokoleniem alfa, zdawałoby się nie powinni czuć stresu w kontaktach interpersonalnych przy użyciu komunikatorów lub platform edukacyjnych. Co więcej, okazuje się, iż uczniowie oceniając efektywność e-edukacji w porównaniu z tradycyjną odpowiadali, że tradycyjna szkoła jest lepsza [8, s.49]. Uczniowie, którzy wrócili do tradycyjnej formy kształcenia nie tęsknią za czasem zdalnej edukacji, podobnie nauczyciele. Jakże można wskazać powody takich opinii?

Trudności w koncentracji, przebodźcowanie i szybkie znudzenie jednym tematem, z tym od lat w tradycyjnej szkole walczą nauczyciele, natomiast lekcje online nie dają możliwości zapanowania nad tym zakresem. Ponad 28% badanych uczniów zadeklarowało, że bardzo często lub często podczas zajęć online korzystało z portali społecznościowych, grało w gry, przeglądało internet do celów prywatnych czy pisało do kogoś bez związku z lekcjami. Taki sam odsetek badanych uczniów (28%) przyznał, że bardzo często lub często używał swojego smartfona podczas e-lekcji do celów nie związanych z nauką [4, s.101]. Kontynuując nazewnictwo pokoleń, należy wskazać, iż w szkołach aktualnie nauczanie prowadzą osoby z pokolenia X i Y. To pokolenia, które miało okazję dobrze poznać informatykę, a komputer i internet są dla nich codziennością. Pod koniec realizacji edukacji zdalnej aż 90% nauczycieli wystawiło swoim umiejętnościom co najmniej ocenę dobrą [4, s. 25]. Nauczyciele mogli obawiać się występujących w wirtualnym świecie zjawisk typu cyberbullying (wyzywanie, umieszczenie ośmieszających komentarzy, zdjęć, filmów, wykluczenie z grupy w internecie), skierowanych przeciw uczniom i nauczycielom. Badania wskazują jednak na to, że problem nie rozwinął się w czasie wirtualnych lekcji [5, s.166]. Dlaczego wiara w swoje umiejętności IT nauczycieli i brak cyberbullyingu nie potwierdzają skuteczność edukacji zdalnej? Badania wskazują iż edukacja zdalna w zakresie szkolnictwa była jedynie czynnikiem zastępczym. Interpretując wyniki badań można stwierdzić, że bez względu na staż pracy nauczyciele dostosowali wykorzystywane przez siebie metody pracy z uczniami do edukacji zdalnej rozumianej przede wszystkim jako weryfikacja wiedzy, a nie kształcenie kompetencji, zwłaszcza poprzez wspólne rozwiązywanie problemów czy współpracę [4, s.66]. Nauczyciele stwierdzili, że „bez odpowiedniego przeszkolenia w zakresie korzystania z narzędzi do nauczania online nie jest możliwe prowadzenie skutecznej edukacji na odległość” [5, s.26]. Ponad połowa (52%) uważała, że potrzebuje dodatkowego przeszkolenia z zakresu prowadzenia lekcji z użyciem różnego rodzaju narzędzi cyfrowych [4, s. 25]. Potrzebę wzmocnienia zawodu nauczyciela i kompetencji kształcenia na odległość można doszukać się w Białej Księdze UNESCO Save Our Future: Averting an Education Catastrophe for the World's Children („Ocalmy naszą przyszłość: Zapobieganie katastrofie edukacyjnej dzieci na świecie”). Podniesienie jakości edukacji nauczycieli i ich pracy wymaga wzmocnienia zawodu nauczyciela [5, s.26]. Zgodne stanowiska wynikające z kilku niezależnych badań naukowych pozwalają wskazać na deficyt umiejętności w zakresie prowadzenia zajęć na odległość. Okazuje się że umiejętność obsługi komputera, dostęp do sieci i sprzętu nie jest wystarczająca aby nauczanie mogło odbywać się w sposób właściwy. To właśnie umiejętności w zakresie form metod i technik kształcenia na odległość mogłyby sprawić, że proces edukacji zdalnej byłby komplementarny. Pozytywne doświadczenie jakie wyniosłyby dzieci szkolne z doświadczenia zdaną edukacją mogłoby w przyszłości ośmielić ich do realizacji kształcenia właśnie w formie kształcenia na odległość. To w konsekwencji wpisywałoby się w całościową ideę kształcenia lifelong learning.

Złe wspomnienie o zdalnej edukacji.

Doświadczenie kolejnego pokolenia negatywnym obrazem kształcenia na odległość prowadzić może do sytuacji, w której jeszcze większy potencjał e-learningu pozostawać będzie niewykorzystany z uwagi na spoczywającą na nim złej opinii. Co ciekawe, w

zestawie opinii na temat nauki zdalnej, uczniowie skazali wiele wad, zalet był o wiele mniej, jedną z dwóch zalet zdalnej edukacji uczniowie wymienili dobrze funkcjonującą platformę Microsoft Teams [5, s.113]. To jednak dopiero początek złych wspomnień o kształceniu zdalnym. Kształcenie na odległość, czyli brak konieczności dojazdu do szkoły, katalogu czynności dodatkowych pochłaniających czas, logicznie myśląc powinno oszczędzać czas. Przymiot redukcji czasu poświęconego na kształcenie jest jednym z ważniejszych atutów e-learningu. Analizując wyniki prowadzonych badań, że jednak 90% nauczycieli wskazuje, iż edukacja zdalna wiązała się z poświęcaniem większej ilości czasu na przygotowanie się do prowadzonych lekcji. Taka sytuacja jest w pewnym stopniu zrozumiała, ponieważ przygotowanie pierwszego cyklu zadań, materiałów, szukanie metod i technik kształcenia pochłaniać może nieokreślone zasoby czasu. Natomiast sytuacja drugiej strony procesu edukacyjnego – w tym szkolnym przypadku ucznia, winna opisywana być w samych superlatywach. Niestety także w przypadku uczniów wyniki badań wskazują na wydłużenie czasu poświęcanego na naukę. Taka sytuacja dotyczyła 62% badanych. Czas ucznia wymagał w wielu przypadkach zaangażowania rodzica lub opiekuna. Co drugi rodzic (52%) musiał poświęcać więcej czasu na naukę z dzieckiem lub dziećmi, niż w porównywalnym czasie kształcenia tradycyjnego [4, s.26]. Rodzice także wskazywali na przemęczenie zarówno własne, jak i uczniów, procesem edukacji zdalnej, wymagającym dodatkowej pracy przy realizacji materiału nauczania [7, s. 222].

Przytoczone raporty z badań wskazują iż uczniowie chcieliby, aby edukacja zdalna w przyszłości mogła być wykorzystywana w różnych trudnych sytuacjach 41% [3, s.52]. Kształcenie na odległość opieczętwowane zostanie przez epidemię COVID-19 jako działanie zastępcze, koło ratunkowe, które może być użyte w trudnej sytuacji edukacyjnej. Co gorsze – dla procesu e-learningu – dotyczy to przeważnie młodych osób, które rozpoczynają swoją drogę edukacyjną. Określenie zastępcze, awaryjne w naszym języku nie jest atrakcyjne. Kiedy zepsuje się nasze auto, otrzymamy zastępcze, wyjście awaryjne w sklepie znajduje się zwykle gdzieś z tyłu. Kształcenie na odległość zyskuje łątkę czegoś gorszego.

Kształcenie wymaga relacji.

Aż jedna trzecia nauczycieli zauważała spadek jakości relacji ze współpracownikami [4, s 40]. Podobne opinie płyną z analizy wyników badań wśród uczniów. Stare polskie przysłowie mówi prawdę, której nie trzeba specjalnie powtarzać. „Kto z kim przestaje, takim się staje”. Aby się czegoś nauczyć, aby przejąć właściwe wzorce, wiedzę pozaformalną konieczne jest przebywanie, bliskość, obserwacja. Dlatego w procesach edukacyjnych spotykamy się z zajęciami praktycznymi, praktykami studenckimi, pracą grupową. Interakcja całej grupy wraz z prowadzącym jest niezwykle ważna. Przykładem są tak specyficzne formy edukacji jak studia doktoranckie czy MBA, gdzie liczy się kadra, obycie z wyjątkowymi ludźmi, nawiązywanie relacji, dużo więcej niż sama wiedza jaka przekazywana jest podczas wykładów.

Kształcenie dorosłych w okresie pandemii.

O ile w szkołach wprowadzono zdalne nauczania, o tyle kształcenie osób dorosłych przez dłuższy czas zamarło. Ograniczenia obowiązujące podczas zgromadzeń, do dziś ograniczają liczebność grup. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 września 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii podtrzymuje limit 10 m2 przestrzeni sali szkoleniowej na osobę, co relatywnie wpływa na konieczność ograniczania liczebności grup, w konsekwencji prowadzi do wzrostu cen usług szkoleniowych i na zasadzie domina, rezygnacji z niektórych szkoleń z uwagi na koszty i ograniczenia. Zaniechanie wielu działań edukacyjnych, tylko w 2020 roku w Polsce, spowodowało iż w różnorakich szkoleniach nie wzięło udziału blisko 2 mln osób [6, s 87]. na tak dużą liczbę niezrealizowanych szkoleń wpływa decyzja Głównego Inspektora Sanitarnego, a w kolejności zapisy ustawy z dnia 18 kwietnia 2020 r. określające, iż w przypadku

gdy termin przeprowadzenia szkolenia okresowego w dziedzinie bezpieczeństwa i higieny pracy przypada w okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii termin ten wydłuża się do 60 dnia od dnia odwołania stanu zagrożenia epidemicznego. Można zatem wskazać iż każdego miesiąca nawet 100 tys. pracowników nie uczestniczy w szkoleniach bhp. Przedłużanie okresu ważności określonych uprawnień czy czasowe nie realizowanie egzaminów powoduje spadek popytu na niektóre kursy i szkolenia.

Konferencje naukowe, lub branżowe także w czasie epidemii uległy zmianie. W większości przypadków konferencje odbywają się w formie zdalnej. Na jednym z najpopularniejszych portali promujących nadchodzące konferencje <https://unikonferencje.pl/> można zauważyć tendencję na ukierunkowanie sposobu organizacji konferencji z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość. Przy odpowiednio zastosowanych narzędziach, uczestnictwo w konferencji prowadzonej online pozwala na szerokie spektrum interakcji. Jednak w pierwszych miesiącach radykalnie spadła ilość tej formy wymiany wiedzy.

Podsumowanie

Sytuacja epidemiczna ma ogromny wpływ na edukację. Wykorzystanie e-learningu w poprzednich latach było znacznie poniżej potencjału tej formy kształcenia. Sytuacja kiedy e-learning traktowany nieco po macoszemu, nie pojawiał się na salonach edukacji, doprowadziła do sytuacji w której nauczyciele biegle posługujący się internetem, pokolenie milenijsów, nie posiadali kompetencji, doświadczenia i umiejętności w prowadzeniu zajęć metodami kształcenia na odległość. Finalnie można powiedzieć, że udało się zrealizować podstawy programowe w szkołach, korzystając z ogromnym wysiłkiem obu stron z nietrafionych narzędzi. W czasie nauki zdalnej zmieniło się oblicze edukacji w Polsce. Kształcenie na odległość stało się opcją awaryjną w trudnej sytuacji edukacyjnej. Hipotezą pozostanie stwierdzenie, iż negatywne doświadczenie dzieci objętych nauką zdalną wpłynie na ich życiowe decyzje unikające wyboru form kształcenia w formie e-learningu. Zauważono także znaczny spadek liczby osób dorosłych uczestniczących w procesie edukacji. Łączna liczba 17 mln osób została dotknięta zmianami w edukacji związanymi z pandemią choroby COVID-19. [6, s.89]

BIBLIOGRAFIA

1. Raport Ministra Edukacji Narodowej, *Zapewnienie funkcjonowania jednostek systemu oświaty w okresie epidemii COVID-19*. 2020, Warszawa, MEN, <https://www.gov.pl/web/edukacja/raport-ministra-edukacji-narodowej-na-temat-funkcjonowania-szkol-i-placowek-oswiatowych-w-okresie-covid-19>, dostęp dnia 26.10.2021
2. Raport Rady Krajowej Federacji Konsumentów, *Wykluczenie cyfrowe podczas pandemii*. Warszawa, 2021
3. M. Plebańska, A. Szyller, M. Sieńczewska, *Raport – Edukacja zdalna w czasach COVID-19*. Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2020
4. G.Ptaszek, G. D. Stunża, J. Pyżalski, M. Dębski, M. Bigaj, *Edukacja zdalna: co stało się z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami?* Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2020
5. N. G. Pikula, K. Jagielska, J. M. Łukasik, *Wyzwania dla edukacji w sytuacji pandemii COVID-19*, Wydawnictwo Scriptum, Kraków 2020
6. M. Malak, *Zmiany w edukacji pozaformalnej i nieformalnej w dobie pandemii Covid-19*, Humanitarian Coropus nr 36, Dragomanov National University of Pedagogy, Vinnytsia 2020
7. G. Godawa, Wymuszona, konieczna niedogodność – zdalne nauczanie w sytuacji pandemii COVID-19 w refleksji rodziców <https://kontekstypedagogiczne.pl/kp/article/view/278>, Konteksty Pedagogiczne 2/2020, dostęp dnia 20.11.2021
8. A. Bieganowska-Skóra, D. Pankowska, *Raport z badań nad samopoczuciem uczniów w e-szkole zrealizowanych przez zespół badawczy Katedry Pedeutologii i Edukacji Zdrowotnej UMCS*, Lublin 2020
9. <https://mapbook.uk.gov.pl/areas>, dostęp dnia 20.11.2021
10. B. Polak, *Podstawy teorii kształcenia*. Szczecińska Szkoła Wyższa Collegium Balticum, Szczecin 2013

СЕЛФІ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ

*Малигін Олександр Павлович,
студент I курсу магістратури 12 МГПС групи,
спеціальності «Психологія»
НПУ імені М.П. Драгоманова
iskinderm@gmail.com*

*Науковий керівник –
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та соціальної психології та психотерапії
НПУ імені М.П. Драгоманова
Федоренко Алла Федорівна*

В різних епохах розвитку людства людина намагалася закарбувати своє зображення. На стінах печер, на портретах та автопортретах, в бюстах. На більшості грошових купюр містяться зображення видатних постатей, деякі постаті живуть в реальному часі. Для більшості людей дуже важливо розповісти світу про себе, дати посил, що вони існують і вони є унікальними. В сьогоднішній цей посил реалізується завдяки селфі.

Селфі це спосіб фіксації свого зображення за допомогою гаджетів. В наш час цифрових технологій селфі стає частиною сучасної культури. Селфі використовують у кіно, музиці, засобах масової інформації (ЗМІ)[3, с.94].

Дослідженням феномену селфі в сучасній культурі займалися такі вчені як: Р. Аркін, Л. Буффарді, Дж. Вебер, П. Рутленд, М.Садомирський, Е.С.Хуан, М.Чоліс, у своїх працях вони зазначають, що селфі може бути хворобливою залежністю з компульсивною складовою, також за допомогою селфі людина презентує себе у віртуальному просторі і для неї селфіє засобом ідеалізації своєї особистості [1, с.160].

Дослідники наголошують, що конструктивними аспектами використання селфі є можливість покращити комунікацію та емоційний фон людини. Селфі є важливим засобом комунікації, воно несе в собі велику кількість інформації. Поза людини, обраний фон, міміка, одяг – все це «гаряча» візуальна інформація в презентації людини самої себе [2, с.210-212]. Професор Карасик В.І. зазначає, що комунікативна середина людини це увесь оточуючий простір людини: реальні та потенційні партнери по спілкуванню, інформація, яку індивід може отримати та почуття, якими він може поділитися, або які може сприймати від інших. Комунікація це обмін різноманітною інформацією: про думки, ідеї, почуття. В комунікативному середовищі селфі начебто закодоване посилання до імовірного адресата і коли його отримано адресатом і розкодовано, можна тлумачити це як здійснену комунікацію. Селфі швидко оновлюються, це постійний потік інформації людини про себе свої настрій, свої вподобання. Селфі оновлюються як ранкові новини.

Підсумовуючи, хочемо підкреслити що селфі найпоширеніший засіб передачі інформації людини про себе. Через селфі людина контактує з оточуючим світом, вибудовує соціальні взаємини та формує свою особистість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Калька Н.М. Феномен селфі як спосіб презентації «Я» у віртуальному просторі. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.№2. 2015. С.156-164
2. Макаренко Н.М. Павленко А.Г. Селфі як форма самопізнання. Проблеми сучасної психології. Випуск 37.2017. с.207-216
3. Ревутьська М. Селфі як феномен масової комунікації. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації», 2017.№ 10, С.91-96.

ВІЗУАЛЬНА АГІТАЦІЯ ЯК ДІЄВИЙ ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ

*Михайлова Аліса Олександрівна,
студентка ОНУ імені І. І. Мечникова, м. Одеса
spakos@ukr.net*

*Науковий керівник –
к. філос. наук, доц. Ушакова К. В.*

Будь-яка людина пізнає оточуючий світ за допомогою перцептивних процесів, які використовують існуючі знання та відкривають нові. Інформація, яку отримує індивід, дезактивує невизначеність, спираючись на існуючий досвід, думки та почуття. Суспільство завжди відкрито сугестивності образів та вражень. Ще за часів Первісності, перші візуальні образи кодували інформацію і розширювали сприйняття світу людиною. З кожним наступним періодом в культурі сила впливу художніх образів розумілася все глибше і глибше, поки не досягла розуміння того, що це найпотужніший модератор формування, як окремої особистості, так і суспільства в цілому. Але етичні переконання соціуму базуються на силі традицій, тому суспільні переконання сприймаються повільно і реакційно, а саме тому потребують громадських медіаторів.

Кодифікована інформація досягає соціуму різними способами, але найдієвішим вважається зоровий вплив з використанням візуальних образів [2]. Індивід сприймає агітаційне зображення як реальність, не піддаючи критиці чи аналізу. Глядач зазвичай не бачить та не сприймає візуальні образи ізольовано, його свідомість обробляє зображення в поєднанні з текстовим матеріалом. Відповідно ефективність засобів наочної агітації, її візуальне сприйняття залежать від наочності змістовної структури інформації. Пластична мова плаката насичена різноманітними прийомами, глибокими ідейними смислами, які сприяють активізації глядацького сприйняття. Одним з перших про силу сприйняття візуальних образів писав Філострат у своїй праці «Картини». Аналізуючи «риторику образів», давньогрецький письменник розглядав наявність реальних, матеріальних зображень, які, на його думку, впливали на глядача. Автор приділив увагу системі влади та ціннісним канонам – тобто ідеології, досліджував формування системи образів у свідомості індивіда, через інтерпретацію образотворчого мистецтва [5].

Свідомість людини завжди виокремлює інформацію, що є надлишковою, як для візуальних, так і для вербальних каналів. Особливі елементи візуальних образів, такі як рівень емоційного змісту, тип редагування та темп візуального представлення, є сукупним внеском у диференціальний відгук повідомлень глядачем. Агітаційні плакати поєднують у собі вербальну та візуальну частини, формуючи загальне враження в підсвідомості глядача. Поєднання текстової та візуальної інформації є вдалим психологічним прийомом, здатним вплинути на свідомість індивіда, концентруючи його увагу на провідному сюжеті, який поданий в імпліцитній формі.

Візуальні образи використовувалися протягом існування людства задля передачі переконливих повідомлень, від Месопотамського рельєфного різьблення до гобелена Байє. Але сучасна візуальна пропаганда з'явилася лише на початку Першої світової війни з появою політичного плаката. Агітаційний (пропагандистський) плакат використовував модерністську естетику – всі сміливі кольори, різкий текст та прості образи, щоб передати грубий, але ефективний меседж. Креолізований текст плаката справляв вплив вражаючими образами та простими лозунгами. Графічне повідомлення використовувалося задля військових цілей, а згодом плакатне мистецтво відіграло значну роль під час російської революції. Художники-авангардисти запозичили новаторську техніку та навички з метою використання в агітаційно-пропагандистській роботі Агітпропа. Створені художні образи вважалися рішу-

чим важелем для розповсюдження повідомлення неосвіченим робочим класам, які сприймали агітаційну продукцію за допомогою наочно-образного мислення, уподібнюючись предметно-практичним та чуттєво-практичним діям якостей об'єктів, які формували зовнішні перцептивні дії. Недарма Рудольф Арнхейм стверджував, що сприйняття отожднюється з мисленням, а художній вираз - це ще один спосіб мислення. «Перш за все, зір не є просто пасивним сприйняттям. Світ образів не просто закарбовується в органах почуттів, достовірно відображаючи візуальну інформацію. Скоріше, навпаки, ми їх отримуємо, роздвляючись об'єкт» [1, с.55].

Пропагандистський або агітаційний плакат є прикладом образотворчого мистецтва, який поєднує в собі історичну або велику мистецьку цінність. Але іноді поєднання знаних образів, символів та знаків перетворює візуальне графічне повідомлення на інструмент впливу та трансформації суспільної думки. У сучасному світі слово «агітація» має здебільшого негативну конотацію, базуючись на історичних прикладах радянської антирелігійної агітації чи нацистської пропаганди, які мали змогу використати кращі та найдієвіші графічні прийоми, задля введення глядача в оману, маніпулюючи його свідомістю.

Сьогодні агітація – це не суто політичний термін, а будь-який тип цільової інформації з метою створення візуального шифру, який приносить користь суб'єктові відправнику, а не об'єкту маніпуляції. Нові методи удосконалили старі існуючі технології, дозволивши агітації повсякчасно знаходитися біля індивіда, безперервно впливаючи на його свідомість. Як стверджував Жак Еллюль, безперервна та тривала агітація повинна займати весь час людини, оточуючи її повсякчасно інформацією, яка лунає з радіо, газети, кіно, листівки, плаката. Індивід, за твердженням філософа, повинен втратити зовнішні орієнтири, опинитися в ізольованому агітаційному просторі і перебувати в ньому постійно. Завдяки тому, що агітаційна пропаганда короткочасна за своїми якостями, вона потребує постійного, неквапливого інформаційного просочування без можливості порівняння з реальністю [6]. Тому колективна агітація і формує нові переконання та поступливість за допомогою непомітного впливу, який має ефективність при постійному повторенні.

Візуальний вплив в цифрову епоху став популярним важелем впливу на соціум [4]: зображення безліч разів копіюються, доповнюються пародійними елементами на кшталт мемів і розповсюджуються по всесвітній мережі Інтернет. Розповсюдження зображень вийшло на новий рівень, а комерційні пропозиції міцно оточили суспільство «пропагандою» та «рекламою». Кожного дня суспільство стикається з сотнями зображень агітаційного характеру різних напрямлень, які підсвідомо формують наше світосприйняття та смаки, створюючи агітаційний простір, який соціум вже не сприймає як стороннє втручання, а атрибуєтує йому більш прості назви, виводячи процеси впливу за межі незвичного чи нестандартного.

Виходячи з вищесказаного, можна стверджувати, що інформаційний плакат існував у всі культурно-історичні періоди, відображаючи художнє осмислення світу, що відповідало певним процесам, які відбувалися в суспільстві. Технології впливу на маси за допомогою художнього вирішення перетворило плакати на мистецтво, яке поєднувало в собі естетичну та стратегічну мету впливу на реципієнта. Інформаційний плакат змінювався технічно, але не втрачав свого впливу на соціальні верстви населення, вдало ними маніпулюючи, звертаючись до чуттєвої сторони індивіда, вибудовуючи асоціативні образи задля емоційного впливу на суспільство. Отже, маніпулятори з різними ідеологіями можуть успішно використовувати одні й ті самі методи для досягнення мети, яка може бути, як позитивною, так і негативною.

Можна відзначити, що засоби візуальної агітації різняться у своїх методах та технологіях, але беззаперечним лишається те, що свій головний вплив вони справляють шляхом візуального впливу на глядача. Візуальні образи створюють комунікативну силу зображень для кодування повідомлень, виразу думок та емоцій, структуруючи певні уявлення. Допоміжними засобами у подоланні інерції існуючих традицій та настанов, усуненні старих табу виступають художні та візуальні

образи. Вони інтенсивно впливають на свідомість особистості, викликаючи яскраві емоційні прояви, розкриваючи нове світосприйняття та оновлюючи усталені морально-етичні орієнтації.

1. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. М.: Прогресс, 1974. 391 с.
2. Клодель П. Глаз слушает. М.: Б.С.Г.-Пресс, 2006. 388 с.
3. Лебон Г. Психология народов и масс. СПб.: Макет, 1995. 179 с.
4. Маккуайр С. Медийный город. Медиа, архитектура и городское пространство. М.: Strelka Press, 2014. 392 с.
5. Филострат Старший. Картины. Каллистрат. Статуи. / Примечания, перевод и введение С. П. Кондратьева / Филострат Старший, Филострат Младший. Ленинград: ИЗОГИЗ, 1936. 192 с.
6. Ellul J. Propaganda. The Formation of Men's Attitudes. New York: Vintage books a division of random house, 1973. 329 p.

TECHNOLOGIES AND METHODS OF USER TRACKING ON THE INTERNET

Mickiewicz Artur

The Jacob of Paradies University

Faculty of Technology

Student of Computer Science

arturmickiewiczkontakt@gmail.com

Abstract: The Internet has become a central part of many people's lives. Websites and services are run by countless small and large companies, individuals, and non-profit organizations. Decentralized nature makes the Web a dynamic environment that responds quickly to change, but also leads to increased security and privacy risks on the Web.

Research Objective - the purpose of the chapter is to characterize methods for collecting user data. It is hypothesized that the collected user data is transmitted to third parties.

Research Methodology - analysis of statistical data, domestic and foreign literature.

The outcome of scientific analysis - tracking on websites is pervasive. Collection, processing, and transfer of personal information to third parties by trackers are almost natural and still largely out of sight of users.

Originality/ Value - there is a lack of research on user awareness about the risks associated with online tracking.

The value of the chapter is in an attempt to show how to protect yourself from online tracking.

Keywords: tracking, targeting, re-targeting, online advertising, privacy.

Introduction

Every aspect of human life today relies on the Internet, from communication and shopping to social networking, banking, and the health care system. Unfortunately, security risks have increased with the growth of online services. Online tracking poses a serious challenge to privacy, which is why it draws the attention of governments (because ad targeting can affect voting preferences), industry (because ad targeting can affect shopping preferences), or researchers (because ad targeting can influence multidimensional research). Above all, however, increasingly more aware Internet users have begun to take proactive steps to secure their privacy as tracking techniques have become increasingly invasive. They have noticeably entered the realm of health (including mental health), addictions, vulnerabilities, sexuality, financial situation, voting preferences, or ethnicity. Billions of people's data are collected or generated (on a predictive basis) and integrated in ways that do not account for possible risks, and then sold for marketing purposes or to even manipulate users to influence their decision. In March 2018 Christopher Wylie, a former Cambridge Analytica employee, in interviews with The Guardian and The New

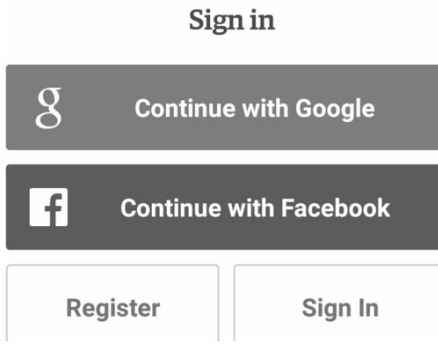

Figure 1. OAuth login with Google and Facebook
Source: Available at: etsy.com (modified)

York Times reported the data misuse from an app called “This is your digital life”. App harvested data of up to 87 million Facebook profiles. Collected data was used to create targeted ads and news stories to convince Internet users to vote for a specific candidate [1, p. 1].

Today, the presence of trackers, user profiling, and tracking on popular websites is widespread as personal data in various forms has become the new currency. It is estimated that the market value of all data processed online within the European Union will reach €739 billion by 2020 [2, p. 4].

However, privacy is a fundamental human right that should be protected, and today every person browsing the Internet

is under constant surveillance by entities that track users’ navigation patterns. Tracking companies can collect the browsing habits of individual users, not just on popular sites, but virtually across the whole internet. On the one hand, tracking can be justified: advertisers need to know how effective targeting is, profiles are needed to serve tailored ads, and social buttons and other widgets are a convenient way to share content.

OAuth login helps consolidate online identities while making it easier to use multiple sites with one account. Analytics tools such as Google Analytics help site owners better understand the traffic they receive, while other analytics tools give site owners valuable insight into performance.

The Internet has evolved and become an ecosystem where users, site owners, network providers, and trackers coexist. Users can use excellent websites like Facebook, Google, or read news from around the world for free. On the other hand, however, users are constantly being tracked while becoming a product, so the value of the chapter is to try to show how to protect oneself from online tracking.

Material and methods

The research objective undertaken in this chapter is to characterize the methods of collecting user data.

It is hypothesized that the collected user data is transferred to third parties. A systematic review of domestic and foreign literature was used to describe the phenomena, theories and concepts.

There is a lack of comprehensive studies on user awareness of online tracking threats.

The value of the chapter is the attempt on how to protect oneself from online tracking. The result of the scientific analysis indicates that tracking on websites is ubiquitous. The collection, processing and transfer of personal data to third parties by trackers is almost natural and still remains largely unnoticed by users.

Results and discussion

Many websites are run to sell goods or provide services to their users. For these websites, it is desirable for webmasters to track users, but it violates their privacy. Determining how visitors use websites allows webmasters to determine what paths users take through the site, and thus gain insight into which aspects of a website induce purchases and which deteriorate overall performance. Such analytics features are offered as a service by a number of companies, the best known of which is Google with its Google Analytics service.

Tracking is a mechanism that records certain user browsing patterns to gain information. Of course, there is nothing wrong with this if a user visits a travel site and then starts receiving ads for hotels on their favorite news site. It can be reasoned that this is a use case that benefits the user. The re-targeting that we described does not imply a loss of privacy by default. The loss of privacy is due to how tracking is typically implemented [3, p. 122].

An example of a tracking method is browser fingerprinting. Using sites like <https://coveryourtracks.eff.org/> or <https://amiunique.org/fp> we can see what data trackers can collect about our browser.

Browser fingerprint is a set of data that a user's browser has. In many cases it is unique enough to allow companies to track you across the Internet. Examples of data contained in a fingerprint:

USER AGENT - a generalized fingerprint containing sample information:

Mozilla/5.0 - general token that says that the browser is Mozilla-compatible. For historical reasons, almost every browser today sends it.

(Windows NT 10.0; Win64; x64) - describes the native platform that the browser is running on.

Chrome/96.0.4664.45 - exact version of the browser

CONTENT LANGUAGE - languages accepted by the browser. Example: pl-PL,pl,en-US,en - polish and english

List of fonts - fonts accepted by the browser. Example:

Agency FB, Algerian, Arial, Arial Black, Arial Narrow and 164 others

Graphics Card Name - name and the model of graphics card. Example:

NVIDIA, NVIDIA GeForce GTX 980 Direct3D11 vs_5_0 ps_5_0, D3D11-30.0.14.9676

Screen resolution - the resolution of the screen (or browser window) on which the browser is running. It is worth mentioning that this information allows Tor Browser users to be tracked [4, p. 1]. Example:

1920 x 1080

And much more. All of this can be collected without explicit consent from the user. By correlating this data with data from other devices (for example, being logged into the same account on the same website from multiple devices) trackers "know" (with high probability) that a given user uses devices with such a fingerprint. This allows trackers to spy on the browsing habits of a user using a particular computer, phone, tablet, laptop, etc. What is more, when logging into other accounts using this fingerprint, trackers can detect, for example, that there is a shared computer in a given household.

A type of browser fingerprinting is canvas fingerprinting. If we were to give a general definition of canvas fingerprinting it would be as follows:

Canvas fingerprinting is a type of "browser fingerprinting" techniques of tracking online users that allow websites to uniquely identify and track visitors using HTML5 canvas

Google Analytics 4

Figure 2. Google Analytics 4

Source: Available at: <https://agence-adverti.fr/>

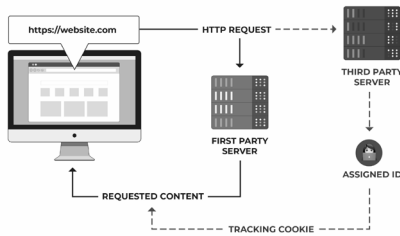

Figure 3. Cookie tracking
Source: Available at: eff.org

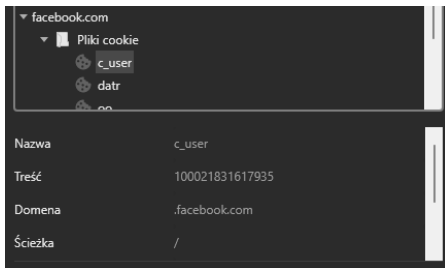

Figure 4. Example of tracking cookie
Source: Available at: <https://niebezpiecznik.pl>

element instead of browser cookies or other similar means. A “fingerprint” is primarily based on browser, operating system, and installed graphics hardware, so not sufficient to uniquely identify users by itself; therefore, this fingerprint could be combined with other sources of entropy to provide a unique identifier.

Canvas fingerprinting works by exploiting the HTML5 canvas element: when a user visits a website their browser is instructed to “draw” a hidden line of text or 3D graphic that is then rendered into a single digital token, a potentially unique identifier to track users without any actual identifier persistence on the machine. Variations on installed GPU model, operating system and overall system performances cause the variations in the rendered digital token [5, p. 1]

In addition to fingerprinting, the most popular tracking method is cookies. These are used both for good purposes, such as recording a user’s status on a particular page (for example, products in a shopping cart), and for tracking information about how the user moves around the Internet.

Cookies are always unique, and they normally persist until a user manually clears them. Cookies are always available to trackers in unmodified versions of Chrome, but third-party cookies are no longer available to many trackers in Safari and Firefox. Example of tracking cookie:

There are also other sophisticated methods of tracking users. For example, using injecting invisible code into images to track the spread of a particular image (example: Facebook) [6, p. 1].

A lot of effort has gone into protection against tracking. There are many different systems, but they all have the same goal: to prevent third parties from obtaining information about you. Note that some systems provide the anti-tracking feature as an additional feature because it is related to their main purpose. For example, uBlock focuses primarily on blocking ads. Noscript takes a more extreme approach to privacy: it prevents any javascript code from executing in the browser. This blocks most forms of communication between the user’s browser and a third party, but this approach can cause a lot of problems with the user experience because modern sites rely heavily on javascript [7, p. 1].

Privacy must be preserved, but there is an obvious trade-off between privacy and usability. In fact, this is one of the main problems of anti-tracking, to protect privacy while not breaking, or, if not possible, minimizing breaking the appearance and functionality of the site.

Minimizing page breakage is not only needed for user satisfaction and retention, but also has an indirect effect on privacy. If pages break, users can try to solve this problem by adding exceptions and creating custom rules to the anti-tracking engine. These rules may open gaps in their security protection, at least for most users who may not understand the basic implications of the whitelist or the exceptions they add. We would like to add

that in addition to minimizing anomalies on the user side, these systems should also try to minimize anomalies on the tracker side [3, p. 123].

The most common approach to anti-tracking is the use of curated tracker blocking lists, or effective blacklists. uBlock and Privacy Badger use this approach, where communication between a user's browser and a third party on the blocking list is blocked.

People who aren't worried about privacy might think there's no real risk if an organization like Google can track which articles they read on Engadget.com or Quora.com because they might be perceived as neutral with respect to privacy. But that's not the full picture; tracking is common on virtually all sites. Google-owned trackers are also present on dating sites, videos on PornHub, health-related sites and a long list consisting of tens of thousands of sites. Organizations capable of tracking users across thousands of sites have the ability to infer aspects such as religious beliefs, union membership, sexual orientation, etc. [3, p. 125].

The extensive data collection of advertising and tracking companies has led to push back, particularly in the form of new regulations that restrict the collection and use of personal data. In the European Union (EU), the most notable Operators must comply with privacy regulations, which can prove challenging. of these regulations is GDPR. Companies must comply with these regulations or face significant penalties. However, many companies are either struggling to stay compliant due to unclear and conflicting information regarding the legality of certain practices, or are trying to circumvent the regulations with psychological tricks such as dark patterns designed to obtain "informed consent" from the user by making it impossible to withdraw consent. A legal definition of consent exists in Art. 4 No. 11 GDPR. According to this, consent must be "any freely given, specific, informed and unambiguous indication of the data subject's wishes by which he or she, by a statement or by a clear affirmative action, signifies agreement to the processing of personal data relating to him or her" [8, p. 31–37].

Conclusion

Tracking on websites is ubiquitous. The collection, processing, and transfer of personal data to third parties by trackers is almost natural and still largely out of sight for users.

The digital world is increasingly becoming another 'real' world for many of us on the same level as the physical world we inhabit. People are doing business online, sharing their knowledge and learning online, making electronic bank transfers and payments, trading cryptocurrency, and doing a host of other activities that were once only possible in the physical world.

The digital world is making our lives much easier, increasing the speed of communication, reducing travel, etc. But at the same time, this change creates a number of new challenges and potential problems for privacy.

BIBLIOGRAPHY:

1. Facebook-Cambridge Analytica data scandal. Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Facebook%E2%80%93Cambridge_Analytica_data_scandal

2. Szymielewicz, K. (2017). Sledzenie i profilowanie w sieci.: W czym problem? Co się zmieni w prawie? Jak może wyglądać przyszłość? Warszawa: FUNDACJA PANOPTYKON], p. 4.

3. Yu, Z., Macbeth, S., Modi, Konrak, Pujol, J.M. (2016). The Trackers. In Proceedings of the 25th Conference on World Wide Web, Montreal: ACM Press, pp. 121-132.

4. 3 błędy przeglądarki TOR Browser pozwalają (pozwalały?) śledzić użytkowników (2018). Available at: <https://niebezpiecznik.pl/post/3-bledy-przegladarki-tor-browser-pozwalaja-pozwalaly-sledzic-uzytownikow/>

5. Fortuna, A. (2017). What is Canvas Fingerprinting and how the companies use it to track you online. Available at: <https://www.andreafortuna.org/2017/11/06/what-is-canvas-fingerprinting-and-how-the-companies-use-it-to-track-you-online>

6. Juspovic, E. (2019). #facebook is embedding tracking data inside photos you download. Available at: <https://twitter.com/oasace/status/1149181539000864769>

7. NoScript. Available at: <https://noscript.net/>

8. Jakobi, T., Stevens, G., Seufert, A.-M., Becker, M., von Grafenstein, M. (2020). Web Tracking Under

List of figure:

Figure 1. OAuth login with Google and Facebook

Figure 2. Google Analytics 4

Figure 3. Cookie tracking

Figure 4. Example of tracking cookie

КВІР У СЕМІОТИЧНОМУ ПРОСТОРИ МОДИ

Молодіна Альона Олексіївна,
аспірантка Інституту практичної культурології
та арт-менеджменту НАКККІМ
amolodina@dakkkim.edu.ua
ORCID: 0000-0003-1791-3474
Науковий керівник –
кандидат культурології, доцент Л.С. Гоц

У суспільстві, яке дедалі частіше визначають як «візуальну культуру», образи відіграють важливу роль різних сфер соціального життя. Інтерпретуючи феномен моди як елемент суспільної структури культурного простору, ми відзначаємо ситуацію відсутності трансцендентного конститууючого суб'єкта культури. Культура отримала свободу від початку, що задає її сутність, а отже більше не містить апріорні критерії та цінності. Х. Ортега-і-Гассет вважає, що у новій конституції культури провідною цінністю стала вітальна інтенція, що реалізує форми життя. Разом з тим, основною структурною одиницею культурного простору став сенс. Визначаючи екзистенційні ситуації, сенс формує буття та трансформується у семіотичний код культури. В результаті зміни світоглядних установок та традиційних цінностей конструюється нова система культури, яка несе у собі принцип можливості трансформації та структурного перегрупування елементів. Втіленням такої трансформації є феномен моди.

В роботах Р. Барта, Т. Веблена, Ю. Лотманом. розробляються питання з позиції семіотичного підходу, що вивчає ідентифікацію моди із символами, різноманіття символічних форм, арго моди, а також трансляцію та функціонування знаково-семантичної системи моди.

Норми поведінки, засновані на обмеженнях, шаблонах, знаках, і навіть складніших утвореннях – цінностях і ідеалах, дали людині можливість самовизначення, самодетермінації, тобто автономного, незалежного від природи вектора свого життя, її сенсу і сенсу своєї діяльності.

Культура постає як світ смислів, що ідеально визначає спосіб думок і дій людини. Вона конструює культурний ідеал, що містить у собі ідеальні способи та засоби діяльності. З погляду семіотики, об'єктом дослідження стає зображена соціальна реальність, «пряме незакодоване повідомлення», предметом – соціальні сенси процесів виробництва та функціонування «взаємодіючих систем створених знаків (коннотативне повідомлення)» [5, 152].

Загалом мода як явище культури визначається через призму цінностей, форм поведінки, стратегії вибору. Іншими словами, образ у дискурсі моди є цілісністю, що містить образотворчу і змістовну (ідейні, емоційні аспекти) сторони. Мода формує ідеальні моделі, які містять дві взаємопов'язані частини – відбивну (мовою семіотики – денотативне значення) та проєктувальну (програма впливу на одержувача

повідомлення), формування образу, його ефективного впливу, та конструювання соціальної реальності. Вона є своєрідним ідеологічним конструктом, кодом, що розпаковує систему символічних цінностей: соціальних, сімейних, гендерних тощо.

На цій підставі можна зробити висновок про те, що можливість дослідження гендерних конструктів та виявлення закономірностей розвитку гендерного порядку, адже «образ не лише фіксує подію, а й є посередником для характеристик соціальних процесів» [8, 123].

Г. Зіммель вважав, що місце моди в перехресті векторної напруги між двома базовими потребами людини: потребою у приналежності та потребою в індивідуалізації. Звідси випливає постійність розуміння моди як ідентичності, що конструює.

Мода, при всій її зовнішній «симулятивності» (Ж. Бодрійяр), є однією з форм «дискурсу влади» (М. Фуко), що втілює соціокультурні заборони та механізми соціального контролю, в тому числі щодо норм гендерної поведінки. Отже, мода постає як одна з найбільш репрезентативних сфер конструювання та деконструкції гендерних установок масової свідомості, фактором формування гендерної ідентичності особистості та способом конструювання гендерного дискурсу.

Семіотична функція моди пов'язані з існуванням моди, як сфери поширення важливих культурних кодів у сфері невербальної комунікації. Особливого значення у цій комунікації має неявний рівень знакової системи костюма, сенс і роль елементів якого самими членами суспільства не усвідомлюються і виявляються лише засобами знаково-символічного аналізу, який пов'язує моду з іншими мовами культури. Бодрійяр описує моду як «плаваючий стан знаків», «стадію чистої спекуляції знаків» [4, с. 177-178], підкреслює, що «в моді, як і в коді, що вислизують, ряди, що означають, більше нікуди не ведуть» [4, 169]. Перестаючи значить, мода перестає бути силою, що об'єднує, вона тим самим втрачає свою силу створення групової ідентичності. Але, на думку Бодрійяра, становленню індивідуальності мода не сприяє, оскільки дозволяє людині привласнити існуючу систему модних знаків, створивши собі фальшивий імідж замість ідентичності.

Натомість поняття «квір» асоційоване насамперед з іменами Джудіт Батлер та Джудіт Халберстам. Обидві в роздумах про гендер і сексуальність відштовхувалися від моди, розглядаючи як приклади королев (Батлер) і королів (Халберстам), що переодягалися в одяг протилежної статі, і роблячи висновок, що гендер і сексуальність є соціальними конструктами, що мужність і жіночність – вільні означаючи, а не природні, задані та незмінні якості.

Квір-метод прочитання сходиться насамперед до робіт Ів Кософскі Седжвік [13], яка оперувала поняттями «параноїдальної» та «відновлювальної» моделей читання. Параноїдальна установка тісно пов'язана із симптоматичним прочитанням, що шукає в культурному тексті умовчань, перепусок та натяків. Параноїдальна модель відрізняється підозрілістю; у ній ставиться метою виявити, як гетеронормативність формує наші знання та витісняє на периферію негетеросексуальні елементи. Відновлювальна модель – більш позитивна форма критики; її мета — швидше розкривати замовчування, ніж просто вказувати на них. Вона прагне заповнити наявні знання та вказати широкий спектр можливостей прочитання. Ів Кософскі Седжвік у своєму есе «Про параноїдальне та репаративне прочитання» простежує феномен відношення критичної теорії та параної. Якщо в аналітичній концепції Седжвік симптомами гетеросексистської культури називає мовчання та пропуски, то теоретик моди та попередник квір-теорії Ролан Барт у своїх роботах і особливо у своїй теорії дендизму звертає увагу на «виступаючі деталі» [9]. На відміну від багатьох дослідників моди, Барт розглядає дендизм не лише як історичне явище та певну самоідентифікацію. Для Барта «денді» – насамперед теоретико-аналітичний інструмент. У його есе «Дендизм та мода» часто вбачають критику серійного виробництва через фразу «мода вбила дендизм». Його думку щодо деталей, що конструюють образ є найважливішим показником несхожості денді. І

це несхожість не в сенсі власного стилю одягу, а в сенсі дистанції по відношенню до гетеросексуалів: за Бартом, деталь належить до дискретних знаків, розрахованих на впізнання людини такими ж, як він сам.

Таким чином ідентифікація – це зовсім не ототожнення себе з конкретною людиною (моделлю). Образи, що тиражуються в сучасній культурі за допомогою моди, стають одним із домінуючих механізмів ідентифікації в культурному просторі. Ототожнюючи себе візуальним чином, людина реалізує потребу в самопрезентації. Це ототожнення з образом, що має колосальне семіотичне навантаження. Ідентифікація з набором досить загальних, абстрактних уявлень, нанизаних одне на інше, сплетених у єдине ціле. Прагнення самоідентифікації, таким чином, зводиться до завдання вписати себе у контекст живої у свідомості суб'єкта мережі знаків та образів, які створюють для нього уявлення про світ у цілому. Стати тотожним певному набору знаків, суб'єкт прагне побачити себе ніби ззовні, «об'єктивно», із суб'єкта перетворюючись, тим самим, на об'єкт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алферов С. В. Мода на идентичность: механизмы идентификации в семиотическом поле глянцевого журнала/ Этнографическое обозрение. – 2010. - №3. – С 107-118.
2. Аннамари Дж. Введение в квір-теорию / Дж. Аннамари, М. Кукарцева пер. с англ. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2008. – 208 с.
3. Барт Р. Система моды. Статьи по семиотике культуры / Р. Барт ; пер. с фр. и сост. С. Н. Зенкина. М.: Изд-во им. Сабашниковых, 2004.
4. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / пер. с фр. С. Н. Зенкина. – М.: Добросвет, 2000.
5. Захарова Н. Ю. Визуальная социология: фотография как объект социологического анализа / Журнал социологии и социальной антропологии. – 2008. - Т. 11, № 1. - С. 147-161.
6. Конева А.В. Мода как фактор формирования «подиумного сознания» / Время культурологии. – М., 2008.
7. Конева А.В. Мода как фактор формирования «подиумного сознания» / Время культурологии. – М., 2008.
8. Штомпка П. Визуальная социология. Фотография как метод исследования. – М.: Логос, 2007.
9. Barthes 2005 — Barthes R. Dandyism and Fashion / Andy Stafford and Michael Carter (eds). The Language of Fashion / Trans. Andy Stafford. Oxford: Berg, 2005 [1962]. Pp. 60–64.
10. Halberstam 1998 — Halberstam J. Female Masculinity. Durham, NC; London: Duke University Press, 1998.
11. Halberstam 2005 — Halberstam J. Shame and White Gay Masculinity / Social Text. 2005. Vol. 23. № 3–4, 84–85. Pp. 219–233.
12. Sedgwick 1991 — Sedgwick E.K. Epistemology of the Closet. N.Y.: Harvester Wheatsheaf, 1991.
13. Sedgwick 1997 — Sedgwick E.K. Paranoid Reading and Reparative Reading, or You're So Paranoid, You Probably Think This Introduction Is About You / Eve Kosofsky Sedgwick (ed.). Novel Gazing: Queer Readings in Fiction. Durham, NC; London: Duke University Press, 1997. Pp. 1–37.

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ НАЯВНОСТІ АКМЕОЛОГІЧНИХ КОМПОНЕНТІВ В СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗВО

Нестеренко Людмила Олексіївна

*Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
доцент кафедри англійської мови Факультету гуманітарних наук, м.Київ
l.nesterenko@ukma.edu.ua*

Глибокі соціокультурні зміни, що відбуваються в країні зумовлюють становлення якісно іншого ставлення до професійної діяльності викладача ЗВО, в основі якої нині мають знаходитися основні (акмеологічні за своїм змістом) [1, 3,

8] принципи сучасної психолого-педагогічної науки (*відкритість, толерантність, діалог*). Слід зазначити, що саме ці принципи яскраво відображають і нові вимоги до психолого-педагогічної культури викладача ЗВО, адже вони не лише стимулюють професійний розвиток, а й допомагають мінімізувати ускладнення, що полягають у розбіжностях між фактичним рівнем професійно-психологічної майстерності педагога та її ідеальним баченням теоретиками і практиками сучасної психолого-педагогічної науки.

Адже результатом впливу акмеологічних компонентів на особистість викладача є наступні прояви: гуманізм, захопленість, безкорисність, відданість науці; надзвичайна допитливість і увага до фактів; усвідомлення відносності наукових аргументів та висновків; високий рівень особистісної рефлексії, здатність до іронії й самоіронії; широкі культурні інтереси, розвинений естетичний смак; широка гуманітарна культура; мовленнєва виразність, наповненість емоційного життя; життєстверджуюча позиція, оптимізм, альтруїзм; широка загальнокультурна освіта; потреба бути культурною особистістю; бажання мати психологічну культуру; потреба бути носієм культури; чутливість до психологічного досвіду власного життя; усвідомлення думок, почуттів, поведінки; здібність до проблематизації подій власного життя; конструктивна, творча реалізація власного особистого життя.

Ще одним важливим результатом впливу акмеологічних компонентів є самоорганізованість, яка виявляється у реалістичному плануванні, доведенні розпочатої справи до кінцевого результату, виконанні ділових обіцянок, умінні ефективно розподіляти свій робочий час та саморозуміння. Останній компонент при цьому, реалізується як наявність самоаналізу своїх особистісних та поведінкових особливостей, у результаті якого починають краще усвідомлюватися свої плани, ставлення та психологічні особливості, утворюється самооцінка, що допомагає формувати реальні для досягнення цілі та завдання, спрямовувати конкретні зусилля у відповідний своїм нахилам та уподобанням напрям, бути самим собою; саморегуляція своїх емоцій, дій та думок, розвинені навички підтримувати позитивний емоційний тонус, зберігати спокій у стресових ситуаціях, проявляти гнучкість при вирішенні складних професійних завдань та творчість тощо [2, 4, 5].

Одночасно з цим, слід зазначити, що у разі відсутності добре сформованих механізмів самоорганізованості, самопізнання, саморегуляції та конструктивності комунікації, сучасні викладачі ЗВО можуть переживати певні ускладнення у процесі здійснення професійної діяльності. Як результат вони відчувають певні порушення у ході особистісної самореалізації у професійній сфері. Неспроможність самореалізації у професійній сфері з причини відсутності розвинених акмеологічних компонентів виявляється також у зниженні ефективності професійної діяльності та байдужості до неї, деперсоналізації, емоційному виснаженні, редиціюванні особистісних досягнень і ціннізмі.

Системний аналіз літературних джерел [1, 3, 6, 7] засвідчує, що показниками наявності акмеологічних компонентів в структурі професійної діяльності викладача ЗВО можуть виступати наступні характеристики:

- визнання відповідальності за власні дії, свій вибір, віра у власні сили та можливість контролювати події власного життя, перевага внутрішньої локалізації контролю;

- готовність до самоосвітньої діяльності, самовизначення, самовдосконалення, самопроєктування, увага до власного досвіду самореалізації у цих напрямках;

- задоволення від професійної діяльності, самореалізація, повноцінне переживання теперішнього, усвідомлення змістовності та повноцінності власного життя, відсутність глибоких внутрішніх протиріч, відсутність фрустрації стосовно життєвих перспектив, побудова їх у відповідності з реальними можливостями;

- розвиток власного бачення способів вирішення проблем, не копіюючи чужий досвід, пошук нових способів та форм поведінки, спілкування;

- позитивна самооцінка, позитивне самовідношення, самосприйняття та самоповага;
- пізнання себе, своїх індивідуально-психологічних особливостей, можливостей та якостей, що є визначальними для самовдосконалення, самореалізації, побудови ефективних взаємин у професійно-управлінській діяльності;
- сформованість устремління дотримуватися хорошої фізичної та психічної форми, розвивати моральні якості, самовдосконалюватися в професійній сфері, займатися самоосвітою, вибудовувати життєву перспективу, прагнути життєтворчості;
- творчий підхід до справ, взаємин, розуміння колеги з проявленням гнучкості, самостійності, критичності по відношенню до суперечливої інформації, впливів;
- усвідомлення різниці між науковою, паранауковою та популярною психологією, специфіки психологічного пізнання, його засобів та методів, ролі психологічної науки у професійній педагогічній діяльності, тощо.

Слід зауважити, що вищезазначені показники одночасно можуть служити критеріями та орієнтирами її розвитку й удосконалення, оскільки вони є гуманістичними за своїм змістом та відповідають сучасним тенденціям в сфері розвитку людських ресурсів.

Відтак, наявність акмеологічних компонентів у структурі професійної діяльності викладача ЗВО, є, надзвичайно дієвим фактором, що забезпечує зростання професійної мотивації, стимулює розвиток творчого потенціалу й дозволяє виявляти та максимально ефективно використовувати особистісні ресурси для досягнення успіху у професійній науково-педагогічній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абульханова-Славская К.А. Психология и сознание личности (проблемы методологии, теории и исследования реальной личности): Избранные психол. труды / Академия педагогических и социальных наук; Московский психолого-социальный ин-т. — М., 1999. — 224с.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г.Ананьев.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. - 340 с.
3. Андрущенко В. Високі педагогічні технології / В. Андрущенко, В. Олексенко // Вища освіта України : Теоретичний та науково-методичний часопис / Мін. освіти і науки Укр.; АПНУ, Ін-т вищ. освіти АПНУ. – Київ, 2007. – № 2. – С. 70-76.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология : [Учеб. для студентов вузов, обучающихся по пед. и психол. направлениям и спец.]. — М. : Логос, 2003. — 382 с.
5. Кучерявый А. Г. Педагогика: личностно-развивающие аспекты : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / А. Г. Кучерявый ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України. — Донець : ДонНУ, 2012. — 430 с.
6. Луговой В.І. Чинники і умови забезпечення якості вищої освіти в Україні в процесі євроінтеграції / В.І. Луговой, Ж.В. Таланова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2010. – С. 98-103. – (Філософія. Політологія ; Вип. 94/96).
7. Майборода В.К., Нестеренко Л.О. Структурні компоненти та зміст психолого-педагогічної культури викладача ВНЗ. Проблеми освіти: наук. збірник. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН... України, Київ. – К., 2011. Випуск № 68. – С.119-126.
8. Шмелева Е.А. Акмеология в профессиональной подготовке учителя к педагогическим инновациям // Высшее образование сегодня: реформы, нововведения, опыт / ВАК России. – Москва, 2010. – № 6. – С. 37-39.

СВОБОДА ЯК МЕТАФІЗИЧНИЙ ІДЕАЛ НАЦІЇ

Нос Наталія Миколаївна

*викладач Фахового коледжу «Універсум»
Київського університету імені Бориса Грінченка*

Територіально Україна виглядає претензійною державою, за спиною якої стоїть багатотисячолітня історія та значний економічний і соціокультурний потенціал. На перший неупереджений погляд – доволі непогані стартові показники. Разом із тим, за попередні тридцять років незалежного існування країна досі не означила пріоритетний вектор свого розвитку.

Становлення та розвиток держави залежить не тільки від синхронності та взаємодії між усіма її складовими, але й від соціально-психологічного здоров'я її громадян, які є елементами, рушійною та життєвою силою складних механізмів, що потрібні для існування держави.

Людський індивід формується завдяки свободі волі й уже через набутий досвід створює своєрідну нарративну цілісність свідомості. Але людина, крім феноменального світу, належить ще й до світу ноуменального та будучи «річчю-в-собі» має все для власного повноцінного існування, тому важливими для її особистісного становлення є також її трансцендентні пласти психіки, які так само впливають на становлення людського «Я», те несвідоме, яке «містить всі аспекти людської природи — світло й темряву, красу й неподобство, добро і зло, мудрість і дурість».[8]

У сучасному світі, який перебуває на межі буття та небуття, реальності та ілюзії, завдяки засиллю в ньому симулякрів як єдиної правильної реальності, дуже важливим завданням для людини-громадянина є не втратити себе, не втратити свою справжню сутність, свою ідентичність.

Кожному народу, як і окремому людському індивіду, властива унікальна психіка, свідомість та ментальність. Розвиток кожного народу є подібним до розвитку людини, з відповідними періодами та стадіями, і власне типи ідентичності показують те, наскільки успішним є розвиток того чи іншого індивіду. Так само і розвиток держави залежить від ступеня усвідомлення народом своєї ідентичності: «люди повинні ідентифікувати себе з нацією, якщо прагнуть свободи та самореалізації».[6]

Результати соціологічних досліджень стану українського суспільства 2020–2021 років демонструють високий рівень тривожності серед усіх вікових груп [4]. Переважно кожному пересічному українцю притаманне перебування у стані нейротизму, що супроводжується відчуттям самотності, страху та депресивних станів. Особистісне зцілення та вихід із цього хворобливого стану можливі завдяки викорінненню ворожих підсвідомих елементів зі своєї психіки, руйнуванню стереотипів та розкриттю глибинних прошарків народної психіки, архетипічного коріння. Завдяки відкриттю в собі особистісного, індивідуального, через Самість — ту «суму свідомого і несвідомого», яка є «втіленням ідеалу людської цілісності» повинна відбутись регенерація поколінь [8]. Можливо, віднайшовши Самість, український народ нарешті отримає метафізичне джерело свого національного становлення, той «генетичний досвід, що передається від покоління до покоління незалежно від бажання людей у певній «родовій пам'яті», традиціях тощо і свідомо і підсвідомо». [1]

Онтологічною основою Самості є архетип Свободи, «яка не лише підживлює фантазії, але й виступає принципово важливим джерелом, спонуканням до дії в кожній сфері суспільного буття» [2]. Свобода є апріорним прошарком суспільної психіки та ментальності, яку слід нарешті виштовхнути з пласти несвідомого у свідомий шар національного світосприйняття — слід поміркувати й мудро осягнути

свою Свободу. Зрозуміти джерела цього архетипу можна тільки через оцінку та осмислення історії.

Питання сенсу історії хвилювало багатьох мислителів від Античності до сьогодення. На перший погляд, історія будь-якого народу немає сенсу, тому що «в історії немає нічого, крім самої історії» [5]. Здається, що весь історичний процес — це «американська гірка», яка спроектована так, щоб вагонетка то з'являлася, то зникала з поля зору спостерігача. «Вагонетка» — це етноси, держави, імперії, які постають і зникають поміж величній конструкції, яку ми називаємо історією. Але навіть у «американських гірок» є сенс.

Аналізуючи історичний процес, можна прийти до висновку, що існує певний механізм, утворений із закономірностей і умов, які формують історичну реальність. Цей механізм є не що інше, як Свобода, яка проявляє себе як виразний космічний імператив, тому «історія людства — це історія свободи, яка зростає» [7]. Сенс історії полягає у вічному зверненні до Свободи, яка є основою зародження та розвитку громадянської свідомості.

Щоб розкрити в собі архетип Свободи слід не тільки зрозуміти сенс своєї історії, а й віднайти свою ідентичність, тому що «реалізувати свою ідентичність може лише особистість вільна, яка може вийти за рамки необхідності, подолати природний детермінізм і здійснити трансцендування, котра володіє свідомістю, волею і свободою вибору, має власні цілі й цінності» [3]. Свобода та ідентичність виступають поняттями, які взаємодоповнюють один одного: без Свободи неможливо реалізувати ідентичність, а без ідентичності не можлива Свобода в усіх її потенційних проявах. Мабуть, тому коли на обрії історії з'являлася Свобода, наприклад, у часи Хмельниччини, або Революцій у ХХ сторіччі, українці нарешті відчували себе повноцінною нацією. Отже, Свобода є своєрідною ідеєю, ідеалом, метафізичною основою ідеології, яка є необхідною підставою для існування будь-якої держави чи нації.

Багатоваківа історія України пронизана пошуками своєї сутності та ідентичності. Дуже часто у «переломні моменти» український етнос переживав кризу ідентичності та втрачав сенс свого існування. Проте, звичайно, були періоди, коли український народ чітко усвідомлював свою ідентичність та розумів свій напрям розвитку: ці етапи були закономірним результатом розвитку українського народу та української держави, починаючи від часів Київської Русі та не закінчилися досі.

1. Гордійчук О. Архетипи української ментальності: соціально-філософський аналіз. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки, 2015–2019. Вип. 1 (84). URL: <http://eprints.zu.edu.ua/27850/>

2. Дорошенко С. Архетип свобода у контексті французької політичної теорії та історії/ *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку* : [збірник наукових праць]. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. Випуск 22. С. 15–21. URL: <https://tinyurl.com/2t6ade75>

3. Єгупов М.В. Ідентичність як атрибут людини і суспільства : дис. канд. філос. наук: 09.00.03. Нац. акад. пед. наук України Ін-т вищ. освіти. К. 2015. URL: <https://tinyurl.com/mpuy7v9p>

4. Психоемоційний стан українців на карантині: січень 2021. Соціологічна група «Рейтинг»: веб-сайт. URL: <https://tinyurl.com/4nccxz7>

5. Савельєва М.Ю. После Канта. К. Паранан. 2006. С. 43.

6. Сміт Е. Д. Національна ідентичність. К.: Основи, 1994. 224 с. URL: <http://litopys.org.ua/smith/smi.htm>

7. Фромм Э. Бегство от свободы. Перевод с английского Г. Ф. Швейника Erich Fromm. EscapeFromFreedom. Електронний ресурс. URL: <https://tinyurl.com/2bd9r3a2>

8. Юнг К.Г. Архетип и символ. Електронне джерело. URL: <https://tinyurl.com/2p9e8p9r>

ПОМІСНИЙ СОБОР РПЦ 1945 Р.

Оліцький В'ячеслав Олександрович

кандидат історичних наук,

в.о. завідувача кафедри історії України

Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

olitskyi@gmail.com

Помісний Собор РПЦ 1945 р. став першим після Собору 1917–1918 рр. Даний Собор був скликаний через 8 місяців після смерті Патріарха Сергія 15 травня 1944 р. Увесь зазначений період не відбувалося виборів нового Патріарха, місцезнаходженням, за заповітом Патріарха, було призначено митрополита Ленінградського і Новгородського Олексія. За визначенням самого митрополита Олексія, перед початком Собору, його головними завданнями були обрання нового Патріарха та ухвалення «Положення про управління РПЦ».

Помісний Собор РПЦ відбувався у Москві із 31 січня до 2 лютого 1945 р. Членами Собору були 47 єпископів, 87 кліриків та 38 мирян. Від Православних Церков, в якості гостей, на Собор прибули Патріархи Олександрійський Христофор II, Антіохійський Олександр III, Грузинський Калістрат, представники Вселенського та Єрусалимського патріархатів, Сербської та Румунської Церков [1, с. 214]. Делегатами від кліру та мирян були лише надійні з точки зору радянських спецслужб особи. Існує значна кількість розпоряджень та вказівок щодо відбирання даних делегатів. Таке широке представництво було важливим не лише для РПЦ, але й для СРСР, влада якого уже активно намагалася використовувати Церкву на зовнішньополітичній арені. Й. Сталін прагнув надати широкого міжнародного резонансу виборам нового Патріарха, тому було обрано такий формат.

На першому засіданні 31 січня 1945 р. Собор ухвалив «Положення про управління РПЦ». Положення складалося із 48 статей та закріплювало назву Руська Православна Церква замість Російська затвердженого Собором 1917–1918 рр. Значалося, що вища церковна влада належить Помісному Собору, який скликається Патріархом по мірі необхідності. Для вирішення найважливіших питань, за погодженням із урядом, передбачалося скликання Патріархом Архієрейського Собору [3, с. 193–196]. З огляду на положення даного документа, можна в цілому погодитися із позицією Н. Шліхти, яка зазначає, що дане Положення відновило жорстко централизовану авторитарну структуру РПЦ, підмінивши соборні принципи управління владою Патріарха [6, с. 99]. Безумовно, Положення було розроблено та прийнято за погодженням і настановою радянського режиму у вигідних для нього ракурсах. Важко уявити щоб у тоталітарній державі, яка прагнула використовувати Церкву у власних інтересах, запроваджувався принцип соборного церковного управління. З іншого боку, прагнучи зберегти своє існування та можливість проводити пастирське служіння, Церква змушена була пристосовуватися до радянських умов.

План відновлення організаційної структури РПЦ був розроблений архієпископом Лукою (Войно-Ясенецьким) та представлений письмово 15 червня 1944 р. митрополитові Олексію [4, с. 215]. Але при розробці Положення пропозиції архієпископа Луки не було враховано. Архієпископ Лука виступав проти запропонованої схеми виборів Патріарха, коли представлявся лише один претендент – місцезнаходитель патріаршого престолу, а вибори фактично перетворювалися на затвердження даної кандидатури. На перед соборній нараді 21–23 листопада 1944 р. архієпископ Тамбовський Лука нагадав присутнім про процедуру прийняту Собором 1917 р., коли за старим звичаєм висувалося три кандидати, серед яких за допомогою жереба обирався Патріарх [2]. Пропозиція таємного обрання із декількох претендентів не знайшла підтримки і єдиним кандидатом було висунуто митрополита Олексія [5, с. 46]. Даний факт свідчить про те, що серед церковної ієрархії не існувало цілко-

витої підтримки того формату який нав'язувався із боку державної влади, зокрема через особу Уповноваженого у справах РПЦ.

Друге засідання Помісного Собору, на якому було обрано Патріарха Олексія, відбулося 2 лютого 1945 р. Архієреї по черзі, починаючи від молодшого за хіротонією віддавали голос за єдиного висунутого кандидата [1, с. 215].

Таким чином, Помісний Собор РПЦ 1945 р. проводився під контролем радянської влади та спецслужб. Він вимушений був прийняти розроблені за погодженням із радянською владою рішення, зокрема «Положення про управління РПЦ». В умовах радянського тоталітаризму, не можливо було втілити думки та пропозиції архієреїв, не говорячи уже про кліриків та мирян, щодо важливих церковних питань. Позиція та рішення розроблені владою переважали над думкою членів Собору.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. История Русской Православной Церкви / В.А. Цыпин, Г.В. Демидов, И.В. Метлик и др. М.: Просвещение, 2017. 255 с.
2. Поповский М. Жизнь и житие Войно-Ясенецкого, архиепископа и хирурга. URL: <https://sluzhenie.tomsk.ru/texts/popovskii.pdf> (дата звернення 25.11. 2021).
3. Цыпин В.А., прот. Церковное право: Курс лекций. М.: Изд-во МФТИ, Круглый стол по религиозному образованию в Рус. Правосл. церкви, 1994. 334 с.
4. Шкаровский М.В. Русская Православная Церковь в XX веке. М.: Вече, Лепта, 2010. 480 с.
5. Шкаровский М.В. Русская Православная Церковь и религиозная политика советского государства в годы войны. *Христианское чтение*. 1996. № 12. С. 26–53.
6. Шліхта Н. Церква тих, хто вижив. Радянська Україна, середина 1940-х – початок 1970-х рр. Харків: Акта, 2011. 468 с.

WPLYW TEMPERAMENTU NA ZDROWIE FIZYCZNE I PSYCHICZNE

Ornatowska Maria Adela

*Doktorant Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach
mar61or@interia.pl*

Wstęp

Każdy z nas przychodząc na świat otrzymuje od swoich rodziców zespół cech osobowościowych, które pod wpływem oddziaływań rodzicielskich, pedagogicznych i środowiskowych kształtują się i dojrzewają, aby móc stawiać czoło wyzwaniom jakie nas czekają w dorosłym życiu. Stopniowanie trudności i ich rozwiązywanie, powoduje, że nabieramy doświadczenia, pewności siebie, co owocuje w życiu dorosłym. Jedną z cech osobowościowych, mającą wpływ na nasze życie, w tym zawodowe jest temperament. Pojęcie temperamentu ma swoją genezę w starożytnej Grecji. Zainteresowanie budził fakt, że ludzie różnią się w sposobie zachowania, i reagowania na bodźce, co przyczyniło się do rozwoju wielu nurtów teoretycznych, głównie w psychologii i filozofii. Również A. Antonovsky, poszukiwał odpowiedzi na pytanie, co decyduje o tym, że jedne osoby zachowują zdrowie i długie życie, inne zaś stosunkowo łatwiej zapadają na choroby i żyją krócej, tworząc koncepcje poczucia koherencji [1].

Ciekawość, pasje, refleksje, stymulują rozwój osobisty, który w wielu przypadkach rewolucjonizuje dotychczasowe teorie, bądź tworzy nowe koncepcje, pojęcia, rozwiązania - udoskonalając w ten sposób naukę, która służy człowiekowi.

Słowa kluczowe: temperament, zdrowie psychiczne, predyspozycje chorobowe

Pierwotnym źródłem inspiracji badawczej i grup klasyfikacyjnych był Hipokra-

tes(V w p.n.e.), który zgodnie z typologią humoralną stwierdził, że ludzie różnią się proporcją czterech soków(krew, żółć, flegma i żółć czarna). Zdaniem Hipokratesa wyrównany poziom tych substancji płynnych w organizmie świadczy o zdrowiu, natomiast brak zachowanych proporcji świadczy o chorobie. Galen na podstawie hipokratesowskiej koncepcji czterech soków, stworzył nową typologię temperamentu. Pierwotne typy temperamentu Hipokratesa, Galen upodmiotowił . Różne sposoby reagowania związane z odmiennymi źródłami somatycznymi, stanowiącymi fizjologiczne podstawy zachowania się Galen określił następująco:

- 1.sangwinik (łac. *sanguis* — krew),
- 2.choleryk (gr. *chole* — żółć),
- 3.melancholik (gr. *melas* — czarna),
- 4.flegmatyk (gr. *phlegma*— flegma)[2s.1].

Wśród typologii konstytucjonalnych pojawiła się kolejna teoria, ukazująca zależność pomiędzy budową ciała a predyspozycjami do wystąpienia zaburzeń psychicznych. Według teorii Kretschmera, osoby o budowie pyknicznej(niski wzrost, otyłość) mogą prezentować objawy maniakalno-depresyjne. Schizofrenicy wywodzą się z leptosomatyków, których charakteryzuje wysoki wzrost i szczupła i wątła sylwetka ciała. Epileptycy zaś mają budowę atletyczną(umięśnioną). Osoba o typie dysplastycznym np. nadmierny wzrost i z tym związane deformacje może prezentować skłonności w kierunku zaburzeń osobowości [2 s.2]. Kretschmer wysunął drugie fundamentalne założenie, że granica między zdrowiem a chorobą jest bardzo wąska, podając przykłady:

- Schizotymia (charakter schizotymiczny) — schizoidia (psychopatia schizoidalna) — schizofrenia.
- Cyklotymia (charakter cyklotymiczny) — cykloidia (psychopatia cykloidalna) — cyklofrenia.
- Iksotymia (epiloptymia) — iksoidia (epileptoidia) — epilepsja.

Przy tym należy podkreślić, że schizotymia, cyklotymia, epileptotymia są terminami oznaczającymi osobowość prawidłową, różniącą się swoistymi cechami temperamentu. Zdaniem Kretschmera każdemu typowi budowy ciała, podlega para przeciwstawnych właściwości temperamentnych [2s.3]. Współczesny badacz temperamentu Eysenck, przyporządkował neurotycznym introwertykom skłonność do zachowań obsesyjnych z nasilonym lękiem. Dla neurotycznych ekstrawertyków predyspozycje do hysterii i psychopatii [2 s.3]. Natomiast Kraepelin (1913) zaproponował teorię 4 typów temperamentu (depresyjnego, maniakalnego, cyklotymicznego i drażliwego), rozumianych przez niego jako subkliniczne formy zaburzeń afektywnych [3 s. 15].

Znaczącym w świecie nauki badaczem temperamentu jest Akiskal [3 s. 12], który rozwinął teorię temperamentu afektywnego, opierając się na koncepcjach Hipokratesa i Kraepelina. Jego zdaniem temperament jest emocjonalną cechą osobowości i stanowi pomost między psychologią a biologią chorób afektywnych. Jak z badań wynika (Eysenck 1987, Akiskal 2001), (Cloninger i wsp. 2006, Karam i wsp. 2007), (Evans i wsp. 2008, Gonda i wsp. 2009), temperament jest stabilny, niezmienny oraz ma bardzo silne podstawy biologiczne [3 s. 12]. Jednocześnie cechuje go plastyczność, pozwalająca dostosować się do życiowych przeszkód i wyzwań. Rośnie liczba dowodów na to, że temperament i jego struktura osobowości odgrywa dużą rolę w indywidualnych predyspozycjach do wystąpienia zaburzeń psychicznych (Cloninger i wsp. 2006, Merikangas i wsp. 1998, Clayton i wsp. 1994).

Akiskal rozpatruje temperament jako element przydatny w diagnozie chorób afektywnych, jak również w kontekście ewolucyjnym, zarówno w wymiarze indywidualnym jaki społecznym. Uważa, że afektywne typy temperamentu z jednej strony sprzyjają rozwojowi choroby, ale jednocześnie np. osoby obdarzone cyklotymicznymi cechami są poetycko-twórcze, utalentowane muzycznie etc..[3 s. 13]. U podłoża stworzonego przez Cloningera schematu osobowości znaleźć można założenie o modulującym wpływie kontrolowanych genetycznie neurotransmiterów (tj. serotoniny, dopaminy, noradrenaliny) na ekspresję niektórych cech osobowości (Jang i wsp. 2001, Hornowska 2003). W skład

zaproponowanego przez Cloningera modelu wchodzą cztery dziedziczone niezależnie wymiary temperamentu, warunkujące odpowiedź na bodźce środowiskowe. Są to:

1. poszukiwanie nowości – zależne od układu dopaminergicznego,
2. unikanie szkody – związane z funkcjonowaniem układu serotonergicznego,
3. zależność od nagrody – oparta na sekrecji noradrenaliny,
4. wytrwałość [3 s. 9].

Temperament jest składową licznymi cech osobowości takich jak: zainteresowanie, postawy, cechy fizjologiczne, morfologiczne, charakter, zdolności i potrzeby. Zaliczany jest w poczet biologicznych czynników osobowości, odnoszących się do czasowych i energetycznych właściwości reakcji i zachowań. Struktura temperamentu składa się z sześciu cech:

1. Żwawość – to tendencja do szybkiego reagowania, utrzymywania tempa aktywności i łatwej zmiany z jednego zachowania na inne (adekwatnie do zmian w otoczeniu).

2. Perseweracja, czyli skłonność do kontynuowania i powtarzania zachowań po zaprzestaniu działania bodźca, który zachowanie wywołał.

3. Wrażliwość sensoryczna, rozumiana jako zdolność do reagowania na bodźce zmysłowe o małej wrażliwości stymulacyjnej.

4. Reaktywność emocjonalna, czyli trend do intensywnego reagowania na bodźce wywołujące emocje, wyrażająca się w dużej wrażliwości i niskiej odporności emocjonalnej. **5. Wytrzymałość** jako łatwość adekwatnego reagowania w sytuacjach wymagających długotrwałej lub wysoko stymulującej aktywności i/lub w warunkach silnej stymulacji zewnętrznej.

6. Aktywność, rozumiana jako tendencja do podejmowania zachowań o dużej wartości stymulacyjnej lub do zachowań dostarczających silnej stymulacji zewnętrznej (Strelau 2009) [4 s.39].

Cechy temperamentu mogą odgrywać moderującą rolę pomiędzy zjawiskami stresu a indywidualnymi reakcjami na nie. Strelau wymienia kilka możliwych sposobów regulacyjnego charakteru temperamentu. Cechy temperamentu mogą podwyższać lub obniżać wartość stymulacyjną w rozwiązywaniu problemów. Ponadto emocjonalne cechy temperamentu mogą regulować intensywność osobniczej reakcji na różne trudne wydarzenia. Dotyczy to głównie intensyfikacji negatywnych emocji (Strelau 2002). Po trzecie temperament ma właściwości warunkujące optymalny dla jednostki poziom aktywacji [4 s.42].

Niska aktywacja obniża, natomiast wysoka wzmacnia psychologiczne skutki doznanej traumy. Z dywagacji wynika, że efektem wysokiej aktywacji i związanej z nią neurotyczności czy lęku, jest zwiększone prawdopodobieństwo silnego przeżycia traumy (Strelau 2006).

Najwięcej dowodów na zależność cech temperamentu, w tym reaktywności emocjonalnej i żwawości, zgromadzono w przypadku wystąpieniu ekstremalnie trudnego stresora (Strelau, 2002; Strelau, Zawadzki, 2011). Oniszenko (2010) podkreśla związek, aż pięciu cech temperamentu z wystąpieniem zaburzeń stresowych pourazowych (żwawość, aktywność, reaktywność emocjonalna, wytrzymałość, perseweratywność) [4 s.42].

Podsumowanie

Każdy z typów temperamentu ma aspekty pozytywne i negatywne, mogą służyć zachowaniu zdrowia a w przypadku choroby pomagają w rekonwalescencji. Zarówno poszczególne cechy jak i ich nasilenie mogą wpływać destruktywnie lub konstruktywnie na jakość życia. Osoby z silną, zahartowaną osobowością, żyją dłużej, w dobrym zdrowiu. Pokolenie Polaków, Żydów okresu międzywojennego jest klasycznym przykładem, silnych osobowości, dzięki którym udało im się przetrwać czas niewoli i okupacji. Podobnie Żesłańcy kresowi XIX i XX wieku, u których walka o przetrwanie, wola życia, rodzina, ojczyzna były na tyle silnymi predyktorami, że odnaleźli się w tych trudnych syberyjskich warunkach. Wielu spośród nich wróciło do kraju ojczystego, zachowując zdrowie, wiarę, sens życia.

Zasoby osobowościowe, w tym temperament mają wpływ na zachowanie zdrowia

zarówno fizycznego jak i psychicznego. Szczególnie żwawość, wytrzymałość i aktywność są prozdrowotnymi cechami temperamentu. Podobnie upodmiotowiony przez Galena typ choleryka(żółć) i sangwinika(krew) wydaje się być osobowością, która dzięki aktywności życiowej ma szanse na zdrowie i satysfakcjonujące życie. Pewne cechy temperamentu są energetyczne, żywiołowe i sprawiają, że osoby nimi obdarzone są ambitne, kreatywne, poszukujące, dzięki którym rozwój jest dynamiczny. Ale dla równowagi biologicznej, psychicznej i społecznej, potrzebni są ludzie o barwnych osobowościach i mniej atrakcyjnych cechach. Podobnie dzieje się w przyrodzie, każda pora roku jest piękna: wiosna swą świeżością budzi do życia, lato stymuluje do rozwoju, jesień wycisza nostalgią, zima hartuje ducha.

LITERATURA

1. <http://www.psychologia.net.pl/artukul.php?level=65>, 2018-01-02, godz.23:05
2. Kuspit M., Wpływ temperamentu na zaburzenia w zachowaniu dzieci i młodzieży, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Zakład Psychologii Ogólnej, Lublin, 2002
3. Dembińska-Krajewska D. Praca doktorska nt: Badanie cech temperamentu i poziomu schizotypii w grupie pacjentów chorujących na schizofrenię i choroby afektywne, Klinika Psychiatrii Dorosłych, Uniwersytet Medyczny w Poznaniu, Poznań, 2014
4. Laskowska A. E. Praca doktorska nt., Temperament, radzenie sobie, objawy traumy towarzyszące chorobie a jakość życia osób chorych na nowotwory i po zawale mięśnia sercowego, Uniwersytet Warszawski Wydział Psychologii, Warszawa, 2013

ДО ПИТАННЯ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В СФЕРІ КУЛЬТУРИ І КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ

Пархоменко Ірина Ігорівна,

к.філос.н., ст.викладач

*кафедри івент-менеджменту та індустрії дозвілля
Київський національний університет культури і мистецтв
ireneparkhomenko@gmail.com*

Одним із принципів стратегічного управління державними інституціями є прозоре прийняття рішень. Сфера культури і креативних індустрій в Україні не є виключенням. Нещодавнє обурення громадськості з приводу підриву довіри до діяльності УКФ, як державної інституції з достатнім запасом кредиту довіри до неї, є підтвердженням того, що Україні вкрай потрібні державні інституції, що є максимально відкритими, а механізми їх роботи є прозорими і інклюзивними.

Прозорому прийняттю рішень в системі мають передувати фахові наукові дослідження, що формують достатній фундамент для вибору рішення на рівні органу управління. Наразі, взаємодія держави та університетів, як науково-дослідних центрів (НДІ), відбувається за рахунок прямого фінансування і фінансування на конкурсній основі. Найбільш поширена модель передбачає, що науковий колектив подає проект на конкурс з метою отримати кошти на здійснення фундаментальних та прикладних досліджень [ст.48;2]. Також науковець (вчений) має право самостійно брати участь в грантах і претендувати на різні стипендіальні програми. Крім цього, науковий колектив може ініціювати відкриття науково-дослідної теми кафедри (НДР) та працювати над цією темою певний термін часу. Описана модель передбачає реалізацію наукової ініціативи, формування запиту на проведення дослідження від самого науковця чи колективу НДІ.

Принагідно сказати, що Український культурний фонд, як бюджетна установа, діяльність якої координується центральним органом виконавчої влади, що забез-

печує формування та реалізацію державної політики в сфері культури та мистецтв, пропонує лот на отримання грантових коштів щодо аналітики культури. Проте, означена модель все ж передбачає низовий запит науковця чи НДІ. Відсутній також механізм впровадження рекомендацій, які запропоновано у аналітичній записці. Тобто, фактично, невідомо чи ці рекомендації надалі матимуть впровадження.

Однак, постає питання запити на проведення наукових досліджень і аналізу від органів виконавчої влади різних рівнів, що провадять політику в різних сферах, зокрема й в сфері культури і креативних індустрій. Задля забезпечення ефективної політики і прийняття прозорих рішень, має бути механізм реалізації такого запити. Зазвичай, в організаційно-управлінській структурі органів виконавчої влади різних рівнів є відділ або департамент ККІ. Проте, зауважимо, що кількість видів економічної діяльності, які слід відносити до креативних індустрій, є надзвичайно великим, і постає питання про кількісний та якісний склад фахівців в таких департаментах. Крім цього, ці відділи мають забезпечити стратегічним плануванням і розробкою політики і її види діяльності, які слід відносити до сфери культури. Хоча, підкреслимо, що законодавчого закріплення критеріїв такого розподілу видів діяльності поки немає.

В організаційно-управлінській структурі Міністерства культури та інформаційної політики є Директорат креативних індустрій, а також в 2019 році утворено Раду креативних індустрій на чолі з Міністром культури та інформаційної політики України (Наказ Міністерства культури від 10.07.2019 року) [4]. Склад Ради сформовано на основі міжсекторального принципу. Підвідомчою установою Міністерства культури та інформаційної політики є Український центр культурних досліджень (УКЦД), що згідно з інформацією розміщеною на сайті Установи займається культурно-просвітницькою діяльністю. В структурі УКЦД є відділ розвитку культурних та креативних індустрій, а також відділ законодавчих розробок і фінансування культури. При УКЦД діє експертна рада, що містить фахівців гуманітарного спрямування (історики, мистецтвознавці) та безпосередньо управлінців. УКЦД здійснює діяльність, як державна організація, на основі КВЕДу 72.20 дослідження і експериментальні розробки в галузі суспільних і гуманітарних наук.

З 2015 року при Міністерстві культури та інформаційної політики в Україні діє також Науково-експертна комісія, яка відповідно до Положення є «... постійно діючим консультативно-дорадчим органом, який утворюється з метою підвищення ефективності планування та виконання прикладних наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних) розробок, які виконуються за рахунок коштів державного бюджету закладами, установами, організаціями, що належать до сфери управління Мінкультури» [3]. Комісія на чолі з заступником Міністра культури та інформаційної політики здійснює конкурсний відбір проектів прикладних наукових досліджень, що провадяться за рахунок коштів державного бюджету. Крім цього, Комісія має право вносити рекомендації щодо удосконалення наукової діяльності в сфері культури.

Розуміємо, що розглянуті положення діяльності Комісії також свідчать про реалізацію запити науковця в сфері культури на провадження прикладних досліджень. Проте, залишається невідомим чи є запит на здійснення наукових дослідження у органів державного управління в сфері культури і креативних індустрій як одного із інструментів прийняття рішень на основі дотримання принципу прозорості. Якщо такий запит є, то як він реалізується на практиці через впровадження окремими структурними відділами. Відкритим питанням залишається також механізм впровадження рекомендацій наукової спільноти, яка реалізувала дослідження в сфері культури на бюджетні кошти. Мова йде, про вимірювання ефективності реалізації науково-дослідних проектів в сфері культури і креативних індустрій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про культуру» від 2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778->

17#Text (станом на 17.11.2021)

2. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність в Україні» від 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (станом на 18.11.2021)

3. Наказ про затвердження Положення про Науково-експертну Комісію Міністерства культури України від 06.07.2015 № 467. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0877-15#n13> (станом на 17.11.2021)

4. Наказ Міністерства культури України від 10.07.2019 року № 531 №Про утворення Ради з креативних індустрій при Міністерстві культури України» URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245499569&cat_id=244950594 (станом на 18.11.2021)

5. Постанова КМУ Про затвердження порядку формування тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, та визнання такими, що втратили чинність деяких постанов КМУ від 11.01.2018 № 13 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13-2018-%D0%BF#n12> (станом на 18.11.2021)

ЕСТЕТИЧНИЙ ВПЛИВ КОНТРАКУЛЬТУРИ БІТНИЦТВА НА ЛІТЕРАТУРУ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

Пастушенко Яна Василівна
студентка НПУ ім.М.П.Драгоманова
yanapastushenko03@gmail.com

*Науковий керівник –
д.філолог.наук, проф.Григоренко І.В*

Поетичні пошуки представників групи з творчістю англомовних поетів Нью-Йорка, зокрема з поколінням бітників, розглянув політичні та мистецькі впливи на поезію та молодих, простежив конфлікт поколінь в українській діаспорній літературі.

Нью-Йоркська група поетів розвиває лінію українського модернізму, поети, що входили сюди, прагнули оновити мову української поезії, звідси походять численні експерименти з мовою, хоча їхня естетична платформа існувала лише умовно, жодних маніфестів нью-йорківці не видавали, поетична практика кожного з них була окремішнім явищем.

Різні критики називають членів Нью-Йоркської групи — американськими (або рідше емігрантськими, чи закордонними, чи, що найгірше, діаспорними) поетами. Навіть так пишуть в енциклопедіях — про Юрія Тарнавського, Богдана Рубчака, Богдана Бойчука, Віру Вовк, Женю Васильківську, Емму Андіївську (окремий випадок), Патрицію Килину (ще більше окремий випадок) і молодшого Олега Коверка, ще молодшу Марію Ревакович та ін.

Ці поетати здійснили правдивий прорив, ми, завдяки їм, у середині минулого століття йшли в ногу з іспанською, французькою та американською поезіями, йшли нарівні — нечуваний успіх, за яким ці поети не відчували жодної підтримки від українців, також і вкрай консервативної діаспори, навіть навпаки. Після виходу найкращого еміграційного журналу «Сучасність» редакцію заваловали гнівними листами.

Замість промування, як, наприклад, робили інші середовища, Целяна (якого ще в 1960-і перекладала і видавала Віра Вовк) чи Унгаретті (перелік довільний і може тривати), кожен з яких видозмінив свою мову і поставив філологію в позу жаху, ми за океаном і в незалежні часи «на континенті» обирали нові церкви, ще більше нових церков в умовному «пост-неовізантійському стилі» [1, 381-418].

Похмурий Нью-Йорк був чужим містом, що не одразу і неохоче пускало до себе, «переміщені особи» з таборів Ді-Пі шукали себе та своє місце у новому світі,

проте потрапляли у пастку – з одного боку, «залізна завіса» відділяла молодих поетів від світу, до якого вони не хотіли повертатися, але з яким зберігали зв'язок, з іншого – світ діаспори не завжди їх сприймав і розумів.

Після постановня восени 1953-го члени НИГ, молоді на той час письменники, які нещодавно тільки врятувалися від, буквально, смерті в Радянському Союзі, що охопив і Галичину, та вже встигли, після таборів DP, здобути середні й вищі освіти в США, ніби випадають з українського спільного за світовідчуття. Вони є сучасниками (хронологічно та стилістично) і «сусідами» (топографічно та комунікативно) американських культурних рухів, з представниками яких були знайомі й перебували в одному ідейному «котлі», одній «тусовці»; обговорювали одні й ті самі теми, перетиналися і часами активно спілкувалися. Йдеться про Нью-Йоркську школу (письменники Джон Ешбері, Кеннет Кох, Френк О'Гара та ін., художники Віллем де Кюніг, Джексон Поллок, Марк Ротко та ін.), поетів з Блек Маунтейн (Роберт Крілі, Роберт Данкан, ДенісЛевертгов та ін.) і бітників (Джек Керуак, Аллен Гінзберг, Лоуренс Ферлінгетті, вже згаданий Ляменшід, Корзо та ін.) Як пише про це Ревакович«*Ми ходили між ними, терлися з ними плечима — і було б цілком нормально стати з ними на одну платформу*» [2,336]

Щоправда, відтоді останні стали більш ніж крупними фігурами світового культурного процесу, наші ж поети, про яких мова (та поодинокі їхні старші побратими/вчителі, як-от ВадимЛесич), залишилися в затінку, навряд чи широко (чи взагалі) відомі україномовній публіці, часами значно відоміші іншо-мовній. Чи не тому, що вибрали батьківщиною українську мову, адже мова — єдина справжня батьківщина поета? Але ж вони тоді були з мовою, але без держави, виходить так, що вони досі — без держави.

«НИГ і бітники» - це цікавість цікава тема.Американське бітництво було не стільки рухом літературним, скільки соціокультурним, своєрідним способом життя.Письменники «розбитого покоління» розглядали себе як митців, відкинутих суспільством, що творять лише для самих себе, не шукають слави та визнання. Услід за Генрі Міллером, який вимагав, щоб «*митець самого себе зробив твором*», бітники ліквідують кордони між життєвим літературним буттям.[3,74] Так, Дж. Керуак прагнув звести до нуля різницю між життям і літературою. Цим пояснюється, наприклад, те, що лідер бітників, за власним визнанням, „не переписав наново жодного рядка”. Письменники „розбитого покоління” вважають, нібито абсолютно все, що відбувається в житті, має бути запротокольоване (той же Керуак мріяв створити особливий жанр документальної прози). Кращі представники бітництва, на думку О. Зверева, повернули американській літературі дух сповідальності. Вони повернули літературі почуття прямої причетності «до тривоги і турбот дня», „Турботи та тривоги дня,щоправда українські, непокоїли з НИГ.Та майже завжди десь біля її підрунтя лежить добре або погано прихована серія запитань на кшталт: «Чому НИГ не писали, як бітники?», «Чому НИГ не тусувалися з бітниками?».

Український поет та журналіст Олег Коцерів писав про це так:«N-надцять років тому один із найвідоміших українських письменників, у якого я брав інтерв'ю, говорив про це приблизно так: «Я їх питав, чому вони не спілкувалися з бітниками, не шукали контакту? Адже жити в одну епоху, наприклад, із Гінзбергом, – це, як на мене, те саме, що жити в одну епоху з апостолом Петром»».[4,покл]

Естетично НИГ більш орієнтувалася на спадщини модернізму, а політично зі зрозумілих причин не могла симпатизувати лівим, а подекуди й м'яко-советофільським настроям багатьох бітників. Чи не є самодостатне, оригінальне явище НИГ цікавішим за уявно-бажаний «четвертий український ешелон бітників» або «знайомих бітників», «тих хлопців і дівчат, із якими одного разу бухав і балакав про поезію Корсо»?

Поширена теза про те, що шістдесятники «відвоювали» в «нью-йоркців» широку діаспорну публіку, бо краще відповідали їй консервативному розумінню поезії й літератури загалом. Продовжити цю лінію можна історією виходу НИГ на

українську сцену після падіння Залізної завіси та проголошення незалежності – коли, за твердженням деякого з самих «ню-йоркців», в Україні їх не помітили.

НИГ потребує якогось співчуття чи захоочення через, скажімо, більшу популярність шістдесятників, адже їхні тексти належать фактично до різних світів, а не до різних боків уявно-бажаного поетичного рингу.

Отже, творчість поетів Нью-Йоркської групи навіть через понад півстоліття виглядає і звучить дуже ризиковано для нас. А ми знаємо, про що це свідчить — вони тоді виявилися сучаснішими за нас тепер. Як і бітники, поети НИГ намагалися ставити непрості питання, що виникають за таких умов адаптації до культурного середовища, вони мали на меті піднести українську лірику на новий щабель, переосмислюючи традиції українського мистецтва та спираючись на нові стилі та форми.

Поети своєю творчістю неначе проголошували: Ми є, ми засвідчуємо своє існування у поетичній мові. Наше світовідчуття сучасне, модерне й ми презентуємо його у відповідній гамі образних форм. Ми утверджуємо себе через екзистенційну проблематику, урбаністичну та любовну тематики, культурологічно насичений діалог...

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Павличко С.Д. «Теорія літератури», К.: Основи - 2002, С. 381-418.
2. Марія Ревакович. Personanongrata. Нариси про Нью-Йоркську групу, модернізм та ідентичність. К: Критика - 2012, 336 с.
3. Погребенник Ф. З Україною в серці: Нариси-дослідження про творчість письменників-прикарпатців у діаспорі. — К.: Вид-во ім.О.Теліги, 1995.
4. Коцарев О..Критика <https://m.krytyka.com/ua/reviews>

КОЛАБОРАЦІЯ DIGITAL-ТЕХНОЛОГІЙ ТА КУЛЬТУРНОГО ПРОДУКТУ В СЕРЕДОВИЩІ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ

Плецан Христина Василівна,

доцент,

кандидат наук з державного управління,

доцент Навчально-наукового інституту,

Київський національний університет культури і мистецтва

В умовах жорсткої конкуренції соціокультурного середовища важливим інструментом є колаборація креативних індустрій з бізнес-структурами в сучасний digital-контент. Так, вимоги сьогодення обумовлюють культуру змін реалізації і популяризації культурних продуктів креативних індустрій шляхом digital-перетворень, розвитку цифрових платформ нового покоління та сприяння digital-ініціатив. Все це є безпосередньо ключем до розуміння сучасної і майбутньої аудиторії.

За даними офіційного сайту Міністерства цифрової трансформації слово «діджиталізація» у 2019 р. визнано словом року. Аналізуючи етимологію поняття «діджиталізація», зазначимо, що у перекладі з англійської digitalization транслітерується як «оцифрування». У свою чергу на основі аналізу наукових і практичних досліджень, розкриваючи культурологічний аспект, діджиталізацію розглядатимемо як процес і результат формування цілісної цифрової екосистеми креативних індустрій з впровадженням digital-технологій, що забезпечує зберігання, передачу, популяризацію та культурний розвиток суспільства.

Загалом реалізацію діджиталізації в креативних індустріях України потрібно характеризувати водночас як проблему збереження унікальності культурного продукту

ту, а з іншого боку як можливість створення умов творчій активності та конкурентного культурно-креативного простору [12]. Водночас пріоритетним завданням в процесі діджиталізації перед секторами креативних індустрій України є подолання стереотипів минулого та сприяння доступності культурних надбань креативних ресурсів широкому колу споживачів незалежно від місця проживання та приналежності соціально-етнічній групі суспільства [11, 50-56]. При цьому, важливим є скоординованість зусиль: особистість – ідея – бізнес – держава – управлінський аспект – культурний проєкт – креативні індустрії – громадянське суспільство, що забезпечить реалізацію лозунгу «Україна майбутнього – це креативна країна», а також сприятиме розвитку у міжнародному просторі.

Аналіз теоретичних і практичних напрацювань дає можливість стверджувати, що культура змін в креативних індустріях сприяє активізації digital-культури, яка проникає як у способи комунікації мистецтва й аудиторії, так і, власне, у способі створення культурно-мистецьких творів. Серед ключових та ефективних засобів діджиталізації виокремимо такі digital-інструменти, як: хмарні технології; елемент доповненої реальності технологія Quick response code (QR-код); цифровий механізм для обміну «цінними» даними технологія blockchain; інструмент управління проєктами Scrum-Технологія; технологія 3D скульптинг; YouTube-канал, Facebook, Instagramсторінки, Telegram-канал, подкасти, сторінкав Instagram Live, Веб-сайти; платформи ZOOM, Meet; мобільні додатки Asana, AppStore, Google Play Market, Amazon, Appstore, Opera, Mobile Store; програма в якій можна безкоштовно створювати конкурентоспроможний відеоконтент Quik; інструменти ефективної комунікації Bring your own device, BYOD, Near Field Communication, NFC; лабораторія пошуку цифрових рішень для культурних проєктів GogolFest_LSDтощо [1; 3; 4; 7; 8]. Таким чином колаборація digital-технологій і культурних продуктів у середовищі креативних індустрій сприяє інноваційному розвитку для стабільного й динамічного процвітання культури.

У контексті доречно виокремити реалізацію діджиталізації сфер креативних індустрій в Україні через успішні цифрові проєкти за підтримки Українського культурного фонду. Як зазначено на сайті Міністерства культури та інформаційної політики [5], саме ці проєкти дозволять створити умови для осучаснення та прозорості ведення процесів у сферах охорони культурної спадщини, мистецтва, туризму та курортів, бібліотек та видавничої справи. Зосередимо увагу лише на деяких з них за різними напрямками секторів креативних індустрій загальнодержавного та регіонального рівнів зокрема [4; 5; 6; 9]:

- проєкт «GoogleArts&Culture», інтернет-платформа, що надає можливість споживачеві на сайті насолоджуватись витворами мистецтва завдяки оцифруванню сотні тисяч творів мистецтва з високою роздільною здатністю. Проєкт реалізується з 2011 р. Учасники проєкту понад дві тисячі музеїв і галерей з усього світу, українські музеї у тому числі;

- проєкт «Автентична Україна», онлайн-ресурс створений спільно з компанією Google, який відображає об'єкти з Національного переліку нематеріальної культурної спадщини України. Сайт дає можливість віртуально здійснити мандрівку та познайомитись з культурним та історичним надбанням українського народу;

- проєкт «Кишенькова країна», AR-додаток, що популяризує туристичні ресурси України. За допомогою 3D-оцифрування об'єктів архітектурної та культурної спадщини регіонів країни, споживач має можливість віртуально прогулятися туристичними візитівками та знаковими місцями у форматі 3D-моделі і доповненої реальності;

- проєкт «UkrainianUnofficial», мистецький онлайн-ресурс оцифрованих картин другої половини ХХ століття, упорядкованої інформації про художників українського неофіційного мистецтва. Метою проєкту подолати інформаційний вакуум у вітчизняному мистецтвознавстві. Серед партнерів проєкту Національний художній музей України, Сумський обласний художній музей ім. Н. Онацького, Музей історії Києва, Музей сучасного мистецтва України, StedleyArtFoundation, GrynyovArtFoundation та багато

інших музейних і приватних інституцій;

– інтерактивний проєкт «Фульгурні маршрути WalOlike», у рамках «Інновацій культурний продукт» за підтримки Українського культурного фонду розроблено туристичний мобільний додаток, який створює для користувача 10 культурно-тематичних маршрут-екскурсій по місту Київ через основні пам'ятки міста з елементами квесту;

– проєкт «Свідчення», віртуальний музей, екскурсійно-історичний онлайн-ресурс в якому оцифровано більше 500 свідчень очевидців Голодомору 1932-1933 років та масових штучних голодів 1921-1923, 1946-1947 років;

– проєкт «Чарівний світ.UA», колаборація застосунку, онлайн-платформи і настільної гри, що спрямована на відновлення української міфології. Культурна ініціатива реалізує можливість долучитись до української міфології та побути активним учасником процесу;

– артпроєкт «Театр 360 градусів», платформа реалізує можливість збільшити кількість споживачів культурного продукту, віртуально перенісши український сучасний театр у цифровий простір відео версій з інтеграцією в них 3D-копій акторів та декорацій. Інноваційний арт проєкт забезпечує онлайн-трансляцію вистав, трансформує сценічне мистецтво у digital-перформативне, сприяючи розширенню глядацької аудиторії та розвитку креативних індустрій;

– проєкт «ArtefactCHOrnobył», віртуальна арт резиденція присвячена чорнобильській катастрофі 1986 року. Експонати представлені окремими віртуальними просторами з різним емоційним навантаженням та контекстом;

– проєкт «Дуже Цифрова Резиденція», спрямований на переосмислення культурної спадщини Одеси та Харкова. Проєкт представлений колаборацією робіт скульпторів, митців, архітекторів через нові медіа та цифрові технології;

– проєкт «Filmaronline», платформа про виробництво кіно, представлений веб-ресурсом про кіно з інтерактивною мапою локацій відомих класичних фільмів, знятих в Одесі від початку винайдення кінематографу;

– проєкт «UkrainianNewFashionDays 2020», інтерактивна презентація напівцифрового одягу за допомогою Instagram-сторіз та Instagram-фільтрів віртуальних образів дизайнерського бренду. Проєкт сприяє промоції українського fashion-сектору, креативних українських дизайнерів;

– проєкт «Енциклопедія архітектури України», візуалізовані систематизовані знання й артефакти з архітектурного простору про взаємовплив суспільства і архітектури. Онлайн-проєкт формує панораму архітектури України, актуалізувавши місце архітектури в культурній екосистемі. Забезпечує актуалізацію цінності архітектурної спадщини й відповідального життя в суспільному місті;

– проєкт «UkrainianLiveClassic», мобільний додаток для презентації української класичної музики, що демонструє комплексний підхід та популяризує музичний аудіо-і відеоконтент українських композиторів, дивуючи різноманіттям стилів. Забезпечує розширення цільової аудиторії українського музичного мистецтва, промоції українського аудіовізуального продукту в Україні та за кордоном;

– проєкт візуального мистецтва «виставка UkrainianYoungBookDesignAwards», майданчик подання суспільно-важливих тем крізь призму візуального мистецтва від українських дизайнерів. На онлайн-платформі представлено роботи дизайнерів та відео про них;

– проєкт «Відеогра за всесвітом Туконі», анімаційна відеогра в жанрі 2D-платформера за всесвітом духів лісу Туконі, створеному українською художницею О. Булою. Онлайн-проєкт сприяє популяризації українських відеоігор на світовій арені в культурно-креативному контексті;

– проєкти в межах «Цифровий університет», забезпечення високої якості навчального процесу університету шляхом задоволення освітніх потреб професорсько-викладацького складу, студентів та ін. членів університетської спільноти через надання навчальних послуг, поширення знань, ідей і технологій, через формування навичок із створення е-курсів, навичок цифрової та інформа-

ційної грамотності;

- проєкт «Українська цифрова бібліотека», онлайн-ресурс від Українського інституту книги для популяризації читання;
- проєкт «Українські Архітектурні Пам'ятки. Спадщина», онлайн-ресурс для збереження інформації про архітектурні пам'ятки, фото-фіксації об'єктів на межі зникнення, популяризації спадщини.

Вищезазначені проєкти є цікавим досвідом колаборація культурно-креативного простору, digital-технологій та бізнес структурами для пошуку відповідей на виклики сьогодення через підтримку культурного діалогу з колом споживачів і розширюючи його.

Переконані, що реалізація digital-технологій в креативних індустріях забезпечуватимуть створення нових культурно-креативних продуктів і реалізовуватимуть безпрецедентні можливості для популяризації та розширення культурних цінностей суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власенко Т. О., Позняк М. В. Діджиталізація в креативній індустрії для розвитку особистості. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2020/10/3.pdf> (дата звернення 17.11.2021).
2. Длігач А. О. Цифрова трансформація як ліфт у майбутнє. URL: <https://tqm.com.ua/ua/libbez/ua/articles/cyfrova-transformaciya-yak-lift-u-majbutnye>. (дата звернення 17.11.2021).
3. Культурна онлайн: паролі доступу. URL: <https://uaculture.org/texts/kultura-onlajn-paroli-dostupu>. (дата звернення 18.11.2021).
4. Лелик М. Б. Оцифрування культурної спадщини та цифрові мистецькі проєкти: до питань діджиталізації в Україні (оглядова довідка за матеріалами преси, інтернету та неопублікованими документами за 2018-2019 рр.). URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematch_ogliadi/2019/Digital19.pdf. (дата звернення 17.11.2021).
5. МКІП представило проєкти цифрової трансформації у сфері культури та туризму. Офіційний сайт Міністерства культури та інформаційної політики. URL: <https://mkip.gov.ua/news/5040.html>. (дата звернення 17.11.2021).
6. Офіційний сайт Український культурний фонд. URL: <https://uaculture.org/texts/kulturni-ta-kreatyvni-industriyi-zapidtrymkyukf-u-2018-roczci>. (дата звернення 18.11.2021).
7. Скаун І. «Культура в смартфоні»: чому потрібна діджиталізація українського національного надбання. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/11/6/238811/> (дата звернення 17.11.2021).
8. Цифрові інструменти, які допоможуть художникам і культурним діячам під час карантину: добірка. Офіційний сайт Асоціації «Культура і креативність». URL: <https://www.culturepartnership.eu/ua/article/digital-instruments> (дата звернення 17.11.2021).
9. Gwaramedia: цифрове задзеркалля: ar та vr українські проєкти 2020. URL: <https://gwaramedia.com/czifrove-zadzerkallya-ar-ta-vr-ukrainski-proiekti-2020-go/>
10. IFACCA: Supporting Culture in the Digital Age: PublicReport. URL: <https://ifacca.org/en/news/2020/04/23/supporting-culture-digital-age>.
11. Massi, M., Vecco, M. And YiLin. Digital Transformation in the Cultural and Creative Industries: Production, Consumption and Entrepreneurship in the Digital and Sharing Economy. Taylor&FrancisLtd. 2020. 276 p.
12. Vasin A. etal. Implementation of Digital Technologies into Projects in Area of Creative Industries. In: Ecological-Socio-EconomicSystems: Models of Competition and Cooperation (ESES 2019). AtlantisPress, 2020. 26-32.

DZIAŁANIA ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH NA RZECZ DZIECI W PLACÓWKACH OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZYCH

mgr Rutkowski Jarosław

*Doktorant Uniwersytetu Gdańskiego, Instytut Pedagogiki,
jaroslaw.rutkowski@phdstud.ug.edu.pl*

Wprowadzenie

We wspólnocie lokalnej, gdzie funkcjonują szkoły, instytucje kultury, instytucje kultu religijnego są również obecne instytucje pieczy zastępczej. To ważne miejsca edukacyjne na terenie powiatu, który organizuje pracę z rodzinami wykazującymi trudności opiekuńczo-wychowawcze oraz odpowiada za organizację pieczy zastępczej. Warto podkreślić, że samorząd powiatowy pełni decydującą rolę w kształtowaniu warunków dla poprawy kondycji dziecka. W tym zakresie w ramach rodzinnej pieczy zastępczej ważną rolę pełnią rodziny zastępcze i oferowane im wsparcie specjalistyczne Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie. Natomiast w ramach instytucjonalnej pieczy zastępczej ważną rolę pełnią placówki opiekuńczo-wychowawcze. To instytucje, gdzie kierowane są dzieci na podstawie postanowienia sądu wydziału rodzinnego i nieletnich w wyniku rozpoznania w środowisku rodzinnym stanu zagrożenia dobra dziecka, w szczególności zagrożenia jego zdrowia lub życia [1]. Decyzja sądu otwiera wówczas przed dzieckiem, kierowanym do rodzinnej lub instytucjonalnej pieczy zastępczej, nowe perspektywy rozwoju. Warto podkreślić, że wobec braku wystarczającej liczby rodzin zastępczych lub rodzinnych domów dziecka w powiecie, samorząd powiatowy kieruje dziecko na podstawie decyzji sądu do placówki opiekuńczo-wychowawczej wybranego typu – socjalizacyjnego, interwencyjnego, specjalistyczno-terapeutycznego lub rodzinnego.

Mimo, że pobyt dziecka w pieczy zastępczej jest formalnie tymczasowy i trwa do czasu zaistnienia warunków umożliwiających jego powrót do rodziny albo umieszczenia go w rodzinie przysposabiającej [2], to zawsze jest to czas silnego wyłomu w biografii młodego człowieka. Jego życie od tego momentu wypełnia w ograniczonym zakresie obecność członków rodziny, a w większym zakresie wspólnota mieszkańców placówki.

Dziecko samo nie wybiera placówki opiekuńczo-wychowawczej, zostaje tam skierowane przez ludzi dorosłych często za czyny ludzi „dorosłych”, za czyny zaniechania obowiązków rodzicielskich w zakresie opieki i wychowania. Dlatego dziecko przybywa do placówki ze swoimi wybranymi pamiątkami rodzinnymi i szkolnymi, przedmiotami, zabawkami, odzieżą, dokumentacją, a nade wszystko ze swoją historią, zainteresowaniami i marzeniami. W historii dziecka można odczytać często jego doświadczenia traumatyczne, w tym brak bezpieczeństwa psychicznego, ekonomicznego i zdrowotnego. Ten brak zabezpieczenia potrzeb egzystencjalnych silnie naznacza cierpieniem kondycję emocjonalną i niedostatkami kondycję poznawczą dziecka.

Jak wyjaśnia Maria Kołankiewicz „zaburzone relacje rodzinne powodują u dzieci zaburzenia więzi, a separacja fizyczna dziecka od środowiska rodzinnego, wymuszonej decyzją sądu, potęguje brak poczucia bezpieczeństwa i zaufania do nowych opiekunów placówki” [3, s. 56-57]. W warunkach kruchości psychicznej, skumulowanego chronicznego stresu i braku poczucia pewności siebie dziecko wykazuje zaburzenia zachowania na skutek zaburzonych więzi rodzinnych. W adaptacji do nowych warunków środowiska zastępczego dziecko poznaje swoiście „inny świat”.

Placówki opiekuńczo-wychowawcze prowadzone przez organizacje pozarządowe wyróżnia określona kultura działania. Kultura działania według Jean-Marie Barbier to „ewoluujący i podzielany przez wiele podmiotów sposób organizacji konstrukcji sensu wokół aktywności, w jakie są zaangażowane” [4, s. 19]. To ważny obszar praktyki organizacji pozarządowej, gdyż właśnie z niej wyrasta refleksja nad działaniem i procesy organizowania pracy opiekuńczo-wychowawczej na rzecz dziecka przebywającego w

placówce.

Stąd w sposobach konstruowania sensu aktywności placówki opiekuńczo-wychowawczej w centralnym punkcie znajduje się młody człowiek. Wokół kształtowania środowiska rozwoju dziecka i jego samodzielności koncentrują się wysiłki zespołu kadry placówki na rzecz podmiotowości i sprawczości dziecka. Jednocześnie podejmując pracę z rodziną wychowanka na rzecz wypracowania bezpiecznych warunków do powrotu dziecka do rodziny biologicznej, placówka podejmuje działania na rzecz pomocy rodzinie wychowanka, w tym współpracuje z gminą organizującą pracę z rodziną wychowanka oraz z asystentem rodziny [5].

Przed wszystkim w początkowym okresie adaptacji do środowiska zastępczego, uwzględniając trudności w funkcjonowaniu dziecka, placówka opiekuńczo-wychowawcza prowadzona przez podmioty pozarządowe wypracowuje sposoby komunikacji i kształtowania przyjaznych relacji z nowym wychowankiem. To kluczowy obszar aktywności, który pozwala pedagogom i terapeutom placówki towarzyszyć młodym ludziom w nabywaniu kompetencji społecznych i rekonfiguracji zajmowanego przez nich miejsca w przestrzeni społecznej.

Dziecko w placówce opiekuńczo-wychowawczej

W warunkach organizowania działań opiekuńczych i wychowawczych na rzecz dzieci, przebywających w placówce opiekuńczo-wychowawczej, kluczowe dla kadry placówki jest kształtowanie przestrzeni dialogu do współdziałania z wychowankami w placówce jak i poza nią. Jak wskazuje Józef Tischner w wyniku wyboru partnerów dialogu może zaistnieć rozumienie i porozumienie. Ten wybór wyraża wzajemne uznanie, że „drugi jest dla mnie wartością” [6, s. 151].

W praktykach pracy opiekuńczo-wychowawczej organizacji pozarządowych można odczytywać myśl Hannah Arendt, iż „słowem i czynem wpisujemy się w świat ludzki, i to wpisanie jest niczym drugie narodziny, którymi potwierdzamy i bierzemy na siebie nagi fakt naszego pierwotnego fizycznego pojawienia się” [7, s. 207-208]. Jednocześnie warto podkreślić za Arendt, iż „działanie dokonuje się w środowisku, gdzie każda reakcja staje się reakcją łańcuchową i gdzie każdy proces jest przyczyną nowych procesów. Jako, że działanie dokonuje się na istotach zdolnych do własnych działań, reakcja zawsze jest nowym działaniem, które niejako usamodzielnia się i oddziałuje na innych” [8, s. 221].

Arendt zwraca uwagę, iż „zasadniczo rzecz biorąc, zawsze jesteśmy wychowywani dla świata. Aby chronić świat przed śmiertelnością jego twórców i mieszkańców, należy go ciągle odnawiać. Nasza nadzieja spoczywa zawsze w nowym, które przynosi ze sobą każde pokolenie” [9, s. 228-229]. Pozostając w tej nadziei, organizacje pozarządowe organizują rozwój wychowanków placówki opiekuńczo-wychowawczej w perspektywie dobra wspólnego. Organizacja tego procesu rozpoczyna się od pierwszego spotkania dziecka z nowym miejscem i społecznością placówki w warunkach kreacji nowych doświadczeń rozwojowych młodego człowieka.

Jednocześnie praca z dzieckiem w instytucjonalnej pieczy zastępczej odbywa się na podstawie diagnozy psychofizycznej opracowanej przez psychologa lub pedagoga po przyjęciu dziecka do placówki [10]. To dokument, który wraz z inną dokumentacją dziecka służy opracowaniu i realizacji planu pomocy dziecka. Stąd tak ważne jest uwzględnienie w diagnozie analizy: 1) mocnych stron dziecka i jego potrzeb w zakresie opiekuńczym, rozwojowym, emocjonalnym oraz społecznym; 2) przyczyn kryzysu w rodzinie oraz wpływu tego kryzysu na rozwój dziecka; 3) relacji dziecka z jego najbliższym otoczeniem oraz osobami ważnymi dla dziecka; 4) rozwoju dziecka [11]. Duża otwartość dialogiczna, uważność analityczna i współpraca specjalistów z placówki opiekuńczo-wychowawczej na początkowym etapie organizowania pracy opiekuńczej i wychowawczej, kształtuje warunki do rozwijania działań opartych na zasobach młodego człowieka i relacjach służących jego usamodzielnieniu.

Dziecko zamieszkałe w placówce opiekuńczo-wychowawczej ma wiele możliwości do rozwijania swojej podmiotowości w warunkach praktykowanego dialogu i współpracy. Dziecko przebywając w grupie innych wychowanków kształtuje zasady funkcjo-

nowania życia placówki, wypracowując je wraz z członkami całej społeczności w ramach różnorodnych dyskusji, warsztatów w celu zapisania ich w regulaminie. Ważne jest dla kadry wychowawczej, aby regulamin placówki był współtworzony i wspólnie zaakceptowany przez wychowanków i wychowawców w końcowej formie. To ważna nauka wspólnego wypracowania życia wspólnotowego.

Dziecko w placówce opiekuńczo-wychowawczej będące pod opieką swojego wychowawcy, rozwija umiejętności komunikacyjne w ramach codziennych spotkań całej społeczności placówki. To forum dialogu, bieżących rozmów, rozważań różnych tematów ważnych dla dzieci i wychowawców. Rozważane i dyskutowane tam kwestie dotyczą wielu zagadnień, w tym wyboru żywienia w ciągu tygodnia, organizacji wolnego czasu w dni wolne od nauki szkolnej, organizacji wydarzeń artystycznych, aranżacji przestrzeni, oferty edukacyjnej gminy. Kadra placówki otwarta na współpracę z dziećmi i młodzieżą ma możliwości animowania różnorodnych aktywności, w ramach których młody człowiek bierze współodpowiedzialność za działanie.

Niezwykłe ważną kwestią jest infrastruktura placówki i aranżacja przestrzeni, służące komfortowi zamieszkałych w niej dzieci i młodzieży. Witold Rybczyński podkreśla, że „dobre samopoczucie w domu jest podstawową ludzką potrzebą, głęboką w nas zakorzenioną, którą należy zaspokoić”. W warunkach działań na rzecz wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych warto dodać za Rybczyńskim, że „musimy ponownie odkryć tajemnicę komfortu, bo bez niego nasze domy będą maszynami do mieszkania” [12, s. 311, 332]. W tym kontekście kształtowania przyjaznej przestrzeni dla zmian rozwojowych istotna jest aranżacja wnętrza i otoczenia placówki opiekuńczo-wychowawczej. Organizowanie i wykorzystanie przygotowanej przestrzeni placówki sprzyja zmianom rozwojowym i wspiera procesy poznawcze wychowanków. Jej współczesne uzupełnienie stanowi aranżacja narzędzi multimedialnych, służących oddziaływaniom edukacyjnym i wychowawczym.

W myśleniu o działaniach organizacji pozarządowych na rzecz dzieci, w projektowaniu architektury placówek opiekuńczo-wychowawczych warto zawsze pamiętać o percepcji środowiska edukacji przez młodych ludzi. Juhani Uolevi Pallasmaa podkreśla, że „zamiast tworzyć czyste przedmioty wizualnego uwodzenia, architektura wiąże ze sobą, mediuje i projektuje znaczenia. Ostateczny cel, jakiegokolwiek budynku leży poza architekturą, odnosi on naszą świadomość do świata i do naszego poczucia podmiotowości i bycia” [13, s. 16].

Organizacje pozarządowe realizując działania pedagogiczne w placówce opiekuńczo-wychowawczej mają w centrum uwagi dobro dziecka. To dobro znajduje wyraz w poszanowaniu podmiotowości dziecka i jego rodziny oraz realizacji prawa dziecka do: 1) wychowania w rodzinie, a w razie konieczności wychowywania dziecka poza rodziną – do opieki i wychowania w rodzinnych formach pieczy zastępczej, jeśli jest to zgodne z dobrem dziecka; 2) powrotu do rodziny; 3) utrzymywania osobistych kontaktów z rodzicami, z wyjątkiem przypadków, w których sąd zakazał takich kontaktów; 4) stabilnego środowiska wychowawczego; 5) kształcenia, rozwoju uzdolnień, zainteresowań i przekonań oraz zabawy i wypoczynku; 6) pomocy w przygotowaniu do samodzielnego życia; 7) ochrony przed arbitralną lub bezprawną ingerencją w życie dziecka; 8) informacji i wyrażania opinii w sprawach, które go dotyczą, odpowiednio do jego wieku i stopnia dojrzałości; 9) ochrony przed poniżającym traktowaniem i karaniem; 10) poszanowania tożsamości religijnej i kulturowej; 11) dostępu do informacji dotyczących jego pochodzenia [14]. W przedmiotowym zakresie zarząd powiatu oraz wojewoda sprawują kontrolę nad placówkami opiekuńczo-wychowawczymi, w tym w zakresie zaspokajania potrzeb dziecka i respektowania jego praw [15].

Placówki opiekuńczo-wychowawcze prowadzone przez organizacje pozarządowe w ramach deinstytucjonalizacji działają na rzecz dobra dziecka, które nigdy nie jest przypisane do precyzyjnej i zamkniętej formalno-prawnie definicji. Każdorazowo dobro dziecka jest odczytywane w warunkach dialogu z młodym człowiekiem. Determinacja w

poszukiwaniu zasobów i odkrywaniu uzdolnień wychowanków, pozwala kształtować warunki partycypacji w życiu codziennym dzieci. Ta praktyka partycypacji, która rozwijana wewnątrz placówki pozwala wychowankom wzrastać w poczuciu sprawstwa i rozwoju własnej wartości.

Deinstytucjonalizacja

Działaniom organizacji pozarządowych na rzecz dobra dziecka w pieczy zastępczej towarzyszy wspieranie jego rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych w celu przywrócenia rodzinie zdolności do wypełniania tych funkcji i reintegracji rodziny. W tym zakresie rozwijana jest współpraca międzysektorowa, obejmująca administrację samorządową, podmioty pozarządowe oraz mieszkańców wspólnot lokalnych, w tym przedsiębiorców wrażliwych społecznie.

Ważną rolę w tym kontekście pełni model deinstytucjonalizacji. To proces organizowania wsparcia dla rodziny [16] w środowisku lokalnym (opracowanie przez gminę i realizacja 3-letnich programów wspierania rodziny, zapewnienie przez gminę rodzinie przeżywającej trudności wsparcia i pomocy asystenta rodziny oraz dostępu do specjalistycznego poradnictwa, tworzenie przez gminę możliwości podnoszenia kwalifikacji przez asystentów rodziny, organizowanie szkoleń i tworzenie warunków do działania rodzin wspierających, organizowanie przez gminę szkoleń i tworzenie warunków do działania rodzin wspierających), przeobrażeń placówek opiekuńczo-wychowawczych (zmniejszenie liczby wychowanków placówki do 14. i podwyższenie granicy wieku dla dzieci umieszczanych od 10. r.ż. poza wyjątkami) i zapewnienia rodzinnych form opieki zastępczej dla dzieci wymagających czasowej pomocy poza rodziną (tworzenie przez powiat warunków do powstawania i działania rodzin zastępczych, organizowanie przez powiat wsparcia dla rodzinnej pieczy zastępczej, w szczególności przez tworzenie warunków do powstawania grup wsparcia i specjalistycznego poradnictwa, opracowanie i realizacja 3-letnich powiatowych programów dotyczących rozwoju pieczy zastępczej, zawierających między innymi coroczny limit rodzin zastępczych zawodowych). Samorządy lokalne są głównymi architektami procesów deinstytucjonalizacji, kształtującymi warunki współpracy międzysektorowej na rzecz swoich obywateli, w tym wymagających szczególnej troski dzieci pozbawionych opieki rodziców.

Warto zauważyć, że udział dzieci w rodzinnej pieczy zastępczej [17] w ogólnej liczbie dzieci w pieczy zastępczej (72 450 dzieci) wynosił 77% (55 458 dzieci) w 2019 roku, to dla pozostałych 23% dzieci (16 992) opieka i wychowanie zorganizowane były w instytucjonalnej pieczy zastępczej [18]. Ta rzesza niemal 17 tys. dzieci miała zapewnione miejsca w 10 regionalnych placówkach opiekuńczo-terapeutycznych [19], 2. interwencyjnych ośrodkach preadopcyjnych oraz w 1139 placówkach opiekuńczo-wychowawczych różnego typu, w tym w 833 socjalizacyjnych, 204 interwencyjnych, 55 specjalistyczno-terapeutycznych i 243 rodzinnych placówkach [20].

W tym miejscu należy podkreślić, że na 1139 placówek opiekuńczo-wychowawczych funkcjonujących na koniec 2019 roku, gdzie zapewniono oddziaływania opiekuńczo-wychowawcze dla 16649 dzieci, to 344 placówki działały na zlecenie samorządu powiatowego jako placówki niepubliczne [21]. Tym samym ponad 30% placówek opiekuńczo-wychowawczych jest prowadzonych przez organizacje pozarządowe i kościelne organizacje społeczne.

Jednocześnie znaczenie podmiotów niepublicznych w procesach deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej jest pomijane [22] lub ograniczane [23] jedynie do ukazania wkładu w rozwój rodzinnej pieczy zastępczej. Warto dodać, że skuteczna pomoc dla rodziny przeżywającej trudności w opiekowaniu i wychowywaniu dzieci oraz skuteczna ochrona dzieci i pomoc dla nich może być osiągnięta przez współpracę wszystkich osób, instytucji i organizacji pracujących z dziećmi i rodzicami. Rozwój wsparcia dziecka i rodziny w warunkach deinstytucjonalizacji obejmuje zarówno rodzinną jak i instytucjonalną pieczę zastępczą.

Organizacje pozarządowe zaangażowane w prowadzenie placówek opiekuńczo-wychowawczych kształtują ważną część wsparcia najmłodszych członków wspólnot

lokalnych w ramach instytucjonalnej pieczy zastępczej [24]. W takich placówkach w centrum pracy jest dziecko, jego podmiotowość i sprawczość działania. Procesy oddziaływań pedagogicznych organizowane są w warunkach „środowiska uczącego” w ujęciu interakcyjno-poznawczym. Za Jolantą Kruk można dodać, że „środowisko uczące się obejmuje całe otoczenie placówki i wszystkie jej elementy, które mogą w szczególnych okolicznościach stymulować jej rozwój” [25, s. 494]. Wykorzystanie przestrzeni placówki, służącej zmianom rozwojowym wychowanków, wymaga przyjaznej aranżacji wnętrza placówki z udziałem samych dzieci. Jednocześnie w ujęciu interakcyjno-poznawczym, gdzie każda rzecz w placówce ma swoje edukacyjne odniesienie, otoczenie społeczne placówki ma także swoje edukacyjne znaczenie. W rezultacie miejsca przyrodnicze i kulturowe, w tym mediateki, parki tematyczne, muzea, galerie sztuki są źródłem środowiskowej inspiracji i aktywizacji procesów poznawczych.

W placówkach opiekuńczo-wychowawczych prowadzonych przez organizacje pozarządowe wychowankowie mają zapewnione warunki do kształtowania wielu umiejętności użytecznych w życiu codziennym. Szczególnie w perspektywie samodzielności życiowej młodego człowieka, wychowanek ma możliwości rozwoju własnych zdolności kulinarnych oraz innego twórczego działania. W placówkach prowadzonych przez organizacje pozarządowe to kuchnia jest dobrze wyposażonym swoistym laboratorium. W bezpiecznych warunkach dziecko może tam eksperymentować, zbierać uznanie za owoce własnej pracy od innych członków społeczności i konstruować wiedzę w polu poszukiwań nowych propozycji kulinarnych. Jednocześnie jadalnia, gdzie wokół stołu zbierają się uczestnicy życia placówki, jest codzienną agorą spotkań. Dyskusje skupione na wielości tematów kształtują praktykę dialogu wspólnoty placówki, w której swoją widzialność i słyszalność zaznacza każde dziecko.

W myśleniu o rozwoju dziecka, w tym zamieszkałego w placówce opiekuńczo-wychowawczej warto zauważyć za Jolantą Brach-Czajną, że „prawdziwie dokuczliwe i nie dające się odpędzić problemy nie są pytaniami o przyczyny istnienia czegoś bądź nieistnienia. Wiązą się z koniecznością uporania się z istnieniem własnym, które zasługuje zaledwie na miano owego „raczej”. Raczej istniejemy” [26, s. 99-100]. Wyzwaniem w kontekście rozwoju młodego człowieka, szczególnie przebywającego w placówce opiekuńczo-wychowawczej, pozostaje opuszczenie horyzontu „raczej” na rzecz budowania pełni obecności. Doświadczenie istnienia młodych ludzi w pełni swoich uzdolnień i możliwości działania wymaga od organizacji pozarządowych wyjścia poza partycypację dzieci w funkcjonowaniu placówki – swoistej „raczej partycypacji” oraz wyobrażone i projektowane potencjalności wychowanków w życiu dorosłym, określone w dokumentacji dziecka. To zwrot w stronę wspólnoty lokalnej i jej praktyk demokratycznych, w stronę obecności młodego człowieka w tej wspólnotcie w pełni własnych możliwości i aspiracji, w stronę partycypacji publicznej. Jednocześnie organizacje pozarządowe prowadzące placówki opiekuńczo-wychowawcze [27] szczególnie typu socjalizacyjnego [28], które zapewniają dziecku całodobową opiekę i wychowanie oraz zaspokajają jego niezbędne potrzeby, w szczególności emocjonalne, rozwojowe, zdrowotne, bytowe, społeczne i religijne, mają zdolność i powinność urzeczywistniania demokracji z udziałem dzieci i młodzieży.

Prawo do partycypacji

Decydującą rolę w tej wizji pełni dialog społeczny i partycypacja, w tym młodych ludzi, zarówno wychowujących się w pieczy zastępczej jak i w rodzinach naturalnych. Należy podkreślić, że widoczne miejsce dziecka i młodzieży we wspólnotcie lokalnej jest kluczowe dla rozwoju demokracji.

Jednocześnie należy zauważyć, iż „zarys dziecięcej partycypacji w rozumieniu Konwencji o prawach dziecka wytycza treść artykułów poświęconych prawu dziecka do swobodnej (również pod względem formy) wypowiedzi (art. 13), prawu do swobody myśli, sumienia i wyznania (art. 14), prawu do swobodnego zrzeszania się oraz wolności pokojowych zgromadzeń (art. 15), zakazowi bezpodstawnej ingerencji innych w życie prywatne, rodzinne czy domowe oraz zamachów na honor i reputację dziecka (art.

16), prawu do poszukiwania i otrzymywania informacji (art. 17), prawu do zabawy oraz udziału w życiu kulturalnym i artystycznym (art. 31), prawu do edukacji ukierunkowanej na „przygotowanie dziecka do odpowiedzialnego życia w wolnym społeczeństwie, prawu dzieci niepełnosprawnych do godnego życia, jak również osiągnięcia niezależności i aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym (art. 23), czy wreszcie – bo to właśnie art. 12 stał się punktem wyjścia dla znakomitej większości rozumień dziecięcej partycypacji – prawu dziecka do wyrażania własnego głosu” [29, s. 46-47].

Zatem „partycypację można przede wszystkim osadzić w kontekście dystrybucji władzy między dziećmi a dorosłymi w procesach podejmowania decyzji, kiedy dzieci są faktycznymi współautorami zmian, jakie zachodzą w efekcie ich udziału w procesach podejmowania decyzji. Stopień włączenia dzieci w podejmowanie decyzji uzależniony jest – jak przekonuje Shier [30], kreśląc algorytm działań partycypacyjnych – od gotowości i możliwości dorosłych do zaangażowania się w dawanie dzieciom głosu, jak również systemowych „zobowiązań” (w postaci obowiązujących przepisów prawa, dobrych praktyk i polityk) do wzięcia tych głosów pod uwagę. Wątek systemowych zobowiązań pozwala na osadzenie dziecięcego prawa do partycypacji nie tylko na płaszczyźnie relacji między abstrakcyjnymi kategoriami dzieci a dorosłych, ale także w konkretnym kontekście społecznych, politycznych i kulturowych praktyk” [31, s. 52].

Dlatego wpływ szeroko pojmowanego otoczenia na prawidłowy rozwój dziecka i charakter zdobywanych przez niego doświadczeń, wymaga wrażliwości edukacyjnej oraz odpowiedzialności społecznej od architektów i decydentów, kształtujących przestrzenie naszej codzienności. „W procesie jej kształtowania nie można otaczać szczególną troską jedynie miejsc kojarzących się jednoznacznie z obecnością dzieci, jak dom, plac zabaw czy zinstytucjonalizowane środowisko edukacyjno-wychowawcze. Dzieci bowiem, mimo iż obecnie posiadają w społeczeństwie status pewnej należytym odrębności, nie tworzą niezależnych grup, okupujących w mieście wydzielone enklawy” [32, s. 11-12].

Wobec przedstawionych rozważań w zakresie prawa dziecka do partycypacji, ważnym zadaniem pozostaje wspieranie wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych w rozwoju ich poczucia sprawczości i podmiotowości. W tym miejscu należy podkreślić, że „dzięki możliwościom bycia wysłuchanym i wziętym pod uwagę, dzieci mają szansę budować pozytywny obraz siebie jako jednostki, która ma coś do powiedzenia o własnym życiu, która w ten czy inny sposób ma nad nim kontrolę, która jakoś potrafi sobie z nim poradzić. Co więcej, prawo do partycypacji może rozwijać się nie tylko poprzez włączanie dziecka w procesy decyzyjne dotyczące jego indywidualnych spraw, ale również na poziomie kształtowania polityk publicznych (społecznych) poprzez konsultowanie programów gminnych (pomocy społecznej) (dzieci jako eksperci w sprawach dzieci), aktywny udział w kampaniach społecznych (nagłośnienie własnych, a nie tylko mediowanych przez dorosłych, perspektyw dzieci) czy udział w badaniach związanych z analizą kontekstów szeroko rozumianej pomocy społecznej – nie tylko w roli respondentów, ale także badaczy (co znajduje odzwierciedlenie w paradygmacie *rights-based research* [33] [34]). Dzieci najlepiej uczą się, doświadczając. Partycypacja (rozumiana jako wysłuchanie głosu dziecka lub jako jego aktywny udział w projektowaniu działań) w procesie podejmowania decyzji ma niebagatelne znaczenie dla rozwijania społecznych kompetencji niezbędnych w dorosłym życiu” [35, s. 55-56]. Ten wymiar kształtowania kompetencji społecznych młodych ludzi, służy mieszkańcom wspólnoty lokalnej, gdzie funkcjonuje placówka opiekuńczo-wychowawcza.

W warunkach myślenia o urzeczywistnianiu demokracji, o rozwijaniu lokalnych praktyk demokratycznych z udziałem dzieci i młodzieży, organizacje pozarządowe mają znaczące możliwości działania w polu partycypacji publicznej wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych. Jednym z przykładów są budżety partycypacyjne. Maja Brzozowska-Bryczyńska wskazuje, że „włączenie dzieci i młodzieży w dysponowanie przeznaczonymi dla nich samorządowymi funduszami wydaje się zasadne nie tylko z perspektywy ich bardziej efektywnego spożytkowania, zgodnego z faktycznymi potrzebami młodych i najmłodszych obywateli, ale również z uwagi na rozwijanie ich świadomości

obywatelskiej, lepszego rozumienia zasad i reguł funkcjonowania demokracji oraz wyrobienia nawyku uczestniczenia w życiu publicznym” [36, s. 18].

Innym obszarem partycypacji publicznej dzieci jest planowanie przestrzenne. „Przestrzenie publiczne są ważnymi obszarami partycypacji publicznej i społecznej, gdyż bezpośrednio dotyczą wszystkich, zarówno dzieci, jak i dorosłych, osób pełnosprawnych i niepełnosprawnych, uprzywilejowanych i wykluczonych członków społeczeństwa. Stąd też w odniesieniu do przestrzeni wiele działań partycypacyjnych odbywa się w ramach rewitalizacji parków i podwórek [37] czy budowania międzysąsiedzkich więzi – poruszają więc one zarówno zagadnienia z obszaru zrównoważonego rozwoju, jak i integracji społecznej” [38, s. 19]. Jednocześnie w warunkach edukacji architektonicznej [39] i zapewnienia wychowankom placówki opiekuńczo-wychowawczej aktywnego udziału w projektowaniu ważnych dla nich przestrzeni, w tym place zabaw, kluby młodzieżowe (placówki wsparcia dziennego [40]), *skateparki*, mediateki publiczne, organizacja pozarządowa stoi na straży prawa dziecka do partycypacji w projektowaniu przestrzeni publicznej. To szczególnie ważny obszar działań podmiotów pozarządowych, w ramach których buduje się poczucie sprawczości i podmiotowości podopiecznych placówek opiekuńczo-wychowawczych.-

Nie wyczerpując propozycji dostępnych form partycypacji publicznej dzieci i młodzieży, należy mieć na uwadze za Pierre Rosanvallon, że „udzielić głosu, uczynić widocznymi to właśnie pomóc jednostkom, aby się zmobilizowały, aby stawiły opór istniejącemu porządkowi i lepiej kierowały swoim życiem. To także pomóc im ogarnąć ich życie, zebrać je w sensowną relację i wpisać się w zbiorową historię. Wyjść z cienia i anonimowości to móc wpisać własne życie w zbiorową opowieść, potwierdzić swoją wyjątkowość i jednocześnie odkryć siebie jako uczestnika wspólnoty doświadczeń, złączyć swoje „ja” z „my”, a zarazem odnaleźć godność i zdolność działania” [41, s. 19-20].

W kontekście powyższych rozważań warto podkreślić, że gmina i jej przestrzeń publiczna to przestrzeń ludzkiego doświadczenia, która kształtuje młodego człowieka. W rezultacie podejmowanych praktyk dialogu obywatelskiego, splecionego z doświadczeniem wychowanka placówki możliwe staje się kreowanie warunków rozwoju jego podmiotowości w lokalnej wspólnocie demokratycznej. Jednocześnie należy pamiętać, że „każda demokracja obejmowała wiele wewnętrznych grup, które nie były beneficjentami tego najbardziej ludzkiego z ustrojów, choć utrzymywały jego struktury” [42, s. 379]. Claudio Magris dodaje, że „demokracja w której dziś żyjemy, opiera się na polityce, która wyrzekła się wizji świata” [43, s. 77].

Zakończenie

Wobec powyższego rozpoznania szczególnie aktualna jest potrzeba rozwoju wspólnoty demokratycznej i „wyjaśniania otaczającego nas świata, tkwiącego w jakże chybottliwej równowadze” [44, s. 30]. To żywotnie ważne wyzwanie podejmują organizacje pozarządowe, które są zaangażowane w prowadzenie placówek opiekuńczo-wychowawczych.

Warto podkreślić, że aktywność organizacji społecznych na rzecz dzieci i młodzieży skierowanych do pieczy zastępczej to zwrot w stronę współpracy międzysektorowej i rozwoju demokracji we wspólnotach lokalnych. W takich warunkach organizacje pozarządowe działające lokalnie dla dobra wspólnego, organizujące działania placówek opiekuńczo-wychowawczych pokazują, że można pomyśleć świat inaczej. To wizja wspólnoty demokratycznej – *communitas*. To zwrot w stronę budowania społeczności stwarzających szanse (*community of opportunities*). Takie społeczności można odczytać jako „dar bycia razem” i „bezpieczny dom, do którego się wraca ze śmiałych podróży” [45, s. 307]. Realizacja tej wizji lepszego świata, którą podejmują organizacje pozarządowe w ramach swoich działań statutowych służy poprawie jakości życia wychowanków i kondycji obywatelskiej we wspólnotach lokalnych.

Przedstawione w artykule refleksje nad działaniami organizacji pozarządowych na rzecz dzieci zamieszkałych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, wskazują na znaczącą rolę podmiotów społecznych w kreowaniu dialogu i współpracy we wspólno-

cie lokalnej. W zaprezentowanym ujęciu podmioty pozarządowe, organizujące rozwój wychowanków placówek kształtują także rozwój lokalnych praktyk partycypacyjnych mieszkańców z udziałem dzieci.

W ramach obecności najmłodszych obywateli gminy zaangażowanych w jej sprawy, wychowankowie placówek opiekuńczo-wychowawczych rozwijają swoje kompetencje społeczne i podmiotowość. Stanowi to kluczowy obszar pracy opiekuńczo-wychowawczej na rzecz samodzielnności i pomyślności życiowej wychowanków.

Tym samym w ramach pracy opiekuńczo-wychowawczej organizacji pozarządowej wykazują uważność na obecność najmłodszych mieszkańców wspólnoty lokalnej w przestrzeni publicznej i stosowanie praw dziecka w codzienności życia społecznego. W rezultacie wpisania sprawczości dzieci w codzienność spraw wspólnoty lokalnej, pozwala traktować te społeczności jako odpowiedzialne za wspólną przeszłość i stwarzające szanse na dobre życie.

Szczególnie w tym kontekście warto odczytywać i wspierać działania organizacji pozarządowych na rzecz rozwijania praktyk partycypacyjnych z udziałem wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych we wspólnotach lokalnych. To bogactwo praktyk edukacyjnych i społecznych służy mieszkańcom społeczności, w tym służy dzieciom i młodzieży „wyrażać własne potrzeby za pomocą przyjętego przez nich planu postępowania, otwierając przed nimi możliwości uczenia się i doświadczania podmiotowości” [46, s. 49].

Przedstawione refleksje pozwalają wskazać znaczący wkład organizacji pozarządowych w odnowę pieczy zastępczej w ramach deinstytucjonalizacji. Rozwój kondycji życiowej młodych ludzi, zamieszkałych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych znakomicie wyraża się w ich praktykach partycypacyjnych. Wówczas młodzi ludzie mogą animować nowe działania międzypokoleniowe i kreować rozwiązania współczesnych wyzwań lokalnych.

Jednocześnie należy mieć na uwadze, że „podstawowym wrogiem demokracji jest taki sposób „dzielenia postrzegalnego” – tego, co można zobaczyć, usłyszeć, powiedzieć czy zrobić – który ustanawia nieredukowany podział wewnątrz każdej wspólnoty – podział na tych, którzy zawsze mogą więcej i na tych, którzy nie mogą nic. Istotą demokracji staje się więc nieustanna praktyka demontażu utrwalającej podziały formy rzeczywistości społecznej oraz akt ustanawiania fundamentalnej równości podmiotów wewnątrz wspólnoty” [47, s. 163]. Wówczas zdolność postrzegania wyzwań współczesnych i projektowania lepszego świata są możliwe w warunkach uznania i poszanowania sprawczości każdego z mieszkańców, w tym najmłodszych i najsłabszych członków społeczności.

Organizacje pozarządowe zaangażowane w usamodzielnienie wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych i poprawę ich życia, wyrażają tym samym troskę o przyszłość wspólnoty lokalnej. Działania organizacji pozarządowych na rzecz wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych kształtują warunki dla dialogu obywatelskiego i odnowy demokracji. Zarazem partycypacja publiczna dzieci i młodzieży jest wciąż aktualnym wyzwaniem na drodze budowania demokratycznego świata, na rzecz pokoju.

BIBLIOGRAFIA:

1. Zob. art. 1123 § 1 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 2020 r. poz. 1359). Jednocześnie art. 32. ust. 1 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020 r. poz. 821, z późn. zm.) wskazuje, że piecza zastępcza jest sprawowana w przypadku niemożności zapewnienia dziecku opieki i wychowania przez rodziców.
2. Zob. art. 112⁴ ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 2020 r. poz. 1359).
3. Kolankiewicz M., *Małe dzieci poza rodziną* [w:] Sajkowska M. (red.), *Małe dzieci w Polsce. Dziecko Krzywzone. Teoria, badania, praktyka*, Nr 1 (38) (ss. 51-60), Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2012, s. 56-57.
4. Barbier, J.M., *Kultury działania i podzielane sposoby organizacji konstrukcji sensu*, Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne, Tom 3 Nr 2 (ss. 14-41), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 19.

5. Zob. art. 10 i 11 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020 r. poz. 821, z późn. zm.).
6. Tischner J., *Myślenie w żywiole piękna*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2005, s. 151.
7. Arendt H., *Kondycja ludzka*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2010, s. 207-208.
8. Arendt H., *Kondycja ludzka*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2010, s. 221.
9. Arendt H., *Między czasem minionym a przyszłym. Osem ćwiczeń z myśli politycznej*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 1994, s. 228-229)
10. Zob. § 14 ust. 1 i 2 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 grudnia 2011 r. w sprawie instytucjonalnej pieczy zastępczej (Dz. U. z 2011 r. Nr 292, poz. 1720).
11. Zob. § 14 ust. 3 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 grudnia 2011 r. w sprawie instytucjonalnej pieczy zastępczej (Dz. U. z 2011 r. Nr 292, poz. 1720).
12. Rybczyński W., *Dom. Krótka historia idei*, Wydawnictwo Karakter, Kraków 2019, s. 311, 332.
13. Pallasmaa J., *Oczy skóry. Architektura i zmysły*, Instytut Architektury, Kraków 2012, s. 16.
14. Zob. art. 4 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020 r. poz. 821, z późn. zm.).
15. Zob. art. 38b, art. 122 i art. 122a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020 r. poz. 821, z późn. zm.).
16. Zob. ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020 r. poz. 821, z późn. zm.).
17. Informacja NIK *Działania powiatów na rzecz tworzenia i wsparcia rodzin zastępczych z dnia 23 lutego 2017 roku* wskazuje, że „brakuje rodzin zastępczych, tak niezawodowych, jak i zawodowych, a wynika to z niewystarczającej liczby kandydatów zainteresowanych pełnieniem tej funkcji. Warunkiem rozwoju i utrzymania form rodzinnych, szczególnie zawodowych, jest stworzenie sprawnie działającego systemu wsparcia dla rodzin zastępczych, co oznacza że rodziny te powinny być lepiej wspierane przez właściwe służby publiczne” (NIK 2017, s. 25). <https://www.nik.gov.pl/plik/id,13099,vp,15511.pdf> (Dostęp: 10.11.2021).
18. Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2019 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (RM 2020, s. 7-8). <https://www.gov.pl/web/rodzina/informacja-rady-ministrow-o-realizacji-w-roku-2019-ustawy-z-dnia-9-czerwca-2011-r-o-wspieraniu-rodziny-i-systemie-pieczy-zastepczej-dz-u-z-2020-r-poz-821> (Dostęp: 10.11.2021).
19. W informacji Rady Ministrów o realizacji w roku 2019 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, wskazano że w 2019 roku „działało dziesięć regionalnych placówek opiekuńczo-terapeutycznych, w tym po jednej prowadzonej przez samorząd województwa podlaskiego, pomorskiego, świętokrzyskiego, zachodniopomorskiego, dwie w województwie podkarpackim i cztery w województwie śląskim. Regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne to placówki dla dzieci wymagających bardzo intensywnych oddziaływań o charakterze leczniczym i terapeutycznym. Niektóre z tych placówek mają charakter quasi leczniczy. Na koniec 2019 r. w placówkach tych przebywało łącznie 309 dzieci (w 2018 r. – 270 dzieci). Oznacza to stosunkowo znaczny wzrost liczby dzieci potrzebujących intensywnych oddziaływań leczniczych” (RM 2020, s. 24). <https://www.gov.pl/web/rodzina/informacja-rady-ministrow-o-realizacji-w-roku-2019-ustawy-z-dnia-9-czerwca-2011-r-o-wspieraniu-rodziny-i-systemie-pieczy-zastepczej-dz-u-z-2020-r-poz-821> (Dostęp: 10.11.2021).
20. Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2019 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (RM 2020, s. 21-22). Dane nie sumują się, ponieważ jedna jednostka organizacyjna może pełnić funkcje kilku placówek opiekuńczo-wychowawczych <https://www.gov.pl/web/rodzina/informacja-rady-ministrow-o-realizacji-w-roku-2019-ustawy-z-dnia-9-czerwca-2011-r-o-wspieraniu-rodziny-i-systemie-pieczy-zastepczej-dz-u-z-2020-r-poz-821> (Dostęp: 10.11.2021).
21. Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2019 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (RM 2020, s. 23). <https://www.gov.pl/web/rodzina/informacja-rady-ministrow-o-realizacji-w-roku-2019-ustawy-z-dnia-9-czerwca-2011-r-o-wspieraniu-rodziny-i-systemie-pieczy-zastepczej-dz-u-z-2020-r-poz-821> (Dostęp: 10.11.2021).
22. Zob. Sprawozdania Rady Ministrów z realizacji ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej w latach 2012-2019 <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-realizacji-ustawy> (Dostęp: 10.11.2021), Raport „Postępy deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej w Polsce” http://wise-europa.eu/wp-content/uploads/2018/06/raport_deinstytucjonalizacja.pdf (Dostęp: 10.11.2021).
23. Zob. Raport z oceny realizacji Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Wyniki analiz i badań jakościowych i ilościowych http://www.koalicja.org/koalicja-stara/wp-content/uploads/raport_strona.pdf (Dostęp: 10.11.2021).
24. Zob. m.in. działania Stowarzyszenia SIEMACHA - <https://siemacha.org.pl/pl/p/siemacha-spot-24-7>, Fundacja Rodzinny Gdańsk - <http://www.rodzinyngdansk.pl/> (Dostęp: 10.11.2021).
25. Kruk J., *Przestrzeń i rzeczy jako środowisko uczenia się* [w:] Kłus-Stańska D., Szczepka-Pustkowska M. (red.), *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania* (ss. 487-501), Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 494.
26. Brach-Czaina J., *Szczeliny istnienia*, Wydawnictwo Dowody na Istnienie, Warszawa 2018, s. 99-100.
27. Zgodnie z art. 95 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020 r. poz. 821, z późn. zm.) „W placówce opiekuńczo-wychowawczej typu socjalizacyjnego, interwencyjnego lub specjalistyczno-terapeutycznego są umieszczane dzieci powyżej 10. roku życia, wymagające szczególnej opieki lub mające trudności w przystosowaniu się do życia w rodzinie. Umieszczenie dziecka poniżej 10. roku życia

w placówce opiekuńczo-wychowawczej typu socjalizacyjnego, interwencyjnego lub specjalistyczno-terapeutycznego jest możliwe w przypadku, gdy w danej placówce opiekuńczo-wychowawczej umieszczona jest matka lub ojciec tego dziecka oraz w innych wyjątkowych przypadkach, szczególnie gdy przemawia za tym stan zdrowia dziecka lub dotyczy to rodzeństwa". Jednocześnie „w placówce opiekuńczo-wychowawczej typu socjalizacyjnego, interwencyjnego lub specjalistyczno-terapeutycznego można umieścić, w tym samym czasie, łącznie nie więcej niż 14 dzieci oraz osób, które osiągnęły pełnoletność przebywając w pieczy zastępczej(...)”.

28. Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020 r. poz. 821, z późn. zm.) określa typy placówek opiekuńczo-wychowawczych oraz ich specyfikę, w tym typu: 1. socjalizacyjnego; 2. interwencyjnego; 3. specjalistyczno-terapeutycznego; 4. rodzinnego; 5. łączącego zadania typu 1-3.

29. Brzozowska M., *Ryba, która ma głos. Prawo dziecka do partycypacji* [w:] Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka, Vol. 16 Nr 2 (ss. 45-64), Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, Warszawa 2017, s. 46-47.

30. Shier H., *Pathways to participation: openings, opportunities, and obligations*, Children and Society, 2001, 15(2), ss. 107-117.

31. Brzozowska M., *Ryba, która ma głos. Prawo dziecka do partycypacji* [w:] Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka, Vol. 16 Nr 2 (ss. 45-64), Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, Warszawa 2017, s. 52.

32. Palej A., *Dziecko i jego miejsce we współczesnym mieście* [w:] Banasik-Petri K. (red.), *Architektoniczne Dialogi, Państwo i Społeczeństwo*, 2018 (XVIII) nr 2 (ss. 7-22), Oficyna Wydawnicza Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2018, s. 11-12.

33. Gulczyńska A., *Partycypacja społeczna dzieci i młodzieży – analiza dyskursu wykluczenia społecznego*, Pedagogika społeczna, nr 1(63), Wydawnictwo Pedagogium Wyższa Szkoła Nauk Społecznych w Warszawie, Warszawa 2017, ss. 175-196.

34. Gulczyńska, A., *Nieupelnomocniające re-definicje "miejsca" i tożsamości jego uczestników w przebiegu badań partycypacyjnych* [w:] Mendel M., Theiss W. (red.), *Pamięć i miejsce. Perspektywa społeczno-edukacyjna* (ss. 357-379), Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2019.

35. Brzozowska M., *Ryba, która ma głos. Prawo dziecka do partycypacji* [w:] Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka, Vol. 16 Nr 2 (ss. 45-64), Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, Warszawa 2017, s. 55-56.

36. Brzozowska-Brywczyńska M., *Partycypacja publiczna dzieci. Analizy i opinie*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2013, s. 18.

37. Zob. *Projekt Plac na Glanc* organizowany przez Katowice Miasto Ogrodów – Instytucję Kultury im. Krystyny Bochenek opiera się o społeczną partycypację, oddolność i odpowiedzialne projektowanie, nie tylko dla mieszkańców ale wraz z nimi. <http://miasto-ogrodow.eu/strona/placnaglanc/mid/65> (Dostęp: 20.11.2021).

38. Brzozowska-Brywczyńska M., *Partycypacja publiczna dzieci. Analizy i opinie*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2013, s. 19.

39. Zob. Skiba E., *Dziecięce archi-przygody. Program NCK z zakresu edukacji architektonicznej dzieci*. „Architektura i Biznes”, Nr 01/2019, ss. 22-24.

40. Zob. art. 24 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020r. poz. 821, z późn. zm.).

41. Rosanvallon P., *Parlament niewidocznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 2016, s. 19-20.

42. Środa M., *Obcy, inny, wykluczony*, Wydawnictwo słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2020, s. 379.

43. Magris C., *O demokracji, pamięci i Europie Środkowej*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2019, s. 77.

44. Rosanvallon P., *Dobre rządy*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2018, s. 30.

45. Rose J.F.P., *Dobrze nastrojone miasto*, Wydawnictwo Karakter, Kraków 2019, s. 307.

46. Kowzan P. i in., *Protestujące dzieci, Terazniejszość – Człowiek – Edukacja*, Tom 21, numer 1(81) (ss. 45-49), Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2018, s. 49.

47. Starego K., *Sensus communis jako wspólnota równych. Teoretyczne podstawy animacji jako procesu demokratyzacji* [w:] Markowska B., Mendel M.(red.), *Zoon Politikon*, nr 2012 (3) (ss. 163-188), Collegium Civitas, Centrum Badań Społeczności i Polityk Lokalnych, Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL, Fundacja Fundusz Współpracy, Warszawa 2012, s. 163.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД»

Слущкий Ярослав Сергійович

*викладач Донбаського державного коледжу технологій та управління
докторант ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
yaruslav.slutskiy.mail@gmail.com*

Глобалізаційні трансформації безпосередньо впливають і на освітню сферу, підвищуючи кількість іноземних студентів у різних країнах, що призводить, у результаті, до необхідності вдосконалення підходів до соціально-педагогічного супроводу – адаптації таких студентів до нового культурного середовища.

Коли ми говоримо про соціально-педагогічну підтримку, варто враховувати сутність даного процесу, що дозволить, у подальшому, досліджувати його складові елементи. Зазначимо, що питання соціально-педагогічного супроводу розглядалися у наукових пошуках таких вчених, як Н. Смолікевич [13], О. Бакало [1], О. Резван [10], В. Сахарова [11], І. Сладких [12], Т. Довгодько [4] та ін.

Однак, на початку, необхідно дати визначення поняттям педагогічної і, власне соціально-педагогічної підтримки. Так, за твердженням О. Гукаленко, «педагогічна підтримка – це дії вчителя у навчальному закладі з надання учням різноманітної допомоги педагогічного характеру, в той час як соціально-педагогічна підтримка – це допомога соціального педагога кризовим категоріям населення» [3, с. 71]. Однак, якщо ми говоримо про іноземних студентів, чи можливе застосування даного визначення соціально-педагогічного супроводу, як надання допомоги особам, що перебувають у кризових станах? На нашу думку, кризові стани у іноземного студента проявляються саме при недостатньому рівні соціально-педагогічної підтримки, коли особистість не має можливості подолання проблемних ситуацій в необхідний для цього момент. На жаль, це призводить до підвищення їх впливу на особистість, що вимагає вже психологічної підтримки. Тому, визначення соціально-педагогічного супроводу у якості надання допомоги в кризових ситуаціях вважаємо не цілком коректним.

Схоже визначення соціально-педагогічному супроводу було представлено таким дослідником, як І. Кочерга, яка прийшла до висновку, що «соціально-педагогічна підтримка – це комплекс заходів педагогічного характеру, спрямованих на допомогу особі в кризовій ситуації, в умовах різких змін у процесі її життєдіяльності» [6, с. 11]. У цьому випадку, мова також йде про ситуації кризового характеру, проте уточнюється, що підтримка надається не кризовим категоріям, а особистостям в кризових ситуаціях. Це кардинально змінює визначення поняття. Увагу приділено саме проблемним ситуаціям, в число яких може входити власне і адаптація, яка передбачає проведення трансформаційної діяльності, що вже є проявом кризової ситуації для індивіда, коли він змушений встановлювати зв'язки з представниками культури, чії принципи можуть кардинально не збігатися з його власними.

Дещо інший погляд на поняття висловлює Л. Пономаренко, а саме, що «соціально-педагогічний супровід є цілісною динамічною системою, системоутворюючим чинником якої є соціальне виховання» [9, с. 256]. Таким чином, у даному визначенні, супровід виступає вже в якості системи, а значить багаторівневого і розгалуженого феномена. Крім того, основним її компонентом виступає, на думку дослідника, соціальне виховання особистості. Однак, варто враховувати, що виховання не може бути єдиною складовою частиною супроводу іноземного студента, тому що у межах даного процесу відбувається також формування необхідних, для міжкультурної взаємодії, навичок.

Іншу характеристику соціально-педагогічного супроводу представила Л. Куликова, яка вказувала, що супровід – це «особливий вид педагогічної діяльності, спрямованої на впорядкування дій різних суб'єктів соціальних і виховних впливів

на особистість» [7, с. 64]. Так, дослідник зазначає на педагогічній складовій в соціально-педагогічному супроводі, однак, в такому випадку, відсутній соціальний компонент системи. Таким чином, неможливо проведення соціально-педагогічного супроводу, враховуючи лише педагогічну підготовку, тому що даний процес передбачає одночасне застосування і педагогічних, і соціальних заходів.

Цікаве визначення системи супроводу надав Г. Філонов. Вчений його розкрив як «систему певних дій, об'єднаних необхідністю оптимізувати взаємодію кількох суб'єктів соціалізації з метою створення сприятливого середовища для формування особистості» [14, с. 87]. У цій характеристиці також вказується, що супровід являє собою систему, яка включає певні заходи. Г. Філонов висновковує, що при супроводі відбувається встановлення взаємозв'язку між об'єктами соціалізації – це дозволяє створити умови для формування навичок, які допоможуть особистості проводити міжкультурний контакт з представниками іншої культури.

Певною мірою узагальнене поняття дається Н. Морозовою, у якому зазначається, що «під супроводом ... розуміється метод, що забезпечує створення умов для прийняття суб'єктом розвитку оптимальних рішень в різних ситуаціях життєвого вибору» [8, с. 124]. Наведений загальний опис процесу являє досить точний опис системи підтримки, коли підготовка забезпечує можливість іноземному студенту застосовувати необхідні сформовані навички в певних ситуаціях міжкультурної взаємодії, при цьому, вибір дій повинен бути таким, який дозволить досягти найбільш якісного результату.

У свою чергу, М. Губанова характеризує супровід як вдосконалення особистісного росту студента, його долучення до аспектів соціально-культурного плану, які будуть сприяти процесам самореалізації та саморозвитку [2, с. 35]. Дійсно, соціально-педагогічний супровід сприяє вдосконаленню зростання особистості іноземного студента, проте слід уточнити, що зростання не тільки особистісного, а й професійного, яке дозволяє бути більш конкурентоспроможними на глобалізованому ринку праці. Також у визначенні вченого вказано наявність соціально-культурного розвитку, що також є присутнім при адаптаційному процесі, коли студент приймає участь в програмах, спрямованих на розвиток міжкультурних і міжособистісних навичок.

Загальну характеристику процесу супроводу надає Тлумачний словник української мови, в якому вказується, що «супровід – те, що супроводить яку-небудь дію, явище» [5, с. 461]. Іншими словами, соціально-педагогічний супровід іноземного студента є набором дій або заходів, що супроводжують адаптаційний процес.

Таким чином, розглянувши визначення інших дослідників, ми можемо надати власну характеристику системи соціально-педагогічного супроводу, яка, на нашу думку, є підготовкою особистості іноземного студента до міжкультурної та міжособистісної взаємодії з використанням заходів психологічного, лінгвістичного, соціального, академічного та культурного характеру, які створюються і розвиваються за безпосередньої підтримки навчальних закладів, НКО, державних структур тощо та спрямовані на розвиток і саморозвиток індивіда з метою його професіоналізації в сучасних глобалізованих умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бакало О. М. Педагогічні умови адаптації іноземних студентів до навчання у вищих технічних навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2017. 20 с.
2. Губанова М. А. Педагогическое сопровождение социального самоопределения старшеклассников. *Педагогика*. 2002. № 9. С. 32–39.
3. Гукаленко О. В. Теоретико-методологические основы педагогической поддержки и защиты учащихся-мигрантов в поликультурном образовательном пространстве : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Ростовский государственный педагогический университет. Ростов-на-Дону, 2000. 397 с.
4. Довгодько Т. І. Загальнонаукова підготовка іноземних студентів до навчання в авіаційному університеті : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2014. 20 с.
5. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Харків: Фоліо, 2006. 540 с.

6. Кочерга И. В. Социально-педагогическая поддержка педагогов среднего профессионального образования с синдромом эмоционального выгорания : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Майкоп, 2007. 23 с.

7. Куликова Л. Н. Саморазвитие ребёнка в детской организации: психолого-педагогические возможности. Хабаровск: ИПРА, 1997. 218 с.

8. Морозова Н. А. Педагогическая поддержка семейного воспитания. Москва, 1999. 128 с.

9. Пономаренко Л. І. Соціально-педагогічний супровід батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу: зміст поняття. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2012. Вип. 35. С. 252–260.

10. Резван О. О. Педагогічні умови розвитку пізнавальних потреб іноземних студентів у процесі навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2007. 196 с.

11. Сахарова В. В. Формування професійно-педагогічної культури іноземних студентів у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2016. 20 с.

12. Сладких І. А. Формування готовності студентів-іноземців груп доувзівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2014. 21 с.

13. Смолікевич Н. Р. Організаційно-педагогічне забезпечення адаптації іноземних студентів в університетах США : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Львів, 2018. 20 с.

14. Филонов Г. Ценностно-целевые ориентации социально-педагогической деятельности. Кострома: КГПУ, 2001. 162 с.

RELACJE RÓWIEŚNICZE DZIECI PEŁNOSPRAWNYCH I NIEPEŁNOSPRAWNYCH W KLASIE INTEGRACYJNEJ

Dominik Strzelecki

Student Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie
dominikstrzelecki@int.pl

Wstęp

Relacje między ludźmi czy grupami osób są niezwykle ważne w życiu każdego człowieka. Bez względu na wiek czy płeć, kontakty międzyludzkie stanowią nieodzowny element życia i często są determinantem wielu podejmowanych decyzji i zachowań. Sympatie czy antypatie pojawiające się w środowisku, w którym dana jednostka funkcjonuje, tworzą jego charakter i klimat. W przypadku dziecka będącego w wieku szkolnym, grupa rówieśnicza stanowi dla niego punkt odniesienia do większości podejmowanych decyzji oraz wpływa na kształtowanie się obrazu własnej osoby.

Klasa szkolna jako najpopularniejszy zespół szkolno-wychowawczy odgrywa dla jej członków kluczowe znaczenie w aspekcie dydaktycznym, ale również i przede wszystkim w kategorii grupy społecznej. Taki stan rzeczy ma miejsce zarówno w szkolnictwie masowym, integracyjnym czy specjalnym.

Poniższe rozważania zostały opracowane na podstawie pracy dyplomowej i przeprowadzonych do niej badań przez autora publikacji.

Kształcenie integracyjne

Słownik Języka Polskiego definiuje wyrażenie integracja jako „proces tworzenia całości z części” [10, dostęp: 11.11.2021]. Poza słownikiem z tym terminem można spotkać się w literaturze przedmiotu wielu dziedzin naukowych, między innymi w psychologii, medycynie czy ekonomii. Z uwagi na charakter tej pracy, warto przyjrzeć się definicji tego słowa w ujęciu pedagogiki. Tadeusz Pilch w swojej pracy przedstawia integrację jako „(...) spontaniczny, stymulowany bądź sterowany proces tworzenia się więzi między jednostkami na podstawie zainteresowań, postaw, potrzeb czy emocji jednostek, przy czym scalenie jakichkolwiek elementów w spójną całość wymaga uprzedniego ich

dopasowania, co zakłada poznanie ich właściwości” [7, s. 356]. Pedagogika specjalna podeszła do definicji integracji w sposób bardziej precyzyjny i dostosowany do tematyki oraz problemów jakimi się zajmuje. Według Wincentego Okonia integracja to „wspólne kształcenie i wychowanie dzieci z brakami rozwojowymi w zwykłych klasach (...) ułatwienie tym dzieciom adaptacji społecznej i pokonywanie trudności w nauce a dziećmi w tych klasach - rozwijanie wrażliwości na potrzeby innych” [5, s. 144]. Ostatnia z przytoczonych definicji w najpełniejszy i najbardziej dokładny sposób oddaje charakter klasy integracji i stanie się punktem odniesienia do wszystkich aspektów poruszanych w ten pracy.

Pojęcia integracji w ujęciu pedagogiki specjalnej przedstawiają idee włączania osób niepełnosprawnych w życie ludzi pełnosprawnych. Temat ten jest niebywale ważny, a zarazem ciężki. System szkolnictwa w Polsce jest mocno przeciążony poprzez biurokrację oraz obszerną podstawę programową, która ogranicza indywidualne podejście nauczyciela do ucznia. Nabywanie wiedzy, kontakt z rówieśnikami oraz spełnianie obowiązków związanych z byciem nie tylko uczniem, ale także dzieckiem, bratem czy siostrą sprawia trudności nawet osobom o normatywnym rozwoju i w pełni sił fizycznych. Z punktu widzenia pedagogiki specjalnej, dzieci z niepełnosprawnościami nie tylko muszą zmierzyć się z przeciążonym systemem edukacji, który nierzadko jest dla nich swoistym wyzwaniem, ale przede wszystkim z własnymi ograniczeniami wynikającymi z nienormatywnego rozwoju. Kształcenie integracyjne powstało z myślą o takich osobach, aby wyjść im naprzeciw oraz umożliwić im rozwijanie się i dorastanie w środowisku przepełnionym akceptacją i tolerancją. Dlatego też, śmiało można powiedzieć, że celem integracji jest między innymi zbudowanie takiego środowiska, w którym szanse wszystkich uczniów będą równe, co pozwoli na stworzenie spójnej grupy, w której nikt nie będzie wykluczony, a nawiązanie wspólnych relacji nie będzie stanowiło żadnego problemu.

Relacje rówieśnicze w klasie integracyjnej

Klasa szkolna to zbiór uczniów będących zazwyczaj w tym samym wieku metrykalnym, uczących się w jednej sali szkolnej. W aspekcie dydaktycznym grupa ta powinna reprezentować podobny poziom zaawansowania w karierze szkolnej [5, s. 166]. Warto jednak zwrócić uwagę na to, że każda klasa jest początkowo zbiorem osób dla siebie obcych, a przez ciągłe spędzanie ze sobą czasu i oddziaływanie na siebie, staje się grupą społeczną. Klasa szkolna jako grupa społeczna jest dla uczniów priorytetem i początkowo przykrywa wszystkie cele dydaktyczne, na rzecz bycia uczniem i współlistnieniem w grupie rówieśniczej. Mieczysław Łobocki przedstawił definicję klasy jako „zespołu składającego się z uczniów wzajemnie na siebie oddziałujących, którzy różnią się zajmowanymi w nim pozycjami i rolami oraz mają wspólny system wartości i norm regulujących ich zachowanie w istotnych dla klasy sprawach” [4, s. 15].

Uczniowie rozpoczynający swoją przygodę z edukacją stają przed ciężkim zadaniem, jakim jest wejście w nową rolę społeczną oraz ustalenie swojej pozycji w tej grupie. Ten czas jest niebywale trudny dla młodych adeptów z uwagi na przymus egzystowania w sztucznie utworzonej grupie, która nie wyklarowała się na podstawie wspólnych cech charakteru czy zainteresowań. Po upływie okresu przystosowawczego w klasie szkolnej zaczynają tworzyć się relacje między uczniami. Impulsem do ich powstawania w okresie nauki szkolnej są zazwyczaj wspólne idee, przekonania i zainteresowania. Z wiekiem relacje te stają się coraz silniejsze i w większy sposób wpływają na funkcjonowanie jednostki. Uczniowie mający mocną pozycję w grupie społecznej czy też w mniejszych klikach uniezależniają się od dorosłych, czując, że rówieśnicy są w stanie zaspokoić ich potrzeby emocjonalne [1, s. 34-35].

Relacje interpersonalne między rówieśnikami mają znaczący wpływ na rozwój emocjonalny i społeczny jednostki. Osoby z niepełnosprawnością bardziej niż osoby o normatywnym rozwoju odczuwają pozytywny jak i negatywny wpływ grupy rówieśniczej. Dzieci z deficytami, które są akceptowane w swoim środowisku wytworzą pozytywny

obraz własnej osoby, co będzie korzystnie oddziaływać na wszystkie aspekty rozwoju oraz poczucie własnej wartości. Andrzej Giryński wyodrębnił 3 funkcje psychologiczno-socjologiczne, które w przejrzysty sposób zostały przedstawione na poniższym diagramie i podsumowują powyższe rozważania [3, s. 151]:

Stosunki społeczne w klasie integracyjnej

Stosunki społeczne w klasie szkolnej to wszystkie oddziaływania uczniów i nauczycieli względem siebie. W klasie integracyjnej ważnym elementem wpływającym na jakość wzajemnych interakcji jest osoba nauczyciela, która powinna być w stanie w sposób świadomy i przemyślany stworzyć sytuację społeczną, która będzie korzystna zarówno dla dzieci pełnosprawnych jak i niepełnosprawnych. Relacje między rówieśnikami są zazwyczaj bardzo dynamiczne, co zwiększa problemy kadry pedagogicznej w faktycznym poznaniu aktualnej pozycji w grupie uczniów z niepełnosprawnościami.

Poczucie akceptacji jest jedną z fundamentalnych potrzeb każdego człowieka bez względu na wiek i płeć, co wynika z faktu bycia częścią społeczeństwa. Takie poczucie może zapewnić jednostce grupa społeczna do której przynależy. Dziecko z niepełnosprawnością będące częścią klasy integracyjnej ma możliwość poczucia przynależności do klasy szkolnej oraz doznać jej akceptacji. Z takim poczuciem uczeń atypowy jest w stanie zacząć pracę nad innymi wymiarami realizacji własnych potrzeb. Znaczenie tego zjawiska jest niezwykle ważne w edukacji integracyjnej, gdzie osoby z niepełnosprawnością często mimo założeń tego modelu kształcenia są odrzucane przez rówieśników. Baczne obserwowanie przez wychowawcę swoich podopiecznych, może zapobiec pojawieniu się negatywnych relacji między osobami pełno- i niepełnosprawnymi w grupie. Utworzenie środowiska przepelnionego akceptacją i tolerancją pozwoli uczniom z deficytami na normalne funkcjonowanie w społeczeństwie, bez poczucia wyobcowania. Dzieci dorastające w takim środowisku łatwiej kompensują swoje braki oraz nie wykazują zachowań agresywnych, będących konsekwencją poczucia niesprawiedliwości i braku zrozumienia.

Przyglądając się bliżej sieci wzajemnych relacji w grupie można wyodrębnić nie tylko dzieci akceptowane, czyli te cieszące się największym uznaniem grupy i pozytywnymi opiniami, ale także dzieci przeciętnie akceptowane, o statusie niezrównoważonym (lubiane przez część grupy i nieakceptowane przez drugą połowę), izolowane (obojętne – nie otrzymujące wyborów pozytywnych ani negatywnych) oraz dzieci odrzucone (jawnie nieakceptowane przez grupę) [2, s. 89].

Kształcenie integracyjne pomimo założeń i celów często nie przynosi tak spektakularnych efektów dla uczniów z niepełnosprawnością, jak można byłoby oczekiwać, jednakże wyniki badań naukowców wskazują na pozytywne skutki dotyczące między innymi kompetencji społecznych. Grzegorz Szumski donosi, że „kształcenie niesegregacyjne redukuje negatywny efekt działania procesu stygmatyzacji” oraz

„pomaga dzieciom o nienormalnym rozwoju nabywać kompetencje społeczne o wyższym poziomie niżeli uczniom w szkołach specjalnych” [9, s. 156].

Metody badawcze

Materiał badawczy został zebrany przez autora publikacji na rzecz pracy dyplomowej. Za główny cel badawczy przyjęta została odpowiedź na pytanie: „Jak kształtują się relacje rówieśnicze dzieci pełno- i niepełnosprawnych w klasie integracyjnej?”. Do uzyskania odpowiedzi na powyższe pytanie badawcze, posłużyła metoda socjometryczna oraz sondażu diagnostycznego. W przypadku metody socjometrycznej wykorzystana została klasyczna technika Moreno, która polega na podaniu grupie docelowej przygotowanych wcześniej pytań. Test socjometryczny pochodzi z publikacji Danuty Baraniewicz [1, s. 172] i składa się on z 6 pytań. Trzy z nich polegały na wyborze pozytywnym, zaś trzy kolejne na negatywnym:

- Z kim najbardziej chciałbyś/chciałabyś siedzieć w ławce?
- Z kim najbardziej chciałbyś/chciałabyś współpracować w jednej grupie?
- Z kim najchętniej spędzałbyś/spędzałabyś wolny czas?
- Z kim najmniej chętnie chciałbyś/chciałabyś współpracować w jednej grupie?
- Z kim najmniej chętnie chciałbyś/chciałabyś siedzieć w ławce?
- Z kim najmniej chciałbyś/chciałabyś spędzać wolny czas?

W każdym z powyższych pytań została ustalona liczba 3 możliwych wyborów. Ponadto, pytania te w analizie zostały pogrupowane w 3 kryteria: czas wolny, czas w szkole, współpraca. Z uwagi na charakter metody socjometrycznej, wyniki badań zostaną zaprezentowane z wykorzystaniem zmienionych inicjałów osób badanych.

Zbadany został jeden oddział w niepublicznej szkole podstawowej na terenie województwa podkarpackiego. Testem socjometrycznym zostało przebadane 15 osób (5 dziewczynek i 10 chłopców) z klasy IV, co było stu procentową frekwencją. Do badanego zespołu klasowego uczęszczało 3 uczniów z orzeczeniem o niepełnosprawności. Poniżej znajduje się zestawienie inicjałów wraz z rodzajem niepełnosprawności. Dane te zostały uzyskane z kwestionariusza ankiety wypełnionego przez wychowawcę klasy.

Inicjały ucznia	Rodzaj niepełnosprawności ucznia
F.S	Zespół Aspergera
K.B	Zaburzenia ze spektrum autyzmu
M.S	Zaburzenia ze spektrum autyzmu i niepełnosprawność intelektualna

Prezentacja i analiza wyników badań

Wyniki poniższych badań mają za zadanie ukazanie relacji rówieśniczych w klasach integracyjnych, pomiędzy dziećmi pełno- i niepełnosprawnymi. Z uwagi na obszerny materiał badawczy, poniżej zostaną przedstawione wyniki wyłącznie osób z orzeczeniem o niepełnosprawności w odniesieniu do całej grupy.

Krytyczne wartości stosunków socjometrycznych zostały ustalone na podstawie tabeli Bronfenbrennera, biorąc po uwagę liczbę uczniów w klasie, ilość kryteriów socjometrycznych oraz maksymalną liczbę możliwych wyborów:

- średnia - 3
- status „niski” - 0
- status „wysoki” - 7.

Wartości te zostały wybrane względem jednego kryterium, z uwagi na rozpatrywanie każdego z nich osobno. Każdy uczeń mógł oddać maksymalnie 3 głosy, jednakże nie było to obligatoryjne.

Wyniki badań z kryterium 1. (siedzenie w szkole) wyłaniają na pierwszy plan jednego ucznia z najwyższym współczynnikiem wyborów pozytywnych (5) oraz jednego z największym współczynnikiem wyborów negatywnych (8). Pięcioro uczniów z grupy osiąga 3 lub więcej wyborów pozytywnych. Analizując wyniki negatywne, jeden uczeń

(M.S) osiągnął 8 wyborów negatywnych na 15 możliwych oraz 0 wyborów pozytywnych. Ponadto drugi uczeń (F.S) otrzymał 7 wyborów negatywnych i 2 pozytywne. Powyższe wyniki plasują obydwu uczniów jako osoby odrzucone w wysokim stopniu.

Wyniki badań z kryterium 2. (współpraca) podobnie jak w przypadku kryterium 1. przedstawiają dwóch uczniów o najbardziej skrajnych wynikach (najwięcej wyborów pozytywnych - 6, najwięcej negatywnych – 9). Uczeń M.S ponownie został odrzucony w wysokim stopniu zdobywając 9 negatywnych wyborów oraz 0 wyborów pozytywnych. Sześcioro uczniów pełnosprawnych osiąga ponad 3 wybory pozytywne przy jednocześnie niskim statusie wyborów negatywnych. Dwóch kolejnych uczniów z orzeczeniem F.S i K.B osiągają ponadprzeciętną liczbę wyborów negatywnych – oboje po 4. W kryterium 2. wszystkie 3 osoby z największą ilością wyborów negatywnych, są osobami z orzeczeniem o niepełnosprawności.

Wyniki badań z ostatniego kryterium (czas wolny), wskazują na występowanie w grupie jednej osoby popularnej, trzech uczniów o ambiwalentnym stosunku klasy do tych jednostek oraz trzech uczniów odrzuconych. Wśród uczniów odrzuconych znajduje się dwóch z orzeczeniem M.S oraz F.S. Uczeń M.S po raz trzeci uzyskał (8) status osoby odrzuconej w wysokim stopniu oraz ponownie bez żadnego wyboru pozytywnego. Uczeń F.S otrzymał 5 wyborów negatywnych oraz 3 pozytywne.

Przedstawione wyżej wyniki badań są wyłącznie wycinkiem całego obrazu grupy i sieci połączeń pomiędzy jej członkami. Mimo to, można zauważyć, że w we wszystkich kryteriach zarówno w wyborach pozytywnych, jak i negatywnych pojawiają się Ci sami uczniowie. Podczas badania nie ujawniła się w grupie żadna gwiazda socjometryczna, za to bez problemu można wskazać ucznia odrzuconego w wysokim stopniu. M.S został odrzucony w każdym kryterium. Dwójka z uczniów z orzeczeniem o niepełnosprawności (F.S, M.S) jest częstym wyborem głównie w negatywnych wariantach. Uczeń K.B nie otrzymuje tak drastycznych wyników w badaniu.

Uzyskane wyniki korelują z badaniami innych autorów. Badania M Rozenbajger [8] przeprowadzone metodą socjometryczną wykazują, że wśród uczniów klas integracyjnychok. 60% dzieci z niepełnosprawnością intelektualną i fizyczną jest odrzuconych, bądź izolowanych. Z badań wynika również, że tylko 15% uczniów z orzeczeniem jest akceptowanych przez swoich rówieśników. Podobne wyniki otrzymała również Beata Papuda-Dolińska [6], która skupiła się na osobach z niepełnosprawnością wzroku.

Wracając do wyników badań przedstawionych w tej publikacji, jak wcześniej zostało wspomniane, z trójki uczniów z orzeczeniem z niepełnosprawnością, tylko dwójka była mocno odrzucana przez grupę rówieśniczą. Uczeń K.B, mimo że wydawałoby się, iż w grupie są tendencje do izolowania lub odrzucania rówieśników z niepełnosprawnością, ten uczeń był raczej neutralnym wyborem, nie odstawiającym od średnich wyników wyborów w grupie osób pełnosprawnych. Taki stan rzeczy może wynikać między innymi z tego, że uczeń ten nie przejawia żadnych mocno odstawiających zachowań od grupy oraz jego aparycja nie wskazuje na występowanie jakichkolwiek deficytów. Powyższe rozważanie znajduje poparcie w wynikach badań wielu naukowców (Dąbrowska A., Skorek E., Żamkowska A., Rudek I., Chodkowska M.), które pokazują, że rodzaj niepełnosprawności ma wpływ na stosunki rówieśnicze w klasach integracyjnych. Pełnosprawni uczniowie gorzej sytuują swoich niepełnosprawnych kolegów z uwagi na widoczne zaburzenia czynników biopsychicznych.

Podsumowanie i wnioski

Uzyskane wyniki badań wskazują, że relacje rówieśnicze pomiędzy uczniami pełno- i niepełnosprawnymi w klasie integracyjnej zależą od wielu czynników. Udzielając odpowiedzi na postawione pytanie badawcze, trzeba stwierdzić, że uczniowie z orzeczeniem są odrzucani w badanej klasie. Analiza tych badań nasuwa między innymi następujące wnioski: klasa integracyjna nie chroni ucznia z niepełnosprawnością przed odrzuceniem, niepełnosprawność wpływa na status socjometryczny ucznia oraz czynniki

związane z biopsychicznym funkcjonowaniem uczniów z niepełnosprawnością wpływają na relacje z rówieśnikami. Konkludując, mimo tak pejoratywnie wybrzmiałych wniosków powyższe rozważania w żaden sposób nie negują idei i założeń kształcenia integracyjnego, a wręcz przeciwnie, mają skłonić do refleksji oraz pochylenia się nad tematem.

BIBLIOGRAFIA:

1. Baraniewicz D. (2009), *Uwarunkowania akceptacji uczniów w klasie integracyjnej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Kraków.
2. Dyduch E., Trojańska M. (2018), Relacje rówieśnicze uczniów pełnosprawnych i ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w edukacji włączającej [w:] *Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej* nr 29, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
3. Giryński A. (1996), *Wartości w świecie młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie*, Agencja Usługowo Wydawnicza eRBe.:Trans Humana, Białystok.
4. Łobocki M. (1974), *Wychowanie w klasie szkolnej. Z zagadnień dydaktyki grupowej*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
5. Okoń W. (2001), *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.
6. Papuda-Dolińska B. (2015), Satysfakcja z kontaktów rówieśniczych a pozycja socjometryczna uczniów z niepełnosprawnością wzroku w klasach ogólnodostępnych i integracyjnych, [w:] *Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej* NUMER 11/2015, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
7. Pilch T. (red.) (2003), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.
8. Rozenbajgier M. (2008), Dziecko niepełnosprawne w grupie rówieśniczej. [w:] W. Pilecka, K. Bidziński, M. Pietrykiewicz (red.), *O poznawaniu siebie i świata przez dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.*, Wydawnictwo UHP Jana Kochanowskiego, Kielce.
9. Szumski G. (2006), *Integracyjne kształcenie niepełnosprawnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa,

Netografia:

10. SJP PWN: <https://bit.ly/3F9R2II> (dostęp: 11.11.2021)

**МОДЕЛЬ ДИПЛОМАТІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ПРІОРИТЕТИ
ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ЄС (1961-2022 рр.):
ЕКОНОМІЧНИЙ І СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ДИСКУРСИ**

*Ціватий Вячеслав Григорович,
кандидат історичних наук, доцент,
Заслужений працівник освіти України,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Член правління Наукового товариства історії дипломатії
та міжнародних відносин (м. Київ, Україна)
tsivatyi@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1505-7483>*

Особливий пріоритет в умовах поліцентричного світоустрою XXI століття займають глобальні інститути регулювання соціальних асиметрій: Європейський Союз (ЄС), Організація Об'єднаних Націй (ООН) та ін. [7, с. 26-29].

На світовому рівні серед глобальних інститутів регулювання соціальних асиметрій провідну роль відіграє сьогодні Організація Об'єднаних Націй (ООН), яка від свого інституціонального початку слугувала забезпеченню широкого політичного співробітництва між державами з метою підтримання миру і безпеки, сприяння економічному і соціальному прогресові всіх народів. Не випадково саме ООН є найбільш представницьким форумом для міждержавних дискусій щодо вирішення актуальних соціальних і економічних проблем людства, а також підтримки соціальної безпеки держав.

Базовим міжнародним актом, який заклав інституціональні основи функціонування цілісної системи захисту соціальних прав людини в Європі, стала Європейська соціальна хартія (м. Турин, 18 жовтня 1961р.), прийнята Радою Європи з урахуванням раніше імплементованої Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини (підписана в Римі 4 листопада 1950р.). Держави-підписанти цієї Хартії офіційно підтвердили свої зобов'язання поважати основні соціальні принципи, такі як право на працю, право на справедливі, здорові й безпечні умови праці, право на справедливий винагороду, право на ведення колективних переговорів, право на соціальний захист і отримання грошових коштів по системі соціального забезпечення та ін. [1].

У подальшому цей документ неодноразово модернізувався у відповідь на об'єктивні зміни в національному і міжнародному соціально-економічному просторі. Так, у 1988 р. було введено захист чотирьох нових прав; у 1991 р. – удосконалено діючу систему моніторингу; у 1996 р. відбулося підписання Переглянутої Європейської соціальної хартії, яка уніфікувала юридичні норми в галузі захисту соціальних та економічних прав людини з урахуванням новітніх досягнень у трудовому та соціальному праві, підвищила рівень захисту прав, закріплених у Хартії від 1961 р., регламентувала нові права, розширила коло обов'язкових для прийняття статей Хартії за допомогою розмежування компетенцій між контрольними органами ЄСХ і введення системи колективних скарг [2].

Європейська соціальна хартія (Переглянута) була ратифікована Україною 14 вересня 2006 р. і вступила в дію 01 лютого 2007 р. Наша держава, приєднавшись до 27 статей та 74 пунктів Хартії, підтвердила свій європейський вибір і зобов'язалася сприяти забезпеченню реалізації прав і свобод громадян у всіх їх проявах. Необхідність ратифікації цього міжнародного документа була зумовлена як участю України в Раді Європи, так і наміром у майбутньому добитися членства в Європейському Союзі. Разом з тим європейські соціальні стандарти життя населення, на які орієнтована переглянута хартія, чітко виписані в Європейському кодексі соціального забезпечення (ухваленому у Страсбурзі 16 квітня 1964р. і переглянutoму в 1990р.),

ініційований Парламентською асамблеєю Ради Європи. Хартія вимагає, щоб соціальне забезпечення в державах-підписантах відповідало вимогам Європейського кодексу соціального забезпечення. Цим Кодексом передбачені базові соціальні стандарти для населення, до досягнення і забезпечення яких повинні прагнути країни європейського регіону.

Європейський Союз створив унікальну інституціональну модель дипломатії. Важливим стратегічним документом Європейського Союзу в галузі соціального забезпечення та збереження високих життєвих стандартів населення є Лісабонська стратегія, яка передбачала перетворення Європейського Союзу до 2010 року у найбільш конкурентоспроможну і динамічну у світі економічну зону [3]. Перший варіант цієї стратегії, датований 2000 р., в якості головних стратегічних орієнтирів виставляв забезпечення високих темпів економічного зростання ЄС, соціальне єднання в регіоні та захист навколишнього середовища. Однак у 2005 р. у зв'язку зі значним регресом і подальшою неможливістю досягти насамперед поставлених широких соціальних, економічних і природоохоронних цілей розвитку, Лісабонська стратегія була переглянута. Її оновленими основними пріоритетами стали більш інтенсивний темп і стійке економічне зростання, створення нових робочих місць, боротьба з бідністю, надання всім членам суспільства рівних можливостей та ін. При цьому суттєвим чином був посилений національний рівень лісабонських цілей.

Безпосередньо соціальні цілі розвитку в оновленому документі представлені у вигляді двох (з восьми) «вимірювань» Лісабонської реформи. Це – посилення соціальної інклюзії (включення людей в робочу силу, удосконалення навичок і модернізація соціального захисту) та поліпшення сталого розвитку [9].

Слід також зазначити, що Лісабонська стратегія істотно доповнює Оновлену стратегію сталого розвитку Європейського Союзу, окреслюючи конкретні політичні орієнтири для соціалізації економіки європейських країн і розвиваючи економічні механізми досягнення соціальних цілей і пріоритетів суспільного розвитку. Особливої уваги заслуговують інституціональні механізми соціального регулювання на субрегіональному європейському рівні, що застосовуються в ЄС для згладжування диспропорцій соціально-економічного розвитку. Соціальна політика Європейського Союзу за своїм характером являє собою злиття національних і наднаціональних складових: з одного боку, базовим залишається національний рівень, а з іншого – координація та гармонізація окремих державних соціальних політик забезпечується міжнародним діалогом країн за посередництва спеціальних уповноважених інституцій наднаціонального масштабу.

До основних функцій останніх відносяться також освоєння і перерозподіл фінансових коштів для реалізації загальноєвропейських соціальних проєктів. При цьому основні соціальні права громадян в країнах-членах ЄС регламентує Хартія основних прав у Європейському Союзі, імплементована 07 грудня 2000р. в Ніщі та підписана практично всіма країнами-учасниками Європейського Союзу. Ключовими інструментами соціальної політики ЄС є структурні фонди [5, с. 202-203].

Найдавнішим, заснованим у 1958 р. згідно із Римським договором, структурним фондом ЄС є Європейський соціальний фонд. Важливу роль грають структурні фонди ЄС, метою яких є цілісний розвиток соціальної сфери європейських країн за допомогою економічних механізмів стимулювання ділової активності в різних регіонах. Серед них виділимо Європейський фонд регіонального розвитку, який фінансує заходи по вирівнюванню регіональних соціальних і економічних диспропорцій у країнах і окремих регіонах Європейського Союзу. Про функціональну суттєвість і значення інституту структурних фондів ЄС, у плані регулювання соціальних дисбалансів в європейських країнах і регіонах, додатково свідчить висока (понад третину) частка «структурних» витрат у загальному бюджеті ЄС.

Разом із тим дев'ять структурних фондів ЄС і ступінь досягнення ними поставлених цілей по-різному оцінюються у 2019-2021 роках аналітиками, які на підставі широкого емпіричного матеріалу, насамперед – відповідних статистичних

даних, вивчили позитивні й негативні сторони цих інститутів у контексті їх сприяння соціально-економічному прогресу. Наведемо деякі результати цих досліджень з перспективою їх реалізації до 2022 року [4].

Так, економетричні оцінки підтверджують позитивний вплив структурних фондів у плані вирівнювання розвитку найменш розвинутих регіонів ЄС. Економетричний аналіз регіональної конвергенції в ЄС і впливу на неї структурних фондів не виявив статистично значущого зв'язку між останніми та регіональними темпами економічного зростання. Тобто, станом на сьогодні, як частково підтверджують наведені дані, однозначної думки щодо прямого позитивного впливу структурних фондів ЄС на вирівнювання регіонального економічного розвитку не існує.

Однак подібного роду соціальну модель можна вважати ефективним інструментом реалізації політики подолання соціальних асиметрій субрегіонального рівня, зокрема у сфері інвестування в людський капітал, переваги та потенційні економічні вигоди якого можуть стати успішним прикладом для наслідування і в інших регіонах і державах світу [6, с. 45-50].

У всякому разі держави ЄС і його наднаціональні інститути докладають чимало зусиль для вирішення актуальних питань функціонування соціальної сфери і важливих завдань по подоланню бідності, стимулювання розвитку окремих територій і т. д. [5, с. 199-203; 8, р. 26-36].

Підсумовуючи викладене, можемо констатувати, що сучасні глобальні інститути регулювання соціальних асиметрій використовують диверсифікований інструментарій різноманітних важелів впливу на соціально-економічне становище громадян різних країн з боку як національних урядів, так і регіональних і світових інституцій.

Найавторитетнішими серед них є зараз підрозділи Організації Об'єднаних Націй (ООН), зокрема Економічна і соціальна рада ООН, Комісія з соціального розвитку, МОП, а також – структурні фонди Європейського Союзу (у першу чергу Європейський соціальний фонд та Європейський фонд регіонального розвитку). Поряд з інституціональними, економічними, зовнішньополітичними та геополітичними змінами, глобалізація призвела до нових викликів та загроз щодо розбіжностей соціокультурного, міграційного та зовнішньополітичного характеру. Сучасні глобальні інститути регулювання соціальних асиметрій, у т.ч. і у сфері прав і свобод людини, використовують диверсифікований інструментарій різноманітних важелів впливу на соціально-економічне, зовнішньополітичне та соціокультурне становище громадян різних країн з боку як національних урядів, так і регіональних і світових інституцій.

Багаторічне функціонування інституцій щодо реалізації економічних, зовнішньополітичних, екологічних і соціально-правових інтересів населення планети, надало можливість вирішити на сьогодні ряд найгостріших соціальних проблем, зокрема, що стосуються поширення високих соціальних стандартів із розвиненої зони світу на інші країни, правового і соціального захисту іммігрантів, регіональної уніфікації рівнів доходів певних соціальних груп і категорій та ін. Тим не менш сучасні інститути регулювання соціальних асиметрій потребують суттєвої організаційно-функціональної реорганізації та зовнішньополітичної захисту.

Її пріоритетними напрямками повинні стати: встановлення регіональних стандартів доступу населення до соціальних послуг (освіти, охорони здоров'я, соціальної інфраструктури і т. д.); подолання дискримінації за національними, расовими, релігійними, статевими ознаками; посилення соціальної та економічної відповідальності глобального бізнесу; регулювання глобального ринку людського ресурсу; міжнародна солідаризація національних профспілкових рухів; посилення ролі неурядових організацій у суспільному житті; розвиток громадянського суспільства в різних країнах світу; співвідношення зовнішньополітичних стратегій соціальної стандартизації європейського громадянського суспільства, міжнародно-правовим та європейським практикам стандартизації прав і свобод людини та ін.

Що стосується інституціональних механізмів соціалізації глобальної економіки, то найбільш прогресивними з них можна назвати Загальну декларацію прав людини, Глобальну стратегію сталого розвитку, Декларацію і програми Цілей розвитку тисячоліття, міжнародні конвенції МОП, Європейську соціальну хартію, Європейський кодекс соціального забезпечення і Лісабонську стратегію. Комплекс майбутніх заходів сприятиме подальшому розвитку глобальних інститутів соціального регулювання і забезпечить більш злагоджену міждержавну координацію спільних дій, спрямованих на ефективне реагування на виклики глобального середовища, загрози для сучасного світоустрою і несправедливості в міжнародних відносинах нової інституціональної архітектури світу і моделей дипломатії.

Таким чином, самі факти інституціоналізації ООН і Європейського Союзу (їх інституціональні моделі) стали фундаментом і каталізатором активної діяльності урядів держав у сфері зовнішньої економічної політики, у справі розробки та прийняття національних і міжнародних нормативних актів, що регламентують мінімальні соціальні стандарти в державах, дотримання базових прав і свобод людини взагалі, що, безперечно, стало першим кроком із соціалізації глобального економічного середовища. Цей процес особливо інтенсифікувався в умовах поліцентричного (багатополосного; багатомодельного) світоустрою XXI століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Європейська соціальна хартія (Переглянута) (ETS №163): Рада Європи; Хартія; міжнародний документ від 03.05.1996 № ETS № 163. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062 (дата звернення: 29.11.2021).
2. Європейська соціальна хартія: Рада Європи; Хартія; міжнародний документ від 18.10.1961 № ETS № 35. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_300 (дата звернення: 30.11.2021).
3. Смирнов Е. Экономика Европейского Союза: инновационный аспект развития. М., 2020. 172с.
4. Хауер-Тюкаркина О.М. Современная имиджевая политика Европейского Союза. М., 2015. 168с.
5. Циватый В.Г. Глобальная экономическая дипломатия и внешнеэкономическая политика государства: новая парадигма и институциональные форматы XXI века. *Научовий вісник Дипломатичної академії України*. 2015. Вип. 22(3). Серія «Економічні науки». С. 199-203.
6. Циплицька О.О., Яненко І.Г. Промислова політика Європейського Союзу: інституціональні передумови формування та особливості реалізації. *Проблеми економіки*. 2018. №2(36). С. 45-50.
7. Циватый В.Г., Громико О.А. Поліцентричність сучасного світоустрою: мегатренд XXI століття: (інституційний контекст). *Зовнішні справи*. 2014. № 8. С. 26-29.
8. International Relations. Edited by Stephen McGlinchey. Bristol, England, 2017. Part I: DIPLOMACY. P. 26-36.
9. The Lisbon Review 2008: Measuring Europe's Progress in Reform. Geneva: World Economic Forum, 2008. 236p.

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ДИСТАНЦІЙНОГО КУРСУ «МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ТРЕНІНГІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ»

*Цуруль Ольга Анатоліївна,
к.пед.наук, доцент НПУ імені М. П. Драгоманова,
olgatsurul@ukr.net*

Однією із сучасних педагогічних технологій, яка відповідає вимогам інноваційного навчання та ідеям педагогіки партнерства є тренінг. А формування готовності до організації тренінгового навчання – актуальний напрямок методичної підготовки сучасного вчителя біології [3]. Одним із шляхів її реалізації є дистанційний курс «Методика організації та проведення тренінгів у процесі

вивчення біології» [2].

Тренінг – відносно нова дидактична категорія, яка первинно з’явилася у психології та психотерапії, а з часом трансформувалася у поняття «тренінговий метод навчання» («тренінгова форма організації навчання», «тренінгова педагогічна технологія»). Теоретичною основою для розробки авторського дистанційного курсу, яка окреслює істотні характеристики тренінгу як технології навчання, виступили узагальнення В.Д. Шарко, І.В. Коробової та Т.Л. Гончаренко [1, с. 134]. Тренінг – це:

- група методів, спрямованих на розвиток здібностей до навчання та оволодіння будь-яким складним видом діяльності;
- форма групової роботи, яка забезпечує активну участь і творчу взаємодію учасників між собою і з учителем;
- засіб перепрограмування моделі управління поведінкою та діяльністю, що вже існує в людини.

Практично-орієнтований дистанційний курс «Методика організації та проведення тренінгів у процесі вивчення біології» передбачає вивчення теоретичних засад організації тренінгових технологій навчання та методичних особливостей їх реалізації у системі форм навчання біології в умовах компетентнісно-орієнтованого освітнього процесу ЗЗСО. Дистанційний курс є короткотривалим он-лайн курсом (30 годин) на освітній платформі «Всеосвіта» [2]. Пророблення освітнього процесу здійснено на засадах компетентнісного підходу, а структурування і побудова – на основі модульного принципу (табл.1).

Таблиця 1

**Навчальний план дистанційного курсу
«Методика організації та проведення тренінгів у процесі
вивчення біології»**

Найменування тем	Кількість годин				
	Загальна	Лекції	Практичні роботи	Самостійна робота	Контролю
Модуль 1. Теоретичні засади організації та проведення тренінгів у закладах загальної середньої освіти (10 год.)					
Тема 1.1 Поняття про тренінг, його місце і роль у контексті реалізації завдань Нової української школи	3	2			1
Тема 1.2 Провідні методи та методичні прийоми організації навчального тренінгу	7	4	2		1

Модуль 2. Дидактичні можливості навчального предмета «Біологія» щодо реалізації тренінгових технологій навчання (10 год.)					
Тема 2.1 Планування освітнього процесу з біології з використанням тренінгових технологій навчання	3		2		1
Тема 2.2 Методичні особливості організації тренінгів у системі форм навчання біології	7		6		1
Модуль 3. Контрольно-оцінний (10 год.)					
Тема 3.1 Індивідуальне навчально-дослідне завдання	5			5	
Тема 3.2 Контрольна робота	5				5

Аналіз перших результатів упровадження авторського дистанційного курсу «Методика організації та проведення тренінгів у процесі вивчення біології» отримало схвальні відгуки від вчителів-практиків та дає підстави для висновків про його ефективність та перспективність. Всі складники авторського курсу (зміст, завдання, оцінювання) були позитивно відзначені слухачами-вчителями біології. Подальші дослідження проблеми вбачаємо у розробці інших короткотривалих дистанційних курсів, спрямованих на формування методичних компетентностей інноваторів-вчителів біології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нові технології в шкільній і вузівській дидактиці фізики [монографія] / В.Д. Шарко, І.В. Коробова, Т.Л. Гончаренко / за ред. В.Д. Шарко. – Херсон: ФОП Грінь Д.С., 2015. – 258 с.
2. Цуруль О.А. Методика організації та проведення тренінгів у процесі вивчення біології. Дистанційний курс. URL: <https://vseosvita.ua/course/metodyka-orhanizatsii-ta-provedennia-treninhiv-u-protsesi-vyvchennia-biologii-97.html>
3. Цуруль О.А. Методика організації та проведення тренінгів: особливості підготовки майбутніх учителів біології [Текст] / О.А. Цуруль // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». - Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. - Вип. 79.- Т.1. - С. 192-198.

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ В СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Шумак Зоя Анатоліївна
студентка Фахового коледжу «Універсум»
Київського університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник –
викладач Фахового коледжу «Універсум»
Київського університету імені Бориса Грінченка Н.М. Нос

Дослідження поняття простору бере свій початок від самого зародження філософської думки, але з відгалуженням нових ареалів знання, даний термін втратив первинний зв'язок з метафізичними уявленнями. В Аристотеля простір вступав лише однією з категорій (поряд з часом), Р. Декарт сміливо наділяв простір рівнем абсолютного, а І. Кант, переосмисливши термін «категорія», визначив простір у якості знаряддя для пізнання і класифікації феноменів

Усвідомлення простору як хронотопу, у єдності з категорією час, і реальності, що охоплює і включає в себе людей, провокує до виокремлення й розгляду соціального простору.

Г. Зіммель одним із перших акцентував увагу на дослідженні соціальних характеристик простору, хоча декому з дослідників ця думка видається суперечливою, зокрема А. Філіппову [6]. Відсутність єдиного і загальносвизнаного трактування поняття соціального простору свідчить про складність й ідейну завантаженість даного терміну, а також необхідність детальнішого аналізу структури вищезгаданого концепту.

Для Е. Дюркгейма соціальна реальність втілюється в мережі невидимих зв'язків, що утворюються через співвідношення позицій, взаємоположення у просторі відносно одне одного, взаємодія між якими утворюють простір.

Наприклад, згідно концепції П. Бурдьє, структура соціального простору залежить від розподілення «габітусів» та процесами, що породжуються внаслідок їх взаємодії, тому до предмета соціальної науки має бути залучена не лише реальність, а й її сприйняття та розвиток, що формується тими ж позиціями, що посідають суб'єкти в реальному соціальному просторі [3].

Глобальні перетворення, що є характерними для постіндустріального суспільства, названого У. Беком «суспільством ризику», змінюють структуру соціального світу, породжуючи нові види взаємодії й комунікації індивідів [1].

Г. Зіммель одним із перших використав формулювання «соціологія простору», випустивши на початку ХХ століття книгу з однойменною назвою. Автор вважає логічним і цілковито виправданим прикметник «соціальний» у словосполученні «соціальний простір» саме тому, що простір є освоєний людиною [4].

Одна із численних книг П. Бурдьє «Соціологія соціального простору» відкриває погляди дослідника на структуру й умови формування соціального світу, пояснюючи існуючу просторову взаємодію й розподіл соціальних позицій індивідів. На сторінках книги, автор ототожнює соціальний світ з діяльністю його агентів в даний момент, а структура такого світу залежить від структури розподілу прибутку й капіталу [3].

Зокрема, автор зазначає, що символічному рівні відбувається боротьба за спосіб сприйняття соціальної реальності, що може бути виражений у об'єктивних чи суб'єктивних діях. Останні спрямовуються на трансформацію когнітивно-оціночних категорій реальності, в той час як об'єктивні дії націлені на вираження уявлень щодо існуючих реалій, що носять колективний чи індивідуальний характер. Аналіз самопрезентації І. Гоффмана є чудовим прикладом щодо уявлень індивідів з приво-

ду зайнятих ними соціальних позицій [7].

У праці присутній аналіз складових соціального простору, до яких Бурдьє відносить культуру, науку, релігію, економіку та право. Частина роботи присвячена взаємозв'язку та співвіднесення соціального простору з простором фізичним, а також розгляду держави у якості особливого роду простору.

Для побудови теорії соціального простору П'єр Бурдьє вважає за необхідне відкинути негативні риси марксистської традиції філософування, такі як акцентування субстанції, які здатні спричинити шкоду відносинам, інтекстуалістичну ілюзію, економізм та об'єктивізм.

Бурдьє описує простір «як поле сил, точніше, як сукупність об'єктивних відносин сил, котрі навіюються всім, хто входить до цього поля і котрі не можуть бути зведені до намірів індивідуальних агентів або ж до їх безпосередніх взаємодій» [2, с. 15].

На думку дослідника соціальний світ можна уявити у якості багатовимірного простору, що побудовано на основі 2 принципів: диференціації та розподілу. Такий світ формується завдяки сукупності діючих властивостей (до яких належать різноманітні види влади чи капіталу) у соціальному універсумі, тому, закономірно, що сила у даному універсумі надається тому, хто володіє вищезазначеною сукупністю.

На сторінках книги «Виробництво простору» Анрі Лефевр намагається дати власне бачення проблеми простору в історії філософської думки, аналізуючи суперечки між прихильниками трактування простору як абсолютної даності фізичного світу й тими, хто впевнений у цілковито суб'єктивістському розумінні простору [5].

Починаючи з короткого історичного огляду проблеми розуміння простору протягом попередніх етапів розвитку філософської думки Анрі Лефевр зупиняється на трактуванні простору у якості «розумового локусу» в лоні епістемології. Вище зазначений концепт, що є «дурно експлікований» набуває поширення й породжує множини «просторів», які критикує автор: «Постійно чуно про простір того та/чи простір цього: літературний простір, ідеологічний простір, простір сну, топос психоаналізу та ін.» [5, с. 19]. Але в таких здавалося б фундаментальних дослідженнях, на думку автора, відсутня не лише й людина, але й сам простір, термінами якого так щедро осяпано сторінки. Під гнівну критику автора потрапляє й Мішель Фуко, що розуміє знання у якості простору, у якому суб'єкт посідає таку позицію, що дозволяє йому вести мову про ті об'єкти, з якими має справу у своєму дискурсі. Лефевр дивується як Фуко не цікавиться тим, який простір він має на увазі і яким чином перескакує від теоретичного до практичного простору, від простору філософів, до простору, де люди мають справу з речами.

Отже, концепт соціального простору необхідним структурним елементом соціального буття. Соціальний простір наділений субстанційними властивостями, об'єктивно онтологічно незалежний від людської свідомості, хоча й сформований завдяки культурній реальності. Кожен окремих індивід, культурний артефакт, будь-що існуюче в діалогічній реальності утворює соціальний простір.

1. Бек У. Чтотакое глобализация? М. Прогресс-Традиция, 2001, 304 с.
2. Бурдьє П. Социальное пространство: поля и практики / П. Бурдьє. – СПб.: Алетейя, 2005. – 576 с.
3. Бурдьє П. Социология социального пространства / Пер. с фр.; общ. ред. и послесл. Н. А. Шматко. В 2-х т. М. Институт экспериментальной социологии; СПб. Алетейя, 2007, 288 с.
4. Зиммель Г. Социология пространства / Избр.: в 2 т. М., 1996. 671 + 607 с.
5. Лефевр А. Производство пространства / Пер. с фр. И. Стаф. М. StrelkaPress, 2015. 432 с.
6. Филиппов А. Ф. Социология пространства. СПб. Владимир Даль, 2008. 285 с.
7. Goffman E. The Presentation of Self in Everyday Life, University of Edinburgh Social Sciences Research Centre, 1959.–URL: <https://tinyurl.com/57za27f2>

DEBATA WYBRANYCH POLSKICH PEDAGOGÓW I KATECHETYKÓW OKRESU MIĘDZYWOJENNEGO NAD ZNACZENIEM WYCHOWANIA RELIGIJNEGO W PROCESIE KSZTAŁTOWANIA CZŁOWIEKA

Ks. dr Piotr Jaworski

*Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II Ośrodek Badań nad Polonią i
Duszpasterstwem Polonijnym
11szach4@g-mail.com*

kapelan szpitala dr Jaworski, Piotr

Okres II Rzeczypospolitej był czasem, w którym możemy mówić o promocji zasadniczo trzech głównych koncepcji wychowania:

- narodowego (1918-1926);
- państwowego (1926-1935);
- obywatelsko-państwowego (1935-1939).

W założeniach modelu narodowego, a także obywatelsko-państwowego wychowanie religijne miało sprzyjać kształtowaniu tożsamości narodowej oraz postaw patriotycznych i moralno-obywatelskich. W drugim nurcie wychowawczym czynniki rządzące przypisywały mu głównie rolę służącą do legitymizacji rządów sanacyjnych Józefa Piłsudskiego. Tytułem wstępu należy zauważyć, że najbardziej zróżnicowane poglądy na rolę i znaczenie wychowania religijnego były eksponowane w latach 1918-1926, kiedy o władzę w Polsce rywalizowały różne opcje polityczne, od prawicowych po lewicowe. Jedne z nich przypisywały mu rolę wiodącą, drugie marginalną, a jeszcze inne eliminowały go z systemu wychowawczego. Wychowanie religijne poza funkcją religijną pełniło również funkcje: dyscyplinującą, wychowawczą, kształcącą, ideową, poglądową, propagandową, kulturalną oraz inne pełniące mniej ważne od wymienionych rolę. Na gruncie edukacji pedagogicznej na ziemiach polskich również tworzone były projekty wychowania, w których wskazywano na znaczenie pierwiastka religijnego.

1. Zagadnienie wychowania religijnego

Wychowanie religijne w publikacjach podejmujących problematykę dziedzin wychowania jest rozumiane, jako *system wychowania oparty na podporządkowaniu działalności edukacyjnej założeniom jakiegoś wyznania* [1, s. 445-446]. Trzeba też podkreślić, że jest ono tylko jedną z dziedzin wychowania i ma służyć dzieciom i młodzieży o określonym wyznaniu religijnym. Jest to wychowanie do życia religijnego, zakorzenionego w całościowym rozwoju osobowości człowieka [2, s. 146].

Przegląd poglądów możemy rozpocząć od Władysława Mariana Borowskiego, który twierdził, że religia była i jest dla narodu polskiego źródłem sił moralnych potrzebnych każdemu człowiekowi indywidualnie, ale też całemu społeczeństwu. Uznawał pogląd, że religia określa ideały porządku świata moralnego i ma potężny wpływ na postępowanie ludzi oraz ich stosunek względem innych współbraci. W kwestii znaczenia idei chrześcijańskich w życiu jednostki wyrażał pogląd, że chrześcijaństwo sprzyja optymizmowi i radości życia, a także uspołecznia jednostkę. Religia może też zwalczyć uczucie egoizmu w życiu człowieka: *Religia jest niezbędnym czynnikiem spójności państwowej i społecznej. Skupia jednostki około wspólnego ideału i tym samym tworzy najsilniejsze więzy współzależności. Życie społeczne, pełne walk, zawiści, zmagania się rozmaitych prądów, interesów, musi mieć łączność na gruncie wspólnego ideału... takim ideałem może być tylko religijny* [3, s. 143]. Mając na myśli kształtowanie uczuć religijnych, stawiał je obok uczuć altruistycznych, społecznych i osobistych, do których zaliczał: miłość własną i ambicję oraz odwagę. Reasumując swoje rozważania na temat znaczenia religii w wychowaniu narodowym i społecznym, zauważał, że sprzyja ona kształtowaniu niezależności charakteru jednostki i podporządkowaniu się najpierw ideałowi ducha, a potem sile i potędze tego świata [3, 142].

O powiązaniach religii z wychowaniem wypowiedział się także Kazimierz Króliński w opracowaniu o charakterze podręcznikowym przeznaczonym dla zdających egzamin z pedagogiki i dydaktyki. Poruszał problem kształcenia uczuć i woli, a także omawiał kwestie zasad oraz metod wychowawczych. W dziedzinie uczuć, obok zmysłowych, estetycznych i moralnych, wymieniał religijne. Przedstawiając ich istotę, pisał: *Uczucia religijne mają swe źródło w idei Boga, wspierają uczucia moralne a zapelniają zupełny spokój duszy. Kształci się je przez naukę religii, nabożeństwa, przykład wychowawców, lekturę, etc.* [4, s. 18] Zauważał, że kształcenie uczuć powiązane jest z kształceniem charakteru: *Harmonijne wykształcenie uczuć i woli wyrabia zaeny charakter religijno-moralny i to jest ostateczny cel wychowania* [4, s. 19]. Wskazując zasady kształcenia silnej woli, uznał, że każdy powinien dążyć do ideału, jakim jest osiągnięcie silnej i rozumnej woli, a konsekwencją ostateczną będzie silny charakter religijno-moralny. Podając dwanaście zasad, którymi powinno się kierować, uważa, że najważniejsza dotyczy wychowania, które ma być religijne. Aby miało taki charakter niezbędne są odpowiednie instytucje, które realizują proces wychowania: rodzina, szkoła, Kościół [4, s. 27]. W Kościele wychowanie następuje wskutek uczestnictwa w uroczystościach, obrzędach, kazaniach, przez krzewienie zasad wiary i miłości.

O wychowaniu, zwłaszcza społecznym i moralnym, w którym pierwiastek religijny odgrywał istotną rolę wypowiedział się Henryk Rowid. Szczególne wymagania stawiał wychowawcy, zwłaszcza, jeśli chodzi o realizację wartości, które jego zdaniem stanowiły podstawy systemu wychowania. Podstawowe zadanie stojące przed nauczycielem, to kształtowanie w wychowanku poszanowania cudzej własności i czci, poszanowanie pracy ludzkiej, prawdomówność i dotrzymywanie słowa, obowiązkowość i rzetelność w wykonywaniu podjętych zadań, sprawiedliwość, poszanowanie wolności i godności człowieka. Streścił to w przesłaniu: *Rola wychowania polega nie tylko na wpajaniu tych zasad, ale także na kształtowaniu umiejętności stosowania ich w życiu indywidualnym i zbiorowym. Podstawą wychowania religijnego jest idea Boga i zasada miłości bliźniego, jako najwyższa i absolutna wartość tkwiąca w nauce Chrystusa* [5, s. 181].

2. Okres międzywojenny 1918-1939

Po I wojnie światowej katolicka pedagogika postrzegana była w Europie, jako ta, która poprzez głoszenie stałych wartości, z prymatem Boga i idei miłości, jest w stanie przywrócić ład społeczny i doprowadzić do odrodzenia życia duchowego człowieka [6, s. 77]. W odrodzonej Polsce wiele środowisk również podzielało ten pogląd. Feliks Araszkiwicz stwierdził nawet, że w odrodzonej Polsce religia stanowiła stosunkowo stały element ideału wychowania reprezentowanego przez wszystkie klasy rządzące [7, s. 275], co doprowadziło do tego, że katolicka doktryna wychowawcza zaznaczyła swoje miejsce również w rzeczywistości edukacyjnej. Wynikało to także z faktu, iż w katolicyzmie dostrzegano potencjał zjednoczeniowy narodu polskiego, który po 123 latach niewoli i odmiennej polityki prowadzonej wobec niego przez trzech zaborców wymagał scalenia w duchu odzyskania tożsamości narodowej i państwowej oraz poczucia odpowiedzialności społecznej [8, s. 47].

Ludwik Chmaj w *Kierunkach i prądach pedagogiki współczesnej* z 1938 r. zauważa, że zwolennicy wychowania chrześcijańskiego, również ci, którzy mieli wpływ na międzywojenną teorię i praktykę pedagogiczną, dostrzegali w edukacji religijnej jedyne źródło ucłowieczenia kultury, pozbawienia z niej szkodliwych elementów, a także jej duchowego pogłębienia. Uważali, że prawdziwe wychowanie musi być w swojej istocie chrześcijańskie, ponieważ *tylko religia Chrystusa rozstrzyga bezwzględnie ducha od natury, a ustanawiając jednocześnie między nimi ścisły stosunek wychowawczy, zaprowadza ład wewnętrzny w duszy i dostarcza trwałej podstawy do pracy samowychowawczej* [9, s. 440].

Nauczanie i wychowanie religijne traktowano, jako źródło pełni rozwoju człowieka, podkreślając, że formułowane cele wychowawcze dotyczą całego człowieka – jego ciała i duszy, jego życia doczesnego i wiecznego. Kierując się niezmiennie „pedagogiką Chrystusa” sprostało aktualnym potrzebom, zaletom i wadom państwa, narodu, grupy

społecznej czy jednostki.

Wśród polskich teoretyków katolickiego wychowania religijnego, którzy z pewnością oddziaływali na rzeczywistość edukacyjną okresu międzywojennego, wyróżnia się przede wszystkim osoby duchowne. Należą do nich: ks. Bronisław Kulesza, ks. Jan Kuchta, ks. Zygmunt Bielawski, o. Fryderyk Klimke, ks. Franciszek Sawicki, ks. Konstanty Michalski, ks. Karol Mazurkiewicz, ks. Michał Klepacz, ks. Walery Jasiński, ks. Wincenty Granat, ks. Jan Stepa, ks. Andrzej Krzesiński, o. Jacek Woroniecki, ks. Władysław Karasiewicz, ks. Stanisław Podoleński, ks. Nikodem Cieszyński, ks. Jan Ciemniwski, ks. Jan Salamucha, s. Barbara Żulińska, ks. Stanisław Dunin-Borkowski, ks. W. Gadowski, ks. dr Kazimierz Werbel, ks. Mieczysław Węglewicz, ks. Henryk Weryński, ks. Waclaw Niemyski, Karol Górski, dr Ludwika Jeleńska, ks. Jan Fondaliński, Zygmunt Kukulski, ks. Zygmunt Choromański, o. Edward Kosibowicz, ks. bp Stanisław Adamski [6, s. 89-94]. Wiele z tych osób wniosło znaczący wpływ na rozwój oświaty i życia społecznego. Na uwagę zasługują szczególnie dokonania ks. Zygmunta Bielawskiego, który był znanym i poważanym profesorem katechetyki i pedagogiki chrześcijańskiej.

Ks. Z. Bielawski, jako znawca nauki religii podkreślał, że chrześcijańskie wychowanie obejmuje wszystkie sfery ludzkiego życia, w tym również życia społecznego, aby je *podnieść, nim kierować i udoskonalić wedle przykładu i nauki Chrystusa* [10, s. 27]. Wynika to z faktu, że cel ogólny wychowania chrześcijańskiego zawiera w sobie także zadanie społeczne – przygotowanie wychowanka do podjęcia pracy na rzecz dobra i rozwoju społeczeństwa, w którym żyje [10, s. 27].

Ks. Z. Bielawski stał na stanowisku, że wychowanie w duchu chrześcijańskim nie wyłącza zadań świeckich, ale łączy w jedną całość cele indywidualne i społeczne: *Praca nad swym zbawieniem w Królestwie Bożym na ziemi, to religijna strona naszego zadania życiowego; wypełnienie zaś obowiązków na obranych stanowiskach w służbie i dla rozwoju społeczeństwa, w którym żyjemy, to strona świecka jednego i tego samego zadania życiowego. Stąd też nie ma dwóch celów wychowawczych, obok siebie położonych: celu ziemskiego i wiecznego, ale jest jeden jedyny cel wychowania, łączy je w sobie* [10, s. 29]. Ks. Z. Bielawski zaznaczył przy tym, że: *pedagogika (...) religijna musi wytworzyć w duszy wychowanków prawdziwe zrozumienie przykazania miłości bliźniego (...) odnośnie do narodów i państw innych i całej ludzkości, jako też zrozumienie nie tylko obowiązków miłości, ale i sprawiedliwości wobec własnego państwa i form społecznych we własnym państwie* [11, s. 56-57].

Dużą wagę przywiązywał ks. Z. Bielawski w procesie wychowawczym do właściwego prowadzenia katechezy, która ma wyrabiać w wychowanku wartości religijno-moralne, gdyż religia chrześcijańska nierozzerwalnie wiąże się z życiem etycznym, a katechetyka jest zobowiązana do tworzenia wartości etycznych w katechumenie. Stąd katechetykę określał mianem pedagogiki religijno-moralnej [11, s. 57].

Kościół podzielał stanowisko ks. Z. Bielawskiego i innych pedagogów, którzy w edukacji, w tym również religijnej upatrywali źródeł pełni prawdziwej harmonii życia społecznego. Stał na stanowisku, że bez religii nie można nikogo wychować na dobrego człowieka [12, s. 12]. Stąd też ks. bp Józef Pelczar przypominał u progu odzyskania przez Polskę niepodległości, że od zawsze Kościół katolicki troszczy się, aby prawdą i prawem Chrystusa przeniknięty był każdy człowiek i wszystkie jego dziedziny życia, w tym również sfera wychowania szkolnego, a także życie społeczne [13, s. 19].

3. Edukacja religijna i teorie dydaktyczne

W praktyce szkolnej II RP edukacja religijna najpełniej objawiała się w szkołach katolickich, w których cały proces dydaktyczny i wychowawczy przenikały wartości ewangeliczne. W pozostałych zaś obecna była w formie obowiązkowych zajęć szkolnych – lekcji nauki religii oraz praktyk religijnych, a także fakultatywnego angażowania dzieci i młodzieży w działalność szkolnych organizacji religijnych. Program nauczania religii, zgodnie z deklarowanym przez kościoł wychowaniem religijno-moralnym, obejmował swoim zakresem zagadnienia etyczne, które znalazły się tuż po tematyce dogmatycznej [14, s. 245]. Stąd też przy nakreślaniu celów nauczania religii w programach dla szkół

powszechnych umieszczono na pierwszym miejscu *nadanie wychowaniu szkolnemu charakteru religijno-moralnego*, zaznaczając dalej, że nauka religii ma prowadzić nie tylko do poznania i utrwalenia prawd religijnych, rozbudzenia uczuć religijnych, gotowości do służby Bożej i udziału w obrządkach katolickich, czy podejmowania żywego związku z Kościołem, ale także do wyrobienia prawego sumienia i umocnienia woli [14, s. 246], co bez wątpienia pozwalało na podjęcie szeregu zadań ukierunkowanych na podniesienie jakości życia społecznego.

Na przełomie lat 20. i 30. minionego stulecia nastąpiło zjawisko próby zaimplementowania ogromnej liczby nowych teorii dydaktycznych, co w środowisku katechetów najszybciej było uznawane za odzwierciedlenie chaosu i zamętu ówczesnej kultury, jej dążeń, porywów, ducha czasu – z jednej strony, a z drugiej – psychologiczne nastawienia ówczesnej młodzieży i jej aspiracji. Ks. dr Józef Roskwitalski mówił między innymi o towarzyszącej im krańcowości dążeń i relatywności wielu koncepcji, powodujących w konsekwencji chaos w naukowym „gmachu” pedagogiki [15, s. 7]. Mówiono o możliwości znalezienia „pereł” wśród tych koncepcji, lecz zarazem twierdzono, że: *konieczna jest analiza krytyczna teorii dydaktycznych, by nie przyjąć do nauczania religii pierwiastków wrogich i obcych* [15, s. 7]. W analizie krytycznej ks. J. Roskwitalski na przykład zalecał wyodrębnić w każdej nowej teorii jej cel, środki i metody nauczania, by odkryć oddziałujące na każdą teorię dydaktyczną (stojące u jej podstaw) teorie psychologiczne, epistemologiczne, etyczne, socjologiczne, teorie kultury. Analiza krytyczna ma za zadanie odsłonić, które z nich przeniknęły daną teorię dydaktyczną [1, s. 8].

Ks. J. Roskwitalski rozpatrując teorię Johna Deweya, uznaje jego poglądy dydaktyczne za osadzone w pragmatyzmie i w psychologii woluntarystycznej. Podkreśla mierzzenie przez pragmatyzm prawdy wszelkich poglądów ich praktyczną użytecznością oraz sprowadzenie „ja” do procesu dziejącego się (*ja jest dla niego działalnością* – pisze o Deweyu) – fakty te przyjęte na własność stwarzają w człowieku ognisko potencjalnej energii dążącej do samorealizacji według kryterium: to jest prawdą, co jest użyteczne. Uzupełnienie epistemologicznej przesłanki elementami socjologicznymi czyni tę i podobne teorie dydaktyczne, *wyprowadzone organicznie z teorii polityczno-socjalnych czy filozoficzno-psychologicznych*” [15, s. 10], niemogącymi mieć zastosowania w nauce religii. Przenoszenie ich *środków i metod nauczania do nauki religii byłoby przeflancowaniem chwastów na pole, mające być zasiane zbożem. Aczkolwiek zaprzeczyć nie można, że nawet podobne teorie dydaktyczne dały naszym pedagogom pewien impuls, choć nie zawsze szczęśliwy, do „nowej” dydaktyki religijnej* [15, s. 11].

Powyższe słowa w pewnym zakresie demaskują motywy sięgania przez katechetkę po teorie, czy rozwiązania nowego wychowania: warstwa założeniowa wychowania nie może mieć wpływu, warstwa operacyjna – tak. Dotyczy to teorii, niosą one bowiem filozoficzne i psychologiczne założenia i rodzący się z ich udziałem światopogląd. Ks. J. Roskwitalski nie odnosi się aż tak krytycznie do teorii dydaktycznych, w których wpływ światopoglądowy się nie zaznacza lub pozostają na drugim planie, których celem jest wyższa skuteczność dydaktyczna, proponowana na podstawie nowych osiągnięć psychologii lub zmian kulturowych związanych z duchem czasu. Cały ruch nowych szkół w pierwszych dekadach XX w. ks. J. Roskwitalski określa następująco: *zniknąć ma przepaść między oficjalną szkołą a prywatnym życiem młodzieży. Nauka szkolna ma się stać tą podstawą i tą komórką, która twórczym i ożywym swym wpływem ogarnia całą psychikę młodzieży, przenika ją do głębi i tak kształtuje osobowość wychowanka* [16, s. 419]. Ks. J. Roskwitalski uważa, że nowe prądy pedagogiczne są odbiciem nie tylko nowoczesnej filozofii, lecz także problemów współczesnego życia, dlatego mają one charakter światopoglądowy. Na potwierdzenie swych słów zwraca się do rosyjskiego pedagoga, Sergiusza Hessena, który pisał: *dzisiaj światopoglądowe nastawienie świadomości kulturalnej stało się znakiem czasu. Daleko poza kręgiem marksizmu wśród zawodowych filozofów nawet, światopogląd zwyciężył już prawie naukę i naukową filozofię!* [17, s. 10]. Konstatacja tego faktu przez ks. J. Roskwitalskiego jest rzeczowa: szkoły światopoglądowe są żądaniem nowych pedagogów. Nie ma on złudzeń, że może nie wszystkich, że nie

wszędzie. Zastrzega tylko, że zdaje sobie sprawę z różnorodności inspiracji powstawania nowych szkół, ale dla przejrzystości jednego z fragmentów swoich rozważań przyjmuje ten element, jako najbardziej charakterystyczny. Wskazuje, że jest 1935 r. szkoły światopoglądowe wprowadzono już w Rosji, Włoszech i Niemczech. W Holandii i Belgii nawet uniwersytety podzieliły się na katolickie, kalwińskie, wolnomyślne. W tym ruchu Kościół chce znaleźć dla siebie miejsce, żądając katolickiej szkoły wyznaniowej, która będzie miała światopogląd katolicki (takie powstaną dopiero w 1939 r.) [18, s. 46]. Ks. dr Józef Rychlicki pisze: *szkółka zawsze była, jest i będzie wykładnikiem religijno-moralnym i politycznym, społecznym i socjologicznym poglądów, jakim holduje ludzkość w takim czy innym czasie* [19, s. 433].

Równoczesne (paralelne) występowanie wskazanych zjawisk może (i powinno) być oczywiście w pewnym zakresie pojmowane, jako wpływ ruchu nowego wychowania na katechetykę. Jednak uznanie go za jedyną inspirację dla tych zainteresowań pedagogicznych środowisk katolickich, byłoby zbyt jednostronnym spojrzeniem na powyższe fakty. Dla tego odnowicielskiego ruchu wśród pedagogów katolickich bardziej gruntowny, bardziej bezpośredni wpływ i głębszą inspirację stanowił ruch neotomistyczny, którego najtrwalszym następstwem w pedagogice staną się najpierw różnorodne koncepcje wychowania. Ruch odnowy naukowego rozwoju myśli katolickiej należy odczytywać przede wszystkim, jako „odpowiedź” katolicyzmowi na umocnienie wpływów oświeceniowych, pozytywistycznych, liberalnych o wspólnym, laickim rysie.

Ten ruch odnowy, między innymi katolickiej myśli pedagogicznej, inspirowany neotomizmem, można uznać za równoległy do nowego wychowania. Jest to nurt myśli, który właśnie wy dobył, wzbogacił i odnowił Tomaszową koncepcję człowieka i jego wychowania, jednocześnie uznając otwarcie potwierdzone wyniki badań nauk szczegółowych. Idea aktywizacji ucznia wyrażana w hasłach nowego wychowania miała swoją wersję w teorii czynu, znalazła współczesny formalny wyraz i zalecenie aktywizacji ucznia w sferze społecznej (zadanie wychowania człowieka czynu) w celach działalności Akcji Katolickiej i w jej inspiracjach [20, s. 155-159]. Postulaty płynące z nowego wychowania są, zatem odkrywane, jako idee już wcześniej zaistniałe w chrześcijańskiej wizji człowieka i wskazaniach ewangelicznych odnoszących się do relacji z bliźnim. Uruchomiono też na gruncie katolicyzmu wiele inicjatyw, paralelnych w swoim wyrazie zewnętrznym z ideą nowego wychowania (mimo różnych celów ostatecznych i różnych uzasadnień). Dzięki nim właśnie były możliwe odniesienia do pomysłów dydaktycznych twórców nowego wychowania (szczególnie w zakresie dydaktyki ogólnej i metodyk przedmiotowych). W spuściźnie naukowej pedagogów katolickich lat 1918-1939 odnaleźć można to zainteresowanie skierowane na nowe wychowanie i jest ono wyraźne. Zasługuje na miano dialogowych i krytycznych zarazem prób adoptowania ich na gruncie pedagogiki i katechetyki połączonych z twórczą adaptacją do potrzeb wychowania katolickiego. Jest to szczególnie widoczne w zastosowaniu ich do nauczania religii. Wspólne z nowym wychowaniem działania były ukierunkowane na dwie sprawy: zainteresowanie dzieckiem i nowoczesne metody kształcenia powiązane z krytyką szkoły herbartowskiej.

Zainteresowanie dzieckiem wiązało się z osiągnięciami psychologii, szczególnie rozwojowej oraz z najnowszymi wynikami jej badań i powstaniem pedagogii (nauki o dziecku). Tę nową wiedzę stawiano u podstaw rozwiązań wychowawczych. Zainteresowanie dzieckiem wyrażało się u poszczególnych pedagogów katolickich w formie różnych odniesień do wiedzy psychologicznej i wynikających z niej postulatów wychowawczych.

Część prac dotyczyła rozwoju psychicznego dzieci, oddawania jego prawidłowości ze względu na inspirowanie i wspomaganie tego rozwoju nauką szkolną. Szczególnie tę tematykę realizują prace: ks. J. Kuchty [21], dr L. Jeleńskiej [22], ks. M. Węglewicz [23], ks. Z. Bielawskiego [24], ks. Władysława Karasiewicza [25].

Druga grupa publikacji akceptowała psychologiczne prawidłowości rozwoju dziecka w tym głównie rozwoju religijno-moralnego determinowane czynnikami społecznymi. Największy dorobek osiągnęli tu ks. J. Kuchta [26] i ks. W. Niemyski [27].

Trzecia grupa prac poświęcona była rozwojowi psychicznemu dziecka w zakresie religijności (psychologia religijności) oraz badań rozwoju religijnego i wychowania religijnego w kontekście wiedzy psychologii rozwojowej. Osiągnięcia w tej dziedzinie zanotowali ks. Z. Bielawski [28], ks. prof. Jan Szukalski [29], ks. dr K. Werbel [30].

Dużą grupę stanowią prace odnoszące wymogi programów nauczania religii do najnowszej psychologii rozwojowej. Motywem tworzenia psychologicznych podstaw programów nauczania religii jest dziecko, a dokładniej jego możliwości przyswojenia wiedzy religijnej i jej rozumienia. Ważne są tu też przeżycia i uczucia, w tym uczucia religijne. Na ten temat pisali: ks. J. Kuchta [31] i ks. Jan Wacławski [32].

Zainteresowanie dzieckiem, mające wymiar pedagogiczno-psychologiczny, prześladało się na odniesienia do atmosfery wychowawczej. Podkreślano znaczenie optymizmu dziecka w odniesieniu do wykonywanych zadań dydaktycznych, zalecano dbałość o lepsze samopoczucie dziecka, o nie zawođenje jego nadziei, potrzebę troski o pogodę ducha. Pisał na ten temat ks. dr J. Rychlicki [33, s. 204] i ks. Michał Sopoćko [34], ks. dr Tomasz Wąsik [35], ks. Stanisław Szpetnar [36] i inni.

Oprócz pedagogów, badaczy, na kształt edukacji religijnej olbrzymi wpływ mieli sami nauczyciele zrzeszeni w różnego rodzaju stowarzyszeniach. Ich członkowie byli posłami, pracowali we władzach oświatowych różnych szczebli i zabierali głos w wielu podstawowych kwestiach dotyczących nauczania i wychowania szkolnego. Stowarzyszenia oddziaływały na nauczycieli przez okólniki, referaty i wypowiedzi prezentowane na zebraniach. Już w czasie I wojny światowej nauczyciele szkół powszechnych z zaboru rosyjskiego i austriackiego nawiązyali kontakty organizacyjne, rozpoczynając w ten sposób przygotowania do połączenia swoich stowarzyszeń. Połączenie nastąpiło w trakcie obrad Sejmu Nauczycielskiego 15 kwietnia 1919 r. Powstała wówczas organizacja Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych (ZPNPSP) [37, s. 44]. Nowa organizacja odziedziczyła cały dorobek dzielnicowych związków założycielskich. W sprawach obecności religii i wychowania religijnego w szkole działacze wypowiadali się przeciw szkole wyznaniowej, obowiązkowości nauki religii i praktyk z nią związanych oraz jakiegokolwiek zależności szkoły, nawet w zakresie nauczania religii od władz duchownych [13, s. 49].

Podczas prac nad projektem systemu oświatowego, prowadzonych w przededniu odzyskania niepodległości przez Biuro Szkolnictwa Polskiego i Związek Polskich Towarzystw Nauczycielskich, radykalne stanowiska nie zawsze dochodziły do głosu, ponieważ w obradach brali udział przedstawiciele różnych orientacji politycznych i społecznych. H. Kanarek (Rowid) przedstawiając w styczniu 1918 r. na krakowskim zjeździe rozkład planu nauki w szkole powszechnej, przewidywał naukę religii we wszystkich klasach, w wymiarze dwóch godzin. Wyznaczenie celu i zakresu nauki pozostawił władzom kościelnym [13, s. 51].

W opinii społecznej utrwalił się, wrogi stosunek ZPNPSP, do religii i Kościoła. Wypowiedzi związkowców o konieczności zredukowania wpływów Kościoła na szkołę odczytywano, jako krok w stronę usunięcia religii ze szkoły [38, s. 124]. *Katolicy muszą sobie zdać sprawę dobrze, iż program ZPNPSP dąży do odchrześcijanienia społeczeństwa, że chce odebrać nam najwycześnie dobro, jakim jest wiara nadprzyrodzona, a z nią połączone zbawienie dusz* [13, s. 52]. Powszechność tej opinii oparta była na antykościelnych wypowiedziach działaczy związkowych, na powiązaniach stowarzyszenia z lewicowymi partiami politycznymi, na antyklerykalizmie, a nawet wolnomyślicielstwie sporej grupy nauczycieli, na częstych konfliktach pomiędzy nauczycielami a duchowieństwem.

Przeciwwagą dla ZPNPSP miała być własna organizacja stworzona przez środowiska katolickie popierana przez biskupów. Działalność lewicy nauczycielskiej przekonywała nauczycieli, że *koniecznym jest przyspieszenie połączenia się nauczycielstwa polskiego pod hasłem narodowo-chrześcijańskim (...). Stwarzamy sobie takie podłoże, w którym swobodnie pielęgnować będziemy zawodowych narodowych i religijne ideały* [13, s. 52]. W dniach 26 i 27 września 1921 r. powołano Stowarzyszenie Chrześcijańsko-Narodowe Nauczycielstwa Szkół Powszechnych (SChNNPSP) w Polsce.

Cel nowopowstałej organizacji określał drugi paragraf statutu: *Stowarzyszenie ma na celu zjednoczenie ogółu nauczycielstwa szkół powszechnych celem wpływania, kształcenia nauczycielstwa tudzież popierania spraw wychowania publicznego i domowego w duchu narodowym i chrześcijańskim* [13, s. 72]. Z organizacją wiązano nadzieje, że przyczyni się do wprowadzenia w Polsce szkoły wyznaniowej, co jednak nie nastąpiło.

Podsumowanie

Sens powyższych rozważań znakomicie oddaje myśl Witolda Rubczyńskiego, filozofa i nauczyciela akademickiego, z której wypływa przesłanie, że bez religijnych podstaw wychowanie byłoby kruche. Wartość przytoczonych poglądów tkwi w tym, że wypowiadały je osoby zasłużone w pracy nad stworzeniem teoretycznych podstaw wychowania w Polsce i w kształtowaniu pedagogicznym. Tak rozumiane wychowanie prezentowane było w opracowaniach zalecanych w kształceniu pedagogicznym tak w seminariach nauczycielskich, jak i na poziomie uniwersyteckim. Polscy autorzy prac pedagogicznych, jednoznacznie wskazywali religię, jako ważny element koncepcji wychowawczych, co znalazło odzwierciedlenie w rozważaniach dotyczących różnych aspektów wychowania. Przede wszystkim uznawano, że religia jest istotnym czynnikiem kształtowania postaw młodych Polaków i przygotowania ich do życia społecznego [39, s. 43].

BIBLIOGRAFIA

1. W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, wyd. 2 rozsz., Warszawa, Wydawnictwo Edukacyjne „Żak”, 1998.
2. J. Falkowska, *Ambasadorki wychowania. Poglądy pedagogiczne polskich kobiet w II połowie XIX i początkach XX wieku*, Toruń, Wydawnictwo Naukowe UMK, 2018.
3. W. M. Borowski, *Wychowanie narodowe*, wyd. 2, Warszawa, Wydawnictwo M. Arcta, 1922.
4. K. Króliński, *Pedagogika i dydaktyka wraz z ogólnymi zasadami logiki*, wyd. 2, Lwów, Wydawnictwo Wszeczeńświat, 1922.
5. H. Rowid, *Podstawy i zasady wychowania*, Warszawa, „Nasza Księgarnia”, 1946.
6. J. Kuchta, *Nowe kierunki i dążenia współczesnej katolickiej pedagogiki. (Na tle obrazu chaosu we współczesnym wychowaniu)*, Lwów, nakładem Księgarni R. Schweitzer, 1939, (Lwowska Biblioteczka Pedagogiczna. Nowa Seria; nr 1).
7. F. Araszkwicz, *Ideale wychowawcze Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa, PWN, 1978.
8. A. Zakrzewska, *Edukacja religijna dzieci i młodzieży szkolnej okresu międzywojennego źródłem humanizacji życia społecznego*, „Paedagogia Christiana” Vol. 30 (2012), nr 2, s. 47-68.
9. L. Chmaj, *Prądy i kierunki w pedagogice XX wieku*, Warszawa, PZWS, 1962.
10. Z. Bielawski, *Wychowanie religijne*, Warszawa, „Nasza Księgarnia”, 1936.
11. Z. Bielawski, *Pedagogika religijno-moralna. (Katechetyka)*, Lwów, Towarzystwo „Biblioteka Religijna”, 1934.
12. A. Szymański, *Stanowisko religii w szkole*, wydanie 2, na nowo oprac., Poznań–Warszawa, Księgarnia św. Wojciecha, 1921, (Głosy na Czasie; nr 47).
13. Szczepaniak J., *Troska Kościoła o nauczanie i wychowanie religijne w szkole w latach 1918-1927*, Kraków, Wydawnictwo WAM, 1997, (O katolicką szkołę polską; 1).
14. Grochowski L., *Wychowanie religijne katolickie w szkołach II Rzeczypospolitej lat dwudziestych. Treści i funkcje*, [w:] *Katolicka a liberalna myśl wychowawcza w Polsce w latach 1918-1939*, red. K. Bartnicka, E. Walewander, Lublin, Redakcja Wydawnictw KUL, 2000, (Biblioteka Pedagogiczna. Seria A, Studia, t. 3), s. 239-279.
15. J. Roskwitalski, *Nowe teorie dydaktyczne wobec zadań nauki religii*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” R. 27 (1938), z. 1, s. 7-21.
16. J. Roskwitalski, *Nowe prądy pedagogiczne wobec zasad katolickich*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” R. 24 (1935), z. 10, s. 418-432.
17. S. Hessen, *Istota i znaczenie poglądu na świat*, z niem. tł. J. Suchodolska, „Kultura i Wychowanie” R. 1 (1933), z. 1, s. 9-29.
18. J. Kostkiewicz, *Teoretyczne podstawy szkoły katolickiej w pracach polskich pedagogów 20-lecia międzywojennego* [w:] *Tożsamość współczesnej szkoły katolickiej*, red. A. Maj, Lublin,

Wydawnictwo KUL, 2015.

19. J. Rychlicki, *Szkola tradycyjna a szkola twórcza*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” R. 24 (1935), z. 10, s. 433-441.

20. W. Jasiński, *Nauczanie religii w duchu Akcji Katolickiej*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” R. 22 (1933), z. 4, s. 155-159.

21. J. Kuchta, *Wzrost psychiczny młodzieży a praca szkolna. (Wykłady wygłoszone na Ministerjalnych Kursach Wychowawczych dla nauczycieli i dyrektorów szkół średnich w r. 1931/32)*, Warszawa, nakładem Stowarzyszenia Chrześcijańsko-Narodowego Nauczycieli Szkół Powszechnych, 1932, (Biblioteka Kwartalnika Pedagogicznego; nr 6).

22. L. Jeleńska, *Wzrastanie psychiczne dziecka*, Poznań, Księgarnia św. Wojciecha, 1939.

23. M. Węglewicz, *Studia psychologiczne nad młodzieżą szkolną klas wyższych*, Poznań, Księgarnia św. Wojciecha, 1924, (Głosy na Czasie; nr 53).

24. Z. Bielawski, *Pedagogika okresu dojrzewania*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy”, R. 14 (1925), z. 9, s. 353-378.

25. W. Karasiewicz, *Katolickie dzieła wychowawcze uwzględniające nowoczesne badania psychologiczne*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” R. 27 (1938), z. 6-7, s. 314-321.

26. J. Kuchta, *Rozwój psychiczny dziecka wiejskiego*, „Kwartalnik Pedagogiczny” R. 5 (1933), nr 2, s. 157-196.

27. W. Niemyśki, *Potrzeba specjalnego sposobu nauczania dzieci wiejskich. (Studjum katechetyczne)*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” R. 23 (1934), z. 3, s. 117-122, z. 5, s. 199-207.

28. Z. Bielawski, *Podstawy psychologiczne w wychowaniu religijnym* [cykl sześciu artykułów], „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” R. 10 (1921), z. 2, s. 6-19, z. 3, s. 69-84, z. 4, s. 166-178, z. 5, s. 290-303; R. 11 (1922), z. 1-3, s. 23-30, z. 4, s. 119-132.

29. J. Szukalski, *Psychologiczne podstawy nauczania nowego katechizmu*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” R. 24 (1935), z. 1, s. 24-33.

30. K. Werbel, *Psychologia religijności młodzieży*, cz. 1 i 2, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” R. 23 (1934), z. 10, s. 425-445; R. 24 (1935), z. 1, s. 3-23.

31. J. Kuchta, *Psychologiczne podstawy nowych programów*, Lwów 1936.

32. J. Waclawski, *W sprawie programu nauki religii w szkołach powszechnych – słów kilkoro*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” R. 16 (1927), z. 1-2, s. 17-27.

33. J. Rychlicki, *Klasyfikowanie uczniów z nauki religii (Dokończenie)*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy”, R. 19, (1930), z. 4, s. 196-204.

34. M. Sopoćko, *Autorytet w rodzinie a wolność dziecka*, „Ku szczytom” 1939, z. 3, s. 255-261.

35. T. Wąsik, *O samobójstwach młodzieży szkolnej*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” R. 18 (1929), z. 9-10, s. 394-401.

36. S. Szpetnar, *Na zagrożonym szanću (Młodzież pozaszkolna)*, „Ruch Katolicki” R. 2 (1932), nr 2, s. 41-43.

37. T. Szczechura, *Związek Nauczycielstwa Polskiego. Zarys dziejów 1919-1939*, Warszawa, „Wspólna Sprawa” – Wydawnictwo Oświatowe, 1957.

38. S. T. Podoleński, *Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych*, Warszawa 1932.

39. W. Szulakiewicz, *Religia i wychowanie w polskiej myśli pedagogicznej*, [w:] *Religie a wychowanie do dialogu. Idee edukacyjne, filozoficzno-antropologiczne i teologiczne*, red. M. S. Wierzbicki, Warszawa, Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego, 2018.

WPLYW NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI INTELEKTUALNEJ DZIECKA NA FUNKCJONOWANIE RODZINY

Jaskólska Dominika

*Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
jaskolska.dominika@gmail.com*

Narodziny dziecka stanowią przełomowy moment w życiu rodziców. W sytuacji w której wymarzone i często wyczekiwane dziecko jest nieco inne niż w rzeczywistości, pojawia się poczucie złości, żalu, bezradności, smutku oraz ogromnego rozczarowania. Wychowywanie dziecka z nieuleczalną chorobą lub z niepełnosprawnością wiąże się ze stawianiem przez całą rodzinę dziecka czoła wielu trudnością dnia codziennego – często od karmienia, dbania o higienę osobistą, samodzielność, aż po funkcjonowanie w społeczeństwie. Związane jest z przekształceniem całego dotychczasowego życia rodziny, tj. kwestii finansowej rodziny, zmiany formy i czasu pracy zawodowej rodziców, formy życia towarzyskiego, spędzania czasu wolnego a niekiedy wpływa również na strukturę rodziny. Życie zaczyna się toczyć wokół zaspokajania potrzeb dziecka niepełnosprawne- go, jego edukacji i rehabilitacji.

Rodzina – definicje, funkcje

Rodzina jest pierwszym i najważniejszym dla człowieka środowiskiem wychowania oraz opieki. To w domu rodzinnym zostajemy wyposażeni w zespół norm i wartości niezbędnych do funkcjonowania w społeczeństwie.

Rodzina jest tematem poruszonym przez przedstawicieli wielu dziedzin naukowych, m.in. pedagogikę, psychologię, socjologię, historię czy antropologię. Każda z tych nauk postrzega ją w nieco inny sposób, a samo zdefiniowanie pojęcia „rodziny” budzi już wiele kontrowersji.

Według znanej socjolog, Marii Ziemskiej, rodzina stanowi przede wszystkim grupę społeczną, naturalną o względnie trwałej całości, kultuwującej elementy tradycji, a przy tym ulegająca ciągłym przeobrażeniom [1, s.36]. Zbigniew Tyszka określił rodzinę jako zbiorowość ludzi, która powiązana jest ze sobą za pomocą różnych więzi tj. pokrewieństwo, małżeństwo, powinowactwo czy adopcja [2, s.74]. Rodzina jest naturalnym środowiskiem, w którym dokonuje się proces wychowania dziecka, wyposażenie go w zespół norm i wartości wprowadzających w środowisko społeczne [3, s.161-162].

Rodzina pełni wiele funkcji, które utożsamiane są z zadaniami pełniącymi przez jej członków [4, s. 36], mających na celu uspołecznienie młodego pokolenia.

Zbigniew Tyszka [5, s. 689] zasadnicze funkcje rodziny dzieli na cztery kategorie, w ramach których wyróżnia konkretne funkcje: biopsychiczne (funkcja prokreacyjna, funkcja seksualna); funkcje ekonomiczne (funkcja materialno-ekonomiczna, funkcja opiekuńczo-zabezpieczająca); funkcje społeczno-wyznaczające (funkcja stratyfikacyjna, funkcja legalizacyjno-kontrolna); funkcje socjopsychologiczne (funkcja kulturalna, funkcja religijna, funkcja rekreacyjno-towarzyska, funkcja emocjonalno-ekspresyjna).

Rodzina zapewnia poczucie stabilizacji, bezpieczeństwa, równowagi emocjonalnej i rozwoju osobowości. W gronie najbliższych zaspokajane są potrzeby emocjonalne człowieka: miłości, przynależności, ekspresji uczuć, zrozumienia, uznania, szacunku, poczucia bezpieczeństwa, możliwości rozwoju).

Niepełnosprawność- definicje, rodzaje, stopnie

Według Nowego Słownika Języka Polskiego, człowiek niepełnosprawny to taki, który pozbawiony jest z różnych przyczyn (w skutek choroby, wypadku, wad wrodzonych) sprawności psychicznej bądź fizycznej. Władysław Dykciak określił niepełnosprawność jako szereg ograniczeń w funkcjonowaniu jednostki w społeczeństwie, które uniemożliwiają jej wykonywanie czynności tj. samodzielne funkcjonowanie, w sposób typowy dla życia ludzkiego. Autor podkreślił, że ograniczenia te mogą mieć charakter stały lub przejściowy [6, s. 15]. Danuta Gorajweska dodaje, że niepełnosprawni to ten,

którego narządy zmysłów (np. wzroku, słuchu), narząd ruchu bądź poziom funkcjonowania intelektualnego nie funkcjonują w pełni prawidłowo [7, s. 14]. W Karcie Praw Osób Niepełnosprawnych została opisana definicja osoby niepełnosprawnej jako tej, której sprawność fizyczna, psychiczna i umysłowa w sposób trwały lub chwilowy ogranicza codzienne funkcjonowanie tzn. edukację, pracę zawodową czy pełnienie ról społecznych.

Maria Grzegorzewska definiuje niepełnosprawność intelektualną jako nieodrozność umysłowy, który ma miejsce od urodzenia dziecka. W przypadku tym ma miejsce wstrzymanie rozwoju mózgu oraz pracy układu nerwowego, rozpad procesów korowych [8, s. 17]. K. Kirejczyk dodaje, że z niepełnosprawnością intelektualną związane jest również występowanie trudności w procesach myślenia, uczenia się o przystosowania do życia społecznego [9, s. 45].

Według Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego - DSM-IV wyróżnia się 4 stopnie niepełnosprawności intelektualnej: stopień lekki (od 52 do 67), stopień umiarkowany (36-51), stopień znaczny (od 20 do 35), stopień głęboki (od 0 do 19).

Lekki stopień niepełnosprawności intelektualnej związany jest z wolniejszym i mniej precyzyjnym postrzeganiem rzeczywistości przez dziecko. Ma ono problem z zauważaniem i wyróżnianiem szczegółów. Występują często zaburzenia mowy, powtarzają się agramatyzmy. Dzieci mają problem z rozumieniem wypowiedzi oraz tworzeniem własnych [10, s. 219]. Ma trudności z zapamiętywaniem. Przewaga uwagi dowolnej, gdzie dzieci koncentrują się na materiale konkretnym. Zapamiętują mechanicznie i w taki sposób odtwarzają zapamiętane treści. Dzieci mają problemy z myśleniem abstrakcyjnym. Dominuje myślenie konkretno-obrazowe [11, s. 92]. Często ograniczona zdolność do panowania nad popędami, dążeniami i emocjami. Dodatkowo bardzo często mają zaburzenia w orientacji w przestrzeni. Występują u nich zaburzenia analizy i syntezy wzrokowej i słuchowej.

Niepełnosprawność w stopniu umiarkowanym. Cechą charakterystyczną tego stopnia jest niedokładne spostrzeganie. Mowa ma charakter ubogi, dziecko posługuje się zdaniami prostymi. Występuje bardzo często opóźniony rozwój mowy. Występują zaburzenia pamięci świeżej i trwałej. Niska koncentracja uwagi. Dzieci te bardzo często dążą do podtrzymywania kontaktów społecznych. Są samodzielne, często potrafią wykonywać proste czynności domowe i zarobkowe, a ich kompetencje zależne są od wychowania i działań podjętych od zauważenia odmienności w rozwoju. Rozwój dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym przebiega z dużym opóźnieniem [12, s. 38]. W zakresie spostrzegania obserwuje się znacznie obniżoną sprawność [13, s. 90] – spostrzeganie są głównie cechy konkretne, nieodróżniane zaś są cechy ważne. Zakres pamięci jest ograniczony, dziecko potrafi zapamiętać proste piosenki i wiersze, może je charakteryzować dobra pamięć mechaniczna [14, s. 90]. Zauważa się natomiast trudności w zapamiętywaniu treści powiązanych ze sobą logicznie, mogą też pojawiać się zmyślenia i konfabulacje [15, s. 15]. W zakresie myślenia występują utrudnienia w przyswajaniu pojęć abstrakcyjnych, ma ono charakter konkretno-wyobrażeniowy [16, s.38]. Obniżony jest poziom rozumowania przyczynowo-skutkowego, występuje wolne tempo oraz sztywność myślenia. W zakresie funkcjonowania emocjonalno-społecznego osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym charakteryzują się wrażliwością emocjonalną, głębokim przywiązaniem do swych wychowawców, natomiast słabo kontrolują emocje, popędy i dążenia. Poziom ich umiejętności społecznych jest wyższy niż kompetencje intelektualne, a kompetencje społeczne są w dużej mierze uwarunkowane jakością oddziaływań wychowawczych [17, s.22].

Stopień znaczny charakteryzuje się zaburzeniami w pracy receptorów zmysłów oraz uszkodzeniem kory mózgowej. Bardzo często występuje padaczka, wady CUN, nadwrażliwość lub niedowrażliwość na bodźce. Spostrzeganie wolne i niedokładne. Zaburzenia mowy, przeważają wypowiedzi dwuwyrazowe. Uwaga mimowolna, skupiona na bodźcach ciekawych dla dziecka. Pamięć krótkotrwała, ograniczona. Widoczne są potrzeby psychiczne i społeczne, występują oznaki przywiązania się zarówno do ludzi jak i do przedmiotów. Osoby z niepełnosprawnością w stopniu znacznym często wykonują

czynności samoobsługowe, samodzielnie poruszają się w znanych rejonach, jak i wykonują proste prace domowe i zarobkowe.

Stopień głębokości to IQ poniżej 19. Charakteryzuje się różnym stopniem zróżnicowania. Występują tutaj często braki percepcji. Mowa zastąpiona jest nieartykułowanymi dźwiękami, czasem występują pojedyncze słowa. Częstkowa uwaga mimowolna. Odczuwanie prostych emocji, częste wahania nastroju. Brak samodzielności w funkcjonowaniu. Osoby te wymagają stałej opieki [18, s. 149].

Stopnie niepełnosprawności intelektualnej pozwalają na zorientowanie się z możliwościami oraz zakresie trudności występujących w przypadku konkretnej jednostki ludzkiej. Możliwe wczesne wykrycie nieprawidłowości w rozwoju dziecka umożliwiają dopasowanie jak najszybciej rehabilitacji i działań do jego potrzeb i możliwości.

Specyfika funkcjonowania rodziny z dzieckiem niepełnosprawnym intelektualnie

Każda choroba, czy niepełnosprawność u któregoś z członków rodziny zmienia diametralnie dotychczasowe życie jej członków.

Diagnoza niepełnosprawności zazwyczaj brzmi jak wyrok. Dla wielu oczekujących na potomstwo jest to sytuacja zaskakująca i niespodziewana. Rodzice często dostając diagnozę nie wiedzą z czym przyjdzie im się zmierzyć. Swoje przeżycia w związku z taką diagnozą często określają jako: „koniec marzeń”, „koniec przyszłości”, „koniec radości” [19, s.11]. Dopiero zdobywając coraz to więcej informacji, po upływie czasu, zaczynają się z tym godzić.

Moment, w którym rodzice słyszą diagnozę niepełnosprawności dotyczącą swojego dziecka wiąże się z odczuwaniem przez nich negatywnych emocji. Ich nasilenie i charakterystyka zmieniają się w czasie. Oprócz szoku i niewyobrażalnego smutku, rodzicom dziecka niepełnosprawnego towarzyszy również żaloba po utracie marzeń o wychowywaniu zdrowego dziecka [20, s.21]. Jest to bardzo trudne doświadczenie, trudno od razu je zrozumieć, zaakceptować i podjąć walkę o przyszłość. Po diagnozie następuje przejście przez kolejne fazy – od szoku i zaprzeczania choroby dziecka, przez kryzys emocjonalny, aż do fazy konstruktywnego przystosowania [21, s.25].

W literaturze zostały opisane fazy, które każda z rodzin przechodzi po diagnozie dziecka:

- faza szoku (I),
- faza kryzysu emocjonalnego (II),
- faza pozornego przystosowania się (III) oraz
- faza konstruktywnego przystosowania się do sytuacji (IV) [22, s.19].

W pierwszej fazie kryzysu (faza szoku), rodzice dziecka mają poczucie, że ich świat się skończył. Często nie radzą sobie z emocjami. W domu panują rozpacz, żal, cierpienie, które wpływają na zaburzenie relacji małżeńskich oraz stosunku do dziecka, zarówno niepełnosprawnego, jak i zdrowego. Kryzysy emocjonalne w rodzinie bardzo często dezorganizują jej dotychczasowe funkcjonowanie. W skrajnych przypadkach może prowadzić do opuszczenia jej przez jednego z rodziców, najczęściej jest to ojciec. Wynika to w pewnym stopniu z podstaw biologicznych pełnienia funkcji rodzicielskich - pełnienie funkcji rodzicielskich przez ojca nie jest uwarunkowane biologicznie, a raczej społecznie. Fazę kryzysu porównuje się wręcz do wystąpienia traumy, nerwicy sytuacyjnej [23, s.15].

W drugiej fazie (faza kryzysu emocjonalnego), w domu dziecka nadal są emocje negatywne, ale już nie w takiej intensywności jak w fazie poprzedniej. Rodzice wciąż nie potrafią zaakceptować sytuacji w jakiej się znaleźli. Sytuacja ta przekłada się na zachowania trudne przejawiające się nie tylko w domu, ale również poza nim. Towarzyszy im poczucie winy, wynikające z przekonania, że choroba dziecka jest skutkiem ich zaniedbań, obciążeń genetycznych itp. Często unikają oni kontaktu z niepełnosprawnym dzieckiem. Bardzo często pojawia się na tym etapie lęk o przyszłość dziecka. Pojawiają się skrajnie różne emocje - od nastroju depresyjnego do różnych przejawów agresywności zarówno w stosunku do siebie, do dziecka, jak też w stosunku do innych ludzi. Należy przypomnieć, że skutki negatywnych emocji ograniczają się nie tylko do dezorganizacji

życia psychicznego, ale odbijają się również na zdrowiu fizycznym (występowanie objawów somatycznych).

W trzeciej fazie, czyli fazie pozornego przystosowania się, niektórzy rodzice samodzielnie, lub przy fachowej pomocy, są w stanie uporać się z kryzysem.

Mogą pojawić się tutaj mechanizmy obronne tj. racjonalizacja, projekcja, wyparcie, zaprzeczanie, kompensacja. Jednym z pierwszych i najczęściej występujących przejawów mechanizmów obronnych jest zaprzeczanie. Rodzice dziecka nie wierzą w diagnozę. Szukają potwierdzenia, że mają rację podejmując często nieracjonalne decyzje tj. stosowanie nowych leków, szukanie pomocy u osób nie powiązanych ze światem medycznym. Kolejnym mechanizmem obronnym wstępującym u rodzin z dzieckiem z niepełnosprawnością jest projekcja. Polega ona na obwinianiu innych np. współmałżonka, sił nadprzyrodzonych o niepełnosprawność dziecka. Innym mechanizmem jest mechanizm kompensacji, polegający na tym, że rodzice dziecka z niepełnosprawnością próbują kompensować sobie trudną sytuację poprzez wzmózoną aktywność na innych polach zainteresowań, np. w pracy zawodowej, w twórczości albo angażując się aktywnie w stowarzyszenia rodzin dzieci niepełnosprawnych.

W ostatniej fazie, zwanej konstruktywnym przystosowaniem się, dochodzi do akceptacji i pogodzenia się z nową sytuacją. Następuje obniżenie poziomu negatywnych emocji. Zmienia się charakter więzi emocjonalnych między członkami rodziny. Rodzice zaczynają analizować sytuację w której się znaleźli, szukają przyczyn i pomocy. Zastanawiają się nad możliwościami faktycznego wspomżenia swego dziecka. Kontakty z dzieckiem zaczynają się normować, zarówno rodzice, jak i dzieci zaczynają doświadczać więcej satysfakcji ze wzajemnych kontaktów, co wzmacnia więzi emocjonalne w systemie rodziny.

Przebieg procesu adaptacji do nowej rzeczywistości rodzinnej po diagnozie może trwać bardzo długo i może być różny w przypadku każdej z rodzin [24, s. 4-17]. Poczucie straty może zostać z rodzicami na stałe. Poziom stresu w takiej rodzinie bardzo często wzrasta wraz z etapami rozwojowymi dziecka np. rozpoczęcie przez nie nowego etapu edukacyjnego, wkroczenie w okres dojrzewania [25, s. 267].

Do jak szybko rodzice zaczynają akceptować nową sytuację zależy od wielu czynników. Jednym z nich jest czas postawienia diagnozy. Istnieją teorie, że im wcześniej diagnoza zapadnie, tym częściej daje rodzicom szansę i czas na pewnego rodzaju oswojenie się ze smutkiem, tak jak w przypadku zespołu Downa, czy rozszczepu kręgosłupa [26, s.357]. W przypadku nieprawidłowości rozwojowych niewykrywalnych badaniami genetycznymi sytuacja jest trudniejsza. Rodzice ci dowiadują się o zaburzeniach rozwojowych zazwyczaj kilka lat po przyjściu dziecka na świat, co utrudnia akceptację sytuacji. Kolejnym czynnikiem wpływającym na podejście rodziców do diagnozy jest jej interpretacja i sposób przekazania informacji o niepełnosprawności dziecka. Bardzo ważny jest czas, miejsce oraz ton rozmowy. Ewa Pisula podaje modelowy sposób informowania rodziców o niepełnosprawności występującej u dziecka. Zwraca uwagę na możliwe jak najszybsze informowanie ich o zdiagnozowanych nieprawidłowościach, prowadzenie rozmowy zawsze z obojgiem rodziców – tak, aby jeden z nich nie musiał samodzielnie przekazywać usłyszanej diagnozy drugiemu – oraz zapewnienie rodzicom jak najrzetelniejszej informacji wraz z udostępnieniem im dostępu do źródeł, z których będą mogli skorzystać w przyszłości [27, s.30]. Model ten jest następujący:

- 1) informacja powinna być przekazywana rodzicom bez żadnych opóźnień;
- 2) oboje rodzice powinni zostać poinformowani przez lekarza, a informacja powinna zostać im przekazana w sposób szanujący ich uczucia i prywatność;
- 3) powinna być ona jak najbardziej wyczerpująca, włącznie z zasugerowaniem źródeł (literatury), z których rodzice mogą więcej dowiedzieć się na ten temat [28, s.15].

Zaufanie rodziców do lekarzy oraz prawidłowy przebieg informowania o niepełnosprawności dziecka wpływa na ich stosunek do dziecka oraz pozwala uniknąć wystąpienia u rodzica poważnego urazu psychicznego. B. Spock oraz O. Lerinigo twierdzą, że rodzice dziecka niepełnosprawnego mogą pomóc swojemu dziecku jedynie wtedy, gdy

pogodzą się z jego niepełnosprawnością, a wtedy zaczną koncentrować się na jego zdolnościach i je rozwijać [29, s.23].

Rodzice dzieci z każdym rodzajem niepełnosprawności poddani są bardzo ciężkiej próbie. Od procesu diagnozy do końca życia towarzyszą im bardzo trudne emocje, pełne konfliktów, i bardzo często trudne do zrozumienia dla nich samych. Niektóre małżeństwa są w stanie przetrwać próbę jaką zesłało im życie, inne się rozpadają. Wychowywanie dziecka z niepełnosprawnością intelektualną stawia przed rodziną nowe cele. Podstawowym jest rozwijanie jego autonomii, samodzielności oraz przystosowanie do życia oraz w miarę samodzielne funkcjonowanie [30, s.79]. Bardzo ważne jest wspieranie dziecka, towarzyszenie mu w kolejnych etapach rozwoju [31, s.119]. Istotną rolę odgrywa tutaj stworzenie optymalnego środowiska wychowawczego oraz znalezienie miejsca wsparcia dla dziecka (placówka oświatowa), zapewniające mu optymalne warunki funkcjonowania i wsparcia. W wychowywaniu dziecka z niepełnosprawnością intelektualną należy podkreślić znaczenie działań na rzecz kształtowania zachowań autonomicznych dziecka. Praca nad nimi rozpoczyna się jak najwcześniej i należy ją traktować jako integralny cel wszystkich oddziaływań wychowawczych, edukacyjnych i terapeutycznych [32, s.11].

Dziecko niesprawne intelektualnie a zagrożenie rozwoju indywidualnego członków rodziny

Rodzina otrzymująca diagnozę o niepełnosprawności jednego z jej członków przechodzi zazwyczaj przez wiele etapów żałoby, by móc zaakceptować zaistniały stan rzeczy. Pojawienie się niepełnosprawności zazwyczaj zaburza i przekształca całe dotychczasowe funkcjonowanie najmniejszej grupy społecznej. Prowadzi to do powstawania wielu trudności, z którymi rodzina musi mierzyć się na co dzień. Zmiana ulegają praktycznie wszystkie kwestie -kwestia finansowa, struktura rodziny, problemy emocjonalne i samooskarżanie, praca zawodowa, życie towarzyskie. Niepełnosprawność wpływa na rodziców dziecka, ale także na rodzeństwo.

Wpływ niepełnosprawności dziecka na rolę matki

Kobieta, która dowiaduje się o ciąży i oczekuje swojego dziecka bardzo często ma o nim określone wyobrażenie – jak powinno wyglądać, jakie mieć cechy charakteru [33, s.40], kim będzie w przyszłości. Pojawienie się w rodzinie dziecka niepełnosprawnego jest więc dla niej niejednokrotnie przeżyciem traumatycznym. Bardzo często diagnoza dziecka z niepełnosprawnością intelektualną ma miejsce dopiero wtedy, gdy dziecko jest już w wieku przedszkolnym. Wyjątkiem są zespoły genetyczne, gdzie kobieta już po badaniach prenatalnych dowiaduje się, że rozwój jej dziecka będzie nieco inny niż rozwój dziecka zdrowego. Często dopiero, gdy dziecko zacznie uczęszczać do placówek opiekuńczo-wychowawczych, rodzice zauważają u swego dziecka inny niż u rówieśników rozwój.

Kobieta jako matka, bardzo często obwinia się o to, że jej dziecko jest „inne”. Często pojawiają się stany depresyjne, poczucie niesprawiedliwości, tęsknota za utraconymi wyobrażeniami o posiadaniu zdrowego dziecka [34, s.412]. Czuje się bezsilna, niekompletna. Jednak po fazie żałoby zaczyna szukać informacji na temat niepełnosprawności dziecka oraz form pomocy dla niego właściwych.

Warto zaznaczyć, że posiadanie dziecka niepełnosprawnego bardzo często wymaga od jego opiekunów ciągłego wsparcia w czynnościach życia codziennego np. w spożywaniu posiłków, czynnościach higienicznych. Ale także wspieraniem dziecka w funkcjonowaniu społecznym – dziecko z niepełnosprawnością intelektualną jest często niesamodzielne, nierozumiejące otaczającego je świata, nie posiadające zdolności do krytycznej oceny sytuacji oraz rozwiązywania wyzwań dnia codziennego. Dochodzą do tego problemy z komunikacją, bardzo często mowa jest zaburzona lub nie występuje. Każdy dzień to strach o bezpieczeństwo dziecka oraz o jego przyszłość.

Matka dziecka z niepełnosprawnością bardzo często, czując się winna zaistniały stan jest gotowa do poświęcenia dziecku całego życia, tj. rezygnacji z pracy zawodowej, zdobycia jak najszerzej wiedzy w zakresie jednostki niepełnosprawności swojego dziecka by móc być dla niego najlepszym terapeutom. Kobieta ta bardzo często doświadcza

niezrozumienia ze strony otoczenia. Często czuje się gorsza od matek [35, s.36]. Często porównuje swoje niepełnosprawne dziecko z dziećmi pełnosprawnymi, tworząc sobie wyobrażenie o jego możliwościach stawiając je za cele pracy z dzieckiem.

Matka dziecka z niepełnosprawnością bardzo często czyni wszystko, by jej dziecko rozwijało się jak najlepiej i żeby zapewnić mu jak najlepszą opiekę specjalistyczną kosztem własnych potrzeb oraz potrzeb innych członków rodziny. Rola kobiety – matki w procesie diagnozy oraz rehabilitacji dziecka z niepełnosprawnością intelektualną jest bardzo trudna. Kobieta bardzo często podporządkowuje mu całe swoje życie – pracę zawodową, życie towarzyskie, realizację własnych potrzeb. Często ze swoimi zmaganiem zostaje sama.

Wpływ niepełnosprawności dziecka na rolę ojca

Rola mężczyzny w rodzinie bardzo często jest niedoceniana. Mężczyzna jest zazwyczaj głową rodziny, której obowiązkiem jest zapewnienie jej bytu przede wszystkim finansowego [36, s.20]. Warto zaznaczyć jednak, że podobnie jak matka – ojciec pełni również wiele funkcji w procesie opieki i wychowania dzieci. Funkcje te choć podobne są zupełnie inne – mają zapewnić dziecku poczucie stabilizacji, bezpieczeństwa oraz zapewnienie mu bezwarunkowej miłości. Autorytet ojca w rodzinie zależy w dużej mierze od jego zaangażowania w proces wychowawczy, od jego postawy względem niepełnosprawności dziecka i codziennej obecności w życiu dziecka. Warto podkreślić, że roli pełnionych przez ojca nie zastąpi nawet najlepsza matka.

Pojawienie się dziecka niepełnosprawnego w rodzinie jest ciężkim przeżyciem dla wszystkich jej członków. Najbardziej dotyka ona domowników z najbliższego otoczenia dziecka tj. matki, ojca i rodzeństwa. Reakcje na diagnozę niepełnosprawności intelektualnej są zupełnie różne. Matka bardzo często od samego początku zaczyna szukać informacji na temat niepełnosprawności dziecka, to ona bardzo często jako pierwsza zauważa nieprawidłowości w jego rozwoju. Kobieta reaguje zazwyczaj bardzo emocjonalnie, ale kocha dziecko bezwarunkowo i jest gotowa do największych poświęceń. Ojcowie natomiast, bardzo często borykają się ze swoimi emocjami i obawami w ciszy, nie dzieląc się nimi ze światem. Bardzo często najczęściej analizują sytuację, dopytują o to, z czym niepełnosprawność dziecka się wiąże, co będzie z nim w przyszłości [37, s. 18], zastanawiają się czy będą w stanie zapewnić finansowy byt swojej rodzinie. Według badań naukowych, dziecko z niepełnosprawnością, którego możliwości odbiegają od oczekiwań i pragnień ojca sprawiają, że ten przyjmuje wobec niego postawę bierną, wycofuje się nierzadko z życia rodzinnego [38, s.13]. Często bywa również, że to kobiety odsuwają mężczyzn od roli ojców. Wydaje im się, że są oni zbyt nieudolni, że one wiedzą same najlepiej jak zadbać o potomka.

Warto zaznaczyć, że bycie ojcem to bardzo trudne zadanie, któremu nie każdy mężczyzna jest w stanie sprostać, a wychowywanie dziecka niepełnosprawnego bardzo często staje się wyzwaniem ponad ich siły – często decydują się wtedy na porzucenie rodziny. Choć wielu mężczyzn również decyduje się pozostać przy swoich rodzinach, dzieląc obowiązki rodzica, nauczyciela, rehabilitanta ze swoją współmałżonką.

Rola rodzeństwa w opiece nad dzieckiem z niepełnosprawnością

Niepełnosprawność jednego z członka rodziny dotyka również rodzeństwa dziecka z niepełnosprawnością. Role rodziców w życiu każdego dziecka są równie istotne jak role wypełniane przez rodzeństwo.

Ann Goetting opisała wpływ rodzeństwa pełnosprawnego na dziecko niepełnosprawne w poszczególnych etapach życia ludzkiego oraz jego znaczenie dla prawidłowego rozwoju. Autorka podkreśliła, że rodzeństwo stanowi zazwyczaj wsparcie oraz pełni rolę towarzysza [39, s.713]. Dla dziecka niepełnosprawnego jest wzorem do naśladowania. W relacjach pomiędzy rodzeństwem często zachodzi do treningu zachowań społecznych, nauki tolerancji i akceptacji odmienności. Socjalizacja odbywa się przede wszystkim w warunkach domowych, to tutaj uczyliśmy się norm i wartości, którymi kierujemy się w życiu społecznym. To tutaj dzieci uczą się sposobów komunikacji, podejmowania kompromisów, rozumienia potrzeb innych ludzi.

Relacje z rodzeństwem są bardzo istotne dla rozwoju każdego dziecka. Rodzeństwo bardzo często zastępuje dziecku grupę rówieśniczą lub stanowi element przejściowy pomiędzy rodziną, a rozwojem relacji społecznych.

W literaturze istnieją przedstawione dwa różne podejście opisujące relacje dziecka niepełnosprawnego z dzieckiem pełnosprawnym.

Pierwsze, to podejście pozytywne. Podkreślając, że sytuacja rodzinna w której wychowuje się jednocześnie dziecko niepełnosprawne z pełnosprawnym, wpływa na rozwój odpowiedzialności, ucząc dojrzałości społecznej, tolerancji, wrażliwości na drugiego człowieka oraz umiejętności podejmowania decyzji. Halina Borzyszkowa zauważyła również, że rodzeństwo dzieci niepełnosprawnych jest również bardziej wyczułone na krzywdy innych, samokrytyczne, samoobwiniające, bardziej świadome, rozumiejące potrzeby i problemy innych, nie bojące się ograniczeń i wyzwań, mające szersze spojrzenie na wiele kwestii życia społecznego [40, s.15].

Drugie podejście ma odmienny, negatywny wydźwięk. Rodzeństwo pełnosprawne dziecka z niepełnosprawnością niekiedy czuje się obciążone odpowiedzialnością za sytuację na którą nie ma wpływu i nie wiedzą do jak sobie z nią poradzić. W tym przypadku pojawia się często żal do rodziców i do życia za to, że wychowuje się w rodzinie z dzieckiem niepełnosprawnym. Dziecko takie jest wycofane, często się izoluje unika kontaktu z rówieśnikami, bojąc się odrzucenia [41, s.1].

Dziecko pełnosprawne wychowujące się w rodzinie z dzieckiem z niepełnosprawnością może odczuwać lęk przez rodzeństwem np. ze względu na fizyczne aspekty jego niepełnosprawności lub ze względu na częste i niespodziewane jego zachowania. U dzieci wychowujących się z rodzeństwem niepełnosprawnym bardzo często występują różnego rodzaju problemy np. zaburzenia psychiczne, niska samoocena, trudności w szkole, wycofanie, problemy z nawiązywaniem i podtrzymywaniem relacji rówieśniczych. Opieka, wychowanie i rehabilitacja dziecka z niepełnosprawnością bardzo często pochłania praktycznie cały czas rodziców, nie zwracając uwagi na realizację jego potrzeb. Zakładają oni, że dziecko pełnosprawne poradzi sobie samo, ponieważ nie ma stwierdzonych żadnych dysfunkcji. Brak uwagi i zainteresowania rodziców prowadzi do zaburzenia poczucia bezpieczeństwa u dzieci pełnosprawnych i chęci zwrócenia na siebie uwagi poprzez różne zachowania np. korzystania z różnego rodzaju używek, zachowań agresywnych i samoogresywnych.

Bardzo często dzieci pełnosprawne z rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym obciążone są dodatkowymi obowiązkami domowymi, związanymi z pomocą dziecku z niepełnosprawnością np. pomoc w codziennych czynnościach życiowych, udział w procesie rehabilitacyjnym, bardzo często ograniczając w ten sposób ich czas wolny. Często nie pytając dzieci o to, czy chcą podejmować się pomocy, czy chcą poświęcać na to swój czas – uważa się to za normalność. Dzieci te bardzo często porównują swoje dzieciństwo i codzienność do funkcjonowania swoich rówieśników. Bardzo często czują się odrzucone, wykorzystani, przemęczeni, zawstyżeni, samotni. Często dochodzi do samoobwiniania za zaistniały stan rzeczy.

Życie towarzyskie rodziny z dzieckiem niepełnosprawnym intelektualnie

Wraz z biegiem czasu oraz zmianami jakie zachodzą w naszym społeczeństwie uważa się duży wzrost anonimowości oraz rozluźnienie relacji sąsiedzkich. Ludzie żyjący w dużych aglomeracjach miejskich, często się nie znają, nie zwracają na siebie uwagi, często nie wiedzą kto jest ich sąsiadem.

Stosunki społeczne rodzin wciąż definiowane są przez miejsce zamieszkania. W małych społecznościach lokalnych mieszkańcy często się znają, często utrzymują bezpośredni kontakt, wspierają się w różnych trudnych sytuacjach życiowych, a dzieci niepełnosprawne zazwyczaj nie są izolowane ze społeczeństwa, a otoczone opieką. Odmienna jest sytuacja rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym mieszkając w dużej aglomeracji. W dużych miastach zanikają tradycyjne relacje sąsiedzkie, kontakty międzyludzkie ograniczają się do minimum, ludzie się nie znają i nie interesują wzajemnym życiem. Często lu-

dzie nie wiedzą co dzieje się za ścianą sąsiada, a niepełnosprawność dziecka nie wpływa w żaden sposób na te relacje. Otoczenie społeczne w kręgu którego znajduje się dziecko z dysfunkcjami jest zazwyczaj dla niego obojętne, niechętne, czasem nawet nieświadome, że w ich kręgu znajduje się rodzina wychowująca dziecko niepełnosprawne..

Wychowywanie dziecka niepełnosprawnego dezorganizuje nie tylko wewnętrzne relacje rodzinne, ale także jej sytuację społeczną. Rodzina skupiona na wychowywaniu dziecka oraz zaangażowana w proces rehabilitacji, terapii bardzo często unika życia towarzyskiego. Boi się nadmiernej ciekawości, porównywania, oceny swojej inności. Fakt ten wpływa na efektywność procesu uspołeczniania dziecka niepełnosprawnego. Dziecko uczy się poprzez naśladownictwo oraz socjalizację. Dziecko niepełnosprawne często jest pozbawione tych doświadczeń i doznań. Często bywa tak, że dziecko nie jest na tyle samodzielne by móc samo uczestniczyć w życiu społecznym. Często nie może samodzielnie poruszać się po najbliższej okolicy, często nie potrafi się komunikować, nie może podjąć nauki w szkole – niepełnosprawność i jej cechy ograniczają jego możliwości w wielu kwestiach życia społecznego, co powoduje, że szanse dziecka na integrację z grupą rówieśniczą czy społeczną są znikome [42, s.17].

Rodzice dziecka bardzo często sami się izolują, wycofują z kontaktów społecznych. Bardzo często ograniczają kontakt z najbliższą rodziną, unikają znajomych, nie podejmują nawiązywania nowych relacji (chyba że są to relacje opierające się na kontaktach z rodzicami dzieci niepełnosprawnych).

Jednak bywa czasem i tak, że niepełnosprawność dziecka wpływa i motywuje ich do podejmowania działania w różnych organizacjach, stowarzyszeniach i fundacjach działających na rzecz osób z danym rodzajem niepełnosprawności, w tym przypadku dzieci z niepełnosprawnością intelektualną. Jest to swoista grupa wsparcia, wzajemne zrozumienie problemów dnia codziennego, pomoc w działaniach specjalistycznych, wymiana informacjami i doświadczeniami.

Do takich grup wsparcia należy m.in. grupa wsparcia rodziców dzieci niepełnosprawnych przy ośrodku rehabilitacyjnym w Kościanie, gdzie spotykają się rodzice dzielący się między sobą doświadczeniem, wspierają się emocjonalnie, wymieniają się informacjami i wspólnymi siłami szukają rozwiązań.¹ Takich grup jest wiele. Mogą mieć charakter stacjonarny lub zdalny (fora, grupy wsparcia działające np. na Facebooku).

Rodzice dziecka niepełnosprawnego bardzo często podświadomie sami rezygnują i unikają z różnych kontaktów społecznych. Jednak bywa i tak, że ich doświadczenia motywują ich to do działania, a życie towarzyskie rozkwita wśród ludzi w kręgu których czują się rozumiani i przez których są wspierani.

BIBLIOGRAFIA

1. Adamski F., *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Kraków, 2002.
2. Batko E., *Wspieranie rozwoju zachowań autonomicznych uczniów głębiej upośledzonych umysłowo*, [w:] *Przewodnik dla nauczycieli uczniów upośledzonych umysłowo w stopniu znacznym i umiarkowanym*, cz. II, Warszawa, 2002.
3. Bogdanowicz M., *Psychologia kliniczna w wieku przedszkolnym*, Warszawa, 1991.
4. Borzyszkowska H., *Sytuacja rodzeństwa dzieci niepełnosprawnych w rodzinie*, [w:] J. Pańczyk (red.), *Tożsamość polskiej pedagogiki specjalnej u progu XXI wieku*, Warszawa, 1998.
5. Brzezińska A., *Drogi dziecka ku samodzielności: między sprawnością a niepełnosprawnością*, [w:] A. Brzezińska, M. Ohme, A. Resler-Maj, R. Kaczan, M. Wiliński (red.), *Droga do samodzielności – jak wspomagać rozwój dzieci i młodzieży z ograniczeniami sprawności*, Gdańsk, 2009.
6. Dykcik W., *Pedagogika specjalna*, Poznań, 1997/
7. Dyson L., *Fathers and mothers of school-age children with developmental disabilities: Parental stress, family functioning, and social support*. *American Journal on Mental Retardation*, 1996.

¹ <http://dacpomoc.pl/Grupa-wsparcia.html>, (dostęp od 26.09.2020)

8. Gorajewska D.: *Fakty i mity o osobach z niepełnosprawnością*, Warszawa, 2006.
9. Grzegorzewska M., *Opieka wychowawcza nad dziećmi niewidomymi i głuchociemnymi*, Warszawa, 1964.
10. Jundziłł I., *Opieka nad rodziną w miejscu zamieszkania*, Warszawa, 1983/
11. Karwowska M., *Macierzyństwo wobec dziecka niepełnosprawnego intelektualnie*, Bydgoszcz 2007
12. Kirejczyk K. , *Oligofrenopedagogika*, Warszawa
13. Kostrzewski J., Charakterystyka osób upośledzonych umysłowo, [w:] K. Kirejczyk (red.), *Upośledzenie umysłowe – Pedagogika*, Warszawa, 1981.
14. Kulik M., W. Otrębski, *Funkcjonowanie rodziny z dzieckiem niepełnosprawnym w wyniku choroby genetycznej*. Polskie Forum Psychologiczne, 2009, 17(1).
15. Kwiatkowska M., *Zwyczajne towarzyszenie zamiast specjalnej troski*, Warszawa, 2006.
16. Lausch- Żuk J. , *Pedagogika osób z umiarkowanym, znacznym i głębokim upośledzeniem umysłowym* [w:] *Pedagogika specjalna*, pod. red. W. Dykcik, Poznań, 2002.
17. Mieszkwicz M., *Konstruowanie sytuacji wychowawczych sprzyjających rozwojowi społecznemu dzieci i młodzieży upośledzonych umysłowo w stopniu umiarkowanym i znacznym*, [w:] M. Piszczyk (red.), *Przewodnik dla nauczycieli uczniów upośledzonych umysłowo w stopniu znacznym i umiarkowanym*, Warszawa, 2001
18. Minczakiewicz E., *Dziecko niepełnosprawne: rozwój i wychowanie*. Kraków, 2003.
19. Muszyńska E., *Ogólne problemy wychowania w rodzinie dzieci niepełnosprawnych*, [w:] I. Obuchowska (red.), *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie*, Warszawa 1999.
20. Obuchowska I. (red.), *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie*, Warszawa 1991
21. Pisula E., *Rodzice i rodzeństwo dzieci z zaburzeniami rozwoju*, Warszawa 2007
22. Pisula E., *Psychologiczne problemy rodziców dzieci z zaburzeniami rozwoju*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1998.
23. Spock B., M. O. Lerrigo, *Wychowanie upośledzonego dziecka w warunkach domowych*, Warszawa 1969.
24. Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1972
25. Twardowski A., *Sytuacja rodzin dzieci niepełnosprawnych*, [w:] I. Obuchowska (red.), *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie*, Warszawa 1990
26. Tyszcza Z., *Rodzina we współczesnym świecie*, Poznań 2003
27. Tyszcza Z., *Socjologia rodziny*, Warszawa 1974.
28. Wroczyński R., *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1985.
29. Wyczesany J., *Pedagogika upośledzonych umysłowo*, Kraków, 1999.
30. Zawadzki B., *Wykłady z psychopatologii*, Warszawa, 1962.
31. Zakrzewska-Manterys E., *Brak pożytków z historii*, „*Bardziej Kochani*”, 2013.
32. Ziemska, *Rodzina a osobowość* M., Warszawa 1975.
33. Żebrowska M., *Psychologia rozwojowa*, Warszawa 1997.
34. Żyła A., *Rodzeństwo osób z zespołem Downa*, [w:] B.B. Kaczmarek (red.), *Wspomaganie rozwoju dziecka z zespołem Downa*, Kraków 2008.

Źródła internetowe:

- <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP19970500475/O/M19970475.pdf>,
(dostęp od 21.02.21)
- http://www.idn.org.pl/prawo/karta_praw.html, (dostęp od 15.03.2009 r)
- <http://dacpomoc.pl/Grupa-wsparcia.html>, (dostęp od 26.09.2020)

ЗМІСТ

ДО ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ ТАБУ НА ЖІНОЧЕ В ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ФЕМІНІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЇ ВАЛЬЖИНИ МОРТ Андрієнко Валерія Олександрівна	5
INNOVATIONS IN MEDICAL CARE ON THE EXAMPLE OF TELEMEDICINE STARTUPS Zuzanna Armata	7
LITERACKA TWÓRCZOŚĆ PIEŁĘGNIARSKA. PRZYKŁADY WIERSZY, OPOWIADAŃ I BAJEK PIEŁĘGNIAREK POLSKICH Bartusek Mariola.....	12
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ Бедь Віктор Васильович, Вчорашня Антоніна Іванівна, Дуб Марина Іванівна,.....	17
ВІРТУАЛЬНА КУЛЬТУРА ЯК ФЕНОМЕН ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: КУЛЬТУРНО-ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ Боришполь Ганна Іванівна	19
ФЕНОМЕН «ВІРТУАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ» В ПРОСТОРІ МАС-МЕДІА Бунсева Крістіна Тарасівна	22
GALICJA WSCHODNIA 1918-1945, POMIĘDZY POLSKĄ, UKRAINĄ A ROSJĄ dr Marcin Wasilewski	25
DETERMINANTS OF BEHAVIOR ELDERLY CONSUMERS Wruckowska Daria	32
Z WIELKĄ MIŁOŚCIĄ WIĄŻE SIĘ WIELKA ODPOWIEDZIALNOŚĆ Hołowiecka Alicja.....	36
ДРАМАТУРГІЯ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА ЯК ЛІТЕРАТУРНИЙ ФАКТ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ Григоренко Ірина Василівна	41
COLIN RENFREW I JEGO KONCEPCJE, CZYLI SŁÓW KILKA O ARCHEOLOGII PROCESUALNEJ Zgurecki Wojciech	43
BEHAVIOURAL THEORY OF CONSUMER CHOICE Kostrzevska Martyna	49
ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В АВСТРО- УГОРСЬКІЙ МОНАРХІЇ: НА ПРИКЛАДІ АКАДЕМІЧНОЇ ГІМНАЗІЇ У ЛЬВОВІ Коцюмбас Ореста Романівна	55
СТВОРЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ІМІДЖУ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ Кузьмич Катерина Віталіївна.....	58

КОНЦЕПТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ Курбанова Пелагія Антонівна.....	60
ПОНЯТТЯ «САМОРЕАЛІЗАЦІЯ» В КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ Ліфінцева Олена Вікторівна	62
AROUND THE POLISH “MARCH CONSTITUTION” FROM 1921 DESCRIPTIVE-COMPATIBLE ASPECTS Mgr Mazur Grzegorz	64
ZMIANY W EDUKACJI W ZWIĄZANE Z PANDEMIĄ COVID-19 Malak Marcin.....	69
СЕЛФІ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ Малигін Олександр Павлович	74
ВІЗУАЛЬНА АГІТАЦІЯ ЯК ДІЄВИЙ ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ Михайлова Аліса Олександрівна.....	75
TECHNOLOGIES AND METHODS OF USER TRACKING ON THE INTERNET Mickiewicz Artur	77
КВІР У СЕМІОТИЧНОМУ ПРОСТОРІ МОДИ Молодіна Альона Олексіївна	82
ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ НАЯВНОСТІ АКМЕОЛОГІЧНИХ КОМПОНЕНТІВ В СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗВО Нестеренко Людмила Олексіївна.....	84
СВОБОДА ЯК МЕТАФІЗИЧНИЙ ІДЕАЛ НАЦІЇ Нос Наталя Миколаївна.....	87
ПОМІСНИЙ СОБОР РПЦ 1945 Р. Оліцький В'ячеслав Олександрович.....	89
WPŁYW TEMPERAMENTU NA ZDROWIE FIZYCZNE I PSYCHICZNE Ornatowska Maria Adela	90
ДО ПИТАННЯ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В СФЕРІ КУЛЬТУРИ І КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ Пархоменко Ірина Ігорівна.....	93
ЕСТЕТИЧНИЙ ВПЛИВ КОНТРАКУЛЬТУРИ БІТНИЦТВА НА ЛІТЕРАТУРУ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ Пастушенко Яна Василівна.....	95
КОЛАБОРАЦІЯ DIDGITAL-ТЕХНОЛОГІЙ ТА КУЛЬТУРНОГО ПРОДУКТУ В СЕРЕДОВИЩІ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ Плецац Христина Василівна	97
DZIAŁANIA ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH NA RZECZ DZIECI W PLACÓWKACH OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZYCH mgr Rutkowski Jarosław	101

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД» Слущкий Ярослав Сергійович.....	111
RELACJE RÓWIEŚNICZE DZIECI PEŁNOSPRAWNYCH I NIEPEŁNOSPRAWNYCH W KLASIE INTEGRACYJNEJ Dominik Strzelecki	113
МОДЕЛЬ ДИПЛОМАТІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ПРІОРИТЕТИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ЄС (1961-2022 рр.): ЕКОНОМІЧНИЙ І СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ДИСКУРСИ Ціватий Вячеслав Григорович	119
ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ДИСТАНЦІЙНОГО КУРСУ «МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ТРЕНІНГІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ» Цуруль Ольга Анатоліївна.....	122
ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ В СОЦІАЛЬНО- ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСИ Шумак Зоя Анатоліївна	125
DEBATA WYBRANYCH POLSKICH PEDAGOGÓW I KATECHETYKÓW OKRESU MIĘDZYWOJENNEGO NAD ZNACZENIEM WYCHOWANIA RELIGIJNEGO W PROCESIE KSZTAŁTOWANIA CZŁOWIEKA Ks. dr Piotr Jaworski.....	127
WPLYW NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI INTELEKTUALNEJ DZIECKA NA FUNKCJONOWANIE RODZINY Jaskólska Dominika	135

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 42

Матеріали

XI Міжнародної науково-практичної конференції
«Наукові пошуки: актуальні дослідження, теорія та практика»
(03.12.2021 р.),
яка відбулась з використанням сервіса відеоконференцій ZOOM

Друкується за оригінальними авторськими текстами.

Редакційна колегія не несе відповідальності
за авторську редакцію поданих матеріалів.

Верстка та оригінал-макет Мохонько Віталій

Підписано до друку 17.01.2022.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Друк. арк. 9,25. Умов. друк. арк. 8,6. Обл.-вид. арк. 13,7.
Наклад 100 прим. Зам. № 8485/1.

Віддруковано ФОП Корзун Д.Ю. з оригіналів замовника.
Свідоцтво про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця
серія В02 № 818191 від 31.07.2002 р.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.

21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.

Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852, (098) 46-98-043.

e-mail: info@tvoru.com.ua

<http://www.tvoru.com.ua>